SHABTAI SHAVIT

HET GEHEIM VAN DE MOSSAD

INSIDE DE MEEST INTRIGERENDE GEHEIME DIENST TER WERELD

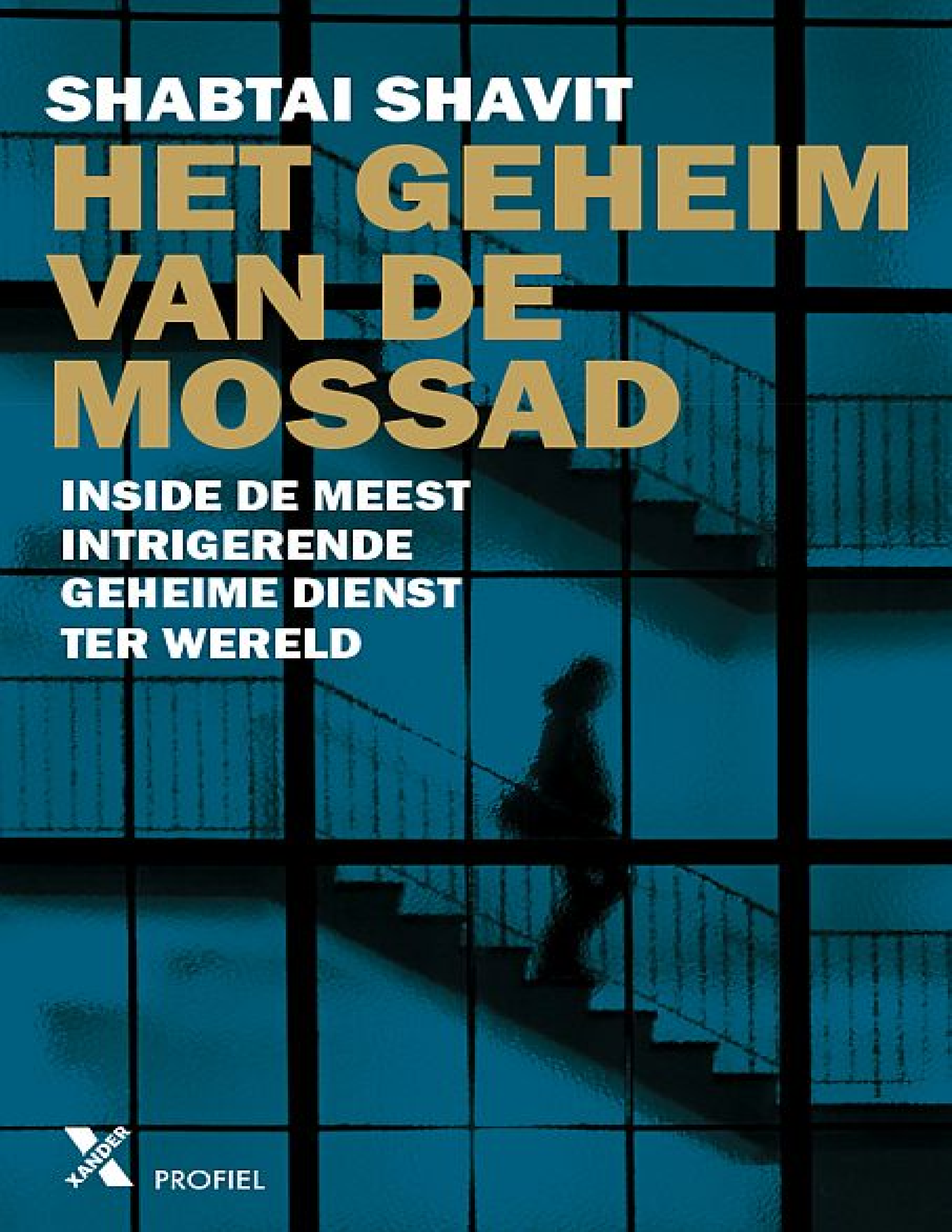

XANDER PROFIEL

GESLOTEN DEUREN GAAN OPEN: BINNEN BIJ DE MOSSAD

Het beveiligen van Israël gaat over veel meer dan veiligheid alleen: ook machtsverhoudingen in het Midden-Oosten en de bijbehorende spanningen spelen een rol. Het gaat over vrede, oorlog en terreur. Shabtai Shavit was jarenlang directeur van de Mossad, die wordt gezien als een van de beste geheime diensten ter wereld. Van het vredesverdrag met Jordanië tot de moord op premier Yitzhak Rabin: Shavit was overal bij. In *Het geheim van de Mossad* biedt hij een intrigerende en unieke blik achter de schermen en schetst hij een gedetailleerd en ontluisterend beeld van de wereld van spionage en contraspionage, maar ook van de complexiteit van internationale diplomatie. Een gezaghebbend boek over de beste en krachtigste geheime dienst ter wereld.

'Ook al is er flink wat tijd verstreken sinds Shavit aan het hoofd stond van de Mossad, zijn ervaring en inzicht zijn nog steeds ongeëvenaard.' – *The Jerusalem Post*

SHABTAI SHAVIT was van 1989 tot 1996 algemeen directeur van de Mossad en maakte tijdens zijn actieve dienst het einde van de Koude Oorlog, de ontbinding van de Sovjet-Unie, de nucleaire race tussen Irak en Iran én de eerste Golfoorlog mee. Momenteel is Shavit voorzitter van het International Institute for Counter Terrorism (ICT) in Israël.

XANDER
WWW.XANDERUITGEVERS.NL

Shabtai Shavit

Het geheim van de Mossad

XANDER

Dankbetuiging

Op de kleuterschool begon ik Arabisch te leren, toen de Arabieren uit Balad Ash-Shaykh, het latere Tel Hanan, elk jaar tijdens het oogstseizoen olijven kwamen plukken van de bomen in de tuin van ons huisje in Nesher. Misschien is dit de reden dat ik in de vierde klas van de middelbare school speciaal koos voor de studie van het Midden-Oosten en eindexamen deed in het eerste jaar dat in Israël daarin examen gedaan kon worden. Toen ik na mijn militaire dienst naar de universiteit ging, sprak het eigenlijk vanzelf dat ik Arabische taal- en letterkunde en geschiedenis van het Midden-Oosten ging studeren. Vandaaruit was het een korte weg naar de Mossad. Het pad naar het directeurschap van de Mossad zou veel langer duren.

Zes mannen – Reuven Shiloah, Isser Harel, Meir Amit, Zvi Zamir, Yitzhak (‘Haka’) Hofi en Nahum Admoni – gingen mij voor als directeur van de Mossad, ik was echter de eerste die niet van de generatie van 1948 was. Reuven Shiloah heb ik nooit gekend. Isser Harel ontmoette ik pas toen ik directeur van de Mossad was. Met de andere vier directeuren heb ik tijdens mijn jaren bij de Mossad vrij nauw samengewerkt. Zij waren voor mij rolmodellen en mentoren en ik ben hun dankbaar voor alles wat ze mij hebben geleerd. Extra dankbaar ben ik Nahum Admoni, aan wie ik voor een groot deel mijn benoeming tot directeur te danken heb.

Enkele gebeurtenissen die plaatsvonden tijdens mijn periode als hoofd van de Mossad (1989-1996) waren de ineenstorting van de Sovjet-Unie en het einde van het tijdperk van de Koude Oorlog, de Eerste Golfoorlog waar premier Yitzhak Shamir de staat en de strijdkrachten doorheen navigeerde, het vredesverdrag met Jordanië waarbij de Mossad een centrale rol speelde en de moord op premier Yitzhak Rabin.

Ik had het grote voorrecht 32 jaar voor de Mossad te mogen werken, waarvan zeven als directeur. De Mossad is van de Onafhankelijkheidsoorlog tot de dag van vandaag altijd een heiligdom binnen de belegerde staat Israël geweest. Ik kan onmogelijk alle prestaties van de organisatie opsommen, maar ongetwijfeld werden ze stuk voor stuk mogelijk gemaakt door de menselijke factor: de strijders, medewerkers aan

acties, inlichtingenanalisten, ondersteunende teams, technologen en administratief personeel. Dit biedt mij wederom een gelegenheid om al deze mensen vanuit de grond van mijn hart te bedanken en te zeggen dat het een genoegen was om het bevel te voeren over mensen zoals zij en dat mijn successen hun successen zijn.

Er is nog een aantal mensen dat ik zou willen bedanken.

Itzik Barzilai, wiens ervaring en grote kennis van Iran een grote hulp voor mij zijn geweest.

Shmuel Bar, wiens kennis van inlichtingenanalyse en oordeel over het Midden-Oosten, wereldmachten en radicaal terrorisme zonder meer fenomenaal zijn.

Shlomo Doron, die mijn rechterhand was bij alles wat verband hield met onze strijd tegen de niet-conventionele aspiraties van onze vijanden en de kernbewapening van het Midden-Oosten.

Dr. Hagai Tsoref, de directeur van de afdeling documentatie en herdenking van het staatsarchief van Israël, die op twee gebieden een enorme hulp voor mij was. Het ene was de Jom Kipoeroorlog en het andere was het Palestijnse vluchtelingenprobleem en het United Nations Relief and Works Agency (unrwa).

Rami Tal, die de redactie van dit boek deed en die voor mij meer was dan een redacteur. De man zit boordevol kennis. Mijn gesprekken met hem die soms ontaardden in felle discussies, gaven me veel stof tot nadenken gedurende de hele tijd dat ik aan het boek schreef.

Het productieteam en met name Kuti Tepper, Mimi Baram, Keren Sitbon-Hemo en Shlomit Partok, die een mooi en accuraat product voortbrachten.

Dana Dagan, die jarenlang als mijn assistente werkte in mijn bedrijf (Athena, deel van de Mer Group) en die met grenzeloze toewijding en snelheid het manuscript uittypte.

Dov Eichenwald, hoofdredacteur en ceo van Yedioth Books, die alles in het werk stelde om dit boek uit te geven.

Ariel Rodal-Spieler die dit boek met toewijding vakkundig vertaalde.

Prof. Uriel Reichman, president en oprichter van idc Herzliya, die mij een academisch thuis heeft gegeven waarin academische kennis werd gecombineerd met een publiek en nationaal engagement. Prof. Boaz Ganor, decaan van de Lauder School of Government, Diplomacy & Strategy en *Executive Director* van het Instituut voor antiterrorisme bij het Interdisciplinair Centrum (idc) Herzliya, voor onze gezamenlijke

activiteiten binnen het kader van het instituut waarvan de resultaten te lezen zijn in dit boek. En in het bijzonder dank ik Stevie Weinberg, *Deputy Executive Director* van ict, die me op zijn doeltreffende manier hielp met alles waaraan ik bij het schrijven behoefte had.

En ten slotte mijn geliefden, mijn familie, mijn vrouw Yael, mijn kinderen en kleinkinderen die me hebben gesteund en me hielpen de echte betekenis van het leven te begrijpen.

Shabtai Shavit

Inleiding

De ceremonie waarbij het commando over de Mossad aan mij werd overgedragen en ik mijn aanstellingsbrief ontving, vond plaats op 19 april 1989 in het kantoor van de premier in Jeruzalem. Onder de aanwezigen bevonden zich premier Yitzhak Shamir, die mij had gekozen voor de functie van directeur van de Mossad, minister van Defensie en oud-premier Yitzhak Rabin, stafchef Dan Shomron van het Israëlisch Defensieleger, oud-directeuren van de Mossad, het Forum (Rasha) van de afdelingshoofden van de Mossad, de commissie (Varash) van de hoofden van dienst, de militaire secretaris van de premier, de ervaren stenograaf Mitka Yaffe van de premier, Nahum Admoni, de vertrekkende directeur van de Mossad, zijn familie en mijn familie met uitzondering van mijn jongste zoon, die in Zwitserland aan het skiën was.

De ceremonie was bescheiden en werd uitgevoerd met een soort understatement dat kenmerkend was voor premier Shamir. De premier las Nahums brief voor, die het eind van zijn ambtsperiode inluidde, en dankte hem kort voor zijn inzet en voor zijn langdurige bijdrage aan de nationale veiligheid van Israël. Nahum zei een paar afscheidswoorden. De premier las mijn aanstellingsbrief voor en wenste me succes in mijn nieuwe functie. Ik sprak vervolgens mijn voorbereide tekst uit, waarover ik lang had nagedacht.

Ik begon met het vermelden van mijn vijfentwintigjarig dienstverband bij de Mossad, wat volgens mij een goede voorbereiding was voor de zeer respectabele rol die ik op me ging nemen. Toch aanvaardde ik die rol met bezorgdheid, eerbied en schroom. Ik dankte de premier dat de keus op mij was gevallen en ik dankte Nahum voor zijn hartelijke aanbeveling. Ik bedankte mijn gezin en met name mijn vrouw, die aan het begin van mijn carrière samen met mij had deelgenomen aan geheime operaties. Ik benadrukte het grote offer dat familieleden van Mossadmedewerkers moesten brengen.

Ik prees het Rashaforum, dat de leiding van de Mossad vormt. Dit zijn mensen die samen honderden jaren ervaring hebben, en omdat geheime

zaken in het veld worden geleerd en niet in de schoolbanken, is hun gezamenlijke ervaring onbetaalbaar. Dit zijn geharde mensen die meestal niet veel zeggen en hun gevoelens voor zich houden. Ik roemde ook het Varashforum en benadrukte dat de samenwerking tussen de militaire inlichtingendienst (Aman), de Sjien Beet en de Mossad met elk hun eigen unieke competenties het geheel vele malen sterker maakt, waardoor er resultaten worden behaald die één dienst nooit alleen zou kunnen bereiken. Ten slotte sprak ik mijn steun en beste wensen uit voor de medewerkers van de Mossad en voor de agenten die verspreid over de hele aardbol, waaronder in vijandelijke landen, bezig waren de veiligheid van het volk en de Staat Israël te waarborgen.

Ik vond de aanvaarding van mijn functie in aanwezigheid van de premier en anderen een goede gelegenheid om mijn gedachten onder woorden te brengen, wat een paar minuten in beslag nam. Ik weet nog dat de premier tijdens mijn praatje opzij boog naar de persoon naast hem en fluisterde: ‘Ik heb nooit geweten dat Shabtai kon praten!’ Voor die ceremonie had ik premier Shamir enkele keren ontmoet bij verscheidene vergaderingen en andere gelegenheden, maar om mijn mening over een bepaald onderwerp te geven, had ik als antwoord op een vraag of uit eigen beweging nooit meer gezegd dan het vereiste minimum. Ik had steeds het idee dat tijd voor de premier een kostbaar goed was en dat zijn status respect in zowel woord als gebaar vereiste. Op hem kwam ik dus over als ‘het zwijgzame type’ – wat trouwens evengoed voor hem kon gelden – en eerlijk gezegd heb ik nooit spijt gehad van de dingen die ik niet zei.

De ceremonie eindigde met een toost en een hapje met Jeruzalems beroemde *burekas* (hartige gevulde pasteitjes) geserveerd in het kantoor van de premier. En daarna ging iedereen zijns weegs. Ik reed van Jeruzalem naar de kustvlakte. Met een gevoel van ontzag betrad ik het kantoor van de directeur van de Mossad en ging in de stoel zitten waar ik zoveel jaren naar had gekeken.

Eind jaren tachtig en begin jaren negentig van de vorige eeuw, toen ik diende als hoofd van de Mossad, vormden een historisch keerpunt in de wereldorde. De geopolitieke en geostrategische veranderingen die in deze periode plaatsvonden, waren van een orde van grootte en gewicht die sinds het eind van de Tweede Wereldoorlog niet meer was voorgekomen. In de loop van deze jaren was de Staat Israël getuige van de volgende mijlpalen:

In december 1987 brak de eerste Intifada uit en werd Hamas opgericht, wat een religieus element toevoegde aan politiek terrorisme.

In november 1988 riep de Palestijnse Nationale Raad in Algiers de Palestijnse onafhankelijkheid uit, wat impliceerde dat het principe van de verdeling van het land in twee staten werd geaccepteerd.

In december 1988 erkende de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties de verklaring van de vestiging van een Palestijnse staat en kreeg de plo de status van waarnemer bij de VN.

In november 1989 symboliseerde de val van de Berlijnse Muur het eind van de Koude Oorlog en de ineenstorting van de Sovjet-Unie. Vanaf dat moment en gedurende de hele jaren negentig immigreerden ongeveer één miljoen joden uit de Sovjet-Unie naar Israël, wat naar mijn bescheiden mening het beste was wat de Staat Israël sinds de onafhankelijkheid in 1948 is overkomen.

In juni 1992 werd Yitzhak Rabin tot premier gekozen. Na vijftien jaar Likoed keerde de Arbeidspartij terug in het centrum van de macht, hoewel dat niet lang zou duren. In november 1995 werd premier Rabin vermoord. In mei 1996 kwam Likoed onder leiding van Benjamin Netanyahu weer aan de macht. In mei nam de Arbeidspartij met Ehud Barak de teugels over, maar dat duurde slechts tot februari 2001, toen er met Ariel Sharon een rechtse regering kwam. Op het moment dat ik dit schrijf (2018) is rechts nog steeds aan de macht.

In september 1993 werden in Washington D.C., de Oslo-akkoorden getekend en goedgekeurd door de Knesset.

In juli 1994 keerde het Palestijnse leiderschap dat met Arafat aan het hoofd in Tunis in ballingschap zat, terug naar de Westelijke Jordaanoever en de Gazastrook en vestigde daar de Palestijnse Autoriteit.

In oktober 1994 werd een vredesverdrag getekend tussen Israël en Jordanië, de tweede Arabische staats die vrede sloot met Israël.

In november 1995 werd de Israëlische premier Yitzhak Rabin vermoord door een verachtelijke boosdoener.

Het Midden-Oosten kreeg tijdens deze periode (eind jaren tachtig en begin jaren negentig) te maken met dramatische veranderingen. Er kwam een eind aan de bijna tien jaar durende Irak-Iranoorlog met de Irakezen als de bovenliggende partij, hoewel de oorlog niet eindigde met de totale overgave van de Iraniërs. De Iraakse overmacht werd verkregen door de combinatie

van chemische wapens en grond-grondraketten/projectielen. De Iraniërs hadden geen antwoord op de chemische wapens die tegen hen werden gebruikt en ook niet tegen de projectielen en raketten die tot diep in Iran en zelfs in de hoofdstad Teheran neerkwamen. Onder het gezag van de sjiitische moellahs[1] trok Iran de lessen uit de oorlog en besloot tot de opbouw van een uitgebreide, niet-conventionele strategische legermacht met een chemische, biologische en nucleaire capaciteit en het vermogen strategische grond-grondraketten te lanceren.

De Eerste Golfoorlog, die in 1991 uitbrak en uit zowel regionaal als mondiaal oogpunt een bepalende gebeurtenis was, bestond uit een aantal ‘bouwelementen’. Eerst kwam de afwachtende episode met voorbereidingen op het gebied van inlichtingen, waarbij de vraag werd opgeworpen of Saddam Hoessein zo snel na de beëindiging van zijn oorlog tegen Irak zou beginnen aan een nieuw onverantwoord avontuur. Toen kwam de Iraakse invasie van Koeweit, waarop president George H.W. Bush reageerde met het samenstellen van een indrukwekkende en brede coalitie waaraan ook Saoedi-Arabië, Egypte en Syrië deelnamen. Het feit dat deze landen zich aansloten bij de coalitie tegen Irak, dat werd gesteund door Jordanië en de Palestijnen, was de laatste nagel aan de doodskist van het panarabisme in de geschiedenis van het Midden-Oosten. Een andere bouwsteen was het Israëlisch-Amerikaanse overleg in het kader van Israëls mogelijke deelname aan de oorlog. President Bush drong er bij premier Shamir op aan om zich er niet mee te bemoeien en in ruil daarvoor beloofde hij dat het Amerikaanse leger het uitschakelen van de Iraakse raketbatterijen tot topprioriteit zou maken. Shamir stond onder enorme druk van enkele ministers uit zijn kabinet en het Israëlisch Defensieleger (idf) om militair in te grijpen, maar hij weigerde, ook al waren er mensen die beweerden dat het feit dat Saddam Hoessein kennelijk grond-grondraketten met een chemische lading bezat, een reden temeer was om het leger te laten ingrijpen.

Irak schoot 39 Scud-raketten af op Israëlisch gebied. Het Amerikaanse leger was niet bij machte om zelfs maar een deel van het Iraakse grondraketsysteem te vernietigen, maar premier Shamir bleef knarsetandend vasthouden aan zijn standpunt. Ministers en hoge militairen konden maar moeilijk begrijpen waarom Shamir, een voormalige ondergrondse commandant en aanhanger van Jabotinski’s opvatting over de IJzeren Muur, een commandant van een eenheid voor speciale operaties in de Mossad en een man van politiek rechts, kon weigeren om het Israëlische

leger in te zetten in de oorlog tegen Saddam Hoessein. Op dat moment wisten slechts weinigen dat een week voor de Iraakse invasie van Koeweit een geheim overleg had plaatsgevonden tussen premier Shamir en de Jordaanse koning Hoessein. Tijdens die ontmoeting waren beiden overeengekomen dat de Iraakse bedreiging van Israël (met uitzondering van raketten) teniet zou worden gedaan (meer hierover wordt beschreven in een apart hoofdstuk). Deze overeenkomst hielp Shamir om vast te houden aan zijn koppige standpunt tegen een Israëlische deelname aan de oorlog.[2]

Turkije begon na het onderhouden van lauwe betrekkingen met Israël gedurende meer dan een decennium (de jaren tachtig) te reageren op toenaderingspogingen. De betrekkingen tussen de twee landen en ook die tussen hun veiligheids- en inlichtingenorganisaties verbeterden in rap tempo, met strategische samenwerking en wederzijds begrip als resultaat.

De aard van het terrorisme veranderde in deze periode ook onherkenbaar. In het verleden was terrorisme lokaal, dat wil zeggen nationalistisch en seculier, en streefden de daders naar zelfbeschikking, autonomie of onafhankelijkheid. De invloed van dit terrorisme was meestal beperkt in omvang en uitwerking. Het tegenwoordige terrorisme, dat zich in Israël manifesteerde met de oprichting van Hamas in 1987 en de Islamitische Jihad, is een religieus islamitisch terrorisme waarvan het extremisme toeneemt met het verloop van de tijd en waarvan het bereik wereldwijd is geworden. Het is imperialistisch terrorisme omdat het uiting geeft aan Allahs bevel om de ongelovigen te bestrijden door ze tot de islam te bekeren of ze uit te roeien en een wereldomvattend moslimkalifaat te stichten. Het is een terrorisme dat volgens de beginselen van dat geloof (voornamelijk onder sjiieten maar ook bij marginale soennitische groepen) geen co-existentie met de ander erkent. De oorlog tegen de ongelovigen wordt gezien als een heilige oorlog: de jihad. In de oorlog tegen de ongelovigen wordt de zelfmoordaanslag beschouwd als een religieus gebod en het verleent de dader de titel *shahid* (martelaar). Het is een terrorisme waarin het doel de middelen heiligt, waarin die ene aanvaller veel meer ongelovigen tot doel kan hebben. Het is een terrorisme met wereldwijd verspreide individuen en kleine groepen burgers die verbonden zijn via het internet, en dat in tegenstelling tot militaire organen niet wordt gevormd rond territorium, hiërarchie, uniform, infrastructuur, een commandostructuur enzovoort. De invloed die de wereldomvattende jihadistische organisaties via de media hebben, is mondiaal, grenzeloos en

in realtime. De historische vader van dit type terrorisme is sjeik Hassan al-Banna, die in de jaren twintig van de vorige eeuw in Egypte de Moslimbroederschap oprichtte. De gewelddadige activiteiten van de Moslimbroederschap zijn sinds de oprichting beperkt gebleven tot Egypte, maar de religieuze ideologie van de strenge sharia (islamitische wetgeving) heeft voedsel gegeven aan de meeste fundamentalistisch islamitische terroristische organisaties die we tegenwoordig kennen. Bin Laden maakte school met de wereldomvattende jihad – Al Qaida – die in het begin van de jaren negentig op de radar van de inlichtingendiensten van Israël en het Westen verscheen. De uitvloeisels ervan – isis en zijn soortgenoten – kwamen tegen het eind van de oorlog die de Verenigde Staten en hun bondgenoten in Irak voerden en tijdens de Arabische Lente tot ontwikkeling.

isis bedreef terrorisme op een extreme manier die de mensheid niet meer had meegemaakt sinds de invasie van het Westen door de Hunnen. De organisatie combineert nihilisme met een cultuur van zelfmoordaanslagen. In tegenstelling tot Al Qaida is isis met elk gebied dat wordt veroverd al aan het toewerken naar de vestiging van een wereldomvattend islamitisch kalifaat. Terroristische groepen over de hele wereld (Boko Haram in Nigeria, de Houthi’s in Jemen, Wilayat Sinai in de Sinaï, Al-Shabaab in Somalië enzovoort.) hebben aangegeven op te willen gaan in dit kalifaat.

De binnenlandse en regionale gebeurtenissen die kenmerkend waren voor de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw, toen ik directeur van de Mossad was, verbleken bij de veranderingen die op wereldwijde schaal in deze periode plaatsvonden. Ik verwijs natuurlijk naar het eind van de Koude Oorlog en de ineenstorting van de Sovjet-Unie.

Hoewel de Tweede Wereldoorlog eindigde met een verpletterende overwinning van de Verenigde Staten, de geallieerden en de Sovjet-Unie op nazi-Duitsland en Japan, was de inkt op de capitulatiedocumenten nog niet droog of de wereld moest alweer een nieuwe wereldorde accepteren. Het belangrijkste kenmerk van deze nieuwe orde was de Koude Oorlog tussen de twee supermachten, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, die 55 jaar met elkaar wedijverden om hun invloedsferen uit te breiden buiten de grenzen die waren bepaald aan het eind van de Tweede Wereldoorlog. Achteraf kan worden gezegd dat de wereld tijdens de periode van de Koude Oorlog (1945-1990) met een paar uitzonderingen oneindig veel stabieler

was dan de wereld waarin we tegenwoordig leven. Deze uitzonderingen waren de strijd om de macht in Tsjecho-Slowakije, die werd gewonnen door de Sovjets, en het gevecht om invloed in Griekenland, dat uitliep in een Amerikaanse overwinning, gevolgd door de Berlijnse crisis en de Koreaanse oorlog. De wereldomvattende stabiliteit die de overhand kreeg, was het gevolg van een geostrategisch machtsevenwicht waarbij de confrontatie tussen de twee supermachten voortdurend wankelend in de richting van een crisis ging, om vervolgens bij het bereiken van het punt van een zekere wederzijdse vernietiging (*Mutual Assured Destruction*, mad) te komen tot een wereld die absurd genoeg stabieler werd. Dit punt werd bereikt na de Cubacrisis aan het begin van de jaren zestig. De angst voor de totale vernietiging van de mensheid in een atoomoorlog bracht de wereldwijde stabiliteit tot stand die vele jaren, tot 1990, duurde. Omdat de leiding van beide supermachten uit redelijke personen bestond, zorgden ze voor een mechanisme dat in tijden van crisis gebruikt kon worden en dat bestond uit een directe telefoonverbinding tussen het Kremlin en het Witte Huis. Ik noem dit om erop te wijzen dat de vinger die de Iraanse atoomknop kan induwen, mogelijk wel eens beïnvloed zou kunnen worden door overwegingen die niet rationeel maar messiaans zijn. Bovendien zou er in dat geval geen directe noodverbinding zijn om een crisis te voorkomen. In een wereld die kon eindigen in mad vond de rest van de naties het nodig om zich al naar gelang de eigen belangen en de eigen wereldvisie bij een van de twee supermachten aan te sluiten. Dit verleende de allesomvattende stabiliteit een extra veiligheidslaag in de schaduw van de nucleaire dreiging. In het tijdperk van de Koude Oorlog werd een derde blok van deze ‘niet-gebonden’ landen gevestigd. In deze context moeten Pakistan en India worden genoemd, die in de jaren zeventig atoommachten werden. Hun onderlinge rivaliteit ondermijnde, zeker in die regio, de stabiliteit. China, dat gedurende de periode van de Koude Oorlog eindelijk uit de winterslaap kwam, moet natuurlijk ook aangestipt worden. In weerwil van dit alles kan echter worden gezegd dat de invloed van het niet-gebonden blok op de wereldorde marginaal was.

De Sovjet-Unie stortte ineen en de Verenigde Staten waren van 1991 tot 2000 de enige supermacht. De Verenigde Staten lieten echter na om voordeel te trekken uit dit decennium, waarin ze feitelijk ‘de enige sheriff in de stad’ waren. Ze hadden een nieuwe wereldorde kunnen vestigen waarin de stabiliteit was gebaseerd op gedeelde belangen en het verlangen van de

wereldburgers om op een betere plek te wonen (zie *Het einde van de geschiedenis* van Francis Fukuyama). Wat de Verenigde Staten in het laatste decennium van de twintigste eeuw aan de wereld bijdroegen, versnelde de overgang van een tweepolige naar een veelpolige wereld. Het belangrijkste kenmerk van de huidige tijd (2018) is namelijk een instabiliteit zoals de wereld sinds de Tweede Wereldoorlog niet meer heeft gekend.

De eei (Essentiële Elementen van Informatie) van de Mossad en ook van andere bureaus richtten zich in de periode na de Koude Oorlog op een reeks onderwerpen waarvan de verspreiding van niet-conventionele wapens (ook massavernietigingswapens genoemd) en lokaal, regionaal en globaal terrorisme met een nadruk op religieus (jihadistisch) terrorisme de belangrijkste waren. De Mossad heeft per definitie de opdracht om antwoorden te vinden op de eei elders in de wereld, dus buiten de grenzen van de Staat Israël. De antwoorden op deze twee onderwerpen zijn niet alleen gevonden in het Midden-Oosten en West-Europa, die van het begin tot het einde van de Koude Oorlog het traditionele werkterrein van de Mossad waren, maar ook in Oost-Europa en de voormalige Sovjet-Unie, Zuidoost-Azië en het Verre Oosten, Zuid-Amerika en zelfs Afrika en Australië.

Deze veranderingen vereisten dat de Mossad zich met betrekking tot personeelszaken, budgetten en middelen, alsook op het terrein van de inzet van personeel en de strijddoctrine, dienovereenkomstig zou aanpassen.

Met dit boek wil de auteur zijn inzichten, indrukken, ervaringen en gedachten delen uit de tijd dat hij directeur was van de Mossad (1989-1996), en dat allemaal tegen het decor van de hierboven beschreven gebeurtenissen en andere ontwikkelingen. Het boek pretendeert geen wetenschappelijk onderzoek te bieden, maar eerder de persoonlijke meningen van de auteur.

---

[1] Islamitische geestelijken met een hoge rang.

[2] 'Geheim Golfoorlogsverdrag koning Hoessein-Shamir onthuld', *J. The Jewish News of Northern California*, 29 sept. 1995.

1. Inlichtingen

Over de beoordeling van onderzoek en inlichtingen

Het Forum (Rasha) van de afdelingen van de Mossad is vergelijkbaar met de generale staf van het leger. Afgezien van de wekelijkse vergaderingen waarop rapporten worden besproken en beslissingen worden genomen, roept de directeur van de Mossad de Rasha ook naar eigen goeddunken bijeen voor zaken die buiten de routine vallen. Niet lang nadat ik in april 1989 mijn functie had aanvaard, riep ik de groep bijeen om afscheid te nemen van leden die met pensioen gingen en om nieuwe leden te verwelkomen. Ik ben van mening dat sommige dingen die ik tijdens die bijeenkomst in 1989 zei, vandaag best herhaald mogen worden.

De mensen die bij die bijeenkomst aanwezig waren, weerspiegelden de geschiedenis van de Mossad en ook de veranderingen in de loop van de generaties en hun continuïteit. Ik was de eerste directeur die geen deel uitmaakte van de generatie die in de Onafhankelijkheidsoorlog had gevochten, maar tijdens die bijeenkomst maakte ik er een punt van te benadrukken dat ondanks de veranderingen die de Mossad sinds de oprichting had ondergaan – in de missies, de arena’s waar onze acties zich afspeelden, de instrumenten en kwaliteiten, de prioriteiten en omvang – er één ding was dat nooit veranderde en dat nooit mocht veranderen, en dat was wat ik de ‘menselijke geest’ noemde. Het was voor mij bijzonder belangrijk om dit te zeggen gezien de processen die de Israëlische maatschappij aan het beïnvloeden waren: de cultuur van materialisme, de afbraak van waarden en de afzwakking van het zionisme.

Het leek me een goed idee om aan het begin van mijn ambtstermijn als directeur van de Mossad die bijeenkomst te gebruiken om de nadruk te leggen op mijn ‘credo’ als het ging om de geslotenheid van onze organisatie. Zelfs in 1989 was dit al een serieuze uitdaging omdat de Israëlische maatschappij stevig was verankerd in het tijdperk van de moderne communicatie. Het beginsel van ‘het recht van het publiek om te weten’ was aan het veranderen in ‘de plicht om te weten’. Maar ik zei tegen

de aanwezigen dat wij daar alleen onszelf verantwoordelijk voor konden stellen. Want als commandanten en leiders van de organisatie moesten wij de waarde van het goede voorbeeld hooghouden en koesteren en dus moesten wij vooroplopen bij het nemen van die verantwoordelijkheid.

Meir Amit, die in 1964 bij de Mossad kwam, richtte het kantoor van de directeur anders in en hield daarbij een stijl aan die functioneel, eenvoudig en bescheiden was. Toen de Mossad naar de huidige locatie verhuisde, werd al het meubilair meeverhuisd.

Het bureau van de directeur van de Mossad en de stoelen die eromheen stonden, werden 32 jaar lang, tot het einde van mijn ambtstermijn, gebruikt door vijf directeuren. Bureau en stoelen waaraan talloze besluiten waren genomen, waren in de loop der jaren een soort symbool geworden en bijna niemand van ons wilde daar iets aan veranderen. De tafelindeling stond ook vast. De plaats van de adjunct-directeur was aan de smalle kant van het bureau, rechts van de directeur. De anderen zaten tegenover hem. Deze stoelindeling was tot op zekere hoogte symbolisch, omdat het de aanwezigen duidelijk maakte dat het de directeur van de Mossad was die de beslissingen nam. De rol van de adjunct-directeur die naast hem zat, bestond slechts uit het geven van adviezen en het doen van aanbevelingen. Ik beschrijf het interieur van het kantoor zo gedetailleerd om duidelijk aan te geven dat ik gedurende de vele uren die ik in ruim tweeënhalf jaar aan de zijkant van dat bureau zat, eerst als onderdirecteur en later als adjunct, veel tijd had om na te denken. Na elk gesprek met de directeur noteerde ik mijn gedachten in een boekje. Het idee daarachter was dat de inhoud van dit notitieboekje onderdeel zou worden van mijn beoogde werkwijze, mocht ik ooit zelf benoemd worden tot directeur.

En inderdaad, bij het aanvaarden van mijn functie had ik al een blauwdruk voor het volgende halve decennium, die ik de titel ‘Verandering doorvoeren met handhaving van continuïteit’ had gegeven. Tijdens mijn eerste dagen in functie presenteerde ik dit stuk aan de premier, aan de Subcommissie Inlichtingen- en Geheime Diensten van de Commissie Buitenlandse Zaken en Defensie van de Knesset en aan het Rashaforum. Het spreekt vanzelf dat ik dat plan hier niet kan onthullen, afgezien van een paar kruimels die de geheimhoudingsplicht volgens mij nu niet meer schenden.

Aan het eind van het eerste kwartaal van 1989 besefte ik dat de volgende vijf jaar verreikende veranderingen zouden plaatsvinden waarvan het begin al merkbaar was. Naar mijn oordeel zou Irak de grootste bedreiging in het Midden-Oosten gaan vormen en een kernmogendheid worden. Ik ging ervan uit dat niet-conventionele wapens, inclusief nucleaire, chemische en biologische wapens en de manieren om ze te gebruiken, het middelpunt zouden vormen van onze inspanningen om inlichtingen te verzamelen en productie ervan te voorkomen. Ik voorspelde dat er mogelijk weer een ‘Oostelijk front’ zou ontstaan, wat een grote bedreiging zou vormen voor de Staat Israël. Ik voorzag dat activiteiten van terroristen een belangrijke prioriteit voor ons zouden worden. Ik erkende dat werken in West-Europa, het hoofdterrein van onze activiteiten, moeilijker en ingewikkelder zou worden vanwege onze politieke situatie en onze afnemende populariteit in de publieke opinie, wat de bereidheid van West-Europa om onze bezigheden binnen zijn territorium te ‘tolereren’ negatief zou beïnvloeden. Ik verwachtte een minder intensieve samenwerking met Europese inlichtingendiensten met betrekking tot de terroristische organisaties die opereerden onder de paraplu van de plo. Toen al zag ik dat de computer een belangrijk aanvalsdoel voor ons zou worden en begreep ik dat innovatieve technologieën met composietmaterialen een belangrijke rol zouden spelen bij de ontwikkeling van ons toekomstige instrumentarium.

Ik wees erop dat deze veranderingen, die de toekomstige uitdagingen voor de Mossad zouden worden, ons zouden dwingen tot structurele veranderingen. We moesten onze inspanningen ergens anders op richten en nieuwe bronnen aanboren voor nieuwe doelen. Daarbij moesten we gebruikmaken van innovatieve en geavanceerde middelen. Dit zou in de organisatie een behoorlijke schok teweegbrengen, maar het zou geleidelijk gaan en zich ontwikkelen uit het gevoel van continuïteit dat kenmerkend was voor de Mossad.

Al mijn voorspellingen kwamen uit, maar ik had de omvang van hun effect en bereik onmogelijk kunnen voorzien. In januari 1994 gaf ik een lezing aan de Nationale Militaire Academie over de rol van de Mossad in het licht van de veranderingen die plaatsvonden in de internationale en regionale situatie. Terwijl ik in het verleden mijn voorspellingen voor de toekomst had uitgesproken, vatte ik in deze lezing het verleden samen. En met name wat er was gebeurd tussen 1989 en begin 1994.

De Sovjet-Unie stortte ineen en de Koude Oorlog die in 1945 was begonnen eindigde met een verpletterende overwinning voor de Verenigde Staten en de westerse democratieën.

De tweepolige wereld werd enkelpolig en was op weg om veelpolig te worden.

Deze veelpoligheid van de nieuwe wereld was niet alleen militair maar werd ook weerspiegeld in economische blokken:

nafta (de Verenigde Staten, Canada en Mexico), een blok van 360 miljoen mensen met een gezamenlijk bruto nationaal product van zes biljoen dollar.

apec, het blok binnen Azië/Pacific.

EU, de gemeenschappelijke markt van 360 miljoen mensen.

China begon langzaam maar gestaag een supermacht te worden die Rusland voorbij zou streven en zou gaan concurreren met de Verenigde Staten.

De wereld onderging een consolidatie in verschillende blokken aan de ene kant en de versplintering in etnische en tribale eenheden aan de andere kant.

De wereld werd een plaats van regionale conflicten.

De VN, die erin waren geslaagd om sancties uit te voeren, hadden gefaald in het oplossen van conflicten.

De Golfoorlog versnelde enkele verstrekkende veranderingen:

Er ontstond een grote internationale coalitie.

In deze coalitie vochten Arabieren tegen Arabieren, waarmee er een einde kwam aan het idee van het panarabisme.

Slechts één supermacht nam deel aan de Golfoorlog.

Het was een oorlog waarin westerse wapens absoluut superieur waren.

Het was een oorlog die bewees dat strategische diepgang niet op kan tegen strategische wapens.

De val van de Sovjet-Unie en de Golfoorlog versnelden het vredesproces in het Midden-Oosten. In de loop van 1993 waren er drie parallelle Israëlische diplomatieke initiatieven tegenover twee Arabische staten – Jordanië en Syrië – en de plo (de Oslo-akkoorden).

De Irak-Iranoorlog, die eindigde in 1988, en de Eerste Golfoorlog van 1991 overtuigden Iran ervan deel te nemen aan de wedloop aangaande niet-conventionele wapens, waardoor de proliferatie van kernwapens en het

gevaar van een nucleair Iran de voornaamste prioriteit van onze eei werd en ook die van andere inlichtingendiensten.

Het fenomeen van het moslimfundamentalisme, dat de uiting was van de Arabische droom om terug te keren naar de glorieuze dagen van de islam, begon de kop op te steken.

Nadat Militaire Inlichtingen (MI) in januari 1991 hun jaarlijkse inlichtingenanalyse aan de regering had gepresenteerd, werd ons door de premier gevraagd om in de analyse van de Mossad naast onze inschatting voor het komende jaar ook onze evaluatie vanuit een veeljarig perspectief te geven. Dit was een onverwachte opdracht. De presentatie van MI vond plaats op een vrijdag en onze standpunten moesten we de zondag erna presenteren. We hadden alleen het weekend om ons daarop voor te bereiden. Ik nam twee besluiten: het ene was om de beoordeling die was samengesteld door de onderzoeksafdeling te vergeten en het tweede was dat het fabricaat dat in het weekend werd voorbereid, door mij zou worden gepresenteerd. Maar voordat ik daaraan toekom, volgen hier wat achtergronden over de manier waarop bij de Mossad een strategisch onderzoeksteam wordt opgezet binnen de onderzoeksafdeling die tot taak heeft om belangrijke onderwerpen op het gebied van Israëls nationale veiligheid voor de lange termijn (vijf tot tien jaar) aan te pakken.

De Jom Kipoeroorlog was een bepalende gebeurtenis in de korte geschiedenis van de Staat Israël. De schokgolven die deze oorlog veroorzaakte zijn nog altijd niet tot bedaren gekomen. Het Israëlisch Defensieleger en de Israëlische inlichtingendiensten behoorden tot de eerste slachtoffers van de oorlog. De commissie-Agranat, die de periode voorafgaand aan het uitbreken van de oorlog en de eerste drie dagen ervan (6-8 oktober 1973) onderzocht, nam verschillende besluiten die een aanzienlijke invloed hadden op de inlichtingengemeenschap. De twee belangrijkste beslissingen omvatten het volgende.

Ten eerste de toevoeging van een nieuwe dimensie aan het concept van autoriteit en verantwoordelijkheid die tot dan niet had bestaan: sancties. Het hoofd van Militaire Inlichtingen, die fouten had gemaakt bij zijn beoordeling, werd ontslagen en besloten werd dat die in het vervolg de regel en de nieuwe norm binnen de inlichtingendiensten zouden zijn.

Het tweede besluit was dat de methode waarbij slechts één dienst – Militaire Inlichtingen – nationale beoordelingen uitvoerde, zou worden

verbeterd door er een pluralistisch beoordelingssysteem van te maken, waarbij de Mossad zijn eerste onderzoeksafdeling zou opzetten. Dit hield in dat de Mossad van een bureau voor het verzamelen van inlichtingen en het uitvoeren van speciale operaties zou worden omgevormd tot een dienst die inlichtingen verzamelde, speciale operaties uitvoerde, onderzoek deed en beoordelingen leverde. Een ingrijpende verandering. Het ministerie van Buitenlandse Zaken zou de eigen onderzoeksafdeling opwaarderen en de Sjien Beet zou ook een onderzoeksafdeling optuigen die de eigen verantwoordelijkheden zou bestrijken.

Van 1973 en 1976 was ik hoofd van de afdeling operaties van de Mossad. In de periode meteen na de Jom Kipoeroorlog was ik samen met Zvi Zamir, de toenmalige directeur van de Mossad, nauw betrokken bij alles wat verband hield met de commissie-Agranat en het opzetten van de onderzoeksafdeling van de Mossad. Ik wijs hierop, omdat ik geloof dat ik door deze heel intensieve betrokkenheid bij inlichtingen- en beoordelingskwesties het vermogen ontwikkelde om in het tijdperk na de commissie-Agranat allerlei nuances in gedragspatronen en besluitvaardigheid onder onze collega's van Militaire Inlichtingen vast te stellen. Ik constateerde twee dingen, één meetbaar en het andere meer psychologisch.

Het eerste was dat een waarschuwing (*early warning*) voor een oorlog met Syrië tijdens de tweede helft van de jaren zeventig en de hele jaren tachtig de grootste prioriteit had bij de eei van MI. Dat ging ten koste van andere zaken, zoals Irak en Egypte. Het tweede was dat de onderzoeksafdeling van MI zich, afgezien van het jaarlijkse rapport, normaal gesproken niet bezighield met beoordelingen. En de reden dat ik de term 'psychologisch' gebruik om dit te omschrijven, is dat het onder druk van dreigende sancties alleen maar menselijk is om de risico's die je loopt zo klein mogelijk te maken. Dit alles was de achtergrond en de katalysator voor de oprichting van het strategisch team binnen de onderzoeksafdeling van de Mossad.

Het strategisch team werd begin 1989 opgezet. Het kreeg als opdracht de belangrijkste onderwerpen te onderzoeken die voor een termijn van vijf jaar en een termijn van tien jaar verband hielden met Israëls nationale veiligheid. Het team was samengesteld uit externe experts die afkomstig waren uit de academische wereld, de defensie-industrie en andere organen uit het land die zich bezighielden met inlichtingenonderzoek. Het team was

multidisciplinair en bestond uit niet meer dan tien personen. Er was geen vaste samenstelling, want die wisselde naargelang het onderwerp. Alleen de beste mensen op hun terrein werden geselecteerd. De onderzoeksonderwerpen werden gekozen door een team waarvan de directeur van de Mossad, het hoofd van de onderzoeksafdeling en het hoofd van het team zelf deel uitmaakten. Dat teamhoofd was wijlen dr. Ilan Amit, die deze rol sinds de oprichting van het team vele jaren vervulde. Ik zou deze gelegenheid graag willen aangrijpen om mijn dankbaarheid en bewondering voor deze man uit te spreken, want naar mijn bescheiden mening was hij een van de grootste Israëlische denkers, zeker onder de mensen die ik kende. Het team steunde op de hulp van het personeel van de onderzoeksafdeling, dat de teamleden in elk opzicht assisteerde.

Premier Shamir, die ons de opdracht had gegeven om met een inlichtingenbeoordeling voor een langere termijn dan de eenjarige te komen, deed dat in de wetenschap dat het strategisch team bestond en dat hij de eerste ‘cliënt’ zou zijn. Ook hier zal ik om redenen van veiligheid slechts enkele punten uit onze presentatie aanstippen. Ik begon mijn opmerkingen met een aanbeveling ten aanzien van een land dat schijnbaar geen formeel vastgestelde bedreiging voor Israël vormt. Pakistan is niet vervat in onze definitie van het Midden-Oosten, in tegenstelling tot de Amerikaanse definitie van de regio (van zowel de cia als het ministerie van Buitenlandse Zaken), waarin deze staat wel is opgenomen. Veel waarnemers beschouwen Pakistan, een moslimland met een groot kernwapenarsenaal en middelen om die in te zetten, als het minst verantwoordelijke land ter wereld ten aanzien van nucleaire proliferatie, en het helpt Iran bij de pogingen eigen kernwapens te ontwikkelen om ons daarmee te bedreigen.

Naar onze mening, zei ik, is het belangrijk en zelfs urgent om Pakistan op te nemen in onze definitie van het Midden-Oosten, met alle implicaties die daaruit voortvloeien.

In januari 1991 somde ik de volgende bedreigingen op:

Het grootste gevaar is de combinatie van islamitisch fundamentalisme en het bezit van kernwapens. Een nucleair Iran dat wordt geleid door een groep fanatieke ayatollahs met hun vinger aan een nucleaire trekker vormt een

rechtstreekse bedreiging voor de Staat Israël en voor de stabiliteit in het Midden-Oosten en in de wereld als geheel.

Tegen het eind van het decennium kan de mogelijkheid dat een ander land in het Midden-Oosten een proces van islamisering zal doormaken niet worden uitgesloten. In deze context noemden we met name Turkije en Egypte.

De islamisering van een andere staat in het Midden-Oosten zou een klap betekenen voor het diplomatieke proces, en als dat een staat zou zijn die behoort tot onze binnenste kring, moeten we ons voorbereiden op de mogelijkheid dat dit land zich terugtrekt uit een vredesverdrag en de confrontatie zoekt.

Binnen de tijdspanne van onze beoordeling, dat wil zeggen maximaal tien jaar, zouden Arabische landen volgens onze inschatting niet bereid zijn de ‘prijs van vrede’ te betalen die van hen gevraagd werd, zelfs niet met de economische voorspoed die ze daarvoor in ruil zouden krijgen.

Met betrekking tot Irak, dat de voornaamste destabiliserende factor in het Midden-Oosten was, vroegen we in 1991: waar gaat het naartoe? Zal het op de een of andere manier proberen terug te keren naar de familie van verlichte naties? Of is Saddam Hoessein van plan aan ons en de wereld een andere ‘wildcard’ uit te delen die op het moment van deze beoordeling niet kan worden voorspeld?

Of Egypte in de context van het vredesproces een positieve of negatieve rol zal spelen, is niet duidelijk. Op het moment van deze evaluatie had Egypte het proces aanzienlijk gehinderd, en is het moeilijk om te weten wat ons op dit gebied nog meer te wachten staat. Dus is het een belangrijk onderwerp om te blijven volgen.

We kunnen verwachten dat terroristische organisaties niet-conventionele wapens zullen gebruiken. Deze beoordeling werd in 1995 bevestigd toen een Japanse terroristische organisatie voor de eerste keer in de moderne geschiedenis een grens overstak met het gebruik van een chemisch wapen. De ‘Ingenieur’, Yahya Ayyash, die scheikunde studeerde, koos ervoor zijn kennis aan te wenden om conventionele explosieven te ontwikkelen voor zelfmoordaanslagen. Men kan de mogelijkheid niet uitsluiten dat een andere chemiestudent ooit het pad van de chemische terreur zal kiezen.

De laatste bedreiging is dat bij toekomstige militaire confrontaties het gevaar bestaat dat Israëlische bevolkingscentra worden aangevallen met grond-grondraketten die een chemische lading bevatten.

Naast de kansen op vrede binnen de draagwijdte van de beoordeling – tegen het jaar 2000 – benadrukten wij dat echte vrede alleen kan worden gerealiseerd als die is gebaseerd op drie essentiële steunpilaren: echte verzoening, economische en sociale voorspoed en democratisering van de Arabische wereld. Ik zei toen, in januari 1991, dat als ik moest inschatten waar we aan het eind van de twintigste eeuw met betrekking tot al deze drie voorwaarden zouden staan, ik alleen bereid was te voorspellen dat ik er niet zeker van was of we tot een echte verzoening zouden komen, maar wel dat er een kans was op het bereiken van een co-existentie met een zekere mate van compromis. Ik was er niet zeker van of onze buurstaten welvaart zouden kennen, maar er was een gerede kans op economische groei in de regio. Ik wist zeker, zei ik, dat we geen democratisering zouden zien, maar het was mogelijk dat tegen het eind van de eeuw een voorzichtig begin van politiek liberalisme in het Midden-Oosten merkbaar zou worden.

Het is belangrijk de aandacht te vestigen op de geostrategische kloof die rond de tijd van deze beoordeling in januari 1991 was gaan ontstaan. Vanaf 1992, het jaar waarin Yitzhak Rabin voor de tweede keer tot premier werd gekozen, werd het vredesproces een hoeksteen van het regeringsbeleid. Zoals ik hierboven al aangaf, vonden er in 1993 drie parallelle diplomatieke processen plaats: met Jordanië, Syrië en de Palestijnen. De verkiezingen van 1996 brachten Likoed weer aan de macht, deze keer met Benjamin Netanyahu aan het roer. De inlichtingenbeoordeling uit 1991 hield geen rekening met een andere regering in Israël. Dit is echter niet ongebruikelijk, want beoordelingen die door de Israëlische inlichtingendiensten worden gepresenteerd bevatten nooit analyses en/of verwachtingen als het gaat om de variabele die Israël zelf is. Daar staat tegenover dat zuivere beoordelingen de capaciteiten, bedoelingen en acties van Israël in acht nemen, alleen worden deze beoordelingen over het algemeen opgesteld door de politieke leider met zijn belangrijkste medewerkers, waarbij de beoordelingen van de inlichtingendiensten worden meegewogen en gewoonlijk zelfs na overleg met de hoofden van die diensten.

In 1995 vormde ik een team, genaamd ‘Forum 2000’, dat de bedreigingen en kansen moest bespreken waarmee de Mossad tegen het eind van de twintigste en het begin van de eenentwintigste eeuw te maken kon krijgen. Omdat dit een analyse van de interne organisatie betrof, omvatte de opdracht van het team de volgende onderwerpen:

De internationale strategische arena
Technologie
De Israëlische maatschappij
De Israëlische inlichtingendiensten

Bij het van start gaan schetste ik het werk waarop het team zich moest richten. Ik gaf aan dat de missie van de Mossad uit verschillende lagen bestaat:

De Mossad moet inlichtingen verzamelen die inzicht geven in bedreigingen. De inlichtingen moeten van de hoogste kwaliteit zijn en moeten ook een antwoord kunnen geven bij het voorkomen en/of voortijdig ingrijpen waarmee de Mossad is belast.

De Mossad moet onderzoeks- en beoordelingscapaciteiten hebben:

Zij moet het pluralisme van onderzoek in de gemeenschap mogelijk maken.

Het onderzoek van de Mossad moet van een zodanig niveau zijn dat het de geleverde inlichtingen van andere onderzoeksinstituten in de gemeenschap kan beoordelen.

Het onderzoek van de Mossad moet ook eei-onderwerpen van een civiele aard omvatten, zoals het in stand houden van een sterke economische sector.

De Mossad zal een bijdrage blijven leveren aan de ontwikkeling van de band tussen Israël en de Joden in de diaspora. Deze taak zal in het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw nog steeds relevant zijn.

De Mossad zal bijdragen aan de economische kracht van Israël volgens de aangegeven economische eei.

De Mossad zal de banden met inlichtingendiensten in de rest van de wereld in stand houden en uitbreiden ter ondersteuning van Israëls diplomatieke betrekkingen.

Op wereldomvattende en regionale schaal kwam het team tot de volgende inzichten:

De tweepolige wereld (van de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie) is enkelpolig geworden (de Verenigde Staten), maar daarnaast zijn zich andere machtscentra aan het ontwikkelen, wat naar een veelpolige wereld leidt.

Economische concurrentie neemt de plaats in van het militaire conflict of het militaire machtsevenwicht als de sleutel tot invloed en gezag in de wereld.
Het belang van olie uit het Midden-Oosten zal toenemen in het licht van de toename van het wereldwijde verbruik, met een nadruk op landen in Oost-Azië en de Pacific. Dus zal internationale betrokkenheid bij het Midden-Oosten, waaronder een Amerikaanse militaire, economische en politieke bijdrage, blijvend zijn en zelfs toenemen.
Het Midden-Oosten zal instabiel blijven. Grote economische verschillen tussen landen en concurrerende groepen daarbinnen zullen de aanzet blijven geven tot militair geweld tussen en omverwerping van staten en tot burgerlijke onrust met inbegrip van geweld in de landen zelf, vooral door islamitische oppositiegroepen.
Het proces van islamisering in Arabische gemeenschappen zal doorzetten, aangezien de demografische en economische voorwaarden voor de groei van islamitisch fundamentalisme zullen blijven bestaan. Islamitische bewegingen kunnen in Arabische landen de macht grijpen, en zelfs in landen waar deze bewegingen niet aan de macht komen, zal de invloed van de islamitische ideologie op de bevolking aanhouden. Israël zal een doel van de vijandigheid van islamisten blijven.
De huidige leiders van belangrijke landen in het Midden-Oosten en van landen die zich hebben gecommitteerd aan het vredesproces, zijn autocratische heersers die het eind van hun leven naderen. In sommige landen zijn er duidelijke opvolgingskwesties (Syrië, de Palestijnse Autoriteit, Marokko, Saoedi-Arabië, Egypte en Jordanië). Dus worden binnen de volgende vijf tot tien jaar omwentelingen verwacht bij de regimes in de regio, waaronder ook in landen die betrokken zijn bij het vredesproces, wat een positieve of negatieve invloed op het proces kan hebben.
De Arabische wereld zal gefragmenteerd blijven en Israël zal rechtstreeks met afzonderlijke staten kunnen optreden. Er is geen dreiging aan het oostelijk front.
Het vredesproces tussen Israël en de buurstaten zal doorgaan: de vrede met Egypte en Jordanië zal standhouden; het Syrische proces kan tot een koele vrede leiden; de betrekkingen tussen Israël en Saoedi-Arabië

zullen vreedzaam zijn en ten oosten van Israël zal een onafhankelijke Palestijnse entiteit liggen met een zekere band met Jordanië.

De bedreigingen van Israël zullen van landen in de buitenste kring komen. Gezien het potentieel (bevolking, territorium, en militaire en economische mogelijkheden), de ideologische vijandigheid (vooropgesteld dat het regime in de besproken periode niet zal veranderen) en de plannen om niet-conventionele wapens te ontwikkelen, zal Iran de voornaamste tegenstander onder deze landen zijn.

Met betrekking tot de betekenis en het tijdschema van de Iraanse nucleaire dreiging: vanuit de Forum 2000-discussies werd ingeschat dat de Iraniërs tegen het midden van het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw (d.w.z. 2006) over een zekere mate van operationele capaciteit zouden beschikken (een paar lanceerinstallaties en enkele kernraketten), wat een reële bedreiging voor de Staat Israël zou vormen. Achteraf gezien kwam deze beoordeling niet uit dankzij succesvolle geheime Israëlische operaties en internationale samenwerking om de Iraanse vooruitgang te stoppen of te vertragen. De bewustwording van de bedreiging zou ook gepaard gaan met een nieuwe situatie – een nucleair 'terreurevenwicht' – wat zou inhouden dat er beperkte ruimte was voor strategisch manoeuvreren in de oorlog tegen terrorisme, voor represailles en strafmaatregelen, en dat vooral in de manier waarop conventionele strijdkrachten in de oorlog worden gebruikt (bijvoorbeeld aanvallen in de diepte of bedreiging van een grote stad). Deze scenario's zouden gaan spelen als een nucleair Iran zijn bescherming zou uitstrekken over landen die in conflict zijn met Israël.

Irak zal de olie-export hervatten en een economisch herstel beleven. Het is waarschijnlijk dat de niet-conventionele wapencapaciteit scherp gevolgd blijft worden. Het land buiten het vredesproces houden zal investeren in informatieverzameling vereisen, maar volgens ons in mindere mate dan bij Iran. Opgemerkt moet worden dat in de voorspellingen van Forum 2000 het uitbreken van de Tweede Golfoorlog (2003) volledig ontbrak.

Een complete sectie van de analyse van Forum 2000 was gewijd aan de implicaties van de vredesakkoorden. Deze sectie ging over de

veranderingen in onze eei en de manier waarop wij inlichtingen verzamelden, over bezuinigingen en de noodzaak nieuwe doelen te stellen, over terrorisme, inlichtingen, economie en Israëls betrekkingen met de Verenigde Staten en het Joodse volk. Het is niet nodig om dieper op deze sectie in te gaan, omdat de regeringswisseling in 1996 tot gevolg had dat het vredesproces werd stilgelegd.

Forum 2000 was alert op mogelijke veranderingen in de Israëlische maatschappij die van invloed zouden kunnen zijn op de toekomst en het karakter van de Mossad. Het team onderkende terecht dat de Mossad niet alleen zou worden beïnvloed door de veranderingen die plaatsvonden in de Israëlische maatschappij, maar ook door veranderingen in de internationale arena. Het was alleen moeilijk om te voorspellen hoezeer dit het geval zou zijn. Met een hoge mate van zekerheid kon worden vastgesteld dat de Israëlische maatschappij in hoog tempo aan het veranderen was en van een wereldbeeld dat was gericht op het collectief opschoof naar een wereldbeeld dat werd beïnvloed door een cultuur van individualisme. Het was niet meer de groep die het middelpunt vormde van het sociale en politieke bewustzijn, maar het individu waarop de aandacht werd gericht. Deze veranderingen waren niet toevallig, maar veeleer het gevolg van een langdurig proces van 'verwestersing' dat gepaard ging met economische voorspoed, terwijl iedereen het concept van 'de gemobiliseerde maatschappij' moe was. De Israëliër ziet zijn familie als zijn grootste prioriteit. Op de tweede plaats komt zijn werk, waarbij hij het grootste belang toekent aan zijn financiële beloning. Pas dan komen zijn eigen plezier, zijn kennissenkring, en de status en het prestige van zijn baan. Op de onderste tree van de ladder staat de bijdrage van zijn werk aan de maatschappij als geheel. De Israëlische maatschappij is veel minder provinciaal dan in het verleden. Israëlische burgers reizen over de wereld en komen in aanraking met internationale media. Daardoor is de Israëliër sceptischer, kritischer en vaak cynischer. De veranderingen die van invloed waren op de wereldorde, zoals het verdwijnen van de patronen die oplettendheid voor veiligheidsbedreigingen voorschreven en een atmosfeer van '*A Farewell to Arms*', leidden tot een proces waardoor veiligheidsorganen overbodig leken en in het Midden-Oosten tot het vredesproces. In Israël schokten deze processen de fundamenten van de heersende opvatting over de nationale veiligheid. Hoe zou dit alles de Mossad raken? Het lijdt geen twijfel dat veiligheidsorganen in de

voorzienbare toekomst nog steeds beschouwd zullen worden als belangrijke en noodzakelijke instituten, misschien wel de belangrijkste in de Israëlische maatschappij, maar in 1996 zagen we de volgende trends zich aftekenen:

Een kritischer publieke opinie over de veiligheidsorganen, een toenemende vraag naar transparantie, een agressieve en kritische benadering door de media en een verminderde bereidheid in te stemmen met budgetten.

Een toenemende devaluatie van veiligheid in de vroegere vorm en als ‘nationale missie’.

Een kijk op de Mossad als ‘gewoon een andere plaats om te werken’ in plaats van een ‘levenswijze’.

De veiligheidsdiensten, waaronder de Mossad, zouden moeten concurreren met andere werkgevers op de arbeidsmarkt, hoewel de materiële beloningen die zij te bieden hebben, minder groot zijn.

Overplaatsing naar het buitenland, een normaal onderdeel van het Mossad-werk, zou worden beschouwd als een belasting en een gedwongen iets.

Twintig jaar na deze voorspellingen kun je je verbazen over de nauwkeurigheid waarmee Forum 2000 toekomstige trends herkende. Nog opvallender zijn de voorspellingen die het Forum in 1996 deed en die betrekking hadden op toekomstige technologische ontwikkelingen:

Technologische middelen en mogelijkheden zullen de overhand krijgen in de Mossad.

Er zullen veel meer belangrijke inlichtingen worden vergaard met behulp van geavanceerde technologische middelen.

Visual intelligence (visint, visuele inlichtingen) zal een belangrijk onderdeel worden van het verzamelen van informatie.

Wereldomvattende en regionale databases in computernetwerken zullen gemeengoed worden en alom beschikbaar zijn.

Toegang tot communicatiesystemen en databases zal gepaard gaan met ingewikkelde protocollen en encryptiemechanismes.

Toegang tot grote hoeveelheden informatie zal de toepassing van slimme filters vereisen. Het filteren van tekstueel materieel zal niet

voldoende zijn; het filteren van audiovisueel materiaal zal ook noodzakelijk zijn.

Inlichtingen zullen gebruikt moeten worden om in te breken in technologische systemen. De formulering van de eei en het verwerken van dergelijke inlichtingen zullen een hoog kennisniveau vereisen.

De cumulatieve database van de Mossad zal zeer omvangrijk zijn en de ontwikkeling vereisen van tools voor het opvragen en verspreiden van relevant materiaal binnen de organisatie.

De manieren van persoonlijke communicatie zullen wereldomvattend zijn en de daarbij betrokken multimedia zullen gemakkelijk in grote hoeveelheden beschikbaar zijn. Het zal noodzakelijk worden te leren omgaan met wereldomvattende manieren van persoonlijke communicatie.

De chipkaart zal gemeengoed zijn en een heleboel data bevatten (persoonlijke en commerciële informatie, contacten en dergelijke).

Nanotechnologie en micro-elektronica zullen een aanzienlijke ontwikkeling doormaken.

Wereldwijde controle zal voor ons beschikbaar zijn, evenals voor de actoren waarmee we te maken hebben.

Het team van Forum 2000 onderzocht ook de toekomst van relaties, toekenning van verantwoordelijkheden, grenzen, enzovoort binnen de inlichtingengemeenschap. Zonder in detail te treden (de redenen spreken voor zich) kan terugkijkend worden gezegd dat het team er in 1996 in slaagde te voorspellen wat er vandaag de dag (2017) binnen die gemeenschap werkelijk speelt.

Kwesties in de Israëlische inlichtingengemeenschap

Het Arabisch-Israëlische conflict wordt gekenmerkt door een aantal elementen waarmee het zich onderscheidt van de meeste andere conflicten op de wereld:

Het heeft langer geduurd dan alle andere huidige conflicten.

De getalsmatige ongelijkheid tussen de beide partijen is groter dan in enig ander conflict.

Aan de ene kant staat één land en aan de andere kant staan meer dan twintig landen en een entiteit met veel kenmerken van een staat.

Velen aan beide zijden beweren volledig recht te hebben op het omstreden gebied en zijn niet bereid tot compromissen.

Aan de ene kant staat een democratische staat en aan de andere kant staan autocratische regimes.

In het verleden waren deze verschillen van invloed op de rol van inlichtingen in het conflict, dat hebben ze tegenwoordig nog steeds en we mogen aannemen dat ze in de toekomst van invloed zullen blijven. Het voornaamste aspect van de rol van inlichtingen in dit conflict is hun heterogene en pluralistische karakter.

Het Israëlisch-Arabische conflict is een complexe en ondoorzichtige matrix. De eerste en fundamenteelste variabele in deze matrix is territorium. Gewoonlijk verwijzen we naar de concentrische territoriale cirkels van het conflict (de ene cirkel binnen de andere cirkel met Israël als het gemeenschappelijke centrum). In de eerste, binnenste cirkel zijn de tegenstanders de Palestijnen. In de tweede cirkel zijn het de grensstaten van Israël – Libanon, Syrië, Jordanië, Saoedi-Arabië en Egypte – waarvan sommige een officieel vredesverdrag met Israël hebben. Andere staten handhaven meestal een vijandig beleid tegenover Israël, hoewel er soms op een bepaald niveau sprake is van samenvallende belangen. Desondanks stellen ze allemaal eisen aan Israël op het gebied van de behandeling van Palestijnen, het beheer van de heilige plaatsen en zo meer. In de derde buitencirkel liggen de landen die niet aan Israël grenzen, maar zichzelf beschouwen als onderdeel van de Arabische wereld en dus tot op zekere hoogte betrokken zijn bij het Israëlisch-Arabische conflict; het gaat dan om Irak, de Golfstaten, Jemen, Soedan en Noord-Afrika. En in de vierde cirkel liggen Iran en Pakistan, moslimmogendheden die ondanks de grote afstand tot Israël belangstelling en betrokkenheid bij het conflict tonen (waarbij de betrokkenheid van Iran veel groter is dan die van Pakistan).

Volgens de militaire theorie moeten inlichtingen worden verzameld over de middelen en bedoelingen van de vijand en moet een gepaste reactie worden voorbereid op basis van een beoordeling van deze middelen en bedoelingen. Bij het toepassen van dit beginsel op het conflict in het Midden-Oosten, zien we asymmetrie in zowel de bedoelingen als de middelen van de verschillende spelers in de Arabische coalitie tegen Israël.

De som van de vijandelijke middelen bevat alle elementen van de macht van de vijand (in het geval van het Israëlisch-Arabische conflict bestaat de vijand uit meer dan twintig landen en de Palestijnse Autoriteit), dat wil zeggen de militaire, economische en diplomatieke macht, de binnenlandse veiligheid, het wetenschappelijke en technologische vermogen en de algehele nationale veerkracht.

De som van de vijandelijke bedoelingen heeft betrekking op de bedoelingen van elk van de spelers in de coalitie tegen Israël. Dit is waar inlichtingen op een probleem stuiten, want het zijn tegenstanders met een autoritair regime. Terwijl het in de open maatschappij van democratische landen voor een professionele inlichtingenorganisatie niet moeilijk is om de bedoelingen van de leiders te achterhalen, is dat in landen met een autoritair regime niet het geval, omdat in die landen slechts een klein aantal personen de bedoelingen van de leider te horen krijgt en die bedoelingen soms zelfs alleen in het hoofd van de leider te vinden zijn. De Egyptische president Anwar Sadat lichtte pas enkele dagen voor het begin van de aanval op Israël in 1973 zijn hoogste militaire top in. Dit is niet in tegenspraak met de bewering (in het hoofdstuk over de Jom Kipoeroorlog) dat Sadats bedoeling om oorlog te voeren tegen Israël al in 1971 vaste vorm aannam.

De intensiteit van de vijandschap jegens Israël, de omvang van de deelname aan de Arabische coalitie en de mate van betrokkenheid van elk lid zijn in de loop van de jaren veranderd en dit heeft het nog moeilijker gemaakt om de Arabische bedoelingen bloot te leggen en te identificeren. Even moeilijk is het om de perceptie van bedreigingen (de bedreiging voor Israël toegeschreven aan de ene of een andere factor) nauwkeurig te beoordelen.

In een inlichtingenoorlog probeert elke partij zijn geheimen, vanuit hun aard, geheim te houden. In dit opzicht vormen de modellen van de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie ten tijde van de Koude Oorlog (1945-1990) een belangwekkende casestudy van totaal verschillende percepties van operationele veiligheid. Dit verschil in perceptie was een direct gevolg van het feit dat de VS een open maatschappij waren met een democratisch regime en de ussr een staat met een dictatoriaal regime.

Het Sovjetregime nam een besluit om alle informatie over zichzelf – honderd procent ervan en niet minder – en alles wat daarmee verband hield als geheim te beschouwen. Het gevolg daarvan was dat alle informatie,

figuurlijk gesproken, in een zwarte ondoorzichtige doos werd gestopt die fanatiek werd bewaakt. De Amerikanen besloten daarentegen slechts ongeveer vijf procent van alle informatie in de ‘zwarte doos’ te stoppen, de kleine portie waarvan werd gedacht dat het bij bekend worden ernstige schade zou toebrengen aan de belangrijkste onderdelen van de Amerikaanse macht. Er werd niet eens geprobeerd de andere 95 procent geheim te houden.

Het is niet moeilijk te begrijpen dat het Sovjetmodel alleen succesvol kan zijn als de doos echt deugdelijk verzegeld is. Eén inbraak zou alle informatie die erin zit aan de tegenstander onthullen.

Het Amerikaanse model is gebaseerd op het uitgangspunt dat honderd procent van de informatie beschermen een onmogelijke opdracht is en dat het daarom beter is slechts vijf procent te beschermen. Zoals bij alles werd ervan uitgegaan dat het voor de vijand erg moeilijk zou zijn om in de enorme kakofonie van informatie die voor iedereen toegankelijk was het echte belangrijke signaal te ontdekken. Als je dit scenario uit de Koude Oorlog zou verplaatsen naar het Israëlisch-Arabische conflict, dan kan worden aangenomen dat de hoeveelheid ruis in de communicatie die vanuit Israël is op te vangen het voor de vijand moeilijk maakt om Israëls bedoelingen echt te leren kennen.

Anti-Joods, antizionistisch en anti-Israëlisch terrorisme heeft de zionistische aanwezigheid in het Land Israël vergezeld sinds de komst van de Bilupioniers aan het eind van de negentiende eeuw. Dat heeft verschillende vormen aangenomen, maar gedurende de hele periode sinds de komst van de Bilu’im – meer dan honderd jaar – is het een van de belangrijkste kernmerken van het conflict geweest. Aanvankelijk was het terrorisme plaatselijk, maar in de loop van de tijd werd het mondiaal. In het begin was het seculier en tribaal, maar het werd steeds meer nationalistisch en religieus. Oorspronkelijk was het politiek van aard en een uiting van het verlangen naar zelfbestemming en onafhankelijkheid, maar later werd het theologisch met de wens in de wereld van ‘het koninkrijk van Allah’ een shariastaat te vestigen.

Het vergaren van inlichtingen als het gaat om het fenomeen terrorisme is vrijgesteld van een belangrijke taak die wel speelt op andere terreinen, namelijk speculaties over eventuele bedoelingen. Er hoeft niet aan te worden getwijfeld dat het Arabisch terrorisme sinds het in alle mogelijke vormen de kop opstak, was bedoeld om de vervulling van het zionistisch

ideaal te dwarsbomen. De terugkeer van de Joden naar het Land Israël en het daar vestigen van een soevereine Joodse entiteit moest met andere woorden worden voorkomen. En sinds de vestiging van de staat is het doel duidelijk geweest: de vernietiging van de Israëlische politieke entiteit.

Inlichtingen verzamelen tegen terrorisme richt zich net als dergelijke inspanningen tegen geregelde legers en soevereine staten op alarmsituaties (geplande aanvallen) en een oordeelsvorming over de capaciteiten van de vijand. Deze inspanningen vereisen een brede territoriale inzet en het vermogen om voortdurend gedetailleerde inlichtingenbeelden met een hoge resolutie te produceren, zodat geen enkele verandering in een bijzonder dynamische omgeving wordt gemist.

Inlichtingen worden met tal van verschillende methoden en middelen verzameld. Met alle respect voor sigint, elint en comint, disciplines die voornamelijk bestaan uit afluisteren, ontvangen en ontcijferen van signalen tussen communicatieapparatuur, telefoons of computers, geloof ik dat er bij het verzamelen van inlichtingen niets boven humint (Human Intelligence) gaat. Waarom zeg ik dit? Omdat humint de enige discipline is die het ons mogelijk maakt vragen te stellen en antwoorden te krijgen. Als direct gevolg van deze dialoog tussen de contactpersoon en de bron is humint als discipline veelbelovender, omdat daarmee dieper gegraven kan worden naar de echte bedoelingen van de vijand.

Dit punt verdient extra nadruk omdat er tegenwoordig een bijna heilig ontzag bestaat voor technologie en het leeuwendeel van het budget van inlichtingendiensten daaraan wordt besteed.

Een reeds lang bestaande traditie in de inlichtingenwereld betreft het uitwisselen van informatie en analyses tussen bevriende inlichtingendiensten. Zulke uitwisselingen zullen altijd plaatsvinden tussen geallieerde landen, maar er hoeft niet altijd totale symmetrie te bestaan tussen de politieke belangen van de twee staten en de belangen van de inlichtingendiensten van deze landen.

Hoe intensiever en vertrouwelijker de samenwerking is, des te waarschijnlijker dit gaat resulteren in gezamenlijke operaties. Het komt echter zelden voor dat het ene inlichtingenbureau de grootste geheimen deelt met een ander, hoe vriendschappelijk ze ook met elkaar omgaan. Dit komt alleen voor in het geval van een ‘quid pro quo’, waarbij de gevende partij er dus een passende beloning voor terugkrijgt. Er is ook een (natuurlijk onofficiële) ‘inlichtingenbeurs’ met kopers en verkopers waarbij

de kopers net als op een effectenbeurs goedkoop proberen in te kopen en de verkopers een topprijs willen vangen. Kenmerkend voor deze ‘beurs’ is dat die opereert op basis van één enkele verkoper met één enkele koper. Wel vindt er soms een ‘inlichtingendeal’ plaats waarbij meer dan twee partijen zijn betrokken.

Een keiharde regel van de mondiale inlichtingenbeurs is het ‘derdepartijprincipe’, wat inhoudt dat de partij die de inlichtingen heeft gekocht de ‘koopwaar’ niet mag doorverkopen aan een derde partij, tenzij hij daarvoor toestemming heeft gekregen van de verkoper. Het is moeilijk om te bepalen of deze regel altijd wordt nageleefd, maar als en wanneer de overtreders worden betrapt – en dat gebeurt soms – raakt hun reputatie beschadigd en weigeren beursleden informatie aan hen te verkopen of ze vragen exorbitante prijzen voor de inlichten waaraan ze behoefte hebben.

Leden van de inlichtingenbeurs moeten waakzaam zijn voor de mogelijkheid dat anderen misschien verkeerde informatie proberen te verkopen met de bedoeling dat ze verkeerde conclusies trekken die stroken met de plannen van de verkoper, met andere woorden bedrog. Dit is eerder gebeurd en zal nog vaker gebeuren. Informatie uit bronnen die worden gecontroleerd door buitenlandse inlichtingendiensten moet met de grootste omzichtigheid worden behandeld.

Het concept van het delen van inlichtingen is erg algemeen en veelomvattend. Het kan door veel verschillende prisma’s worden bekeken:

Het veiligheidsprisma van het *need-to-know*principe ofwel wie zou wat moeten weten.

De soorten inlichtingen die met anderen worden gedeeld: ruwe inlichtingen of inlichtingen die op de een of andere manier zijn bewerkt.

Het onderscheid tussen bonafide inlichtingeninstituten en instituten die niet tot de inlichtingengemeenschap behoren.

Informatie die relevant of nodig is voor de politiediensten tegenover informatie die dat niet is.

Hiërarchische criteria: welke informatie wordt bijvoorbeeld in de Verenigde Staten doorgegeven naar het federale niveau en welke informatie wordt verdeeld over de uitvoerende, wetgevende en juridische afdelingen? Welke informatie wordt doorgegeven op het staatsniveau en welke op het stedelijk niveau?

> Welke soorten inlichtingen worden gedeeld met geallieerde of bevriende landen en met buitenlandse inlichtingendiensten?

Soms zorgt de politiek-strategische werkelijkheid voor vreemde bedgenoten. In het Midden-Oosten werden sommige van die vreemde partnerschappen gesmeed op initiatief van de VN of waren de VN erbij betrokken. Een van de positieve verschillen tussen de VN en de eraan voorafgaande Volkenbond is de militaire macht die de VN kunnen inzetten om een eind te maken aan conflicten tussen staten. Deze troepen kunnen optreden als een buffer tussen legers of als een liaison tussen partijen. In het conflict in het Midden-Oosten deden deze troepen dienst als bemiddelaar om verbindingen te leggen tussen de inlichtingendiensten en veiligheidstroepen van Israël en hun tegenhangers in de Arabische buurlanden. De intensiteit waarmee van deze verbindingen gebruik werd gemaakt, gaf aan hoe groot de gezamenlijke belangen van de twee partijen waren. Samenwerking op het laagste niveau vond plaats toen beide partijen de rust aan beide zijden van de grens wilden bewaren. Het hoogste samenwerkingsniveau werd bereikt toen beide partijen ontdekten dat ze te maken hadden met een gemeenschappelijke vijand die beide partijen veel meer schade kon berokkenen dan wat ze elkaar bij vijandelijkheden konden aandoen. Een voorbeeld van het eerste geval is de afspraak om de rust te bewaren aan de grenzen van Israël met Syrië en Libanon. Een voorbeeld van het tweede geval is de samenwerking tussen de Israëlische veiligheids- en inlichtingendiensten met hun tegenhangers in de Palestijnse Autoriteit om de bedreiging van Hamas en de Islamitische Jihad het hoofd te bieden (hoewel we onmogelijk kunnen weten of deze samenwerking stand zal houden als er een echte overeenkomst wordt gesloten die een eind maakt aan de rivaliteit tussen de plo, die nog steeds de Palestijnse Autoriteit bestuurt, en Hamas, die Gaza controleert). Een ander voorbeeld in deze categorie is Jordanië, dat decennia voor het ondertekenen van het officiële vredesverdrag al nauwe banden met Israël onderhield.

Het derdepartijprincipe in de relatie tussen Israël en zijn grote bondgenoot, de Verenigde Staten, verdient een korte uiteenzetting. Tijdens de periode van de Koude Oorlog (1945-1990) waren de begrenzingen van de inlichtingensamenwerking tussen de Verenigde Staten en Israël scherp omlijnd. Het was een tweepolige wereld waarin elk van de twee

supermachten een kamp met geallieerden had. Het was duidelijk dat de Verenigde Staten in de periode na de Jom Kipoeroorlog, toen Egypte in het Midden-Oosten een belangrijke bondgenoot van de Verenigde Staten werd, geen inlichtingen met ons zouden delen over Saoedi-Arabië of de Golfstaten of Egypte. Dat gold zeker ook voor Turkije dat officieel lid was van de NAVO en door de Amerikanen werd beschouwd als een belangrijke bondgenoot, omdat het in de nabijheid van de Sovjet-Unie lag en de zeestraten beheerste die van de Zwarte Zee naar de Middellandse Zee en dus naar de Atlantische Oceaan en het Suezkanaal voeren.

De Britse buitenlandse inlichtingendienst (MI6), een van de oudste ter wereld, geniet heel veel prestige en respect in de inlichtingenwereld. In tegenstelling tot de meeste westerse democratieën rapporteert dit bureau aan de minister van Buitenlandse Zaken en niet aan de eerste minister. Deze structuur heeft er altijd voor gezorgd dat er volledige overeenstemming was tussen de beginselen van de Britse buitenlandse politiek, met inbegrip van het Midden-Oosten, en de samenwerking van de Britse inlichtingendienst met die van andere landen. Het is dus niet moeilijk te begrijpen dat het Britse buitenlandse beleid, waarin betrekkingen met de Arabische staten belangrijker waren dan betrekkingen met Israël, ook rechtstreeks van invloed was op de inlichtingenbanden tussen de twee landen. Die zaken zijn na het einde van de Koude Oorlog en de ineenstorting van de Sovjet-Unie verbeterd, toen Groot-Brittannië en Israël ontdekten steeds meer gezamenlijke bedreigingen te hebben, vooral op het gebied van radicaal islamitisch terrorisme en de proliferatie van niet-conventionele wapens. Hieronder zal daar nader op worden ingegaan.

Het eind van het tijdperk van de Koude Oorlog in 1990 was een belangrijke mijlpaal voor de Israëlische inlichtingengemeenschap als geheel en voor de Mossad met zijn internationale karakter in het bijzonder. Gedurende het hele tijdperk van de Koude Oorlog hield de inlichtingengemeenschap vast aan een regionaal systeem dat het Midden-Oosten en Europa besloeg. Afhankelijk van eenmalige en ad-hocbehoeften werden hier en daar de vleugels uitgespreid om andere delen van de wereld te bestrijken, maar ze keerden altijd weer terug naar ‘Gods eigen hoekje’.

De geostrategische veranderingen die gepaard gingen met het einde van de Koude Oorlog zorgden voor een scherpe en betrekkelijk snelle overgang van een tweepolige wereld naar een veelpolige wereld. De samenhangende blokken die zich rond de twee supermachten hadden gevormd, werden

ontmanteld. Tegelijkertijd werden de voornaamste eei (Essentiële Elementen van Informatie) versmald. Terwijl in het tijdperk van de Koude Oorlog de eei grotendeels afhankelijk waren van de supermachten (dat wil zeggen het inlichtingenbureau bepaalde zijn eei in overeenstemming met de supermacht die aan het hoofd stond van het blok waartoe het behoorde) werden de eei in het tijdperk na de Koude Oorlog afhankelijk van de onderwerpen die de meeste spelers op het wereldtoneel belangrijk vonden: radicale islam en de proliferatie van niet-conventionele wapens. Deze verandering vergde van de Mossad dat inzet en activiteiten werden uitgebreid naar delen van de wereld waar de dienst voorheen niet actief was geweest of waar de activiteiten hooguit marginaal en tijdelijk waren geweest. De ontwikkeling van niet-conventionele wapens in Iran is altijd afhankelijk geweest van de kennis, technologie, adviezen en ruwe materialen van leveranciers van over de hele wereld, en omdat deze de volle aandacht van Israëlische eei heeft gekregen, is het niet verwonderlijk dat Israël over de hele aardbol inlichtingen is gaan verzamelen. Tegelijkertijd zijn radicale islam en terrorisme mondiale bedreigingen geworden die zich niets aantrekken van grenzen, staten en regimes. Bovendien worden niet alleen de Verenigde Staten en West-Europa daardoor bedreigd, maar ook Rusland, China, India, Indonesië, Australië, Egypte, Jordanië en nog veel meer landen. De verbreiding van de radicale islam is wereldwijd en dat vereist een passend antwoord met niet alleen verbeterde middelen en kwaliteiten, maar ook een bredere inzet.

Als gevolg daarvan zagen we in het tijdperk na de Koude Oorlog inlichtingencoalities die in het verleden moeilijk voorstelbaar waren. Neem bijvoorbeeld de banden tussen de Israëlische Mossad en de Russische of Chinese inlichtingendiensten.

In de oude wereld, die voornamelijk bestond uit onafhankelijke natiestaten en blokken met politiek-strategische kenmerken in plaats van juridische kenmerken, opereerden inlichtingensystemen en politiediensten gewoonlijk parallel, terwijl het in de praktijk alleen tot botsingen kwam als er sprake was van spionage of subversieve activiteiten van de ene staat bij de andere. De nieuwe wereld probeert het systeem van relaties en betrekkingen steeds meer te reguleren op basis van bilaterale en multilaterale overeenkomsten en verdragen. Deze trend heeft onontkoombaar geleid tot een groter raakvlak tussen inlichtingen- en juridische systemen.

In de oude wereld werden internationale conflicten gekenmerkt door de afbakening van de mondiale strategische orde en ze werden gewoonlijk beslist door een oorlog. In deze werkelijkheid hadden inlichtingen- en politiediensten geen reden om samen op te trekken. De afbakening in de nieuwe wereld kent aan de ene kant coalities van democratische, liberale politieke blokken die waarde hechten aan vrije economie en mensenrechten, en overige blokken, waarvan de radicale islam, een politiek amorf en antidemocratisch blok dat tegen mensenrechten is en een heilige oorlog heeft uitgeroepen tegen alle waarden van de vrije wereld, de gevaarlijkste is. Het slagveld in dit conflict omvat de hele wereld en met name het civiele thuisfront. De oorlogswetten die bij de oude wereld hoorden zijn niet van toepassing op dit nieuwe conflict en dus is het dringend noodzakelijk de oorlogswetten te herschrijven.

De inlichtingen-eei van de oude wereld ten tijde van de Koude Oorlog waren simpel en duidelijk. De rol van de inlichtingendiensten bestond uit het onthullen van de capaciteiten en bedoelingen van de vijand, en die vijand was dan een staat of een blok van verscheidene staten. Het draaide bij de eei om het vermogen om alarm te slaan in het geval van een oorlog. In het tijdperk na de Koude Oorlog werden de eei steeds onduidelijker. Terrorisme kreeg een centralere rol, de proliferatie van niet-conventionele wapens en materialen werd een belangrijk onderwerp en georganiseerde misdaad, drugs en ecologie – in het verleden drie marginale onderwerpen – nemen nu een voorname plaats in bij de eei. Sinds kort zijn ook onderwerpen zoals megaterrorisme, cyberterrorisme en niet-conventioneel terrorisme aan de lijst toegevoegd. Wanneer we al deze nieuwe eei verbinden met het onderwerp terrorisme, wordt de bedreiging plotseling afgebakend, direct en strategisch. In de strategische omgeving die wordt gedomineerd door deze eei, wordt samenwerking tussen inlichtingengemeenschappen en politiediensten onvermijdelijk en noodgedwongen innig en onafgebroken.

Ik zal een paar regels wijden aan het systeem van betrekkingen tussen de Israëlische inlichtingengemeenschap en de politieautoriteiten. De volledige naam van de Mossad is ‘Het Instituut voor Inlichtingen en Speciale Taken’. Het is primair een bureau dat inlichtingen verzamelt. De elementen onderzoek en beoordeling werden pas toegevoegd nadat de commissie-Agranat in het kielzog van de Jom Kipoeroorlog in 1973 tot haar conclusies was gekomen. Daarnaast wordt van de Mossad verwacht dat zij elke taak

uitvoert die ze van de regering opgelegd krijgt en die geen enkel ander orgaan in het land kan of mag uitvoeren. De Mossad opereert uitsluitend buiten de landsgrenzen. Het raakvlak tussen de Mossad en de politiediensten is minimaal en dus is er geen afdeling die verhoren uitvoert. In gevallen waarin verhoren moeten worden afgenomen, roept de Mossad de hulp in van de Sjien Beet. De Sjien Beet opereert vooral binnen de landsgrenzen en fungeert als een bureau dat inlichtingen verzamelt en verantwoordelijk is voor contraspionage, ondermijning en contraterrorisme. Het heeft een grote afdeling die verhoren afneemt en die nauw samenwerkt met de politiediensten. De militaire inlichtingendienst opereert als een bureau dat informatie verzamelt en als het onderzoeksinstituut dat verantwoordelijk is voor de oordeelsvorming op het gebied van oorlog. In die gevallen waarin MI de wet moet handhaven, wordt zij bijgestaan door de Afdeling Informatieveiligheid (voorheen Operatieveiligheid te velde), die ondergeschikt is aan het hoofd van MI en het bureau van de auditeur-generaal. Deze twee organen werken samen met de openbare aanklager van de staat. Het werk van de Israëlische politie is sterk verweven met het systeem van wetshandhaving. Hun relatie is zeer hecht maar niet vrij van spanningen.

Het verschil tussen het concept van ‘inlichtingen als bewijs’ en het concept van wettig bewijs is altijd duidelijk geweest voor degenen die in de Sjien Beet en de Israëlische politie betrokken waren bij het inwinnen van informatie en minder duidelijk voor MI en Mossad omdat de contacten van de laatste twee met het systeem van wetshandhaving van nature minimaal en vluchtig zijn. Voor de Mossad veranderde deze situatie na de Golfoorlog, toen de dienst sterk betrokken raakte bij het onderwerp nucleaire proliferatie en ook verantwoordelijk werd gemaakt voor preventie. Als je het terrein van preventie betreedt, worden wetshandhavers jouw partners. Als inlichtingenofficier is het jouw taak de informatie te verschaffen die bewijst dat iemand – een persoon of groep – geheime kennis en technologie aan de vijand doorgeeft. De diensten die wetshandhaving tot taak hebben, moeten de persoon of groep voor het gerecht brengen en veroordeeld krijgen. In veel gevallen zijn de eisen die ze aan jou als informatieverschaffer stellen streng, omdat die informatie de toets van het strafrecht – overtuigend en wettig bewijs – moet doorstaan om tot een veroordeling te komen. Deze spanning tussen de twee organisaties eist van de dienst die inlichtingen verzamelt dat die extra risico’s neemt, vaak met

gevaar voor mensenlevens, en nog meer in mensen en geld investeert om aan de wettelijke eisen tegemoet te komen en te bewijzen wat in hun ogen vanzelfsprekend lijkt. In de oorlog waarin de vrije wereld nu verwikkeld is, een oorlog waarin een absolute ongelijkheid bestaat tussen een morele samenleving en een gemeenschap die gespeend is van normen, is er zeker iets te zeggen voor het verlagen van juridische drempels bij zaken die verband houden met de strijd tegen terrorisme.

Op dit punt wil ik de rol spelen van Cato de Oudere en een onderwerp aansnijden dat de westerse wereld volgens mij met ongemak vervuld. Het gaat dan om de omschrijving van terrorisme. In een wereld waarin de gemeenschap van vrije naties een internationaal oorlogsmisdadentribunaal heeft opgericht, zou je denken dat de belangrijkste prioriteit het herdefiniëren van het oorlogsrecht (zoals eerder besproken) zou zijn; en daartoe behoort ook de omschrijving van terrorisme, dat het voornaamste kenmerk is van dit nieuwe tijdperk van oorlog. Ik heb de indruk dat de Europeanen behoorlijk wat redenen – niet noodzakelijk professionele – hebben om deze hindernis uit de weg te gaan, maar het verrast me wel dat het Amerikaanse systeem tot nu toe heeft nagelaten om ‘de koe bij de horens te vatten’ en terrorisme te definiëren.

Een andere belangrijke verandering die opdook uit de geostrategische omgeving in het tijdperk van na de Koude Oorlog was de aanzienlijke verbetering in de samenwerking tussen bevriende inlichtingendiensten. Wanneer die samenwerking in het verleden voornamelijk werd gekenmerkt door de uitwisseling van informatie en bijeenkomsten in het kader van gezamenlijke onderzoeken, is dat in het nieuwe tijdperk sterk uitgebreid tot en met operationele samenwerking. Deze stap was onontkoombaar: landen over de hele wereld begrepen dat operationele samenwerking tussen hun inlichtingendiensten essentieel was voor een succesvolle bestrijding van het mondiale terrorisme.

Niet-conventionele wapens vormen per definitie een bedreiging voor de wereldwijde stabiliteit en dus moeten alle landen die daarmee te maken hebben – ongeacht of het om een kans of om een reële dreiging gaat – samenwerken om met een oplossing te komen. Een andere factor die de samenwerking stimuleerde, was dat verschillende, voornamelijk westerse, veiligheidsdiensten beseften dat zij elkaar bij de dreiging van niet-conventionele wapens feitelijk dwarsboomden. De juiste manier om dit te

voorkomen en activiteiten te stroomlijnen, was door operationele samenwerking, wat coördinatie en werkverdeling mogelijk maakte.

Het opvallendste voorbeeld van veranderingen in de kenmerken van het conflict door de tijd heen is Iran. Iran was een land dat in de eerste jaren van Israëls bestaan vriendelijk tegenover Israël stond en vanaf het eind van de jaren vijftig werd het een van de belangrijkste strategische bondgenoten. Dit duurde uiteraard tot de revolutie van Khomeini in 1979, die van Iran Israëls grootste bedreiging – een echte, existentiële bedreiging – maakte.

Bedacht moet worden dat Iran tot de Khomeinirevolutie een hoeksteen in Israëls nationale veiligheidsdoctrine vormde en een integraal onderdeel was van Israëls regionale allianties met Iran en Turkije aan het noordelijke front en met Ethiopië en Soedan (en later Marokko) in het zuiden.[3] Iran was onder meer de belangrijkste olieleverancier van Israël.

Als we het wezen van de Iraanse niet-conventionele bedreiging van Israël in één zin zouden moeten samenvatten, zou dat neerkomen op de volgende vraag: als en wanneer Iran de beschikking krijgt over een kernwapen, zullen de beslissingen van de leiders dan rationeel of messiaans zijn?

De hoeveelheid aandacht en inlichtingenmiddelen die Israël heeft geïnvesteerd in de aanpak van de dreiging van niet-conventionele wapens sinds het ontstaan van die dreiging, is ongekend en onvergelijkbaar met enig ander onderwerp in de eei.

Israëlische inlichtingen- en veiligheidsdiensten hebben de opbouw van een niet-conventioneel wapenarsenaal in het Midden-Oosten voortdurend scherp in de gaten gehouden, hoewel het onderwerp slechts bij bepaalde ‘breekpunten’ de aandacht van het publiek heeft gekregen. Het ging daarbij bijvoorbeeld om het Egyptische gebruik van chemische wapens tegen de rebellen in Jemen in het begin van de jaren zestig en de activiteiten van Duitse raketspecialisten in Egypte in diezelfde periode. Daarnaast spande Irak zich onder het bewind van Saddam Hoessein in om allerlei niet-conventionele wapens te produceren en te gebruiken, zoals het gebruik van chemische wapens tegen de Koerden, en vooral zijn nucleaire inspanningen, inclusief de bouw van de Osirakreactor, die in 1981 werd gebombardeerd door de Israëlische luchtmacht. Het Egyptische Condorproject in de jaren tachtig bestond uit de ontwikkeling van een grond-grondraket. En ten slotte was er de hulp van Pakistan, Noord-Korea, China en de Sovjet-Unie aan bepaalde Arabische staten op het vlak van niet-conventioneel wapentuig

van allerlei aard. In het licht van dit alles kan terecht worden opgemerkt dat de Staat Israël vanaf de oprichting tot de dag van vandaag op zowel operationeel, defensief en offensief niveau als op diplomatiek, internationaal en openbaar diplomatiek niveau succesvol het hoofd heeft geboden aan de dreiging van niet-conventionele wapens. De verleiding om niet-conventionele wapens als dreigement of daadwerkelijk te gebruiken, is te groot en dus moet er voortdurend tegen opgetreden worden.

Met het voortschrijden van de technologie – die wereldwijd met sprongen vooruit gaat – wordt elke variabele die betrekking heeft op niet-conventionele wapens dodelijker. Het bereik wordt groter, de nauwkeurigheid verbetert, het draagvermogen stijgt, de waarschuwingstijd wordt korter, enzovoort. Voor de nabije toekomst zie ik voor Israël geen mogelijkheid om de hoeveelheid middelen die het besteedt aan het afwenden van de dreiging van niet-conventionele wapens te verminderen.

Terwijl de Staat Israël geprezen zou moeten worden voor de manier waarop zij gedurende lange tijd de verschillende bedreigingen op het gebied van niet-conventionele wapens het hoofd heeft geboden, kan datzelfde helaas niet worden gezegd voor de manier waarop de staat het Israëlisch-Palestijnse conflict heeft aangepakt. Op het gevaar af dat mij gebrek aan objectiviteit wordt verweten, zou ik de gehele Israëlische inlichtingengemeenschap daarvan echter willen uitsluiten, want volgens mij heeft die vanaf de periode voorafgaand aan de oprichting van de staat tot nu toe goed werk geleverd.

Ik acht mezelf bevoegd om de periode voor de stichting van de staat te bespreken, omdat het werk dat ik deed tijdens mijn studie aan de Hebreeuwse Universiteit ging over de activiteiten van de Shai, de inlichtingentak van de Hagana, de voorloper van het Israëlisch Defensieleger. Ik beschouw mezelf als gerechtigd om in alle bescheidenheid vast te stellen dat de Shaidossiers die ik kon inzien, het toonbeeld waren van indringend en methodisch inlichtingenwerk. Ze gaven een uitvoerig beeld van de Arabieren in het Land Israël in de jaren veertig en waren gestoeld op een aantal catalogi waarvan de voornaamste de dorpencatalogus was (ongeveer duizend dorpen in het Britse mandaatgebied).

Het voornaamste instrument waarover de Shai beschikte was humint – het werk van agenten. oscint – het volgen en analyseren van de Arabische pers – speelde een secundaire rol.

De Shai slaagde erin een gegevensbestand van dorpsdossiers samen te stellen en in elk daarvan kon de geheim agent de ‘gedroomde’ informatie vinden die voor hem van belang was. Elk dossier bevatte wat nodig was om een inlichtingenofficier in staat te stellen de plannenmakers te voorzien van de beleidsmatige en strategische aanbevelingen en om de mensen die operaties aan het voorbereiden waren het materiaal te verschaffen dat ze nodig hadden voor elk soort actie tegen het dorp. De regionale commandanten van de Shai verdienen zeker een pluim voor het uitvoeren van professioneel werk van het hoogste niveau op het gebied van inlichtingen.

Net als andere inlichtingenfunctionarissen kreeg ik vaak de cynische opmerking te horen dat ‘inlichtingen er zijn om fouten te maken’. Ik ben van mening – en dat is gebaseerd op tientallen jaren inlichtingenwerk in zowel het veld als op het hoofdkantoor en op alle niveaus en in veel posities – dat inlichtingen een belangrijk instrument zijn voor beleidsmakers, omdat ze daardoor in staat zijn beslissingen te nemen in een rationeel en systematisch proces dat niet alleen steunt op ‘intuïtie’. Verder vind ik dat elke strategische of tactische beslissing die in samenhang met het Israëlisch-Palestijnse conflict wordt genomen mede wordt bepaald door de politieke visie van de beleidsmaker. De geschikte basis voor beleidsvorming bestaat dus uit de omschrijving van een doel, het verzamelen en analyseren van inlichtingen, het rangschikken van mogelijke ingrepen, het vaststellen van de voors en tegens van elke ingreep en de keuze van de ingreep waaraan de voorkeur wordt gegeven. De beslissing zelf telt in dit geval niet mee, omdat die niet los gezien kan worden van het politieke wereldbeeld van de beleidsmaker.

Wil je proberen het politieke wereldbeeld en de visie van de Israëlische rechter- en linkervleugel te vertalen in het vocabulaire van iemand die geen politicus maar uitvoerder is, iemand die problemen eerder vanuit een pragmatisch dan vanuit een ideologisch perspectief benadert, dan moet de volgende vraag worden gesteld: hoe groot is het risico dat elk van deze partijen wil lopen om enerzijds het bestaan van Israël als een Joodse en democratische staat te garanderen en anderzijds tegelijk een passend antwoord te geven op de eisen van de Palestijnen? Risico-inschatting zou ons ertoe moeten aanzetten om bij voorkeur een goede koers te kiezen als het gaat om het merendeel van de kwesties die op tafel liggen, maar er zullen altijd ‘zachte’ problemen blijven bestaan die verankerd zijn in de

wereld van waarden en in het historische geheugen van elke partij en die kunnen niet worden opgelost met een verdeling als compromis.

Niettemin toont de ontwikkelingsgrafiek van de zionistische beweging en later de Staat Israël uit de periode van de Eerste Wereldoorlog tot nu een gestage en voortdurende vooruitgang. En dan gaat het om territorium, demografie, economie, wetenschap en technologie, krijgsmacht en internationale reputatie. Het is belangrijk dat we ons hiervan bewust zijn, omdat de sterkste kant grotere veiligheidsmarges heeft en de beschikbare opties gevarieerder zijn.

In de routinematige rol richt een inlichtingendienst zich op het voortijdig waarschuwen voor de bedoelingen van de vijand om oorlog te voeren en informatie in te winnen over de mogelijkheden van die vijand en die te beoordelen. Een andere belangrijke rol van een inlichtingendienst waarmee het grote publiek meestal niet bekend is, betreft het opmerken en aanmoedigen van verzoenende tendensen en intenties onder onze vijanden, wat een signaal afgeeft dat er mogelijk een bereidheid bestaat om ons bestaan hier te accepteren en vredesbesprekingen met ons te beginnen. In het geval van Egypte en Jordanië ontdekte de inlichtingendienst hun bereidheid om over vrede te onderhandelen en slaagde ze erin de toenmalige leiders Begin en Rabin te overtuigen. De dienst trad in het begin van het proces bij Egypte zelfs op als koppelaar en bij Jordanië als actieve deelnemer aan de onderhandelingen, tot en met het ondertekenen van het vredesverdrag.

Wat betreft de betrekkingen (op het gebied van inlichtingen) van Israël met ander landen heeft de Mossad een duidelijk voordeel boven andere takken van de inlichtingengemeenschap vanwege de functie die de dienst heeft en vanwege de directe ondergeschiktheid aan de politiek leider, de premier (in tegenstelling tot de Militaire Inlichtingendienst, die ondergeschikt is aan de stafchef). In theorie is er een heel duidelijke rolverdeling en gezagsverhouding tussen het ministerie van Buitenlandse Zaken, dat over de diplomatieke betrekkingen tussen staten gaat, en de Mossad, die onder andere als taak heeft om inlichtingenbetrekkingen tussen Israël en andere landen te onderhouden. In de praktijk zijn de grenzen tussen inlichtingenkwesties en diplomatieke zaken niet zo scherp omlijnd. Om een verscheidenheid aan redenen geven beleidsmakers er soms de voorkeur aan om elkaar boodschappen te sturen via inlichtingendiensten en niet door middel van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Bovendien zijn

er tegenwoordig echt wel een paar landen op de wereld die om wat voor reden dan ook geen openlijke diplomatieke banden met Israël willen hebben, maar die wel contacten – soms zelfs intensieve contacten – onderhouden via inlichtingenkanalen.

In dergelijke gevallen is de Mossadfunctionaris die verantwoordelijk is voor dit contact in alle opzichten, en niet alleen voor wat betreft inlichtingenzaken, een vertegenwoordiger van de Staat Israël. De aanwezigheid van de Mossadvertegenwoordiger in het vreemde land, zijn of haar overleg met hooggeplaatste personen en soms zelfs met de leider van het land, geeft de Mossad een groot voordeel bij het beoordelen van de bedoelingen van dit land, waardoor de dienst eerder dan wie ook kan waarschuwen voor veranderingen en de tot stand gebrachte banden kan gebruiken om de belangen van Israël te behartigen.

Wat zijn de fundamentele uitgangspunten van beleidsmakers bij het opzetten van een inlichtingensysteem? Het eerste uitgangspunt zou moeten zijn dat inlichtingenbronnen het belangrijkste pluspunt en middel zijn in het hele inlichtingendomein. Het geheimhouden van de bronnen moet een onaantastbaar gegeven zijn. Het opbouwen van een netwerk van inlichtingenbronnen is het moeilijkste, tijdrovendste en duurste aspect van het hele inlichtingenwerk. De schade die veroorzaakt wordt door het verraden van bronnen heeft ernstige gevolgen voor het systeem en de staat. Ik vind dat het beginsel van het beschermen van bronnen voorrang moet krijgen boven elke andere overweging. Om degenen met wie jij voor de inlichtingen zorgt, gerust te stellen dat alles wel degelijk betrouwbaar is, moeten verschillende mechanismen worden geïnstalleerd om de identiteit van bronnen te beschermen.

In de Jom Kipoeroorlog van 1973 hadden we te maken met een kolossaal falen van de inlichtingendiensten. Na de oorlog stelde de overheid een onderzoekscommissie in onder voorzitterschap van de president van het hooggerechtshof en als leden een andere rechter van het hooggerechtshof, twee voormalige stafchefs van de krijgsmacht en het hoofd van de rekenkamer. Ik was op dat moment bij de Mossad werkzaam als officier operaties. Ik stelde het inlichtingenmateriaal samen voor de directeur van de Mossad, generaal-majoor (res.) Zvi Zamir toen die voor de commissie moest verschijnen. Ik voegde twee lijsten aan het materiaal toe. De ene bevatte de volledige identificatie van alle bronnen die werden genoemd in

het materiaal dat we gebruikten in onze getuigenis voor de onderzoekscommissie. De tweede lijst omvatte een beschrijving van de bronnen zonder die daadwerkelijk te identificeren. Toen we de eerste keer voor de commissie verschenen, droegen we al het inlichtingenmateriaal over aan de secretaris van de commissie. Een van de commissieleden vroeg ons om ook de lijst met bronnen bij de secretaris achter te laten. De directeur van de Mossad richtte zich toen tot de groep en waarschuwde hen dat die namen tot de belangrijkste en geheimste bronnen van de Mossad behoorden en dat de meesten van hen nog steeds inlichtingen verschaften. Bij wijze van grap voegde hij eraan toe: ‘Weet u, ik heb geen keus, want ik moet weten wie die bronnen zijn, maar ik kan u verzekeren dat ik om die reden ’s nachts heel slecht slaap.’ Vervolgens overlegden de commissieleden kort met elkaar, waarna ze besloten dat de lijst met de beschrijving van de bronnen dan maar genoeg moest zijn, met het voorbehoud dat wij die informatie zouden verschaffen als ze tijdens de hoorzittingen om de identiteit van een bron vroegen. Wij hadden de eerste lijst steeds bij ons.

Het tweede uitgangspunt is dat het need-to-knowprincipe binnen het systeem strikt gehandhaafd moet worden. Dit principe kent twee aspecten. Aan de ene kant is het bedoeld om ervoor te zorgen dat iemand die bepaalde informatie niet hoeft te krijgen, die ook niet zal krijgen, waardoor de bron beter wordt beschermd. Maar nog belangrijker is om ervoor te zorgen dat de informatie iedereen bereikt die deze wel onder ogen moet krijgen. Dit is misschien wel het moeilijkste probleem bij de informatievoorziening: hoe zorg je ervoor dat alle informatie bij de mensen komt die het nodig hebben voor het uitvoeren van hun werk. Het verhaal van de Saoedische studenten, leden van Al Qaida, die leerden hoe ze moesten vliegen en later de aanslagen van 11 september 2001 uitvoerden, illustreert dit punt. Een paar maanden voor de aanslag raakten cia-directeur George Tenet en nationaal antiterrorismecoördinator Richard Clarke ervan overtuigd dat er een ‘spectaculaire aanslag’ dreigde, en in juli werd een waarschuwing ontvangen van een geloofwaardige bron dat Al Qaida een grootschalige operatie in de Verenigde Staten voorbereidde. Ondanks het feit dat de namen van enkele Saoedi’s die een pilotenopleiding volgden, bekend waren bij sommige inlichtingendiensten, slaagden de terroristen erin hun plan uit te voeren. Bij de analyse achteraf werd aangevoerd dat als alle

inlichtingendiensten van de VS hun informatie met elkaar hadden gedeeld, de aanslagen waren voorkomen. In 1995 werd echter op last van het ministerie van Justitie de bevoegdheid van deze diensten om informatie van telefoontaps te delen sterk ingeperkt. Bij zijn getuigenis voor de nationale commissie die de terroristische aanslagen van 11 september onderzocht, zei minister van Justitie John Ashcroft in 2004: ‘De enige structurele oorzaak van het probleem van 11 september was de muur die misdaadonderzoekers en inlichtingenfunctionarissen scheidde of verdeelde.’

Het derde uitgangspunt is dat een inlichtingensysteem niet alleen op basis van procedures en gezagsverhoudingen doeltreffend kan functioneren. Een inlichtingensysteem dat naast procedures niet is gebaseerd op eigen initiatief, is gedoemd te mislukken. Een goede inlichtingenorganisatie weet onderscheid te maken tussen tunnelvisie en vindingrijkheid. Iemand met tunnelvisie werkt alleen volgens de procedures en is bang om initiatief te tonen. Iemand met lef is niet bang om initiatief te tonen, ook al zijn daar misschien risico’s aan verbonden. De dynamiek van inlichtingensystemen is zo groot dat geen enkel mechanisme, geen enkele aanpassing van de procedures, dat bij kan houden. Volgens mij moeten we in ons systeem meer eigen initiatief aanmoedigen, want mensen met deze eigenschap hebben een toegevoegde waarde waar de organisatie niet zonder kan, omdat anders het gevaar van stagnatie toeneemt.

In de loop van het onderzoek van de commissie-Agranat bleek luitenant Benjamin Siman-Tov, een officier in een betrekkelijk ondergeschikte positie in de inlichtingeneenheid van het Zuidelijk Commando, een beoordeling te hebben geschreven die volledig afweek van de informatiebeoordeling van het Zuidelijk Commando en van het Inlichtingendirectoraat op het hoofdkwartier van het Israëlisch Defensieleger. De beoordeling die ten slotte het meeste gewicht in de schaal legde, interpreteerde de manoeuvres van het Egyptische leger in de dagen voorafgaand aan de oorlog als onderdeel van een oefening, en elke informatie die erop wees dat Egypte zich voorbereidde op oorlog werd uitgelegd als een vorm van misleiding met de bedoeling in Israël verwarring te stichten, want daardoor zou ons leger onnodig in staat van paraatheid worden gebracht. De jonge luitenant interpreteerde de informatie die hij had ontvangen daarentegen wel juist en beschouwde de Egyptische manoeuvres als tekenen die wezen op oorlog. Vanwege de rigide militaire hiërarchie bleef deze beoordeling steken bij de

inlichtingeneenheid van het Zuidelijk Commando, omdat zijn commandant, de inlichtingenofficier van het Zuidelijk Commando, die weigerde door te geven aan zijn superieuren. De onderzoekscommissie schiep een precedent door de aanbeveling te doen dat het Inlichtingenkorps in soortgelijke gevallen in de toekomst de hiërarchie mocht doorbreken, zodat atypische informatiebeoordelingen die hiërarchie konden omzeilen en rechtstreeks op het hoofdkwartier konden belanden. Het Israëlische leger nam dit principe over en volgt het tot op de dag van vandaag.

Het vierde uitgangspunt is dat voor de agent te velde de kanalen van de 'productievloer' naar de politieke beleidsmaker zo kort mogelijk zouden moeten zijn. Dit zorgt ervoor dat de agent binnen dit bevelssysteem niet alleen de letterlijke bevelen en instructies begrijpt, maar ook de 'bedoelingen van de commandant'. Het stelt de commandant ook in staat een vertrouwenwekkende informaliteit met de mensen in het veld te ontwikkelen, waardoor hij de informatie die ze doorgeven beter kan begrijpen en beoordelen. In het algemeen is de organisatiestructuur van instituties met betrekkelijk korte lijnen beter dan die met lange lijnen. In 'platte' organisaties is de gemeenschapszin van het individu en dus zijn of haar gevoel van verantwoordelijkheid beter ontwikkeld en wordt de organisatiecultuur over het algemeen gekenmerkt door een streven naar uitmuntendheid.

Een inlichtingenorganisatie heeft geld nodig, heel veel geld. In systemen als het onze, die te maken hebben met leven en dood, met existentiële kwesties, was het in het verleden normaal om ervan uit te gaan dat inlichtingen niets kosten. In de loop der jaren zijn de instrumenten voor het vergaren van inlichtingen geavanceerder geworden en de kosten daarvan hebben zelfs voor een bedreigd land een onbetaalbaar niveau bereikt. De organisatie blijkt dan in een situatie te verkeren waarin moet worden gewerkt binnen een bepaald budget waardoor moet worden bepaald welke prioriteiten bij het verdelen daarvan de voorkeur krijgen. Dit was niet mijn favoriete bezigheid toen ik aan het hoofd van de organisatie stond en ik neem aan dat anderen die zich in een vergelijkbare positie bevinden daar ook niet veel plezier aan beleven. Desondanks is het een belangrijke taak die de aandacht en het oordeelsvermogen van de hoogste echelons van de organisatie vereist.

Vertrouwen en steun tussen de benoemde hoofden van de professionele organen en de politieke top zijn een noodzakelijke voorwaarde om de verschillende organen in staat te stellen hun taak uit te voeren. Het inlichtingensysteem opereert in de context van existentiële bedreigingen voor de bevolking en de staat. De mogelijke schade van een fout zou hachelijk kunnen zijn. Elke persoon in dit systeem moet een heel hoge drempel over voordat hij enorm grote risico's kan nemen. Vertrouwen en steun tussen de directeuren in vaste dienst en degenen die het op politiek niveau voor het zeggen hebben is een noodzakelijk vereiste voor succes. Zodra het vertrouwen kapot is, valt ook al gauw de steun weg en is er bijna geen manier meer om de zaak te lijmen. In zo'n geval kan het professionele hoofd het best ontslag nemen.

Ik stond zeven jaar aan het hoofd van de Mossad en diende onder drie premiers uit twee verschillende partijen. Wanneer mij wordt gevraagd naar mijn grootste wapenfeit, wijs ik met een glimlach waarin veel waarheid schuilt naar de zeven dienstjaren die ik volmaakte zonder te maken krijgen met een onderzoekscommissie, en dat in een land dat ervan vergeven is.

De cia, onze grote zus

Het rode lampje van de intercom op mijn bureau lichtte op. Directeur Nahum Admoni van de Mossad was aan de lijn. 'Heb je een paar minuten?' vroeg hij, en toen ik bevestigend antwoordde, zei hij: 'Kom beneden naar mijn kantoor.'

Het jaar was 1987. Ik was adjunct-directeur van de Mossad en hoofd van het hoofdkwartier. Ik zat in mijn kantoor twee verdiepingen boven het bureau van de directeur. Ik liep de trap af en de secretaresse opende de deur voor mij.

Als ik tien keer had mogen raden welke mensen ik op het punt stond te ontmoeten, zou het me nog niet zijn gelukt. Bij Nahum op kantoor zaten vier mannen die ik meteen herkende als Amerikanen. Nahum stelde me aan hen voor met mijn volledige naam en titel. Toen stelden cia-directeur en voormalig federaal rechter William Webster en zijn adjunct-directeur operaties Clair George zich voor.

Het was mijn eerste ontmoeting met de cia. Het gerucht – misschien waar of misschien niet waar – ging dat na hun terugkeer in de Verenigde Staten

een cia-functionaris werd aangewezen om te onderzoeken waarom de Central Intelligence Agency van de Verenigde Staten tot de hierboven beschreven ontmoeting totaal niets van mij, de tweede man van de Mossad, had geweten. De Amerikanen hadden inderdaad van mij moeten weten, maar blijkbaar is geen enkele inlichtingenorganisatie volmaakt.

In 1979 bezette de Revolutionaire Garde de ambassade van de Verenigde Staten in Teheran, gijzelde de medemerkers en legde beslag op het informatiearchief van de ambassade. Later kregen we via via een document in handen uit het archief van het cia-kantoor in Teheran dat door de Iraniërs was vrijgegeven als onderdeel van een lastercampagne tegen de Amerikanen in het algemeen en de cia in het bijzonder. Het document dat wij ontvingen, was een rapport van een cia-agent in Teheran van eind januari 1966 waarin werd beschreven dat half januari een jong Israëlisch stelletje in Teheran was aangekomen dat in een kleine Triumph door de stad reed. Het stelletje waarom het ging, waren mijn vrouw Yael en ikzelf. In die tijd bestond er nog geen geavanceerde software om verbanden te analyseren en blijkbaar voerde de cia geen kruiscontrole uit op informatie.

Mijn eerste rechtstreekse kennismaking met Amerika was in het begin van de jaren tachtig, aan de vooravond van mijn eerste benoeming als afdelingshoofd binnen de Mossad. Het was een unieke gelegenheid om met mijn gezin een drieweekse vakantie naar de Verenigde Staten te maken. We gingen naar New York en Washington aan de Oostkust, reisden dwars door het land langs de beroemde parken en bezochten Los Angeles en San Francisco aan de Westkust.

Welke kennis heb ik toen opgedaan?

De eerste paar dagen logeerden we in het appartement van een vriend in Queens. Op de eerste dag gingen we meteen na aankomst al een wandeling door Manhattan maken en we konden geen genoeg krijgen van de bezienswaardigheden. Het was voor ons duidelijk dat we de volgende ochtend weer naar Manhattan zouden gaan, maar onze toen nog tienjarige zoon Ariel gaf te kennen dat hij liever in het appartement bleef. Toen we onze wenkbrauwen optrokken, verklaarde hij: ‘Ik vind het niks dat als ik opkijk van de straat, ik de lucht niet kan zien. Die gaat schuil achter de toppen van de gebouwen!’ Ik denk dat de omschrijving voor dit gevoel het woord ‘ontzag’ was, en in zijn geval was het geen ontzag in de zin van bewondering, maar meer in de zin van vrees. Telkens als ik me dit voorval herinner, moet ik ook weer denken aan het vers: ‘Met de stemmen van

kinderen en zuigelingen bouwt u een macht op’ (Psalmen 8:3). Dit was de eerste ervaring die tijdens mijn eerste ontmoeting met Amerika in mijn geheugen werd gegrift.

In een of andere godverlaten stadje in het Middenwesten kreeg onze jongste zoon last van koortsblaasjes over zijn hele gezicht. We reden door de stad tot we een richtingaanwijzer naar een ziekenhuis zagen. Terwijl ons kind werd behandeld, raakten we in gesprek. Toen we zeiden dat we uit Jeruzalem kwamen, ontstond er een opgewonden sfeer en kwamen sommige mensen op ons af en staken hun hand uit om ons aan te raken. Ineens beseften we dat Jeruzalem voor deze Amerikanen eerder een spiritueel dan een tastbaar begrip was. Ze raakten ons aan met uitgestoken handen, omdat ze een diep geloof koesterden dat als wij uit Jeruzalem kwamen, wij mensen van een andere orde moesten zijn, misschien wel engelen.

Dit voorval vond niet plaats in een kerk, maar in een heel bescheiden ziekenhuis, terwijl onze zoon een medische behandeling onderging. Wij Israëliërs hadden wat tijd nodig om dit te verwerken. Ik weet niet zeker waarom, maar later vroeg ik de mensen in de kamer of ze ooit in New York waren geweest. Geen van hen was daar ooit geweest! Dit deed ons beseffen dat New York Amerika niet is.

Een derde ervaring. Reizend door de eindeloze prairiegebieden kom je af en toe een bord naast de weg tegen met het opschrift ‘*Pick & Pay*’. Je remt af en stopt op een geïmproviseerd parkeerplaatsje. Naast het bord staat een doos waarin je geld achterlaat en papieren of plastic zakken om fruit in te stoppen. Je plukt het fruit en laat het geld achter in de doos. Bij dit hele proces zie je niemand die bij die akker of boomgaard hoort.

En het laatste wat me echt opviel aan Amerika, was dat het een natie van standaarden was, een land dat werd gestuurd door regels en normen. Dat kwam doordat in New York, San Francisco en het hele gebied daartussenin het stopcontact overal precies hetzelfde was! Ik was gewend aan Europa met zijn oerwoud aan stopcontacten.

In januari 1985 werd samen met Nahum Admoni, die toen directeur van de Mossad was, besloten dat ik die zomer naar de Verenigde Staten zou gaan om daar een jaar lang te studeren en dat ik de volgende zomer benoemd zou worden tot hoofd van het hoofdkwartier, een rol die in alle opzichten werd beschouwd als die van adjunct. Deze regeling was echt een godsgeschenk voor mij.

Om te beginnen was mijn officiële benoeming over anderhalf jaar tot de tweede man van de Mossad geen kleinigheid. En dan was een jaar studeren aan een Amerikaanse universiteit voor mij een kans om mijn kennismaking met de Verenigde Staten te verdiepen. Ik zou daardoor beter gaan begrijpen hoe deze supermogendheid denkt, besluiten neemt en beleidszaken voorbereidt en uitvoert. Dit jaar moest me met andere woorden voorbereiden op het toekomstige directeurschap van de Mossad.

Ik was erg dankbaar voor de bereidheid van het 'volk van Israël' om een jaar studie in de Verenigde Staten voor mij te bekostigen en ik beschouwde het als mijn plicht om van dat jaar het beste te maken. Ik koos voor het beste van het beste: Harvard University in Cambridge, Massachusetts. Het aanmeldingsproces was lang en erg vermoeiend: toelatingsgesprekken, testen, essays schrijven enzovoort. Uiteraard moest ik tijdens de hele aanmeldingsprocedure het juiste evenwicht vinden tussen wat ik mocht vrijgeven en wat ik verborgen moest houden. Slechts één persoon, de decaan van de Kennedy School of Government, moest worden geïnformeerd over het feit dat ik in dienst was van de Mossad.

In dat ene kalenderjaar propte ik twee academische jaren. Het studiepakket dat ik samenstelde, bevatte alles (voor zover dat binnen de bestaande beperkingen mogelijk was) wat kon bijdragen tot een beter en grondiger begrip van wat Amerika tot een wereldmacht maakt. Door middel van colleges, seminars, zelfstudie, verslagen, presentaties en tentamens bestudeerde ik onderwerpen als internationale betrekkingen en openbaar beleid, Amerikaans buitenlands beleid, de werking van federale politiek, lessen uit historische gebeurtenissen als input voor besluitvorming, Amerikaanse media en maatschappij, de strijd om technologische suprematie tussen grootmachten, communicatie en informatie in buitenlandse politiek, de wisselwerking tussen inlichtingen en openbaar beleid, hoe het defensiebudget van de Verenigde Staten wordt opgebouwd en goedgekeurd, de C4I-omgeving (Commando, Controle, Communicatie, Computers & Inlichtingen) in geïntegreerd militair en civiel management, en meer.

Naast mijn officiële studie stelden mijn vrouw en ik alles in het werk om sociale banden op te bouwen met de studenten, allemaal mensen die midden in hun carrière stonden (het programma was een *Mid-Career Master's of Public Administration*). De overgrote meerderheid van de studenten was Amerikaan en kwam uit het hele spectrum van geografisch en professioneel

Amerika. En dan waren er een paar studenten die net als ik vanuit de hele wereld kwamen. Het was een erg intens jaar, een soort laboratorium waarin je verzadigd raakte van informatie, inzichten, denkwijzen, geschiedenis, strategie en tactiek. Voor mij, iemand die na 21 jaar werken voor de Mossad was teruggekeerd naar de universiteit, was het een puur genot en een manier om mijn accu weer op te laden voor mijn volgende stap.

Individuele welstand en persoonlijk welzijn zijn onaantastbare waarden in de Amerikaanse samenleving. Dat was zeker het geval in de periode dat wij daar woonden (1985-1986). De burger verwacht zeer geringe inmenging van de overheid in zijn privéaangelegenheden, terwijl de overheid de burger volledige compensatie moet bieden voor het bedrag dat hij aan belasting betaalt. In de Amerikaanse markteconomie is de klant koning en heeft hij of zij altijd gelijk. Dit principe is de verklaring voor de efficiënte en beleefde manier waarop de verkoper – elke verkoper – de klant behandelt. Binnen een paar dagen na onze aankomst in Boston huurden we een appartement, meubileerden dat, kochten een auto, lieten een telefoon in het appartement installeren (‘Hoeveel lijnen zou u willen hebben, meneer?’ vroeg de installateur, toen een onvoorstelbaar wonder in Israël), openden een bankrekening, schreven onze zoon in voor de highschool en werkten natuurlijk alle toelatings- en inschrijvingsprocedures voor de universiteit af. En dat allemaal zonder enige stress of verhoogde bloeddruk. Iedereen begroette ons met een glimlach en wilde ons graag helpen, want als betalende klanten voor de diensten die we zouden krijgen, waren wij koning. Onze ervaring toen we in Boston gingen wonen, is iets waar we het nog altijd over hebben en wat we geamuseerd vergelijken met onze cultuur, waarin de klant de verkoper van dienst is.

We hadden in ons nieuwe appartement nauwelijks tijd gekregen om op adem te komen, toen ik er snel aan werd herinnerd waar ik vandaan kwam. Telefoontje uit Israël. Het was een collega met wie ik gewend was in code te praten, zodat niemand kon begrijpen waarover we het hadden. In deze geheimtaal gaf hij mij het nieuws door dat Jonathan Pollard was gearresteerd. Ik had natuurlijk geen idee wie hij was en wat hij had gedaan. Het telefoontje was in wezen een seintje, want een persoon die werd verdacht van spioneren voor Israël was ongeveer gelijktijdig met mijn komst naar de Verenigde Staten gearresteerd en het was onmogelijk te bepalen of daardoor ergens een rode vlag zou worden gehesen. Voor mij was een waarschuwing dus belangrijk. Mij werd niet verteld iets anders te

doen of mijn dagelijkse routine aan te passen, maar alleen om me gedeisd te houden en niet in paniek te raken wanneer er op een dag werd aangebeld en een vreemde me allerlei indringende vragen begon te stellen. Dit gebeurde nooit en na een dag of twee werden we weer gewoon student.

Net zoals het de gewoonte is dat een nieuwe Israëlische premier zijn of haar eerste buitenlandse ontmoeting heeft met de president van de Verenigde Staten, was mijn eerste buitenlandse bezoek als directeur van de Mossad in mei 1989 aan het hoofdkwartier van de cia in Langley, een voorstad van Washington, DC. In de loop van de volgende zeven jaar zou ik er veel vaker op bezoek komen. Ik deed mijn best om op basis van win-winuitgangspunten tot een relatie te komen, ondanks de enorme verschillen in omvang, middelen en personeelsbestand tussen de cia en ons.

De relatie tussen de Mossad en de cia was altijd grotendeels een afgeleide van de betrekkingen tussen de Staat Israël en de Verenigde Staten, en zal dat altijd blijven. Deze betrekkingen zijn niet alleen gebaseerd op gemeenschappelijke belangen, maar ook op gedeelde joods-christelijke waarden. Toen David Ben-Gurion in de eerste dagen van de Staat Israël de basisprincipes van de nationale veiligheid formuleerde, noemde hij daarbij ook de steun van een wereldmacht als een noodzakelijke voorwaarde voor het duurzame bestaan van Israël. Gedurende bijna het hele bestaan van Israël hebben de Verenigde Staten die rol vervuld en dat doen ze nog steeds. De Verenigde Staten hebben sinds de vestiging van Israël garant gestaan voor ons voortbestaan. Deze garantie is niet altijd de jure (officieel en juridisch bindend) geweest, maar zelfs als die de facto (in de praktijk) was, is het van grote betekenis geweest, omdat Israëls vijanden en potentiële vijanden begrepen dat de Verenigde Staten nooit zouden toestaan dat Israël vernietigd werd.

Dit principe was ook zichtbaar op het vlak van inlichtingen, hoewel er beperkingen waren. De cia en andere Amerikaanse inlichtingendiensten deelden hun informatie meestal niet met ons als het ging om een land dat vijandig tegenover ons, maar vriendschappelijk tegenover de Verenigde Staten stond.

Gedurende bijna de hele Koude Oorlog bestond er symmetrie in de betrekkingen op politiek en inlichtingengebied tussen de twee landen. De Sovjet-Unie was een felle tegenstander van zowel de Verenigde Staten als Israël, wat ook gold voor alle Arabische landen die zich hadden verbonden

met de Sovjet-Unie. Informatie over landen als Saoedi-Arabië en de Golfstaten (en Egypte na 1974) die waren gelieerd aan de Verenigde Staten, behoorde echter niet tot de inlichtingensamenwerking tussen de cia en ons.

Tijdens de gouden periode van de jaren zestig en zeventig, waarin Israël de bron was van veel bewondering onder derdewereldlanden in met name Afrika, had de Israëlische inlichtingengemeenschap en het Israëlisch Defensieleger een unieke toegevoegde waarde voor Amerikaanse belangen in deze delen van de wereld. Deze derdewereldlanden beschouwden de Verenigde Staten als een kapitalistische, imperialistische en kolonialistische mogendheid. Zij waren zelf bezig met het proces van bevrijding van het kolonialisme en maakten zich socialistische ideeën eigen. Israël, dat zich pas had bevrijd van het kolonialistische Groot-Brittannië en zijn onafhankelijkheid had bevochten in een bevrijdingsoorlog tegen Arabische staten die niet populair waren onder zwarte Afrikanen (vroeger waren veel slavenhandelaren in Afrika Arabier), een jong land met een sterk leger en een wonder op landbouwgebied dat belangwekkende nederzettingsvormen had ontwikkeld, was voor derdewereldlanden veel aantrekkelijker dan de Verenigde Staten. Onze aanwezigheid op deze plaatsen diende Amerikaanse belangen.

De Israëlische oorlogen van 1967 en 1973 vormden een live slagveldlaboratorium voor de VS, die de mogelijkheid kregen om jarenlang hun wapensystemen te testen en stappen te nemen om het overwicht op de Sovjet-Unie en het Oostblok in stand te houden. Operatie Diamond in 1966 – een Iraakse piloot van een MiG 21 die overliep en zijn vliegtuig meenam – was een strategische prestatie die Amerikaanse gevechtspiloten in staat stelde voor het eerst met een vliegtuig van dit type te vliegen en Amerikaanse experts konden alle systemen van het toestel bestuderen.

Onze aanwezigheid in het Midden-Oosten heeft ons tot eersteklas experts gemaakt op het gebied van geschiedenis, cultuur, taal, tradities en denktrant van de Arabieren. Het is echt niet overdreven om te zeggen dat onze inlichtingen- en veiligheidsdiensten de humint-discipline op een niveau hebben gebracht dat de perfectie benadert. Volgens mij is humint tot op de dag van vandaag het ‘vliegdekmoederschip’ waar alle andere inlichtingendisciplines op steunen. Het is de enige discipline die je in staat stelt de bron vragen te stellen, te ondervragen en een compleet beeld van de informatie te krijgen in plaats van de gedeeltelijke of toevallige beeldjes die andere inlichtingendisciplines opleveren. Vanwege dit voordeel kun je door

middel van humint de bedoelingen van de vijandelijke beleidsmakers het best leren kennen. De cia plukte de vruchten van onze humint-inlichtingen, terwijl wij meestal het voordeel hadden van Amerikaanse inlichtingen die tot stand kwam via technologische bronnen (comint, sigint, visint enzovoort).

Tijdens de Koude Oorlog was de cia net als andere Amerikaanse inlichtingenbureaus een mondiale inlichtingendienst waarvan de eei de hele wereld omspanden. De Mossad was daarentegen een regionale inlichtingenorganisatie waarvan de eei zich bijna volledig richtten op het Midden-Oosten. Maar toen er in 1991 een eind kwam aan de Koude Oorlog begon zich een belangwekkend fenomeen voor te doen. De eei van de westerse democratieën ondergingen namelijk een samensmeltingsproces waarbij de aandacht uitging naar twee primaire bedreigingen: de proliferatie van niet-conventionele wapens en mondiaal terrorisme. Door deze ontwikkeling moest de Mossad de activiteiten – zowel informatie-inwinning als preventie – verbreden naar alle plaatsen waar dreiging met niet-conventionele wapens en terrorisme bestond, met andere woorden naar de hele wereld. Als gevolg daarvan is er sinds het einde van de Koude Oorlog sprake van meer gelijkheid tussen de eei van de cia en de Mossad.

Een van de disciplines van de inlichtingenwereld is ‘info delen’ tussen bevriende inlichtingendiensten. Op een nog hoger niveau van samenwerking worden gesprekken gevoerd over onderzoek en beoordeling tussen experts van de twee inlichtingendiensten. Deze hebben tussen de Mossad en de cia plaatsgevonden sinds het allereerste begin van hun relatie. Een basisregel waaraan elke zichzelf respecterende inlichtingendienst vasthoudt en waar de cia obsessief aan vasthield, is dat ‘bronnen en competenties’ nooit aan een bevriend bureau worden onthuld, maar alleen inlichtingenproducten en ook die zijn vaak verdoezeld om niet alleen de bron, maar ook de gebruikte hulpmiddelen bij het vergaren van de informatie te verhullen.

Vanaf het moment dat ik in april 1989 het stokje als directeur van de Mossad overnam, stelde ik mezelf een doel: de directeur van de cia overhalen ons de operationele technologieën te verschaffen die ons in staat zouden stellen onze activiteiten drastisch te verbeteren. De Amerikanen stemden in met een beperkte samenwerking waarbij wij een operatiedoel zouden voorstellen waarin de cia mogelijk geïnteresseerd was. Nadat zij daarmee hadden ingestemd, zouden wij al het voorbereidende werk

uitvoeren en op het moment dat de technologie moest worden geïnstalleerd, zouden zij daarvoor zorgen. De technologie werd inderdaad verschaft en geïnstalleerd door een Amerikaanse technicus. Op die manier hadden zij de zekerheid dat ze de controle over de operatie in handen hielden, terwijl wij investeerden in de voorbereidingen. Het voordeel voor ons moet echter niet onderschat worden, want het ging tenslotte om het inlichtingenproduct van de operatie die zij samen met ons uitvoerden. De les die ik uit deze regeling trok, was dat wij meer moesten investeren in het ontwikkelen van onze eigen technologieën.

Zoals ik al heb aangegeven werden de oude eei met het einde van de Koude Oorlog irrelevant. Ze werden vervangen door de nieuwe eei, die zich richtten op de bedreigingen van niet-conventionele wapens en mondiaal terrorisme. Het duurde niet lang of de (voornamelijk, maar niet uitsluitend) westerse inlichtingendiensten beseften dat de nieuwe eei vereisten dat ze belangrijke wijzigingen aanbrachten in hun omschrijving van doelen en gedragswijzen, en dan vooral met betrekking tot de veel intensievere samenwerking met andere diensten dan in het verleden. Het was duidelijk dat de verschillende diensten zonder samenwerking vaak in elkaars vaarwater zaten met soms schade als gevolg. En het belangrijkst was dat het potentieel van inlichtingen en operaties allesbehalve ten volle werd benut, omdat er niet werd samengewerkt.

In de Mossad werd deze situatie nadrukkelijk gevoeld. Zoals ik aangaf, vereisten de nieuwe eei van de Mossad dat het operationele bereik tot ver buiten het Midden-Oosten werden uitgebreid. Ik merkte dat de Mossad steeds vaker aan het werk was met dezelfde doelen als de cia en soms andere inlichtingendiensten in Europa. De conclusie die ik trok, was dat het tijdperk van samenwerking op de oude manier ook voorbij was. Naast samenwerking op het gebied van inlichtingen, onderzoek en evaluatie was er nu ook behoefte aan operationele samenwerking. Onze mensen begonnen cia-agenten en anderen te herkennen en zelfs tegen te komen op dezelfde operatieterreinen en in de buurt van dezelfde doelen waar wij over de hele wereld aan het werk waren. De beste oplossing was natuurlijk om samen tot een werkverdeling te komen en dan de resultaten te delen. Toen wij met dit voorstel bij de cia kwamen, werd het echter niet warm ontvangen. Daar waren volgens mij verscheidene redenen voor. Eén was de Amerikaanse obsessie met de bescherming van bronnen en competenties. Daar kwam bij

dat de cia samenwerkte met talloze inlichtingendiensten over de hele wereld en een werkverdeling met alleen de Mossad zou hier en daar tot opgetrokken wenkbrauwen kunnen leiden. En ten slotte heeft de cia duidelijk omschreven samenwerkingsvoorwaarden met bevriende diensten. Het is dus heel goed mogelijk dat onze relatie door ons voorstel voor een werkverdeling naar een hoger niveau zou worden getild.

Sinds de preventieve component in zowel niet-conventionele wapens als mondiaal terrorisme zich verder ontwikkelde dan de component van het vergaren van inlichtingen, hebben de hoofden van westerse inlichtingendiensten begrepen dat operationele samenwerking onontkoombaar was. Een dergelijke samenwerking begon op bilaterale en zelfs multilaterale basis vaker voor te komen toen de hoofden van bureaus het gegeven accepteerden dat geen enkele solo werkende inlichtingendienst op deze onderwerpen winst kon boeken en dat samenwerking tussen de diensten een noodzakelijke voorwaarde voor succes was. Om de kans op succes groter te maken stemden de hoofden van bureaus ermee in om op dit punt hun respectievelijke bronnen en competenties bekend te maken.

Latijns-Amerika – dat wil zeggen Midden- en Zuid-Amerika vanaf Mexico naar het zuiden – was voor mij een grote bron van zorg, omdat ik het beschouwde als een belangrijk potentieel doelwit voor terroristische aanslagen in het algemeen en voor aanslagen op Joodse doelen in het bijzonder. Helaas waren mijn zorgen gerechtvaardigd. In 1992 werd de Israëlische ambassade in Buenos Aires opgeblazen door een autobom en twee jaar later was amia, het Joods gemeenschapscentrum in die stad, het doelwit van een aanslag. Beide aanslagen werden met Iraanse hulp uitgevoerd door Hezbollah.

Mijn zorgen over deze regio ontstonden in 1988, toen ik als adjunct-directeur van de Mossad een studiereis door het continent maakte. Het algemene inlichtingenbeeld dat eind jaren tachtig en begin jaren negentig zichtbaar werd door monitoring en speciale inlichtingenactiviteiten was niet bemoedigend. Ons eerste belangrijke oordeel na bestudering van het continent was dat de Arabische gemeenschappen in Zuid-Amerika waren geïntegreerd in alle aspecten van het leven, de maatschappij en de politiek, terwijl dat in de rest van de wereld niet het geval was, omdat de Arabische gemeenschappen daar meestal uitsluitend te vinden waren in de economische en zakelijke sfeer. Uiteraard is dat het volste recht van Arabische burgers in die landen, maar het had voor Israël wel implicaties op

het gebied van politiek, veiligheid en inlichtingen. Demografisch gesproken is het belangrijk om te vermelden dat de grootste Palestijnse gemeenschap buiten het Midden-Oosten in Chili is te vinden.

Er is geen gebrek aan Arabische politici in Zuid-Amerika. De Argentijnse oud-president Carlos Menem is bijvoorbeeld van Syrische afkomst en tijdens zijn presidentschap werden de aanslagen op de ambassade en het amia-gebouw uitgevoerd. Het gerucht ging dat tijdens die periode het Arabisch de voertaal was in het presidentiële paleis. Er zijn veel gouverneurs, parlementsleden en ministers van Arabische afkomst en daarnaast zijn er Arabische journalisten en eigenaren van kranten en radio- en televisiestations. Veel burgers van Arabische afkomst werken bij Zuid-Amerikaanse veiligheidsdiensten.

Het gebied rond het drielandenpunt tussen Brazilië, Argentinië en Paraguay, dat Foz do Iguaçu heet, doet denken aan een typisch Libanese stad. Arabisch is daar na het Spaans de tweede taal. Kooplui van Libanese afkomst domineren de enorme plaatselijke markt. Vijf keer per dag roept de muezzin vanaf de minaretten van de vele moskeeën in de stad om de gelovigen uit te nodigen voor het gebed. Tienduizenden mensen en auto's bewegen zich dagelijks ongestoord tussen de drie landen. In de jaren tachtig en negentig deed Foz do Iguaçu dienst als herstellingsoord voor Hezbollahstrijders die gewond waren geraakt of die gewoon uitgeput waren na maanden vechten in zuidelijk Libanon en die dan met de hulp van Iran naar de stad werden gestuurd om tot rust te komen. Het gebied werd een ongebruikelijk trefpunt van Arabische terroristische organisaties en Zuid-Amerikaanse georganiseerde misdaadgroepen en drugskartels. Het enige verschil tussen de twee soorten organisaties was dat de terroristische organisaties vochten voor politieke of religieuze doelen, terwijl de criminele organisaties vochten voor geld en macht. Maar hun doctrines en handelwijzen waren bijna identiek en hun toenemende samenwerking was gebaseerd op de comparatieve voordelen die elke partij op tafel legde.

Er was een aanzienlijke Iraanse aanwezigheid op het Zuid-Amerikaanse continent die was opgebouwd via de diplomatieke missies van Iran.

Achteraf kan met zekerheid worden gezegd dat Hezbollah in Argentinië de ideale omstandigheden schiep om dit soort aanslagen voor te bereiden en uit te voeren. De terroristen voor dergelijke operaties konden het land onder de dekmantel van toerisme binnenkomen en zich gemakkelijk verbergen bij de grote Arabische gemeenschappen in het hele land. Paspoorten konden zo

nodig worden verkregen bij de Iraanse ambassade. Andersoortige documenten konden in Foz do Iguaçu worden gekocht zonder dat er een registratie nodig was en zonder dat er vragen werden gesteld. Wapens, explosieven en voorraden waren te krijgen in de Paraguayaanse stad Ciudad del Este, waar de kartels het in alle opzichten voor het zeggen hadden.

Toen Buenos Aires het doelwit was, gaven de aanslagplegers er de voorkeur aan zich op een andere plek voor te bereiden op de aanslag en van daaruit te vertrekken. In het geval van de aanslag op de ambassade was het startpunt zeer waarschijnlijk Ciudad del Este. Daar kunnen met de hulp van plaatselijke medewerkers auto's worden gekocht zonder enig bewijs van aankoop. Er kan zonder registratie of andere sporen gemakkelijk de hand worden gelegd op appartementen voor de operatie. Je mag aannemen dat de Iraanse ambassade zijn mogelijkheden benut om alles het land in te krijgen wat moeilijk of onverstandig is om bij een normale grensovergang mee te nemen. De Iraanse ambassade kan ook andere vormen van hulp verschaffen. Koeriers die zorgen voor het overbrengen van boodschappen en materialen zijn er in overvloed en kunnen gemakkelijk onopgemerkt blijven. In een dergelijk gebied is ook een vluchtroute gemakkelijk voor te bereiden.

Bij een van mijn eerste bezoeken aan Langley nodigde de directeur van de cia me uit voor een lunch in zijn privé-eetkamer met zijn adjuncten en andere hoge cia-functionarissen. Onder het eten vroeg ik hun tijdens een algemeen gesprek over terrorisme of zij wel beseften wat er aan de hand was in Foz do Iguaçu. Uit de blikken die rond de tafel werden gewisseld, maakte ik op dat ze geen idee hadden waar ik het over had. Ik beschreef gedetailleerd hoe de situatie daar was, met alle mogelijke risico's. Aan het eind van de lunch droeg de directeur zijn mensen op om zich daarop te gaan richten. En de cia begon daar inderdaad middelen voor vrij te maken en dat ging ook via samenwerking met enkele van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten in Zuid-Amerika. Helaas waren we niet in staat de terroristische aanslagen op de ambassade en het gemeenschapscentrum in Buenos Aires te voorkomen, die we achteraf beschouwd natuurlijk hadden moeten voorzien.

Mijn eerste bezoeken aan Langley vonden plaats in 1989, aan het eind van de Koude Oorlog toen de Sovjet-Unie bovenaan de eei van de cia stond. Tijdens elk van die bezoeken was ik in de gelegenheid om mensen van

zowel operaties als onderzoek te ontmoeten. De ontmoetingen waren informeel en als het gesprek over het Midden-Oosten ging, liep het uit op een dialoog, terwijl zij mij voornamelijk van informatie voorzagen als het Sovjetblok het onderwerp was. De onderzoekers waren allemaal echte experts en deskundig op zijn of haar eigen terrein. Toch waren ze nieuwsgierig naar elk woord dat uit de mond kwam van een bezoeker uit het Midden-Oosten.

De laatste informatiebijeenkomst over het Sovjetblok die plaatsvond op een moment dat je de val van de Sovjet-Unie al kon voelen aankomen, zal ik nooit vergeten. De onderzoekers bombardeerden me met gegevens over de omvang van de Russische landbouwopbrengsten en de kolen- en staalproductie van het voorgaande jaar en hun voorspellingen voor het daaropvolgende jaar en eindeloze andere statistieken, die allemaal werden beschouwd als indicatoren van de kracht van de Sovjet-Unie. Zonder het expliciet te zeggen, werd tijdens deze bijeenkomt bedekt aangegeven dat de Sovjet-Unie nog tot genoeg in staat was om een echte bedreiging voor de Verenigde Staten te vormen.

Ik voelde me in die omgeving geen echte deskundige op het gebied van de Sovjet-Unie en ik wilde de onderzoekers niet lastigvallen met vragen, maar het deed me denken aan het seminar waaraan ik in 1985 op Harvard had deelgenomen en dat ging over de methodologie die werd toegepast voor de opbouw van het Amerikaanse defensiebudget. Voor een toeschouwer leek het seminar meer op een wiskundeles dan op een diepgravende bespreking die bij het beoordelen van de kracht van de vijand rekening hield met alle niet-kwantificeerbare variabelen. En voor degenen die misschien reageren met de opmerking dat een universitaire seminar niets meer is dan een academische oefening, zou ik willen opmerken dat William Kaufmann, de hoogleraar die het seminar gaf, werd beschouwd als de goeroe van het Pentagon en dat geen enkel defensiebudget als voorstel naar het Congres werd gestuurd voordat professor Kaufmann ernaar had gekeken en zijn mening had gegeven.

Hier is een ander verhaal over inlichtingenonderzoeken door de cia. Het was begin jaren negentig en het hoofd van de onderzoeksafdeling van de cia bezocht Israël. We dineerden samen in een restaurant in Tel Aviv en namen uitgebreid – in een tour d’horizon – de toestand in de wereld door. Op dat moment nam het onderwerp nucleaire proliferatie al een belangrijke plaats in bij de eei van de Mossad. In de loop van het gesprek bracht ik de

nucleaire samenwerking tussen Pakistan en Iran ter sprake en maakte terloops de pseudofilosofische opmerking dat als het menselijk ras nog eens een kernoorlog zou meemaken, die waarschijnlijk zou plaatsvinden tussen India en Pakistan.

Mijn tafelgenoot veerde overeind en vuurde een half dozijn vragen op me af die eigenlijk allemaal neerkwamen op: ‘Op grond waarvan zeg je dat?’ Ik antwoordde dat ik dat niet had gezegd op basis van een geloofwaardige inlichtingenbron, maar dat het eerder ging om simpele logica gebaseerd op drie onweerlegbare feiten. De eerste was de enorme vijandigheid tussen India en Pakistan die sinds Pakistan zich in 1947 van India had afgescheiden, was uitgelopen op oorlog of bijna oorlog. Het tweede feit was dat beide landen een nucleair arsenaal bezaten met de middelen om de tegenstander met atoombommen te bestoken en het derde feit was dat – in tegenstelling tot bijna elk ander land op aarde – beide landen een fatalistische cultuur hadden waarin weinig waarde werd gehecht aan het menselijk leven.

De cia-functionaris accepteerde mijn uitleg, maar het was duidelijk dat hij niet tevreden was. Hij leek te willen zeggen dat hij moeilijk kon geloven dat de directeur van de Mossad iets dergelijks beweerde zonder dat hij doorslaggevend bewijs had om het te onderbouwen. Later kwam mij ter ore dat de man mijn woorden zo serieus had genomen dat meteen na terugkeer in de Verenigde Staten een Amerikaans team naar Pakistan werd gestuurd om mijn inschatting te onderzoeken voor het geval mijn woorden niet zomaar een opmerking waren geweest maar wel degelijk een operationele betekenis hadden gehad.

Sinds dat voorval ben ik voorzichtiger geworden met het uitspreken van mijn gedachten over het lot van de wereld, vooral na een glas wijn bij gezellige diners.

Zaken gingen gemakkelijker met operationele agenten van de cia met wie ik meteen een wederzijdse chemie voelde. Ze wisten dat ik ook een achtergrond in de wereld van operaties had. Tijdens deze periode rond het einde van de Koude Oorlog zagen mijn collega’s de wereld zwart-wit, met het Sovjetblok als de duistere kant en ons als de ‘hoeders van het licht’. Natuurlijk kwam ik niet al deze functionarissen tegen, maar degenen met wie ik bevriend raakte en die hoog in de hiërarchie zaten, beschouwde ik als ‘strijders in de Koude Oorlog’. Zij straalden hartelijkheid uit en hadden buitengewoon veel lof voor Israël en de Israëliërs vanwege het wonder dat

ze in het Midden-Oosten hadden bewerkstelligd, hun moed, hun creativiteit en geraffineerdheid en voor het bemannen van een van de belangrijkere buitenposten voor Amerikaanse belangen.

Het gevoel van solidariteit en de vriendschap die ze voor ons koesterden, zorgden soms voor wat ongemakkelijke situaties. Tijdens een informeel gesprek bij een paar biertjes vertelden ze bijvoorbeeld moppen met een antisemitisch randje. Als ik dan zei: ‘Hé jongens, jullie gaan te ver!’ reageerden ze met een glimlach: ‘Jullie zijn Israëliërs, het is niet alsof jullie typische Joden zijn…’ Er moest ze verteld worden dat Israëliërs en Joden een en dezelfden zijn. Het was niet zo dat ze het echt niet begrepen, maar in hun wereld waren de overlappende nuances tussen de Israëlische en Joodse identiteit niet zo duidelijk.

Tijdens mijn hele termijn als directeur van de Mossad (1989-1996) stelde ik alles in het werk om de rol van de Mossad als aanwinst voor de cia in stand te houden. Over het algemeen was het erg moeilijk om het evenwicht te bewaren tussen de voordelen die we van elkaar kregen. De kloof tussen een wereldmacht met bijna onbegrensde mogelijkheden aan de ene kant en een ‘minimacht’ als Israël aan de andere kant maakte zo’n evenwicht bijna onmogelijk. In alle bescheidenheid zou ik echter willen opmerken dat de toenmalige adjunct-directeur (en later directeur) van de cia George Tenet speciaal naar Israël kwam om afscheid van mij te nemen en mij namens de cia een onderscheiding op te spelden. Voor mij was dit het bewijs dat ik voldaan had aan de verwachtingen. Om te beginnen die van mijzelf, maar ook die van onze beste vriend.

Cyberoorlog. Een nieuwe definitie voor een oud beroep

De term ‘cyber’ denderde twee decennia geleden ons leven binnen en bracht grote veranderingen in de wereld teweeg. De discipline van cyberinlichtingen heeft al sinds de beginjaren van de staat echt bestaan in de Israëlische inlichtingengemeenschap, al was het onder andere namen en met veel minder vermogen om de vijand schade toe te brengen dan tegenwoordig. Het vaststellen van een bedreiging enerzijds en de reactie anderzijds was altijd afhankelijk van technologische beperkingen. Vanaf het begin is de Israëlische inlichtingengemeenschap er meestal in geslaagd

binnen de grenzen van de technologie het maximale uit de operationele capaciteit te halen. Toen de technologie in de loop der jaren verder werd ontwikkeld, ging dat ook gelden voor de omvang van mogelijkheden en operaties. Tegenwoordig is de wereld op het punt aangekomen waarop de mogelijke cyberdreiging even gevaarlijk of misschien wel gevaarlijker is dan de mogelijke dreiging van niet-conventionele wapens. Laten we eens kijken hoe het allemaal begon en hoe het zich ontwikkelde.

Voorafgaand aan het uitroepen van de Staat Israël was de Shai, de inlichtingendienst van de Hagana, al actief in cyberinlichtingen. De Shai slaagde er onder andere in om in het Britse mandaatgebied de militaire telefooncentrale in Jaffa af te luisteren. Volgens bronnen bij de Shai ‘stelde het afluisteren van de telefoonlijnen ons in staat dag en nacht de gesprekken te volgen tussen Britse overheidsfunctionarissen en Arabische leiders’.[4]

In de jaren veertig en vijftig bestond het hoogtepunt van de inlichtingenoorlog tussen Israël en de Arabische landen uit de rekrutering en inzet van agenten (humint), direct gevolgd door ‘woorden vangen’, operaties waarbij geen gebruik gemaakt werd van technologie, maar waarvan het inlichtingenproduct van erg hoge kwaliteit was. Het doel van deze operaties was het vangen van een officier over de grens van Israël met een Arabisch land en hem naar Israël brengen om de inlichtingen te oogsten die in zijn hoofd waren opgeslagen.

De eerste cyberoperatie waarover het Israëlische publiek iets te horen kreeg (vanwege een tegenslag) vond in 1954 plaats. De missie bestond uit onderhoudswerkzaamheden aan waarschuwingsapparatuur op de Syrische Golanhoogten in de buurt van de internationale grens. De groep bestond uit vijf soldaten die door de Syriërs gevangen werden genomen toen ze de grens overstaken. Een van hen, Uri Ilan, doodde zichzelf tijdens zijn gevangenschap en had een briefje aan zijn voet vastgemaakt met de woorden: ‘Ik heb niets verraden.’[5]

Naast de techniek van cyberinlichtingen door het aftappen van communicatielijnen waren op elektronisch gebied nog meer technologieën ontwikkeld.

Wat wij weten over de mogelijkheden van de supermachten op dit gebied tijdens de Koude Oorlog is heel interessant en verduidelijkt de kloof tussen de supermachten en de ‘normaal’ ontwikkelde landen. De supermachten waren in staat om kleine, gecamoufleerde audiobewakingssystemen af te werpen uit verkenningsvliegtuigen die op zeer grote hoogte over

vijandelijke installaties vlogen. Die apparatuur kon informatie onderscheppen die werd doorgezonden naar spionagesatellieten. De supermogendheden wisten ook hoe ze rechtstreeks verbinding konden maken met communicatiekabels op de bodem van de oceaan of op de punten waar die aan land kwamen.

In de jaren negentig ging de cyberwereld nog een stap verder met de ontwikkeling van technologieën die al deze dingen konden, maar dan vanaf grote afstand en zonder direct fysiek contact.

Cyberoorlogvoering is een constante strijd tussen aanvaller en verdediger waarbij elke partij zich op beide terreinen – verdediging en aanval – steeds verder ontwikkelt. De oorlog wordt gevoerd tussen degenen die tot taak hebben nationale databases en infrastructuur te beschermen en degenen die tot taak hebben om de vijandelijke verdediging te omzeilen of erdoorheen te breken en die zodoende bloot te leggen, te saboteren, te vernietigen en nutteloos te maken. Deze dualiteit doet zich niet alleen voor op het politieke en militaire terrein, maar ook in andere sectoren van de maatschappij, zoals de economie, banken, wetenschap, hightechsector enzovoort.

Aan het eind van de jaren negentig van de vorige eeuw werd cyberoorlogvoering in de Verenigde Staten geclassificeerd als een aanvullend wapen in het arsenaal van niet-conventionele wapens. Dit hield in dat cyberoorlogvoering deel ging uitmaken van de club van chemische, biologische en nucleaire wapens. Beleids- en opiniemakers over de hele wereld classificeren cyberoorlogvoering als een wapen dat weliswaar schijnbaar ‘schoon’ en ‘droog’ is – wat wil zeggen dat het niet direct mensen doodt – maar dat wel in staat is om een bepaald land en de mensheid in het algemeen evenveel schade te berokkenen als massavernietigingswapens.

De ontwikkelingen die tussen midden jaren zeventig van de twintigste en het begin van de eenentwintigste eeuw plaatsvonden op het gebied van informatie en communicatie, zorgden ervoor dat cyberspace met zijn destructieve potentieel naar een niveau werd getild waarvan niemand zich een voorstelling had kunnen maken. In het verleden waren de meest gebruikte draadloze communicatiesystemen hf en uhf, ging het zenden meestal in morsecode en het coderen gebeurde handmatig of machinaal. In die tijd was de wereld tweepolig en stabiel. Tegenwoordig is de wereld veelpolig en veel minder stabiel. Vroeger was de wereld erg groot,

versplinterd en gedecentraliseerd. Nu is het een mondiaal dorp. De huidige wereld wordt gekenmerkt door:

Online communicatie van elk punt op aarde naar elk ander punt op aarde.
Complete transparantie onder alle wereldbewoners.
Internationale grenzen die betekenisloos zijn.
Het samengaan van mondiaal terrorisme met mondiale criminele organisaties.
Het belang van realtime-informatie die niet in realtime wordt gebruikt is irrelevant.
Inlichtingen van open bronnen (osint) hebben topprioriteit.
Een werkelijkheid waarin je gemakkelijk zou kunnen doordringen tot de oceaan van mondiale data wanneer je een zwakke schakel hebt ontdekt in het mondiale IT-netwerk. Je kunt er dan informatie uithalen en aan toevoegen, virussen posten en ontwrichting en vernietiging veroorzaken in ofwel realtime of op een zelfgekozen tijdstip.

Afschrikking is in cyberspace bijzonder problematisch. Het idee van afschrikking is juist belangrijk op het terrein van niet-conventionele wapens, omdat afschrikking het dwangmiddel is dat het gebruik van niet-conventionele wapens met hun desastreuze uitwerking voorkomt. Bij kernwapens is de afschrikking gebaseerd op Mutual Assured Destruction (mad), wat inhoudt dat wanneer elke partij in staat is een aanval te beantwoorden, er een regime van afschrikking bestaat.

De vraag is of afschrikking in cyberoorlogvoering tot de mogelijkheden behoort. Er bestaat immers een fundamenteel verschil tussen cyberoorlogvoering en andere soorten van niet-conventionele oorlogvoering. Het verschil is gelegen in het feit dat het moeilijk of onmogelijk is om de agressor ondubbelzinnig aan te wijzen, terwijl het tegelijk ook onmogelijk is om afschrikking in stand te houden gebaseerd op het vermogen tot een tegenaanval.

De traditionele afschrikking steunt op het gegeven dat beide partijen geïdentificeerd kunnen worden. Bovendien zorgen ze er ook uitdrukkelijk voor zichzelf bekend te maken en hun aanvalskracht te versterken om de afschrikking in stand te houden (dit heeft eerder betrekking op een nucleaire dan op chemische en biologische capaciteit, hoewel Saddam Hoessein

bijvoorbeeld wel in het openbaar verklaarde dat hij die wapens had). Wanneer een partij in een bepaald conflict slachtoffer is van een cyberaanval en moet reageren, is een belangrijk onderdeel daarbij het ‘rokende geweer’, wat inhoudt dat die partij de identiteit van de aanvaller onmiskenbaar zal moeten vaststellen voordat er sprake kan zijn van een reactie. Vaak kan de aanvaller een achttienjarige hacker zijn die in T-shirt en spijkerbroek een aanval uitvoert vanuit zijn zolderkamer die zich letterlijk overal op de wereld zou kunnen bevinden. En zelfs als het al mogelijk is om hem precies aan te wijzen, dan nog is niet altijd met zekerheid te zeggen of hij op eigen initiatief handelt of in opdracht van een klant, die een bedrijf, een criminele organisatie, een terroristische groep of een staat zou kunnen zijn.

De operationele betekenis van deze redenatie is dat cyberspace als arena van militair handelen een ingebouwde offensieve neiging heeft. Het is mogelijk dat het versterken van offensieve mogelijkheden en hun onthulling daadwerkelijk bij zullen dragen aan het vestigen van een regime van afschrikking. Echte afschrikking is alleen mogelijk als een van de spelers heeft aangetoond een heel land plat te kunnen leggen. Bij de huidige stand van zaken is dat nog steeds hypothetisch. Zou blijken dat er waarheid schuilt in de aantijgingen dat Russische hackers in samenspel met de Russische autoriteiten een cyberaanval uitvoerden op het hoofdkwartier van de Democratische Partij tijdens de campagne voor het Amerikaanse presidentschap van 2016, dan kunnen we ons voorstellen dat dit gaat dienen als ‘ruw materiaal’ voor Amerikaanse plannenmakers bij het ontwerpen van een geheel nieuwe afschrikkingsstrategie waar de wereld tot nu toe nog geen behoefte aan had. Het is niet onredelijk om te veronderstellen dat deze strategie defensieve middelen gaat bevatten tegen een soortgelijke aanval in de toekomst en offensieve plannen voor een aanval. Aangenomen kan worden dat Russisch succes – als de aanval inderdaad plaatsvond – ook andere landen naast Rusland ertoe zou aanzetten zich in de toekomst op cyberoorlogvoering te richten.

In 2007 voerde een team van ibm-hackers een proef uit die het ‘X-Force Experiment’ werd genoemd en die aantoonde dat het mogelijk was om een civiele kerncentrale in de Verenigde Staten binnen te dringen. De hackers lieten zien dat de commando- en controlesystemen, met inbegrip van het koelsysteem van de centrale, heimelijk gemanipuleerd konden worden. Het

experiment bewees met andere woorden dat een cyberaanval een kernreactor totaal kon ontregelen en, nog beangstigender, een meltdown van de reactorkern kon veroorzaken met als gevolg een enorme radioactieve besmetting zoals in Tsjernobyl in 1986 (waar het om een bedieningsfout ging).

De cyberaanval op Iraanse nucleaire installaties met de computerworm Stuxnet is het 'Hiroshima van de cyberoorlog' gedoopt. Het vermogen om industriële controlesystemen aan te vallen stond gelijk aan het 'oversteken van een drempel' in de cyberoorlogvoering. De Stuxnetoperatie markeerde de geboorte van een nieuwe dimensie in cyberoorlogvoering: de Niet-Conventionele Cyber-Aanval (ncca).[6]

Werpen we een blik op de toekomst, dan mogen we aannemen dat we na het instellen van een Amerikaanse afschrikkingsdoctrine in cyberspace (of gelijktijdig daarmee) ook internationale initiatieven zullen zien om de zaak te reguleren. Dat wil zeggen dat geprobeerd zal worden om te omschrijven wat toegestaan en wat verboden is, en dat op een manier die voor iedereen aanvaardbaar is.

Om klaarheid te scheppen staat hieronder een tabel waarin de soorten niet-conventionele wapens volgens verschillende variabelen met elkaar worden vergeleken. De emp (Elektromagnetische Puls), het wapen dat het doelwit van een aanval verlamt, is ook in de tabel opgenomen.

Tabel niet-conventionele wapens

	Gebruik	**Gebruiker**	**Schade**	**Afschrikking**	**Wetgeving en regulering**
Chemische wapens	Vaker	Staten/ Organisaties	– Beperkt – Verdampt	op gelijke wijze; zwaardere reactie	Internationale conventies
Biologische wapens	Minimaal	Staten	– Dodelijk – Verontreinigde gebieden – Langdurige gevolgen	op gelijke wijze; zwaardere reactie	Internationale conventies
Kernwapens	Eenmalig	Staten		MAD	Internationale conventies
Cyberoorlogvoering	Dagelijks	Iedereen	'Normale schade'	Geen	Geen
Elektromagnetische Puls (EMP)	Onbekend	Staten	Plaatselijke of territoriale verlamming	Geen	Geen

Sommigen beschouwen de nieuwe kwantumcommunicatietechnologie die in de laatste jaren is ontwikkeld als het ultieme antwoord op cyberaanvallen. De theoretische basis voor deze technologie werd ontwikkeld door de Chinese wiskundige Andrew Chi-Chih Yao, decaan van het Instituut voor interdisciplinaire informatiewetenschappen aan de Tsinghua-universiteit in Peking, een van de negen topuniversiteiten in China. De technologie is gebaseerd op een combinatie van kwantummechanica, een tak van de natuurkunde, en theoretische computermodellen. Het grote voordeel ervan is gelegen in het feit dat kwantumcommunicatie niet afgeluisterd kan worden, terwijl dat bij andere vormen van communicatie bij een of meer verbindingen in het communicatienetwerk wel altijd mogelijk is. Elke poging om informatie die via kwantumcommunicatie verloopt te onderscheppen zal meteen worden ontdekt, omdat de poging op zich de informatie op een dusdanige manier verandert dat de leden in het netwerk worden gealarmeerd. China wordt beschouwd als de wereldleider in de kwantumcommunicatietechnologie en vrij recent werd daar een experimenteel netwerk opgezet dat informatie verzendt tussen verschillende instituten in Peking en Shanghai. Volgens buitenlandse publicaties hebben de Verenigde Staten en ook Israël geprobeerd kwantumcommunicatie te ontwikkelen.[7]

De zaak-Snowden en de gevolgen

Als de Stuxnetoperatie het ‘Hiroshima van de cyberoorlog’ was, dan was de zaak-Snowden een ‘intellectuele aardbeving’, omdat die voor het eerst licht wierp op de normatieve vragen in relatie tot cyberoorlogvoering. De voornaamste vraag die rees was: wat is het juiste evenwicht tussen de veiligheidsbehoeften van een staat en individuele vrijheden, en dan met name de vrijheid van meningsuiting? Hoewel er geruchten de ronde deden dat de National Security Agency (nsa), die over elektronische inlichtingen gaat, in het geheim toegang had gekregen tot de databases van Google, Yahoo en andere, duurde het tot 30 oktober 2013 voordat echt bewijs op tafel kwam. De organisaties waar de nsa was binnengedrongen reageerden meteen met het coderen van alle data die tussen de datacentra van het bedrijf heen en weer werden gestuurd. Daarnaast ontkenden de

woordvoerders van de bedrijven stellig dat ze met de regering hadden meegewerkt.

Deze onthullingen toonden aan dat cyberinfiltratie niet alleen nationale veiligheid en diplomatie raakt, maar ook de economie en dan vooral wanneer het gaat om financiële gegevens over internettechnologieën.

De Europese Unie en de meeste lidstaten reageerden meteen met de aankondiging dat ze hun samenwerking met de Verenigde Staten op deze punten nog eens tegen het licht wilden houden nu was gebleken dat de VS hun inlichtingendiensten prioriteit verleenden, wat Amerikaanse instellingen die concurreerden met Europese instellingen volgens hen een oneerlijk voordeel bood. De Amerikaanse internetindustrie, die tot op zekere hoogte meestal samenwerkt met de overheid als het om nationale veiligheid gaat, was verbijsterd door de omvang van de infiltratie door de nsa in bevriende en ook in vijandige landen. Financiële internetbedrijven (databases ten behoeve van advertenties) zijn ook encryptie gaan gebruiken. Opgemerkt moet worden dat nsa-operaties binnen de Verenigde Staten aan veel meer wettelijke bepalingen en regels onderworpen zijn dan buiten de Verenigde Staten.

In de Verenigde Staten gaan stemmen op die suggereren dat de zaak-Snowden een inlichtingenoperatie was die werd uitgevoerd door Rusland of China of door beide landen gezamenlijk. Er is behoorlijk wat indirect bewijs voor deze theorie (Snowden vluchtte van de Verenigde Staten naar Hongkong en ging vandaar naar Rusland waar hij politiek asiel kreeg dat in januari 2017 nog eens met twee jaar werd verlengd). In een boek dat begin 2017 in de Verenigde Staten verscheen, werd beweerd dat het morele dilemma waarin Snowden zich zogenaamd bevond gewoon een dekmantel was voor zijn daden. En daar heb je een ander belangwekkend aspect van de cyberwereld.

Normatieve dilemma’s van cyberoorlogvoering

De onthulling dat de nsa de iPhone van de Duitse kanselier Angela Merkel had afgeluisterd, wierp de volgende vraag op: is de informatie die verkregen kan worden door vrienden te bespioneren belangrijker dan de schade die wordt veroorzaakt als dergelijke acties worden ontdekt?

In verband hiermee merkte president Obama op: ‘Zou technologie in botsing kunnen komen met ons gezond verstand?’ Op het eerste oog lijkt dit een veroordeling van de manier waarop de nsa technologie inzette. Maar een grondiger analyse van deze opmerking laat doorschemeren dat zijn benadering van de kwestie niet eenzijdig was en dat hij zich bewust was van de dilemma’s die daarbij speelden.

Snowden en de mensen achter WikiLeaks beweren dat hun onthulling van afluisterpraktijken en andere methoden die de nsa en vergelijkbare instanties gebruikten, bijdroeg aan de transparantie en de waarden van een open samenleving. Deze waarden – vrijheid, transparantie, burgerrechten, gelijkheid voor de wet, privacy en dergelijke – vormen het fundament van de maatschappij in westerse democratieën. Maar de vraag is of totale transparantie zal bijdragen aan een betere wereld.

Is het handhaven van de staatsveiligheid geen waarde?

Is het beschermen van de levens van agenten/spionnen geen waarde?

Is de strijd tegen wereldomvattend terrorisme geen waarde?

De westerse samenleving is erin geslaagd mechanismen te creëren die tot taak hebben de burger te beschermen tegen machtsmisbruik of willekeur, en deze mechanismen moeten in werking treden als dat nodig is. Volledige transparantie zal echter niet bijdragen aan een betere wereld, maar eerder tot anarchie leiden.

Sommige denkers die zich bezighouden met dergelijke ‘cyberdilemma’s’ interpreteren het fenomeen als een nieuwe vorm van kolonialisme. Zij noemen cybercapaciteiten een nieuw type wapen dat is ontworpen om de ‘cybersupermachten’ in staat te stellen hun invloed op en misschien zelfs controle over ‘zwakkere’ landen uit te breiden. En dat gebeurt dan niet door die landen te vernietigen, maar door de infrastructuur te verlammen en te ontregelen.

De mogelijkheden van de nsa volgens de publicaties van Snowden

Jarenlang was het beleid van de nsa dat bewaken en hacken, waar ook ter wereld en voor elk doel dat werd beschouwd als in het belang van de Verenigde Staten, gewettigd was.

De nsa is een organisatie met 35.000 medewerkers en een jaarbudget van 11 miljard dollar. Mondiaal gezien zijn alle tegenhangers, met uitzondering misschien van de Russische en de Chinese, daarmee vergeleken dwergen.

In het algemeen nemen burgers over de hele wereld hun e-mail- en internetdiensten af van Amerikaanse bedrijven die – in meer of mindere mate – samenwerken met de nsa. Dit betekent dat burgers en instellingen uit andere landen in vergelijking met hun Amerikaanse concurrenten minder invloedrijk zijn op internationale markten.

Zelfs het gecodeerde verkeer van wereldomvattende telecommunicatienetwerken is niet immuun voor de enorme macht van de nsa. De komst van computers, met inbegrip van personal computers, het internet en mobiele telefoons heeft van de nsa het grootste spionagebureau ter wereld gemaakt. De nsa kan al het verkeer onderscheppen dat door glasvezelkabels gaat, contact maken met elk telefoonsysteem of elke website ter wereld, digitaal elke laptop ‘leegroven’ en virussen in smartphones waar ook ter wereld installeren.

Wat Snowden ook lekte, was de onthulling dat de nsa voorafgaand aan de ontmoeting tussen president Obama en secretaris-generaal Ban Ki-moon van de VN in april 2013 de secretaris-generaal had afgeluisterd en Obama de gesprekspunten had doorgespeeld die hij voor hun ontmoeting had voorbereid.[8]

De nsa laat surveillancevliegtuigen boven gebieden vliegen die worden omschreven als ‘belangwekkend’ (Colombia). Aan boord van marineschepen in de buurt van andere belangwekkende plaatsen (China) heeft zij onderzoeksbases die de resultaten in realtime via satellieten naar het hoofdkwartier van de organisatie in Fort Meade, Maryland, op ongeveer dertig kilometer van Washington, DC, sturen. De nsa bezit onderzoeksbases in tachtig Amerikaanse ambassades en consulaten over de hele wereld en houdt wereldwijd toezicht op al het financiële verkeer en alle banktransacties. De nsa is in staat zichzelf zo te organiseren dat snel ingegrepen kan worden bij gebeurtenissen over de hele wereld door meteen de verschillende middelen die ter beschikking staan bijeen te brengen en te bundelen.

De Verenigde Staten hebben zestien verschillende inlichtingendiensten, maar bij de dagelijkse inlichtingenbriefing van de president komt meer dan de helft van de informatie uit nsa-bronnen. De nsa heeft een inlichtingenalliantie met diensten uit Engeland, Canada, Australië en

Nieuw-Zeeland die de ‘Vijf Ogen’ wordt genoemd. Er is sprake van een werkverdeling en ze delen informatie met elkaar. Andere inlichtingenallianties zijn de Negen Ogen, de Veertien Ogen en de Speciale navo-commissie die is samengesteld uit de hoofden van de veiligheidsdiensten van de navo-lidstaten.

De nsa werkt samen met Israël, terwijl tegelijkertijd informatie wordt verzameld over Israëlische doelen.[9]

De nsa is de grootste werkgever van wiskundigen in de Verenigde Staten wier werk bestaat uit codes breken.

De nsa is de grootste werkgever van hackers.

‘Tech heeft de politiek achter zich gelaten.’ Niemand heeft een inschatting gemaakt van de gevaren en voordelen die gepaard gaan met het toepassen van nieuwe technologieën tegen geallieerden en vrienden. Er is behoefte aan nieuw leiderschap, top-downhervormingen en wetgeving. Gebeurt dit niet, dan zou de nsa de Verenigde Staten kunnen veranderen in een totalitair regime.

Willen wij leven in een wereld waarin:

> Wij op elk moment transparant kunnen worden en ons blootstellen aan vriend en vijand?
> Technologische mogelijkheden in handen zijn van technocraten en robots voordat enig fatsoenlijk sturend werk is gedaan door politieke beleidsmakers?
> De dreiging van vernietiging boven ons hoofd hangt en dat als dat gebeurt, wat de hemel verhoede, wij zelfs niet in staat zullen zijn de vijand die de virtuele trekker heeft overgehaald te identificeren?

Zelf wil ik in ieder geval niet in zo’n wereld leven. Mij is verteld dat de ‘volgende grote zaak’ kwantumcommunicatie is en dat die de fase van praktische uitvoerbaarheid al is gepasseerd. Mij is verteld dat deze technologie het tegengif voor cyberaanvallen is. Ik hoop dat deze vorm van communicatie onze wereld niet transparanter zal maken, maar terug zal brengen naar wat die was: een wereld waarin onze privacy bewaard blijft.

---

[3] In de loop der jaren zijn verscheidene details gepubliceerd over de geheime banden tussen Israël en Marokko. Zie Shmuel Segevs *The*

Moroccan Connection: The Secret Relationship Between Israel and Morocco (2008) en Ephraim Lapids *Israel's Silent Defender: An Inside Look at Sixty Years of Israeli Intelligence* (2017).

[4] De website van het Israel Intelligence Heritage and Commemoration Center (iicc). http://bit.ly/2APOcYV.

[5] Zie Ephraim Lapid, *Israel's Silent Defender*. 'De Syriërs waren zich heel goed bewust van het mogelijke bestaan van Israëlische waarschuwingsapparatuur in hun communicatiesystemen, omdat ze er in de loop van jaren een paar hadden ontdekt. Op 8 december 1954 namen de Syriërs vijf Israëlische soldaten gevangen die op weg waren om onderhoud te verrichten aan waarschuwingsapparatuur op de Syrische Golanhoogten. In de voorgaande jaren hadden de Syriërs elektronische systemen ontdekt die waren ontworpen om de communicatie tussen belangrijke hoofdkwartieren in het land te onderscheppen. De Syriërs waren zich al jaren bewust van de mogelijkheid dat hun draadloze en bedrade systemen werden afgetapt' (p. 246-247).

[6] 'Stuxnet is het Hiroshima van de cyberoorlog', Alexis C. Madrigal, *The Atlantic*, 4 maart 2011. http://bit.ly/2A3FFUV

[7] http://bit.ly/2v4JBQ1

[8] Zie: 'NSA said to search content of messages to and from US', *New York Times*, 8 augustus 2013. http://bit.ly/2AL9TIB. 'The NSA and Cyberweapons', *New York Times*, 17 juli 2017. http://bit.ly/2A2eb25

[9] Zie bijvoorbeeld: 'VS bespioneerde Netanyahu tijdens gesprekken over Irandeal. Het onderzoek van de krant onthulde ook dat de Israëlische Militaire Inlichtingendienst 8200 en de NSA, omschreven als de tegenhanger, informatie en technologie deelden maar elkaar ook bespioneerden.' http://bit.ly/2z7lpSs

2. Inlichtingen en de internationale arena

De aanpak van het fundamentalistische internationale terrorisme

Voor iemand uit een westerse cultuur is het vrijwel onmogelijk om echt iets te begrijpen van de frustratie van radicale moslims en de haat die zij voelen voor wie geen moslim is. Ik wil proberen de oorsprong van dit afschuwelijke gegeven te verduidelijken, maar daarvoor ga ik te rade bij drie vermaarde professoren die er een betere verklaring voor hebben gegeven dan ik ooit zou kunnen.

Professor Yehuda Bauer, een expert op het gebied van de Holocaust en winnaar van de Israëlprijs, omschrijft de radicale islam uit de school van Al Qaidaleider Osama bin Laden en isis-leider Abu Bakr al-Baghdadi als een regelrechte ramp en een bedreiging voor het Westen die in omvang en intensiteit alleen te vergelijken is met de communistische dreiging van de Sovjet-Unie en de nazidreiging van Hitler-Duitsland. Wat deze drie bedreigingen gemeen hebben, is de uitdrukkelijke ambitie om de wereldorde te veranderen en de wereld over te nemen, waarbij al degenen die hun daarbij in de weg staan uitgeroeid moeten worden.

Professor Yehezkel Dror, een toonaangevende autoriteit op het terrein van bestuur en internationale betrekkingen, beschrijft mondiaal terrorisme als een realiteit waarin steeds minder mensen steeds meer mensen kunnen doden. Dat dit zal blijven toenemen, komt onder andere door de bereidheid van terroristen om zelfmoord te plegen en door het gevaar dat terroristische groepen de beschikking krijgen over massavernietigingswapens.

Professor Irwin Cotler, een vooraanstaand juridisch expert van de McGill University in Montreal en voormalig Canadees parlementslid en minister van Justitie, heeft het antisemitische aspect van de fundamentalistische islam besproken en daarbij benadrukt dat de islamitische afschuw van jodendom en joden zo groot is geworden dat geroepen wordt om genocide. Hij heeft voorgesteld om het woord antisemitisme in dit verband te

vervangen, omdat er sprake is van een intrinsieke tegenspraak in de definitie van moslimhaat voor het jodendom als antisemitisme. De intensiteit van de haat vereist een nieuwe definitie van het verschijnsel.

Het is gebruikelijk om 11 september 2001 aan te wijzen als het moment waarop de mondiale ambities van de fundamentalistische islam voor het eerst zichtbaar werden, hoewel de toenmalige vlaggendragers, Osama bin Laden en Al Qaida, voor deze historische datum al verscheidene jaren actief waren. De eerste vraag die opkomt als we denken aan de afschuwelijke aanslag op het World Trade Center in New York en het Pentagon in Washington, DC, betreft de oorsprong van de haat die mensen – van wie sommigen waren afgestudeerd aan universiteiten in de Verenigde Staten en Europa – ertoe kon brengen zulke dingen te doen. Bij het zoeken naar het antwoord op deze vraag verwijs ik graag naar de verklaringen van Bernard Lewis, een emeritus hoogleraar van Princeton University, die werd beschouwd als de grootste historicus van zijn generatie op het terrein van de moslimwereld. Lewis, een in Londen geboren Jood, stond bekend als de ‘nestor van de oriëntalisten’.

Bij het onderzoek naar de ‘wortels van moslimwoede’ – de titel van een artikel dat hij enkele jaren geleden publiceerde – verklaarde professor Lewis dat de hele huidige moslimwereld een gevoel van frustratie en crisis ervaart. Alles ging mis. Meer dan duizend jaar lang waren moslims gewend de best ontwikkelde mensen ter wereld te zijn. Zij hadden op het gebied van politiek, economie en wetenschap de gouden standaard bepaald. Bij het aanbreken van het nieuwe tijdperk kwamen de moslims tot het besef dat hun macht teloor was gegaan en dat zelfs het overnemen van westerse technologie die geen nieuw leven kon inblazen. De geïmporteerde westerse ideeën van socialisme en kapitalisme maakten geen eind aan het economische en culturele verval van de islamitische wereld. Toen kwam de gedachte op dat het overnemen van het model van het westerse democratische regime misschien de redding betekende. Helaas was de eenpartijdictatuur het enige westerse model dat erin slaagde wortel te schieten in de moslimwereld. De politieke onafhankelijkheid die Arabische en islamitische landen in de twintigste eeuw verkregen, leidde niet tot vrijheid.

De reactie op deze teleurstellingen was verzet tegen alle ideeën die uit het Westen waren geïmporteerd, waarbij het Westen tegelijk de schuld kreeg van al het kwaad dat het gevolg was van de mislukte pogingen om de

westerse cultuur te imiteren. Moslims hadden nu twee opties. Sommigen hadden het gevoel dat de mislukking voortkwam uit het afzweren van aloude tradities, van de authentieke islamitische beschaving. De twee hoofdstromingen die hieruit voortkwamen waren het wahabitische fundamentalisme zoals dat werd verspreid door de Saoedi’s en het op Iran geïnspireerde sjiitische fundamentalisme. De andere optie werd gesteund door aanhangers van moderniteit. Zij hielden vol dat de mislukking het gevolg was van het feit dat de moslims zich alleen de oppervlakkige lagen van de westerse beschaving en niet de diepere inhoud ervan hadden eigen gemaakt; men zou dus moeite moeten doen om zich westerse waarden vollediger eigen te maken. In heel de morslimwereld zijn er mensen die dit geloven, maar de despotische regimes maken het voor hen moeilijk om hun mening openlijk te uiten.

Osama bin Laden vertegenwoordigde een extreme uiting van de eerste optie. Het is echter ook zo – en hier stipt professor Lewis een zeer interessant punt aan – dat we het belang van Arabische olie niet mogen onderschatten. De enorme winsten die door de Saoedische heersers werden gemaakt, stelden hen in staat uitgebreide netwerken van scholen op te zetten die het wahabitische fundamentalisme propageerden. Als er geen olie was geweest, had deze beweging heel goed een onbetekenend verschijnsel in een marginaal land kunnen blijven. Als we deze visie volgen, dan is olie de ondergang van de Arabieren geweest, omdat de regimes daardoor enorme geldbedragen konden vergaren die hun politieke en militaire macht versterkten, terwijl elke inspanning ten behoeve van democratie en vrijheid werd onderdrukt. Het is geen toeval dat de enige Arabische landen waarin een burgermaatschappij tot ontwikkeling is gekomen Marokko en Jordanië zijn, die allebei geen olie hebben.

In antwoord op de vraag of Amerika in de moslimwereld wordt gehaat vanwege de steun aan Israël, wees professor Lewis erop dat de affiniteit voor Israël uiteraard niet ten goede komt aan de populariteit van Amerika, maar dat het Midden-Oosten niet de enige regio is waar het grote en rijke land wordt verafschuwd. Het wordt voornamelijk gehaat omdat het zo succesvol is, en deze rancune wordt door plaatselijke elementen uitgebuit voor hun eigen doeleinden. Voor Bin Laden was het voornaamste probleem bijvoorbeeld zijn land, Saoedi-Arabië, dat hij wilde zuiveren van de aanwezigheid en invloed van de ongelovigen.

Westerlingen stellen vaak de verkeerde vraag: ‘Waarom houden ze niet van ons?’ Het eenvoudige antwoord is dat als je rijk, machtig en succesvol bent je niet ook nog mag verwachten geliefd te zijn, vooral niet als je al een paar honderd jaar geen gevecht hebt verloren. De juiste vraag is: ‘Waarom hebben ze geen respect meer voor ons of zijn ze niet meer bang voor ons?’ De moslimcultuur kent het begrip van de welwillendheid van de overwinnaar. De overwinnaar duwt de verliezer niet nog verder in de modder. Maar de uitkomst van de strijd moet voor beide partijen helder zijn. Een gevecht waarvan het resultaat onduidelijk is, nodigt uit tot problemen. De Ottomanen verschaften ons veel voorbeelden van dit gedrag: ze onderdrukten rebellen met harde hand, maar vernederden hen niet. Ze toonden zich grootmoedig en hielpen hen zelfs zich te rehabiliteren. Als de machtige partij zijn vermogen om zo’n overwinning te behalen niet volledig inzet, wordt dat gedrag beschouwd als lafheid.

Is het overdreven om dit een botsing tussen beschavingen te noemen? Volgens professor Lewis zijn deze verschillen van grote betekenis. De christelijke wereld en de moslimwereld zijn al meer dan duizend jaar in conflict met elkaar en hebben op tal van fronten strijd geleverd. Aan het eind van de achttiende eeuw waren er aan westerse universiteiten tientallen faculteiten oosterse studies en werden er honderden vertalingen van Arabische, Perzische en Turkse werken gedrukt. De westerse wereld wilde de historische tegenstander begrijpen. Maar deze nieuwsgierigheid werkte niet twee kanten op. In de moslimwereld leerden ze de talen van het Westen niet, hadden ze geen belangstelling voor westerse geschiedenis en ideeën en werd westerse literatuur niet vaak in het Arabisch vertaald. Dat veranderde enigszins toen ze beseften hoe groot de westerse bedreiging was, maar nieuwsgierigheid naar de ‘ander’ is een onmiskenbaar westers fenomeen. In de moslimmaatschappij verschijnt deze belangstelling pas als er sprake is van een bedreiging. Dit culturele fenomeen is misschien niet blijvend, maar wel veel dieper geworteld dan veel mensen geneigd zijn te denken.

Wat zullen de langetermijneffecten van de oorlog in Afghanistan zijn? Mensen als Bin Laden en sommige Palestijnen dachten dat het Westen en Israël ‘slap’ waren geworden en niet meer het lef zouden hebben om een oorlog te beginnen. De oorlog in Afghanistan en ook de Israëlische reactie op de Al-Aqsa-Intifada (Tweede Intifada) bewezen dat het Westen vastbesloten is te vechten als de eigen beschaving onder vuur ligt. Nu zijn

er twee mogelijkheden: de bevolking van de moslimwereld en met name de Arabieren besluiten dat ze voor een betere samenleving de route van vrede en samenwerking met het Westen moeten kiezen, of ze geloven liever dat hun nederlaag gewoon een ongelukkige episode was en dat ze moeten doorgaan op de ingeslagen weg. Voor het moment lijken zij te hebben gekozen voor de laatste optie van een voortgezette strijd en hun instrument daarbij is internationaal terrorisme. Wanneer ik het over 'zij' heb, bedoel ik niet alle Arabieren of alle moslims. Het gebruik van het woord 'zij' is kwalitatief, niet kwantitatief of statistisch. 'Zij' zijn in dit geval degenen die de agenda bepalen en hun apocalyptische visie effectueren.

Gewoonlijk wordt gezegd dat terrorisme het wapen van de zwakkere is, en de zwakkere is in dit verband de overheerste, de arme, de hongerige, de wanhopige en de hopeloze. Deze klassieke definitie van terrorisme geldt niet voor het fundamentalistische terrorisme uit de school van Al Qaida en isis. Dit zijn namelijk erg rijke terroristische organisaties die eerst een permanente basis vestigden in Soedan, daarna een paar jaar later in Afghanistan en ten slotte in Irak en Syrië. De leiders van deze organisaties zijn buitengewoon vermogend en met hun zakelijke belangen financieren ze de activiteiten van hun organisaties over de hele wereld. Veel leden van deze terroristengroepen komen uit sociale klassen die als middenstand kunnen worden omschreven. Deze feiten tonen aan dat het conflict niet sociaaleconomisch maar cultureel is.

Eind jaren zeventig zagen we de overgang van het terrorisme (voor het gemak zullen we het klassiek terrorisme noemen) van de eerste helft van de twintigste eeuw naar het moderne terrorisme van het laatste kwart van de twintigste eeuw en het begin van de eenentwintigste eeuw. Voordat we ingaan op de verschillen tussen deze twee vormen van terrorisme, moeten we iets zeggen over de definitie van de term 'terrorisme'.

Om te beginnen is er geen algemene geaccepteerde definitie van terrorisme. In de internationale politiek zijn de overwegingen en belangen van staten namelijk zo complex dat iedere poging om er een universeel geldende juridische definitie van te geven mislukt. Vanwege deze complexiteit is het voor alle landen gemakkelijker om het fenomeen terrorisme aan te pakken zonder er een definitie aan te hechten of het 'apart' te definiëren op een manier die aansluit bij de wetten van de staat. In dit boek wil ik de definitie gebruiken die is geformuleerd door het International Institute for Counter-Terrorism (ict) van het Interdisciplinary Center

Herzliya (idc) kort nadat het in 1996 werd opgericht. Voor alle duidelijkheid: op het moment dat ik dit schrijf, ben ik voorzitter van het ict. Volgens deze definitie is *terrorisme* het gebruik van geweld tegen burgers om politieke doelen te bereiken.

De definitie moest kort en eenvoudig zijn om een brede internationale consensus aan te moedigen, iets wat tot nu toe niet echt is gelukt. Er zijn drie noodzakelijke voorwaarden waaraan de definitie voor een verschijnsel of gedrag als terrorisme moet voldoen:

Geweld als het middel
Burgers als het doel
Politieke doelen

De grens tussen oorlog en terrorisme is grof. Om die te verfijnen leek het ons goed een andere soort conflict te definiëren: guerrillaoorlogvoering. Laten we de drie conflictsoorten nu vergelijken.

In een oorlog gebruiken de partijen het hele beschikbare arsenaal met als doel gebied te veroveren of te bevrijden. Er zijn tegenwoordig minder conventionele oorlogen en daarnaast is een nieuw type conflict ontstaan dat ‘minder intensieve oorlogvoering’ of ‘asymmetrische oorlogvoering’ wordt genoemd (hoewel deze twee niet noodzakelijk precies hetzelfde zijn).

Bij terrorisme is het gebruik van wapens erg beperkt, maar uitzonderlijk dodelijk. Het doel van terrorisme is een regime omver te werpen, een natie te bevrijden of, in het geval van internationaal jihadistisch terrorisme, het vestigen van een wereldomvattend islamitisch kalifaat. Het fenomeen van uiteenlopende soorten terrorisme komt steeds vaker voor.

Bij guerrillaoorlogvoering is het gebruik van wapens beperkt. Het doel is de bevrijding van bezet gebied en het omverwerpen van een regime. De burgerlijke echelons van de staat worden naast alle geüniformeerde personen als legitieme doelwitten beschouwd. Guerrillaoorlogvoering kwam in de loop van de tijd steeds vaker voor.

Bij een vergelijking tussen klassiek terrorisme en de moderne incarnatie ervan komen de volgende belangrijke verschillen aan het licht.

Om te beginnen was klassiek terrorisme lokaal en gericht op het gebied van een bepaalde regio of een land, maar niet meer. Modern terrorisme is wereldomvattend.

Klassiek terrorisme was seculier. Terwijl er in het Midden-Oosten tegenwoordig nog steeds een paar sporen zijn van terroristische groepen die werden geleid door christelijke Arabieren, is modern terrorisme religieus-moslimfundamentalistisch.

Klassiek terrorisme was nationalistisch en streefde naar zelfbestemming, terwijl eigentijds terrorisme kan worden omschreven als imperialistisch in de zin dat het streeft naar de vorming van een moslimwereld die leeft naar de wetten van de sharia (islamitische wetgeving).

In het tijdperk van klassiek terrorisme bestond er solidariteit tussen seculiere territoriale groepen. Solidariteit is tegenwoordig een functie van de mondiale, religieuze gemene deler. De klassieke terroristische organisaties hadden een socialistische of marxistische politieke achtergrond, in tegenstelling tot de huidige groepen, die de islamitische theologie volgen.

Klassiek terrorisme had een zwakke, grotendeels plaatselijke weerklank. Hedendaags terrorisme heeft een sterke en directe wereldomspannende weerklank en krijgt dat gratis.

Een paar inzichten helpen ons bij het beoordelen van de mogelijke dreiging van modern terrorisme. Het fundamentele uitgangspunt dat duidelijk moet zijn voor iedereen die met dit onderwerp te maken heeft, houdt verband met de historische ontwikkeling van de islam. Veel aspecten van de islam zijn ontleend aan het jodendom en het christendom. De islam is in de zevende eeuw ontstaan in de woestijn van het Arabisch schiereiland en slaagde erin groot te worden, de halve wereld te veroveren en een rijk te vestigen dat een Arabisch kalifaat was. De moslimveroveraars slaagden erin de nieuwe religie door overreding of dwang door het hele kalifaat te verspreiden. De islam gedijde economisch, cultureel en wetenschappelijk en leverde in die tijd een aanzienlijke bijdrage aan de mensheid. Het rijk van de islam bleef tot de Eerste Wereldoorlog bestaan in de vorm van het Ottomaanse Rijk tot het een vernederende nederlaag leed. Na ongeveer 1300 jaar van macht en grootsheid werd het in stukken gehakt door de westerse koloniale mogendheden. Tegen deze achtergrond kan en moet iedereen begrijpen hoe groot en intens het verlangen is om de islam de vroegere status terug te geven. De sterkste lijm die mensen verbindt is niet de politiek, de gemeenschap of de economische status, maar religieuze solidariteit.

Bij het bespreken van de omvang van de dreiging van modern terrorisme moeten we begrijpen wat het uiteindelijke doel van het vestigen van een

wereldomspannend moslimkalifaat behelst. Om zo'n kalifaat te vestigen is het om te beginnen noodzakelijk de wereld te veroveren en de bewoners te bekeren tot de islam. Er moet een oorlog plaatsvinden van 'Gog en Magog' gevolgd door de opstanding van de 'Mahdi' (een motief dat overeenkomt met de messias uit het jodendom en het christendom). Hier kunnen we een fundamenteel verschil tussen de volgelingen van Al Qaida en die van isis zien, ook al is de laatste organisatie een uitvloeisel van de eerste. Leden van Al Qaida zijn aanhanger van het boven beschreven scenario zoals dat voorkomt in de canon van de sjiitische islam, terwijl de volgelingen van isis geloven dat de zaak geforceerd kan worden, dat het noodzakelijk en mogelijk is tegelijk het wereldkalifaat te vestigen en de ongelovigen te bestrijden. De leider van isis verklaarde inderdaad dat de verovering van de stad Raqqa in Syrië het begin van de vestiging van het kalifaat was. Elk volgend gebied dat door isis werd bezet – en dat hoefde niet bij de rest aan te sluiten – zou zich onderdeel van het kalifaat noemen (bijvoorbeeld de provincie Sinaï op het Sinaïschiereiland of Boko Haram in Nigeria).

Omdat de vestiging van het islamitisch kalifaat een goddelijk gebod is, geldt hetzelfde voor alles wat daarvan wordt afgeleid. Wanneer een persoon handelt volgens een goddelijk gebod, kan de menselijke rede (ratio) niet meedoen. Daarom is het idee van 'co-existentie' fundamenteel onaanvaardbaar: er bestaat alleen een goddelijk gebod van oorlog tegen de ongelovigen. Bovendien hoeft er geen sprake te zijn van provocatie door ongelovigen om hen te bestrijden. Het goddelijke gebod plaatst gelovigen in een modaliteit van onophoudelijke oorlog waarvan het eind pas zal komen wanneer het gewenste wereldomvattende kalifaat is gevestigd.

Het begrip 'jihad' in de islam heeft veel betekenissen en interpretaties die variëren van een spirituele exegese die vergelijkbaar is met het concept van versterkte spiritualiteit in het orthodoxe jodendom tot de bereidheid om zelfmoord te plegen voor de verspreiding van de islam. In de wereld van het jihadistische, mondiale terrorisme wordt zelfmoord door zelfopoffering beschouwd als een heilig gebod; hij die zichzelf tot martelaar maakt voor Allah wordt een heilige (*shajid*) en zijn familie krijgt financiële ondersteuning en respect van de gemeenschap. Het verschijnsel zelfmoorddader vergroot de algehele dreiging van jihadistisch terrorisme aanzienlijk en onderschrijft de bewering dat 'steeds minder mensen steeds meer mensen doden'. De zelfmoordaanslagen op het World Trade Center in

New York en het Pentagon in Washington bewijzen dit eens te meer: negentien zelfmoordenaars brachten duizenden burgers om het leven.

De individuele zelfmoorddader – vooropgesteld dat hij voldoet aan de fundamentele regels van clandestien handelen – kan onder de radar van inlichtingendiensten blijven en het verrassingselement benutten zonder dat zijn opponent in staat is iets te ontdekken om de aanslag te verijdelen. Een andere factor die de mogelijke dreiging vergroot heeft betrekking op het gegeven dat de zelfmoorddader bij zijn plan niet hoeft te kijken naar een ontsnappingsroute na het uitvoeren van de aanslag. Dit maakt het nog moeilijker om aanwijzingen te ontdekken die kunnen helpen bij het opsporen van de dader voordat de aanslag wordt uitgevoerd of er een analyse van te maken nadat die heeft plaatsgevonden. Wanneer we te maken hebben met een vijand met een religieuze ideologie en met een doel dat alle middelen heiligt, kunnen en moeten we de mogelijkheid niet uitsluiten dat ze gebruik zullen maken van chemische, biologische of nucleaire wapens. Als het gaat om het gebruik van chemische wapens door staten en andere partijen in het Midden-Oosten werd de grenslijn al vele jaren geleden overschreden (door Egypte in Jemen, door Irak tegen de Koerden en Iran, door het Syrische regime tegen de opstandelingen en door isis tegen vijanden). Biologische wapens die een veel dodelijker uitwerking hebben dan chemische wapens zijn net als kernwapens ook in het Midden-Oosten te vinden. Deze kunnen gemakkelijk in handen van een terroristische organisatie vallen, waardoor de opmerking dat steeds minder mensen steeds meer mensen kunnen doden nog meer bewaarheid wordt.

Radicale islamitische organisaties als Al Qaida en isis hebben de westerse democratieën geconfronteerd met een variabele die in de tijd van de conventionele oorlogen niet bestond en ook niet in het tijdperk van het klassieke terrorisme. Deze terroristische organisaties zijn amorf, zonder hoofdkwartier of een duidelijke hiërarchie, en hun feitelijke werkterrein is de wereld. Hun communicatiemiddel is het internet, waardoor ze contact leggen met hun leden, medesamenzweerders, aanhangers en volgelingen overal op de wereld. Ze gebruiken het internet om via hun propagandanetwerken hun boodschap te verspreiden, om mensen te rekruteren en te trainen, en om verschillende soorten wapens te produceren. Omdat ze zonder het bezit van enig territorium, hoe gering dat ook is, niet kunnen bestaan, zijn ze voortdurend op zoek naar gebieden om te wonen, plaatsen waar sprake is van politieke instabiliteit of waar ze bondgenoten

kunnen vinden. Het kon dan bijvoorbeeld gaan om de Palestijnse Gebieden, vanwaaruit de Palestijnse terroristische organisaties opereren, of gebieden in het zuiden van Libanon die tot ongenoegen van de Libanese regering maar met de steun van Syrië en Iran zijn overgenomen door Hezbollah. Het zou Soedan kunnen zijn, waar Bin Laden een bondgenoot vond in Hassan al-Turabi, die Bin Laden en zijn mensen een territoriale basis verschafte vanwaaruit ze konden opereren. Hij deed dat niet alleen omdat hij met Al Qaida sympathiseerde maar ook in ruil voor financieel gewin. Het kon Afghanistan zijn, waar Bin Laden feitelijk de Talibanregering omkocht die de dienst uitmaakte. Als onderdeel van de overeenkomst kocht hij ook het recht om zich er te vestigen en een operatiebasis voor Al Qaida op te zetten. En het kon de hele planeet zijn waarover de leden van de organisaties zich met hun infrastructuur hebben verspreid, wat na de Amerikaanse militaire operaties in Afghanistan als gevolg van 9/11 heden ten dage het geval is.

Het beleid van de Israëlische regering is altijd geweest dat landen vanwaaruit de terroristen opereren de last van de verantwoordelijkheid dragen als ze niet voorkomen dat terroristische organisaties hun territorium gebruiken. Israël beschouwt het dus als zijn recht om terroristische organisaties te bestrijden op het grondgebied van landen die ze onderdak bieden. Meer dan eens is de Israëlische regering voor deze politiek veroordeeld door de verlichte naties van de wereld. De oorlog die de Verenigde Staten over de hele wereld tegen Al Qaida voerden, weerspiegelde een beleid dat vergelijkbaar was met dat van Israël, zoals in het geval van de cia, die in Jemen een auto met Al Qaidakopstukken onder vuur nam. En dan hebben we het nog niet over de tientallen operaties die radicale islamitische activiteiten moesten dwarsbomen en over de hele wereld werden uitgevoerd.

Het volgende gebied waar de islamitische terroristische organisaties hun vizier op richtten, was Irak, dat na de Amerikaanse bezetting verscheurd raakte tussen sjiieten en soennieten. De Arabische Lente was voor de radicale islamitische terroristische groepen een droom die uitkwam. In Egypte kwam de moslimbroederschap voor het eerst sinds hun oprichting in de jaren twintig aan de macht. In Tunesië heeft Rashid Al-Ghannushi, die de islamistische Ennahdabeweging oprichtte en tientallen jaren in politieke ballingschap in Engeland doorbracht, tegenwoordig de macht in handen. Syrië is terechtgekomen in een tijdperk van extreme instabiliteit waar bijna

de hele wereld bij betrokken is. Het soennitische grensgebied tussen Irak en Syrië is de bakermat geworden van isis, dat een telg is van Al Qaida. Op dit moment (2018) kunnen we zien dat de aanwezigheid van isis in Syrië en Irak over zijn hoogtepunt heen is, en kunnen we ook het volgende gebied aanwijzen waar Al Qaida en isis zich willen proberen te vestigen, en dat is Afrika. Deze groepen vestigen zich van Noord-Afrika tot Sub-Sahara Afrika over het hele continent, en dat begint in Libië en strekt zich helemaal uit tot Zuid-Afrika.

Het conflict tussen Al Qaida en Israël is pas ongeveer een decennium oud. De vijandigheid van Al Qaida tegenover Israël heeft niets te maken met een provocatie van de kant van Israël, maar wortelt in een radicale islamitische ideologie volgens welke joden geen recht hebben om te bestaan en hun uitroeiing een religieuze plicht is. In enkele van zijn eerdere uitingen noemde Bin Laden Israël slechts zijn derde prioriteit. In een van zijn toespraken duidde hij Israël aan als ‘een armzalige staat’, waarmee hij aangaf er eigenlijk geen belang aan te hechten. In een interview dat hij enkele jaren voor de aanslagen van 9/11 gaf, zei hij zelfs dat als de Amerikanen uit Saoedi-Arabië zouden verdwijnen, hij bereid zou zijn om een vredesverdrag met Israël te tekenen.

De eerste echte contacten tussen Bin Laden en Palestijnse terroristen, leden van de Islamitische Jihad en Hamas, werden blijkbaar gelegd toen hij in de eerste helft van de jaren negentig in Soedan woonde en Palestijnse terroristen hun weg vonden naar trainingskampen van Al Qaida in Afghanistan. Sommigen van hen keerden terug naar Israël met de opdracht geheime Al Qaidacellen op te zetten. Dit leidde echter niet tot echte terroristische activiteiten, totdat in 2002 een hotel van een Israëliër in Mombasa werd aangevallen en geprobeerd werd om raketten af te vuren op een Israëlisch vliegtuig dat net in Mombasa was opgestegen. De aanslagen in Mombasa waren een historische mijlpaal in Israëls strijd tegen het terrorisme. Over het algemeen was die strijd beperkt gebleven tot het Midden-Oosten. Van tijd tot tijd was die wel uitgebreid naar andere plaatsen op de wereld, maar alleen voor bepaalde eenmalige missies. De aanslagen in Mombasa dwongen Israël om zich aan te sluiten bij de club van landen die onder leiding van de Verenigde Staten het terrorisme internationaal aan het bestrijden waren.

Het terrorisme van deze nieuwe werkelijkheid verschilt van alles wat we ooit hebben gekend. Dit is wereldwijd terrorisme zonder grenzen,

hoofdkwartieren of conventionele militaire eenheden. De nieuwe terroristische organisatie is licht en beweeglijk en weet zich snel en goedkoop aan te passen aan elke verandering die bij het doelwit wordt ontdekt. Die vijand aanvallen met traditionele strijdmethoden is onmogelijk. Grotendeels gaat het om een virtuele vijand. Wat daar historisch het dichtstbij komt is volgens mij de communistische Komintern van de jaren twintig tot de jaren veertig. De Komintern was een beest met vele koppen en lange armen die over de hele wereld reikten. De Komintern opereerde zonder duidelijke hiërarchie, structuur of een bevelssysteem dat beslissingen nam, orders uitdeelde en rapporten ontving. Iedereen met een zeker gevoel van solidariteit voor de visie en doeleinden van de organisatie beschouwde het als zijn plicht in actie te komen om die visie te verwezenlijken, ook al was er geen duidelijk organisatorisch en hiërarchisch kader. Hetzelfde kan nu worden gezegd van Al Qaida en isis, zij het met één verschil: degenen die zich vereenzelvigden met de Komintern hadden gemeen dat ze communist en secularist waren, terwijl degenen die zich vereenzelvigen met Al Qaida en isis de radicale islam gemeen hebben. isis erfde van Al Qaida de opvatting dat Israël en de joden een vijand zijn die vernietigd moet worden, en op dit moment (2018) is de strijdmacht ervan gelegerd in Syrië nabij de Israëlische grens en in de Sinaï.

Statistisch gezien heeft Israël minder te lijden van aanslagen van Al Qaida en isis dan de gematigde islam en de westerse landen, wat niet hoeft in te houden dat zij Israël beschouwen als een ondergeschikt doelwit. Hiervoor zijn twee verklaringen. Eén is dat de radicale islamitische organisaties eerst thuis, in de moslimwereld, ‘orde op zaken’ willen stellen en pas dan gelijktijdig of naderhand de strijd tegen het ongelovige Westen willen voortzetten. Intussen zou het kleine Israël heel goed uit zichzelf kunnen verdwijnen. Een tweede verklaring is dat de extremistische terroristische organisaties in dit stadium niet willen dat Israël zijn hele militaire macht op hen richt.

De mondiale media dragen bij aan het versterken van het dreigingsniveau van de radicale islam. In een wereld die een totaal transparant mondiaal dorp is met realtime communicatie van elke punt naar elk ander punt op aarde, vullen terroristische aanslagen over de hele wereld de televisieschermen en radiostations als het hoofdonderwerp van belangstelling. Met andere woorden, de mondiale islamitische terroristische

organisaties krijgen een gratis platform voor het verbreiden van zowel hun boodschappen en propaganda als hun dreigementen. Op die manier zaaien ze angst en paniek en vergroten ze de instabiliteit en onzekerheid die al in de wereld bestaat.

Een belangrijke vraag die iedereen aangaat die te maken heeft met het fenomeen terrorisme, is of het eigenlijk wel een bedreiging vormt voor de nationale veiligheid van de staat (dus ook voor Israël). In het verleden was terrorisme een lokaal probleem, omdat het om lokale doelen ging en dus hetzelfde gold voor de uitgeoefende invloed. Tegenwoordig heeft terrorisme invloed op de hele wereld. En omdat de wereld een mondiaal dorp is, kan een terroristische aanslag op één plek effect hebben op de hele wereldorde. In het verleden gebruikten terroristen betrekkelijk eenvoudige wapens en strijddoctrines die ook tot gevolg hadden dat de invloed lokaal bleef. Tegenwoordig sluiten we de mogelijkheid niet uit dat mondiale terroristische groepen niet-conventionele wapens inzetten, waaronder ook cyberoorlogvoering. Uiteraard vormen niet-conventionele wapens een bedreiging voor de nationale veiligheid van staten. Als deze bedreigingen werkelijkheid worden, zullen ze zeker strategische betekenis krijgen. Dit zijn ‘hardware’bedreigingen. Dan is er de vraag of mondiaal terrorisme een strategische effect kan hebben op het terrein van ‘software’. Met andere woorden, kan terrorisme strategische voordelen behalen door de nationale veerkracht van een volk of staat te ondermijnen?

Een van de hoofddoelen van terrorisme is angst en paniek zaaien onder de burgerbevolking om uiteindelijk de nationale veerkracht te beschadigen. Een concreet voorbeeld van hoe dit de nationale veiligheid kan schaden, is het onder druk zetten van leiders door de kwetsbare bevolking om beslissingen te nemen die duidelijk in strijd zijn met de belangen van de staat, maar wel de belangen van de terroristen dienen. Als een terroristische organisatie erin slaagt om in een dergelijk proces zo’n resultaat te boeken, dan lijdt het geen twijfel dat een strategische overwinning behaald wordt. Dit scenario klinkt misschien puur theoretisch, maar is het niet; het is tastbaar relevant voor de Joodse bevolking van Israël die sinds de stichting van de staat zeventig jaar geleden en ook nog in de voorafgaande tachtig jaar vanaf de eerste zionistische nederzettingen in Israël te maken heeft gehad met het verschijnsel terrorisme. Ik stip dit onderwerp slechts terloops aan, maar beleidsmakers moeten ermee aan de slag gaan en erop blijven letten, zodat zij of hun opvolgers niet verrast worden als ze op een dag

plotseling te maken krijgen met een uitzichtloze situatie. Dit inzicht is gebaseerd op de aanname dat een niet aflatende terroristische campagne tegen een hele bevolking gedurende een periode van vele jaren heel goed van invloed kan zijn op de nationale veerkracht.

De aanslag op het World Trade Center in Manhattan op 11 september 2011 was een mijlpaal in de geschiedenis van het wereldwijde jihadistische terrorisme, omdat de Verenigde Staten, de grootste wereldmacht, daarmee werden uitgedaagd om planmatig te gaan nadenken. De VS gingen hun instrumenten en vaardigheden inzetten om in alle aspecten de dreiging het hoofd te bieden: hoe moest het land zich ertegen verdedigen met nieuw ontwikkelde technologieën en strijdmethoden, hoe moest het met nieuwe wapens in de aanval gaan, hoe moest het afrekenen met de wettelijke en morele uitdagingen voor de westerse democratieën enzovoort. De Amerikaanse regering begreep de diepgang en de omvang van de dreiging en zette het Department of Homeland Security op om daarmee af te rekenen. Dit was de grootste organisatorische verandering binnen de Amerikaanse regering sinds het eind van de Tweede Wereldoorlog. Een overkoepelende strategie ontwikkelen en uitvoeren in zowel de veiligheidsdiensten als het publieke bewustzijn vereist echter een proces dat vele jaren in beslag kan nemen. Europese landen als België en Frankrijk hadden pas vijftien jaar na de Verenigde Staten echt door hoe groot de dreiging was, want toen kregen ze in hun hoofdsteden te maken met vreselijke aanslagen van radicaal islamitisch terrorisme. Zelfs een optimistische voorspelling geeft aan dat het nog heel wat jaren zal duren voordat West-Europa voldoende is toegerust om de dreiging het hoofd te bieden.

Israël was het eerste land dat werd gedwongen om af te rekenen met radicaal islamitisch terrorisme. Het leerde eerder dan de westerse landen wat de dreiging inhield en wat nodig was om ermee af te rekenen. Vervolgens deelde Israël de opgedane ervaringen en inzichten met zijn bondgenoten over de hele wereld. Het probleem met dergelijke inzichten is dat ze niet goed eigen worden gemaakt tot deze bondgenoten de dreiging aan den lijve ondervinden. En dit is vanzelfsprekend en voorspelbaar, vooral als we bedenken dat de aanslagen van 9/11 de eerste aanval van een buitenlandse vijand op Amerikaans grondgebied was sinds Pearl Harbor zestig jaar eerder!

Hieronder volgen enkele belangrijke inzichten die de Staat Israël sinds begin jaren tachtig via het idf, de Sjien Beet, de Mossad en de politie heeft gedeeld met vrienden over de hele wereld. Israël deelde deze ervaringen op grond van het uitgangspunt dat internationale samenwerking de enige manier is om doeltreffend af te rekenen met mondiaal terrorisme. Elke deelnemer draagt dan op zijn manier bij aan de gezamenlijke inspanning, waardoor we samen veel sterker staan. Wij vroegen de wereld dringend om te leren van onze ervaringen en vervolgens de aspecten van de strategie die wij na jaren van vallen en opstaan hadden ontwikkeld, te autoriseren.

Deze strategie is gebaseerd op de volgende principes:

In de context van een lopend gewelddadig conflict waarin de vijand op zoek is naar elke gelegenheid en een eventuele achilleshiel om de aanval in te zetten, rechtvaardigt het recht op zelfverdediging preventieve aanvallen.

In de context van een lopend gewelddadig conflict waarin geen overwinning kan worden behaald door het bezetten van grondgebied, rechtvaardigt het recht op zelfverdediging het toepassen van doelgericht doden van leden van de hoogste leiding van de vijand.

Staatshoofden die terrorisme steunen door terroristische organisaties een thuishaven en hulp te bieden, zijn in mijn ogen legitieme doelen.

Radicale islamitische terroristische groepen hebben in tegenstelling tot seculiere organisaties een drielaagshiërarchie bestaande uit de militaire laag, de politieke-burgerlijke laag en het spiritueel leiderschap van de organisatie. Seculiere militaire organisaties kennen slechts twee commandolagen: militair en burgerlijk. Het spiritueel leiderschap van de islamitische terroristische groepen wordt betrokken bij de kleinste details van hun operationele activiteiten. Alle leiders van radicale islamitische terroristische organisaties zijn legitieme doelen, waaronder politieke leiders, militaire commandanten en religieuze leiders.

Het conflict stoelt niet op diplomatieke, politieke of economische motiveringen, maar op religieuze, en het provocatieve element is afwezig. De oorlog voeren op het grondgebied van een staat die terrorisme ondersteunt, moet dus internationaal gewettigd zijn.

In de tweede helft van de twintigste eeuw verminderde het aantal klassieke of conventionele oorlogen waarin grote legers elkaar bevochten en elkaar probeerden uit te putten tot een van de partijen zich volledig overgaf. Wel

was er een toename te zien van guerrillaoorlogvoering en terrorisme, later aangeduid als ‘oorlogen of conflicten met geringe intensiteit’. Deze nieuwe oorlogen hebben kenmerken die totaal verschillen van de klassieke oorlogen uit het verleden.

Gedurende de laatste tweehonderd jaar van klassieke oorlogen (van 1750 tot de jaren na de Tweede Wereldoorlog), was de internationale gemeenschap in staat afspraken te maken over oorlogswetten en definities van oorlogsmisdaden en werden internationale morele normen en een bindende maatstaf vastgesteld om te bepalen wat in conventionele oorlogvoering was toegestaan en wat verboden. De internationale gemeenschap is er nog niet in geslaagd een wettelijk en bindend systeem te ontwerpen voor internationaal terrorisme. Er is zelfs nog steeds geen internationale overeenstemming als het gaat om de definitie van terrorisme. Maar ironisch genoeg dringen voorstanders van morele oorlogen (met name uit West-Europa) erop aan om degenen die het terrorisme bestrijden, te berechten volgens de archaïsche wetten en normen uit een ander tijdperk van oorlogvoering.

De kenmerken van modern internationaal terrorisme veroorzaken en creëren nieuwe problemen, waarvoor het wettelijke en bindende raamwerk van oorlogen uit het verleden totaal niet toepasbaar is, zodat er geen oplossing mogelijk is.

> Wat is de wet voor terroristen die zonder enige provocatie handelen op gezag van goddelijke bevelen?
> Wat is de wet voor terroristen die burgers aanvallen?
> Wat is de wet met betrekking tot landen die terrorisme op verschillende manieren (met geld, wapens, training, basissen, bescherming enzovoort) ondersteunen?
> Wat is de wet voor zelfmoorddaders?
> Wat is de wet voor zelfmoordterroristen die massavernietigingswapens gebruiken?
> Is de wettelijke toetsing in het tijdperk van internationaal terrorisme de toetsing van de handeling of de toetsing van de intentie?

Ik zou graag twee onderwerpen wat willen uitdiepen om het enorme verschil aan te geven in de basisprincipes van het tijdperk van de oude oorlogen en van het tijdperk van terrorisme: de strategie van preventie

tegenover een strategie van reageren en de kwestie van doelgericht doden. Na Pearl Harbor en de Iraakse inval in Koeweit vroegen Amerikaanse presidenten toestemming aan het Congres om handelend op te treden. Na de terroristische aanslagen van 11 september 2001 vroeg president Bush het Congres om een preventieve aanval goed te keuren. Waarom?

Na een halve eeuw te hebben gesteund op een reactiestrategie was de regering-Bush van mening dat een zuiver defensieve politiek achterhaald en irrelevant was. In een omgeving van internationaal terrorisme, door staten gesteund terrorisme en de combinatie van terrorisme en massavernietigingswapens was het concept van reactieve oorlogvoering niet meer houdbaar. Als we geloven dat de vijand op een bepaald moment in de toekomst een agressie voorbereidt, moeten we daar een eind aan maken door preventief in actie te komen. In het tijdperk van de Koude Oorlog was een preventieve strategie onmogelijk. De huidige strategische omgeving is er een van terrorisme zonder staatkundige grenzen. Terroristen bereiden dodelijk aanslagen voor zonder enige provocatie van de andere partij. Terrorisme heeft geen politiek grondgebied, geen infrastructuur of financiële middelen die bedreigd kunnen worden; het heeft geen ideologie die precies is geformuleerd en het is een uiting van nihilisme met een zelfmoordcultuur. In zo’n omgeving zijn de kosten van een overwinning met een reactiestrategie onaanvaardbaar hoog, dus is een preventiestrategie het enige antwoord. Een vergelijkbare redenering wordt ook toegepast in de context van doelgericht doden. Zoals boven aangegeven bestaat de omgeving uit doorlopend terrorisme in de naam van een god dat wordt gekenmerkt door daden die steeds minder mensen in staat stellen steeds meer mensen te doden. De verdedigende partij moet zich dus steeds meer richten op de weinigen die de terreur veroorzaken. De daders van terrorisme zijn burgers die zich verschuilen in dichtbevolkte gebieden. De aanpak van de verdediger bestaat uit specifieke, realtime inlichtingen en het vermogen om de individuele terrorist die toevlucht heeft gezocht binnen een gemeenschap op de korrel te nemen zonder onschuldige burgers schade te berokkenen. Met andere woorden: doelgericht doden is een logisch gevolg met een moreel aspect omdat onschuldige levens worden gered.

Een andere reden waarom een preventiestrategie gerechtvaardigd is, is de onmiskenbaar religieuze – radicaal islamitisch fundamentalistische – component die het terrorisme de laatste jaren heeft getypeerd. Dit element maakt het onmogelijk om een compromis te bereiken of zelfs te

onderhandelen met degenen die terrorisme bedrijven, want ze streven naar een totale wereldoverheersing en iemand die niet een van hen is, beschouwen ze als een vijand die met alle noodzakelijke middelen vernietigd moet worden. Daarom is er zowel een morele als een operationele rechtvaardiging om de ideologen, boodschappers, plannenmakers en daders van deze terreur neer te slaan en niet te wachten tot zij aanvallen.

(In het geval van de Tweede Golfoorlog was George W. Bush kennelijk ook gemotiveerd door het verlangen om wraak te nemen op Saddam Hoessein, die van plan was geweest zijn vader te vermoorden toen die aan het eind van zijn ambtstermijn in 1993 een bezoek bracht aan Koeweit. De regering van de opvolger van Bush, president Clinton, onthulde de bedoelingen van de Iraakse leider, maar er is altijd getwijfeld aan de juistheid van het verhaal, omdat er eigenlijk geen ondersteunend bewijs was en het idee dat er geen grond voor was in de loop der jaren steeds meer de overhand kreeg. Maar in september 2002, ongeveer een halfjaar voordat de Verenigde Staten aan de Tweede Golfoorlog begonnen, noemde Bush jr. Saddam Hoessein toch ‘de kerel die mijn pa probeerde te vermoorden’.

Ondanks de logica die de theorie van de preventieve aanval en de doelgerichte liquidaties eigen is, heeft de internationale gemeenschap deze modellen nog niet vastgelegd in internationale verdragen. Zelfs landen die deze manier van handelen toepassen, maken er selectief gebruik van. In het geval van de Verenigde Staten was de oorlog in Afghanistan een reactie op een aanslag en werd de Irakoorlog weliswaar beschouwd als een preventieve oorlog, maar zagen de beleidsmakers in de regering het als een ‘laatste uitweg’. In deze context wordt over veel vragen nog steeds gediscussieerd:

> In welke mate moet er sprake zijn van ‘dreiging’ om een preventieve aanval te rechtvaardigen?
> Moet de preventieve aanval worden gebruikt als het voornaamste instrument in de strijd tegen terrorisme?
> Waarop stoelt een overheid het voorstel en de goedkeuring van een preventieve aanval?
> Wat is de rol van externe bondgenoten bij het besluitvormingsproces voor een preventieve aanval?

Wat is de rol van de VN en de Veiligheidsraad?
Als het gaat om het gebruik van kernwapens in het kader van deze strategie: is de uitkomst dan ja of nee?

Wat betreft doelgerichte liquidaties kunnen we zeggen dat die werden ontwikkeld en operationele wasdom bereikten in Israël. Dat ging met vallen en opstaan en met in achtneming van morele overwegingen volgens welke het doden van de terrorist volledig gerechtvaardigd is en nevenschade zo veel mogelijk vermeden moet worden. Om ongebreideld gebruik van deze maatregel te voorkomen, is toepassen ervan echter alleen toegestaan bij doelen die omschreven kunnen worden als ‘tikkende tijdbommen’, omdat de aanslag op zeer korte termijn wordt verwacht en de terrorist op weg is om die uit te voeren. Zelfs in die gevallen is goedkeuring van de premier vereist.

De belangrijkste vraag over terrorisme waarop de gemiddelde wereldburger tegenwoordig een antwoord wil hebben is: hoe verslaan we het en maken we er een eind aan? We moeten de moed hebben daar een waarheidsgetrouw antwoord op te geven, en dat antwoord is dat er geen magische oplossing is die voor eens en altijd een eind kan maken aan het fenomeen terrorisme. Maar tegelijk kan worden gezegd dat terrorisme zeker kan worden ingeperkt en teruggedrongen tot een niveau waarmee onze maatschappij kan leven zoals we ook hebben leren leven met ziektes en verkeersongelukken. Daartoe moet de internationale gemeenschap wel een groot aantal stappen zetten op strategisch, tactisch-operationeel en ideologisch niveau.

In de strijd tegen jihadistisch terrorisme op operationeel-tactisch niveau moeten, ook gezien het internationale karakter, inzichten eigen worden gemaakt om er vervolgens instrumenten van te maken.

De middelen om inlichtingen te verzamelen moeten dermate worden verbeterd en verfijnd dat er een oplossing is voor elk type weer.

De instrumenten om vanuit de lucht monsters en materialen te verzamelen moeten worden verbeterd.

Geavanceerde mogelijkheden om informatie te verzamelen moeten worden ontwikkeld om terroristische geldstromen te volgen.

Cybercapaciteit – zowel defensief als offensief – moet worden ontwikkeld met als doel een voorsprong van anderhalve generatie te behouden op de vijand en de particuliere markt.

‘Inlichtingenaanklachten’ moeten worden verbeterd en op het niveau worden gebracht van ‘criminele aanklachten’, wat wil zeggen dat we ernaar moeten streven dat informatie van inlichtingendiensten voldoende bewijs levert om de terrorist te vervolgen en te veroordelen.

Samenwerking op het gebied van inlichtingen tussen landen en diensten moet worden verbeterd en versterkt tot het niveau van directe samenwerking.

Het is van groot belang om operationele samenwerking te ontwikkelen tussen bevriende inlichtingendiensten over de hele wereld, en dat ondanks hun intrinsieke behoefte om hun instrumenten en methoden geheim te houden.

Het is belangrijk om de strijddoctrine uit te breiden met de integratie van inlichtingen, het vermogen om doelwitten te markeren en het gebruik van precisiewapens in realtime, zodat we onze inspanningen uitsluitend richten op terroristenleiders en voorkomen dat onschuldige mensen eronder lijden.

Het is van wezenlijk belang de samenwerking op het terrein van humint ten volle te benutten, en wel zodanig dat de comparatieve voordelen van elke dienst worden samengevoegd en de gemeenschap van vrije naties de maximale hoeveelheid inlichtingen krijgt.

Aangezien het wereldomvattende islamitisch terrorisme de wereld niet alleen bedreigt met gewelddadige middelen, maar ook met een religieuze ideologie die bijna niet met geweld is te onderdrukken, moet ook een ideologisch aspect aan de strijd tegen terrorisme worden toegevoegd. Om dit te bereiken moeten we toewerken naar het scheppen van een aantal voorwaarden die op dit moment utopisch lijken.

Het Westen moet zich inspannen voor een culturele samenwerking met leiders en prominente vertegenwoordigers van de gematigde islam. De vlaggendragers van het internationale islamitisch terrorisme vormen een minderheid van de 1,3 miljard moslims op aarde. Het Westen zou een dialoog moeten beginnen met de gematigde moslimleiders om hen te overreden stelling te nemen tegen de radicale islam en de terroristische vertegenwoordigers daarvan. Ze moeten ervan overtuigd worden dat terrorisme zinloos is en alleen zal leiden tot een verdere achteruitgang van

de moslimwereld. Een vreedzaam bestaan naast de westerse wereld is beter, want dat zal ervoor zorgen dat beide culturen kunnen voortbestaan om zich verder te ontwikkelen en tot bloei te komen.

Tegelijkertijd moet een aantal stappen worden gezet op het terrein van economische samenwerking. We moeten in gedachten houden dat de moslimwereld sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog politiek, economisch, cultureel en wetenschappelijk een achterstand heeft opgelopen, wat inhoudt dat naast de religieuze en culturele facetten van het conflict er ook nationalistische, economische en andere aspecten zijn. De moslimwereld heeft in ernstige mate te maken met armoede, honger en wanhoop. Dit is een voedingsbodem voor terrorisme. Een bevolking die tevreden is, zal zelfs in tijden van bezetting kiezen voor onderhandelingen en niet voor een gewapende strijd als een route naar het verkrijgen van nationale vrijheid. Dit gegeven impliceert dat deze achtergebleven economieën eerst geholpen moeten worden voordat zelfs maar een poging wordt gewaagd om moslimnaties te leren wat een democratie is. Een ontwikkelde markteconomie zal de groei van de middenklasse in een moslimmaatschappij stimuleren, wat een voorwaarde is voor democratiseringsprocessen.

Zoals gezegd kan een mondiaal islamitisch terrorisme niet bestaan zonder een territoriale basis. Daarom moet actie worden ondernomen tegen landen die terrorisme steunen. De Verenigde Naties zouden het natuurlijke dak vormen waaronder een internationale coalitie kan worden gevormd om deze landen te bestrijden, maar om voor de hand liggende redenen – het gegeven dat er automatisch een meerderheid is die een dergelijk initiatief zou dwarsbomen – kunnen de VN deze rol niet op zich nemen. Het alternatief is dus om een organisatie in het leven te roepen met de naam ‘Verbond van Naties Tegen Terrorisme’ of iets dergelijks.

De eerste functie van deze organisatie zou moeten zijn dat er een algemene en eenduidige definitie van de term ‘terrorisme’ wordt vastgesteld. Mijn suggestie voor die definitie is: elk gebruik van geweld tegen een burgerbevolking om politieke doelen te bereiken zal worden beschouwd als terrorisme. Deze definitie zou dienen als de basis voor toekomstige wetgeving en voor de vereiste reglementering. De organisatie zou gezag moeten ontlenen aan afspraken die de stichters hebben gemaakt. Internationale experts op tal van verschillende gebieden zouden deel uitmaken van het orgaan en onderzoeken of landen en organisaties

betrokken zijn bij terrorisme. Via een vastgestelde ‘schaal van betrokkenheid’ zouden dan type en omvang van de betrokkenheid van een land worden aangegeven; en periodiek zou een volgens deze kenmerken bijgewerkte lijst worden gepubliceerd van landen die bij terrorisme zijn betrokken. Het orgaan zou steun verlenen aan de noodzakelijke en verplichte bestraffing van landen voor betrokkenheid bij terrorisme en in een duidelijke en vaste ‘prijslijst’ zou de straf staan die door het betrokken land betaald moet worden. Deze prijslijst zou aangepast zijn aan de verschillende soorten betrokkenheid met als doel deze landen hun belangen anders te laten afwegen en hen ervan te overtuigen dat terrorisme steunen nutteloos is. Een minder zware boycot zou worden opgelegd aan staten en economische instellingen die geheime of openlijke economische of andere banden blijven onderhouden met landen die boycots opgelegd hebben gekregen voor hun betrokkenheid bij terrorisme. Ten slotte zou een permanent internationaal overkoepelend orgaan opgericht moeten worden dat bijvoorbeeld tot doel heeft toezicht te houden op de uitvoering van strafmaatregelen voor de landen die betrokken waren bij terrorisme en te waarschuwen als die landen de verkeerde kant op dreigen te gaan.

Israël was de eerste die jaren geleden op internationale platforms het idee van een dergelijke organisatie lanceerde. President Chaim Herzog sprak hierover in de VN en premier Yitzhak Rabin gaf niet alleen blijk van zijn steun voor het idee, maar ging ook daadwerkelijk in op structuur, oogmerken en instrumenten die zo’n organisatie zou moeten hebben.

Dus als mij wordt gevraagd of het mogelijk is terrorisme uit te roeien, dan zou mijn antwoord zijn dat wanneer alle of de meeste van de hierboven opgesomde stappen zijn genomen er beslist een grote kans is dat de gemeenschap van vrije landen erin zal slagen het internationaal terrorisme terug te brengen tot een tolereerbaar niveau.

Iran – een persoonlijk standpunt

Mijn kennismaking met Iran en de Iraniërs begon halverwege 1965, ongeveer anderhalf jaar nadat ik in dienst was gekomen bij de Mossad. Op een ochtend werd ik onverwacht naar het kantoor van Mossaddirecteur Meir Amit geroepen. Dit overrompelde me volledig. Ik was een beginnend medewerker zonder ervaring in de inlichtingenwereld, dus waarom zou de

man die nu een jaar directeur van de Mossad was, die had gediend als hoofd van de Militaire Inlichtingendienst en die had gevochten in alle oorlogen die Israël had gevoerd, mij willen spreken? Toen ik de kamer uit liep die ik met verscheidene andere medewerkers deelde, besloot ik de trap in plaats van de lift te nemen, zodat ik een paar minuten extra tijd zou hebben om mijn gedachten voor de ontmoeting op een rijtje te zetten.

Toen ik bij het kantoor van de directeur was, bracht een van de secretaresses hem op de hoogte van mijn komst en vergezelde me meteen naar zijn kamer. Meir vroeg me naast hem aan zijn T-vormige bureau te gaan zitten. Het was de eerste keer dat ik in het kantoor van de directeur was. Op dat moment had ik me nooit kunnen voorstellen dat ik 24 jaar later achter dat bureau zou zitten, weliswaar in een ander kantoor maar wel met precies dezelfde meubels als in 1965. Er zaten twee of drie andere mensen in het kantoor, maar waarschijnlijk door mijn zenuwen en opwinding kan ik me niet meer herinneren wie zij waren.

Meir kwam meteen ter zake. Hij besteedde een halfuur aan het beschrijven van de totale omvang van Israëls betrekkingen met Iran met inbegrip van hun veiligheidsrelaties en de inlichtingensamenwerking, die onder leiding stond van de Mossad. Meir keek mij aan en vertelde me dat er verschillende kandidaten waren overwogen, maar dat men dacht dat ik de geschiktste vervanger was voor een agent die was ‘geleend van de Sjien Beet’ en die op het punt stond zijn tweejarige stationering in Iran te beëindigen. Ik moet misschien verduidelijken dat de Mossad in die tijd een echt hiërarchische organisatie was die werd geleid als een leger, alleen zonder uniform en zonder de jurisdictie van de krijgswet. Met andere woorden, een beslissing was feitelijk een bevel. Meir voegde er terloops aan toe dat onze standplaats niet Teheran was, maar een plaats die werd omschreven als een ‘zeer zware post’. Vandaar de stationering van slechts twee jaar. Hij gaf ook aan dat we daar undercover zouden leven, maar wel met de tegemoetkoming dat onze plaatselijke partners, en zij alleen, onze ware identiteit zouden kennen. Hij kondigde aan dat onze vertrekdatum januari 1966 was en dat wij een intensieve en veelzijdige training zouden doorlopen. Ik heb het over ‘wij’, omdat alles wat Meir tegen mij zei, ook voor mijn vrouw Yael gold. Ik ging er namelijk al van uit dat zij met mij mee zou gaan. Na afloop van de vergadering stond ik op en begon naar de deur te lopen, maar Meir hield me tegen en vertelde me: ‘We zullen elkaar voor jullie vertrek nog vaker ontmoeten, maar ik wil dat je al opschrijft wat

ik je nu ga zeggen: de Perzen vinden onze aanwezigheid daar niet leuk. Ze denken dat ze alles al van ons geleerd hebben wat ze kunnen leren en dat ze hun werk nu kunnen doen zonder onze hulp. Ze zijn aan het zoeken naar een reden of een excuus om ons eruit te gooien. Wat jou betreft wil ik dat je opschrijft dat zelfs als je er niet in slaagt van bijzondere waarde te zijn, ik je verbied om daarvandaan terug te komen met de sleutel.’ Met het woord sleutel bedoelde hij natuurlijk onze aanwezigheid in het gebied.

Mijn hart sloeg een keer over en ik verliet het kantoor.

Ik begreep pas later waarom Meir zo’n belang hechtte aan de ‘sleutel’. De eerste reden stond in verband met Israëls nationale veiligheidsdoctrine zoals die was omschreven door zijn grondlegger David Ben-Gurion. Een van de hoekstenen van deze doctrine was de ‘driehoekentheorie’. Omdat Israël was omgeven door vijanden, vond Ben-Gurion het nodig om in de buitencirkel bondgenoten te hebben en dus werden in betrekkelijk korte tijd de twee driehoeken – de noordelijke en de zuidelijke – gevormd. De ‘noordelijke driehoek’ bestond uit Jeruzalem, Ankara en Teheran. De ‘zuidelijke driehoek’ was samengesteld uit Jeruzalem, Khartoem en Addis Abeba. (Na de coup in Soedan in 1969 trok dat land zich terug uit de driehoek en werd vervangen door de Marokkaanse hoofdstad Rabat). Deze driehoeken, die jarenlang functioneerden met landen die geen diplomatieke betrekkingen met Israël onderhielden en die afgezien van Ethiopië grotendeels Arabisch en islamitisch waren, handelden niet alleen veiligheids- en inlichtingenzaken af, maar alle kwesties die spelen tussen landen met diplomatieke betrekkingen en die meestal worden behandeld door het ministerie van Buitenlandse Zaken van die landen. Vanaf het allereerste begin werd de Mossad de vertegenwoordiger van Israël in landen waarmee het geen diplomatieke betrekkingen onderhield en dan ging het over alle zaken en niet alleen inlichtingen. De aanwezigheid van ons bureau was een van de belangrijkste steunpunten in de noordelijke driehoek en dat steunpunt was in gevaar, wat verklaarde waarom Meir Amit me opdroeg onder geen voorwaarde terug te keren met de sleutel!

De tweede reden voor het belang van de ‘sleutel’ lag in de buitengewone waarde van de inlichtingen die onze ‘buitenlandse buitenposten’ voor de Staat Israël produceerden. De tripartiete bondgenootschappen boden het aan alle kanten door vijanden omgeven Israël de mogelijkheid nauw contact te onderhouden met vijandelijke staten. In het tijdperk van de Koude Oorlog streden de twee supermachten om invloed in het Midden-Oosten. De eerste

succesvolle militaire aanwezigheid van de Sovjet-Unie was in Irak, waar het leger geleidelijk de Sovjetdoctrine overnam. De praktische betekenis van deze verandering was de jarenlange stroom van wapensystemen uit de Sovjet-Unie voor de Iraakse land-, zee- en luchtmacht. En dit was een andere goede reden voor de bezorgdheid van het hoofd van de Mossad dat ik na mijn missie misschien naar Israël zou terugkeren met de sleutel van onze buitenpost daar.

De zes maanden na mijn ontmoeting met Meir Amit werden besteed aan de training voor de missie. Elke dag werden verscheidene uren gewijd aan het bestuderen van de theorie en praktijk van geheime activiteiten. Ik kreeg dagelijks Perzische les van een leraar en studeerde intensief Iraaks Arabisch onder leiding van Ibn al-Rafidain, de legendarische radioman die voor Kol Israël, de Stem van Israël, elke week een uitzending voor Irak verzorgde in de eigen taal. Twee maanden lang werd ik ingedeeld bij de zuidelijke basis van de humint-eenheid van de Militaire Inlichtingendienst om hun activiteiten te bestuderen. Er kwam geen eind aan de lijst. Los van mij studeerde Yael fotografie, het opzetten en beheren van een geheim fotolaboratorium en tal van andere clandestiene activiteiten.

Mijn training werd nog twee maanden voortgezet in Teheran, waar mijn dagelijkse agenda bestond uit één of twee Perzische lessen en een paar uur wandelen door de bazaar van Teheran om de taal te oefenen, mijn dekmantel te versterken en de stad met zijn winkels en inwoners te leren kennen.

Tweeënhalf jaar lang woonden we in Irans zuidwestelijke provincie die in het zuiden grenst aan de Perzische Golf en in het westen aan Irak.

Deze grens is nergens aangegeven, omdat die in de reusachtige delta van de Eufraat en de Tigris ligt, die vanuit het noorden naar Zuid-Irak stromen. De delta bestrijkt honderden vierkante kilometers water dat hier en daar stroomt maar grotendeels stilstaat en enorme moerassen vol leven vormt. De moerassen werden omgeven door een dichte en ondoordringbare wilde vegetatie die meestal bestond uit riet en groepjes bomen die hoog uitrezen boven het moeras, waarin hun wortels wegzonken. Dorpjes lagen verspreid rond het moeras dat het ruwe materiaal van de huizen leverde, want van riet werden de buitenmuren, de afgeronde daken en de binnenmuren geweven. Alle huizen stonden op palen die in het moeraswater waren geheid en de enige vervoersmiddelen waren primitieve boten van verschillend formaat

die meestal werden gebruikt voor transport, hoewel met andere werd gevist, wat zorgde voor het meeste voedsel van de dorpelingen.

Alle inwoners van de delta maakten deel uit van Iraakse stammen. Ten oosten van de delta lag een uitgestrekte woestijn die feitelijk doorliep tot Pakistan en Afghanistan. Er waren drie stedelijke centra in het ‘droge’ gebied van de provincie.

Het eerste centrum was de stad Abadan aan de kust van de Perzische Golf, waar in die tijd de olie-industrie was geconcentreerd en waar een zeer grote gemeenschap van energiedeskundigen met uiteenlopende nationaliteiten werkte.

Het tweede was Khorramshahr op ongeveer een halfuur rijden ten noorden van Abadan. Deze stad was de koopvaardijhaven en Irans zuidwestelijke vertrekpunt naar de Perzische Golf en vandaar naar de Indische Oceaan.

De derde stad was Ahvaz op ongeveer tweeënhalf uur ten noorden van Abadan. Deze stad was het bestuurscentrum van de provincie en werd door mensen die Arabisch spraken aangeduid als ‘Arabistan’ en door de Iraniërs als ‘Khuzestan’. De demografische structuur van de provincie was gemengd met zowel Irakezen, Arabieren als Iraniërs.

Gedurende de gehele geschiedenis werd de provincie alleen bewoond door Arabieren. De Iraanse regering, die haar soevereiniteit in de provincie wilde verstevigen, startte een campagne met financiële en andere prikkels om Iraniërs uit andere provincies van het enorme land te bewegen naar Khuzestan te verhuizen. De provincie Khuzestan en de grens tussen Iran en Irak waren een bron van onenigheid tussen beide landen die vele jaren aanhield en vaak de katalysator waren voor crises en militair ingrijpen.

Om mijn beschrijving af te maken, moet ik eraan toevoegen dat het weer in deze woestijnprovincie extreem was. ’s Zomers kon het 50 °C worden met een relatieve vochtigheid van honderd procent. Je kon een eitje tikken op het dak van een auto en binnen twee minuten had je een omelet. De verdampingskoelers in het huis raakten verstopt door het vocht en stopten met werken. Marktkooplui stonden in een ton met water achter hun kraam. Het dagelijks werk begon om vijf uur in de ochtend. Om halfelf ging de stad ‘op slot’ en iedereen die niet op straat hoefde te zijn, bleef binnen. De stad ontwaakte pas weer om vier uur ’s middags. En hier woonden we tweeënhalf jaar. Hier groeide onze oudste dochter op en hier maakten we kennis met Perzië en de Perzen.

En wat leerden we? Ik kan onmogelijk alles vertellen, dus zal ik proberen de belangrijkste inzichten die we aangereikt kregen op te sommen, de inzichten die me hielpen mijn wereldbeeld en mijn opvattingen vast te leggen en die me mijn hele carrière – vooral in mijn rol als directeur van de Mossad – steunden bij het nemen van beslissingen over Iran en bij het doen van aanbevelingen voor de beleidsmakers en mijn werkgever, de premier.

Het eerste inzicht kregen we toen we werden blootgesteld aan de omvang en verscheidenheid van dit enorme land. Dit is een land met een groter grondgebied dan alle West-Europese landen bij elkaar. Het is een land waarvan het zuiden een extreem woestijnklimaat heeft en waarvan het noorden een klimaat heeft als Centraal-Europa. Een inwoner van Teheran zou op een bepaalde dag kunnen besluiten om anderhalf uur naar het noorden te rijden om te gaan skiën of anderhalf uur richting zuiden te rijden om een duik in een groot meer te nemen.

De bevolking van Iran is een enorme mengelmoes van rassen en ongeveer 36 etnische groepen. Kijk je naar een kaart van de landen die aan alle kanten aan Iran grenzen, dan zul je ontdekken dat elk ervan wordt vertegenwoordigd in de verschillende etnische groepen die allengs burgers of inwoners van Iran zijn geworden, van de Slaven aan de Kaspische kust in het noorden tot de Koerden en Azeri's in het noordwesten en westen, tot de Iraakse Arabieren in het westen en zuiden en de combinatie van Balochi's, Afghanen, Kazachen en anderen in het oosten en noordoosten.

Het inzicht dat ik opdeed uit Irans etnische structuur en omvang is dat alleen een autoritair en gecentraliseerd regime met krachtige en intimiderende bestuurssystemen een land in bedwang kon houden dat zo groot is en zo'n enorme bevolking heeft die bestaat uit ontelbare rassen en etnische groepen zonder gemene deler. Bovendien doorsneden de lange grenzen van het land demografische en etnische scheidingslijnen. Deze grenzen waren bepaald in oorlogstijd en bevorderden het onafhankelijkheidsstreven (het streven van een culturele of etnische groep om zich te bevrijden van het juk van de overheersende politieke entiteit), wat weer leidt tot onrust, instabiliteit en conflicten.

Tijdens de periode van de sjahs werd Iran bestuurd door verschillende dynastieën die elk aan de macht kwamen door de vorige dynastie te vernietigen. De Iraanse trots wordt ontleend aan twee historische perioden: het tijdperk van Cyrus de Grote, die in de zesde eeuw v.Chr. een enorm rijk

stichtte, en de periode van de dynastieën die regeerden van de zevende eeuw tot de revolutie van Khomeini in 1979.

De eerste Arabische verovering van Iran maakte een eind aan het rijk van de Sassaniden. Die verovering begon in 637 en werd voltooid in 642. In de loop van de tijd verschenen er talloze dynastieën, sommige geleid door Arabische en andere door Iraanse heersers, om weer te verdwijnen. In de elfde en twaalfde eeuw heersten koninkrijken van vreemde indringers als de Seltsjoeken en de Mongolen. Later, in 1502, kwam de dynastie van de Safawiden aan de macht, die heerste tot 1736. Daarna kwam de Zanddynastie, die in 1779 werd opgevolgd door de Kadjaren, die heersten tot 1925, toen ze plaats moesten maken voor de Pahlavidynastie.

Het volgende inzicht dat we na een tijdje kregen en verwerkten betrof de haat, minachting en afschuw die de meeste Iraniërs voor Arabische moslims en andere etnische groepen voelen die de religie van de islam aanhangen. Deze haat heeft zijn oorsprong in de tweede helft van de achtste eeuw, toen de moslims heel Iran hadden veroverd, de Iraanse cultuur vernietigden, het zoroastrisme uitroeiden, de belangrijkste religie in Iran, en de inwoners van het land onder dwang bekeerden tot de islam. Ze legden het Arabische schrift op, terwijl ze in heel het land Iraanse bibliotheken platbranddden en de Iraanse taal ‘vervuilden’ met talloze woorden uit de Arabische taal. De enigen die konden protesteren waren de Iraanse dichters die de taal per se wilden behouden en hun verzet tot uiting brachten door het gebruik van antifrase in hun werk. De dichter Rudaki, die overleed in het jaar 941, was beroemd tijdens de dynastie van de Samaniden (819-999), een periode die zich onderscheidde door een Iraanse culturele renaissance. De dichter Firdausi, die het nationale epos *Sjahnama* (Boek der Koningen) schreef, was de voornaamste uit die generatie dichters; hij overleed tussen 1020 en 1026.

Iran was soennitisch tot de eerste helft van zestiende eeuw, toen Ismail, de grondlegger van de Safawidedynastie, besloot het sjiisme tot staatsgodsdienst te maken. De reden voor deze ommekeer was de wens van Iran om zich te onderscheiden van zijn vijanden, het soennitische Ottomaanse Rijk en Oezbekistan in Centraal-Azië.

De Iraniërs zijn trots op hun Arische afkomst. De officiële titel van de sjah was ‘Het licht van de Ariërs’. De syntaxis van de Perzische taal komt erg overeen met die van het Duits, en de taal bleef in weerwil van de moslimverovering bestaan, waarna het Arabisch schrift werd opgelegd. De

Iraniërs beschouwen zichzelf superieur aan de moslims van het ‘inferieure’ semitische ras. De Iraanse houding tegenover de Arabieren is er een van minachting en raciale superioriteit aan de ene kant, en rancune over de Arabische verovering en alles wat daarmee verband hield aan de ander.

Een belangwekkende vraag is wat in de Iraanse belevenis op de eerste plaats kwam. Stond ras boven religie of omgekeerd? Legden de Arische wortels een groter gewicht in de schaal dan de religie van de islam in het Iraanse identiteitsbesef of is het andersom?

Historisch gezien leidde de moslimbezetting van Iran tot de onderdrukking en neergang van de invloedrijke zoroastrische godsdienst die op het grondgebied van Perzië de overhand had gehad, maar de moslims slaagden er uiteindelijk niet in om het grondgebied en de burgers te arabiseren. Ik denk dat met recht gezegd kan worden dat de Iraanse identiteit – althans tot Khomeini’s revolutie in 1979 – vooral etnisch was en niet religieus. Feitelijk kan zelfs sinds de coup van 1979 moeilijk worden beweerd dat er een echte religieuze solidariteit bestaat tussen de Iraniërs en de moslimwereld, vooral omdat Iran sjiitisch is. Als er al sprake is van enige mate van solidariteit dan is dat met de sjiitische minderheid van de islam.

Als ik naar het Iran van na de revolutie kijk, moet ik concluderen dat het heersende religieuze bestel dat het huidige Iran domineert, een groter belang hecht aan de religieuze moslimidentiteit dan aan de etnische identiteit.

Wanneer de etnische identiteit het belangrijkst was geweest, dan is het twijfelachtig of een man als Khamenei, wiens etnische afkomst Azeri en niet Perzisch is, de status zou hebben verworven van de almachtige spirituele leider. De revolutie van Khomeini symboliseerde meer dan wat ook de haat van degenen die zich achter het banier van de religie schaarden tegenover het seculiere bewind van de sjah, die de moderniteit van het Westen aanmoedigde.

Het lijdt geen twijfel dat een van de wortels en misschien wel de grootste factor van de intense haat voor Israël is gelegen in het feit dat de sjah, die Khomeini had verbannen uit zijn land, een erg nauwe bondgenoot van Israël was.

Tijdens de jaren zestig van de vorige eeuw, de periode waarin wij in Iran bezig waren, was de wereld voor het gevoel van de Iraanse intelligentsia verdeeld in Duitsland en de hele rest. Een Iraniër die naar het buitenland

reisde, zou proberen zijn reis in Duitsland te beginnen. Duitsland was ook erg aanwezig in Iran met een grote ambassade, een Goethe Institut voor de studie van de Duitse taal, Duitse restaurants, investeringen en sterke economische en commerciële betrekkingen. Ongetwijfeld kan dat allemaal worden verklaard uit het gevoel van een gedeelde etnische identiteit tussen de Iraniërs en de Duitsers, maar er waren ook gemeenschappelijke geostrategische belangen.

Dit is de plaats om te vermelden dat Reza Sjah, de vader van de laatste sjah uit de Pahlavidynastie, die Iran regeerde van 1925 tot 1941, zo pro-nazisme was, dat de geallieerden hem naar Zuid-Afrika verbanden en in zijn plaats zijn zoon Mohammad Reza tot sjah kroonden. Een paar jaar later, in 1951, werd dr. Mohammad Mossadeq gekozen tot premier van Iran en hij nationaliseerde Irans olie-industrie. De westerse mogendheden weigerden hun invloed in zo'n belangrijk land als Iran op te geven, en de cia organiseerde een militaire coup tegen Mossadeq die mislukte en de sjah dwong zijn land te ontvluchten. In 1953 organiseerde de cia een tweede en dit keer succesvolle militaire coup die werd gevolgd door de terugkeer van de sjah. Dit vond allemaal rond dezelfde tijd plaats als de revolutie van Nasser in Egypte, de vele militaire coups in Syrië en ten slotte de staatsgreep in Irak in 1958. De sjah begon aan het tweede hoofdstuk van zijn bewind met grote zorgen over de mogelijke consequenties van deze revoluties en met haat en angst voor de Arabieren. Dit is beslist een van de redenen waarom de sjah op het gebeid van inlichtingen, krijgsmacht en economie graag wilde samenwerken met Israël. Bovendien stond Iran voor een dilemma, want het was een machtig rijk geweest maar was nu zwak en het was op zoek naar een manier om de vroegere grootsheid terug te krijgen. Het wist dat het voor de vervulling van die ambitie, zeker als het ging om technologische vooruitgang, de blik moest richten op het Westen.

Een ander inzicht: gedurende de hele Iraanse geschiedenis is er sprake geweest van een doorlopende spanning tussen religie – het sjiisme – en secularisme. In de moderne tijd, en dan ging het om de jaren dat de sjah aan de macht was, voerden secularisme en moderniteit de boventoon. De sjah was echter in staat een beheerste 'uitlaatpijp' in stand te houden waardoor gelovigen hun godsdienst in de openbare ruimte konden blijven beleven en dat vooral tijdens de Asjoera, de gedenkdagen voor de profeten Ali en Hoessein, centrale figuren in de sjiitische islam. Op deze gedenkdagen lopen enorme stoeten in het zwart geklede gelovigen door de straten die

zichzelf geselen met kettingen en zich snijden met messen tot het bloed eruit stroomt, terwijl ze verzen uit de Koran reciteren die de lopers in een toestand van onbeheerste extase brengen. Elk jaar benutte de regering voorafgaand aan de Asjoera de verschillende media om buitenlanders in het land te waarschuwen voor de verwachte gebeurtenissen en hun aan te raden binnenhuis te blijven en niet naar openbare plaatsen te gaan.

Omdat ik daar woonde en leefde als een plaatselijke bewoner kon ik die afschrikwekkende rituelen uit de eerste hand meemaken.

De Witte Revolutie in het begin van de jaren zestig was een bepalende gebeurtenis in de geschiedenis van Iran. Deze revolutie, waarvoor de sjah de aanzet had gegeven, veranderde de kleine boeren van het land van horigen en vazallen in onafhankelijke landeigenaren. Deze ommekeer was van invloed op de status van de leenheren van het land, onder wie zich veel geestelijken bevonden, wat weer de relatie tussen de seculiere sjah en de ayatollahs, de religieuze leiders, verslechterde. De hervorming werd pas mogelijk na de ontbinding van de Majlis, het Iraanse parlement, waarna de landhervormingswet kon worden aangenomen.

Mohammed Reza Pahlavi, de laatste sjah van de dynastie, was de opvolger van zijn vader Reza Sjah, die in 1941 naar Zuid-Afrika werd verbannen. Het kostte hem ongeveer twintig jaar om het koninkrijk te stabiliseren. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was Iran bezet. Na de oorlog moest de sjah de degens kruisen met de grootgrondbezitters die het voor het zeggen hadden in de Majlis. Meteen na de oorlog wilde de Sovjet-Unie een communistische staat stichten in de Azerbeidzjaanse regio. Van 1951 tot 1953 vormde premier Mossadeq, die de olie-industrie had genationaliseerd, een bedreiging voor het bewind van de sjah. Vanaf 1961 nam de sjah het initiatief en lanceerde een reeks hervormingen in een ambitieuze poging een sterk en modern Iran te vestigen. Na het bekrachtigen van de landhervorming kwam de sjah met wetgeving die moest regelen dat winsten in de industrie verdeeld zouden worden onder de arbeiders. In landbouwgebieden werden coöperaties opgezet die in plaats van de grondbezitters irrigatie- en onderhoudsprojecten financierden. De sjah drukte onderwijshervormingen door die waren gericht op het verminderen van ongeletterdheid in het land. Als gevolg van de hervormingen steeg het gemiddelde inkomen in 1969 met vijftig procent (vergeleken met 1962). De olie-inkomsten stegen, wat de bouw van zeven dammen voor elektriciteitsopwekking en irrigatie mogelijk maakte. Gedurende zijn hele

bewind bleef de sjah vasthouden aan een prowesterse politiek. Hij was lid van prowesterse regionale bondgenootschappen zoals cento (Central Treaty Organisation), ook bekend als het Bagdad Pact, dat tot stand was gekomen in 1955, toen Groot-Brittannië in het Midden-Oosten nog een centrale rol speelde. Tot de leden behoorden Iran, Turkije, Irak, Pakistan en het Verenigd Koninkrijk. Dit bondgenootschap viel in 1958 uiteen na de militaire coup in Irak en werd onder invloed van Amerika in 1964 vervangen door het rcd-pact (Regional Cooperation for Development Pact) waaraan Turkije, Pakistan en Iran deelnamen. De rcd moedigde een seculier, modern en westers Iran aan.

Een goede en snelle manier om de Perzen te begrijpen is het boek *De lotgevallen van Hajji Baba van Ispahan* van James Morier lezen. Het is een soort encyclopedie van de Perzen als ras, als volk en als individuen. De archetypische Pers is trots op zijn imperiale erfgoed en zijn Arische ras en hij ontkent de bewering dat het sjiisme hem verbindt met de Arabische wereld. De karakteristieke Pers respecteert de ander en zal alle moeite doen om hem niet te beledigen. Maar hoe vriendelijk hij ook praat, in zijn daden kan hij een grenzeloze wreedheid en boosaardigheid aan de dag leggen. Hij kan uitzonderlijk bescheiden zijn in contacten met autoriteiten en bijvoorbeeld diep buigen, een gezagsdrager nooit zijn rug toekeren en zijn woorden doorspekken met overdadige uitingen van nederigheid en vervoering. De typische Pers trekt een façade op en spreekt halve waarheden. Deze neiging houdt verband met de sjiitische religie die, als een minderheid in de moslimwereld, zijn gelovigen toestaat om af te wijken van de waarheid om te kunnen overleven. De Perzen waren de uitvinders van de kunst van het onderhandelen en marchanderen die onderdeel is van de bazaarcultuur. De stralende verkoper zal de pluspunten van zijn waren overdrijven en de goede smaak van de koper prijzen en daarbij verkondigen wat een voortreffelijke keus hij heeft gemaakt met het product dat hij gaat kopen. Aan het begin van de onderhandelingen zal hij verklaren dat hij voor deze bijzondere koper bereid is met verlies te verkopen en hij zal de koper hete thee aanbieden tot de stoom uit zijn oren komt. Hij zal de koper uitputten en hem de goederen zelfs na alle kortingen die hij in de loop van de onderhandelingen heeft aangeboden voor een exorbitante prijs verkopen.

Geduld is een belangrijke en fundamentele eigenschap van de Iraniërs. De Pers zal je vertellen dat geduld de bron van alle overwinningen bij het onderhandelen is, of het nu gaat om het loven en bieden in de bazaar of om

politieke onderhandelingen. Geduld vergroot volgens de Perzen je kansen op het bereiken van je doelen. En als je vraagt waar dat geduld dan wel vandaan moet komen, krijg je de metafoor te horen dat het jaren kost om een tapijt te weven! En tapijten weven is een uniek Iraanse kunst.

Natuurlijk zijn dit allemaal generalisaties die niet altijd en overal op alle Perzen van toepassing zijn. Ik zou echter willen beweren dat iedereen die naar Iran is geweest, zal bevestigen dat de dingen die ik heb beschreven kenmerkend zijn voor veel zo niet de meeste Perzen. En misschien zullen de Iraniërs zelf me daarin bijvallen.

Er zijn veel overeenkomsten te ontdekken tussen de periode van de sjah en het tijdperk van de sharia (islamitische religieuze wetgeving) als het gaat om de kenmerken van het regime. Tijdens het bewind van de sjah werd hij ‘het licht van de Ariërs’ genoemd en zijn onderdanen beschouwden hem als een goddelijke manifestatie op aarde. De veiligheidsdiensten, savak, die hij in het leven riep en waartoe de binnenlandse veiligheidsdienst en de militaire inlichtingendienst, maar ook het politiekorps en de marechaussee behoorden, terroriseerden burgers en gebruikten alle noodzakelijke middelen om elke uiting van oppositie tegen het regime van de sjah te onderdrukken.

In de huidige shariastaat worden de spirituele leider Khamenei en zijn voorganger Khomeini beschouwd als de woordvoerders van Allah en dus accepteren de burgers alles wat uit hun mond komt als het woord van Allah. Dit geloof verschaft de spirituele leider het recht van veto en het gezag om in elke zaak de uiteindelijke beslissing te nemen. Met andere woorden, de spirituele leider bezit de hoogste autoritaire macht. Het equivalent van de veiligheidsdiensten van de sjah is in het tijdperk van de shariastaat de Iraanse Revolutionaire Garde (irg), die alle veiligheidsdiensten controleert en ook een eigen militaire tak heeft die naast het geregelde leger opereert. De irg heeft ook zeggenschap over het niet-conventionele arsenaal van de staat en over de Basijmilities, marginale groepen meedogenloze vandalen die voor een minimale vergoeding bereid zijn voor de regering elk soort opdracht uit te voeren; vaak worden ze ingezet om elk teken van oppositie de kop in te drukken.

Er is sprake van een inherente tegenstrijdigheid in de Iraanse trots op de Arische oorsprong en het imperiale verleden enerzijds en de sjiitische shariastaat die gelooft in het denkbeeld van het wereldkalifaat anderzijds. Zoals ik al heb aangegeven, denk ik dat de revolutie van Khomeini in 1979

het primaat gaf aan de sjiitische islam als een Iraanse waarde, maar tegelijk werd die revolutie gemotiveerd door het imperiale erfgoed uit het verleden. In de echte Iraanse visie gaat het dus om de terugkeer van de glorieuze dagen van het grote rijk in de vorm van het toekomstige moslimkalifaat.

Iran, het ingewikkelde probleem

Dit deel schetst feitelijk een beeld van de ‘nuclearisering’ van Iran in 2010 met aanvullende updates tot 2017. Ik vond het nuttig om dat in dit boek, dat is geschreven in 2018, op te nemen om de lezer een inkijk te geven in het oordeel en de analyse van hogere inlichtingenofficieren die tot taak hebben de politieke leiders te adviseren in wier handen de verantwoordelijkheid ligt om fatale beslissingen te nemen.

Iedereen die hoopt op een rechtlijnige en logische verhandeling zal waarschijnlijk teleurgesteld worden. Ik heb een groot aantal inzichten, werkhypotheses, geruchten en vooral dilemma’s en overwegingen opgeschreven. Op het moment van schrijven had ik me nog geen heldere en samenhangende mening gevormd. Bovendien waren en zijn deze zaken constant aan verandering onderhevig.

Dit deel is als volgt ingedeeld:

Een beschrijving van Irans binnenlandse situatie vanaf 2010.

Een beschrijving van wat er plaatsvond in de regeringsgebouwen in Washington. Naar mijn oordeel kwam het erop neer dat de Verenigde Staten Iran niet zouden aanvallen en een tussenperiode van een tot twee jaar zouden accepteren.

Een beschrijving van wat er volgens mij plaatsvond in de regeringsgebouwen in Teheran. In mijn laatste analyse gaf ik als mijn mening dat ze de bedoeling hadden een militaire kernmacht te worden en dat ze vastberadener waren dan ooit. Ik legde ook nadruk op de veranderingen in de machtsstructuur van het land, dat op weg was een ‘pretoriaans’ regime van de irg te worden, dat de geestelijken gegijzeld hield.

Een analyse van wat er plaatsvond in de gangen van de regeringsgebouwen in Moskou. Ik kwam tot de conclusie dat Iran een ruilobject was voor Rusland en de Verenigde Staten waarbij de eerste

alleen mee zou willen doen met een Amerikaanse coalitie tegen Iran als de Verenigde Staten Rusland zouden erkennen als een wereldmacht van een gelijke statuur en invloed.

Een analyse van de mogelijke manieren om de Iraanse nucleaire dreiging aan te pakken, een lijst van prioriteiten en wat er ‘de dag erna’ zou gebeuren wanneer het tot handelen zou komen.

Iran: het binnenlandse plaatje

Het Iraanse regime is een veelkoppige hybride schepping met zoveel doublures in het systeem dat het moeilijk te ontdekken is wie het voor het zeggen heeft, en dat niet alleen formeel, maar de facto. Het Iraanse regime is geen democratie en ook geen totalitair regime, maar een vreemde combinatie van beide. Een Iraanse wetenschapper die ooit de vraag kreeg wie Iran bestuurt, gaf als antwoord: ‘Iedereen en niemand!’ Oppervlakkig gezien lijkt de regering volledig ondergeschikt te zijn aan de geestelijkheid. Meteen na de revolutie van Khomeini in 1979 klopte dit inderdaad, maar sindsdien is de situatie gewijzigd door het afkalven van de macht van de geestelijken en het opkomen van militante elites die strijden om macht en invloed en een koers volgen tussen religieuze opdrachten, politieke wetten, persoonlijke banden en bureaucratische richtlijnen.

In het centrum van alle invloed uitoefenende kringen zit de hoogste leider Khamenei. Hij wordt echter omgeven door de geestelijken, de regering en hoge militaire functionarissen, in totaal ongeveer tien procent van de circa 75 miljoen burgers tellende bevolking van het land. In aanwezigheid van zo’n grote en diverse groep elites heeft uiteraard zelfs de hoogste spirituele leider te maken met uitdagingen en dilemma’s bij het uitoefenen van zijn gezag. ‘Onze mensen’ – *Khoudi* in het Perzisch – zijn degenen die tot elites behoren. Iedereen die geen lid is van de Khoudi heeft geen recht om wat voor kritiek dan ook te uiten. De Hoogste Nationale Veiligheidsraad bestaat uit de voornaamste adviseurs van Khamenei en vormt het kanaal waardoor de beslissingen van de hoogste leider worden doorgegeven naar alle staatsorganen. Daarnaast bestaan ook nog de Raad van Experts en de Raad de Hoeders. De eerste benoemt de hoogste leider en de laatste keurt beslissingen van de Majlis (het Iraanse parlement) goed of verwerpt die. De

twee lichamen bestaan in meerderheid uit geestelijken en het is hun taak om de hoge positie van de religie in de staat te bewaren.

In een andere cirkel zitten de commandanten van de irg en de krijgsmacht die worden benoemd door de hoogste leider en hoge geestelijken uit de heilige stad Qom. President (van 2005 tot 2013) Ahmadinejad was tegelijk premier en ontleende zijn gezag aan de hoogste leider. Hij steunde en bevoordeelde echter de irg en in ruil steunde de garde hem. De media vallen ook onder het gezag van de hoogste leider.

De Iraanse bevolking is jong. Ongeveer zeventig procent van de Iraniërs is jonger dan 35 jaar. Er zijn minstens 36 verschillende etnische groepen, elk met een eigen taal, cultuur en gebruiken. Het bewind van de moellahs – islamitische geestelijken – heeft onrust veroorzaakt onder deze groepen, hoewel er geen tekenen zijn van samenwerking tussen hen. Toch eist elke groep en met name de grootste – de Azeri's in het noordwesten, de Arabieren in Khuzestan in het zuiden, de Koerden en de Beloetsjen – een zekere mate van zelfbeschikking die varieert van autonomie tot volledige onafhankelijkheid. Deze strijd komt tot uiting in demonstraties, stakingen en soms zelfs terroristische daden. Maar op dit moment (ten tijde van schrijven in 2018) vormen deze groepen geen ernstige bedreiging voor de regering.

In de laatste jaren zijn we getuige geweest van een veranderingsproces in de machtsstructuur van de heersende elite. De irg is steeds meer macht en invloed aan het krijgen. Het aantal hoge officieren dat na een lange diensttijd bij de Revolutionaire Garde is ontslagen, neemt toe en nu nemen ze de plaats in van leden van de eerste generatie van de revolutie. Voormalige irg-leden vormen ongeveer de helft van het aantal ministers van de regering en bezetten circa een derde van de zetels in de Majlis. Minstens twintig van de dertig Iraanse provincies worden bestuurd door een voormalig irg-lid en de belangrijkste ambassades van Iran in de wereld hebben een oud-irg'er als ambassadeur. Als het gaat om economische macht slaat de balans op het moment door naar de irg ten nadele van de bazaars, die traditioneel de economische basis van Iran vormden. De irg bezit ongeveer honderd economische ondernemingen op het terrein van nationale infrastructuur en circa vijfhonderd bedrijven op het terrein van industrie, bankwezen, zeehavens, verbindingen, verzekeringen en recreatie. Naar schatting is de irg tegenwoordig het op twee na grootste economische

conglomeraat in Iran, na de National Iranian Oil Company en de Imam Reza Foundation, die is gevestigd in de stad Mashhad.

De groeiende overheersing van de irg als het gaat om de voornaamste machtscentra en de destabilisatie van de Iraanse binnenlandse situatie, kan onder bepaalde omstandigheden leiden tot een staatsgreep door de irg en de officiële overgang naar een militaire dictatuur in de naam van islam, met controle over een kernwapenarsenaal en ballistische langeafstandsraketten.

De golf van demonstraties die Iran in juni 2009 overspoelde, was niet noodzakelijk een gevolg van fraude bij de presidentsverkiezing. De fraude was slechts een excuus. Het diepere motief voor de explosie van protesten was de economische, sociale en politieke situatie. De ‘man op straat’ was tot het besef gekomen dat het regime hem de paar politieke rechten die hij nog dacht te hebben, had afgenomen. Het gewone volk gaf zijn steun aan Mir-Hossein Mousavi en Mehdi Karroubi, die het de moed gaven om de straat op te gaan en lang opgekropte frustraties te uiten. Bij de felle demonstraties die plaatsvonden op 7 december 2009 riepen studenten: ‘Mousavi is het excuus, het hele regime is het doelwit!’ Het regime, dat bang was geweest voor een nederlaag bij de verkiezingen, was steeds bezig geweest met het manipuleren van de uitslagen. Om bij voorbaat verzet van het volk te ontmoedigen, had het voorafgaand aan de verkiezingen op grote schaal manoeuvres en manifestaties gehouden met de Basijmilities om rellen te onderdrukken.

De onwettigheid van het regime werd extra duidelijk gemaakt door het knoeien met de verkiezingen. De interne breuk binnen het leiderschap van het regime – tussen de conservatieven en de ultraconservatieven, tussen ayatollah Rafsanjani en president Ahmadinejad en tussen andere partijen en organen – onderstreepte nog eens extra dat er onenigheid bestond over de toekomst en de aard van het regime, waarbij vooruit werd gekeken naar de tijd na Khamenei. De status en macht van de hoogste leider waren aanzienlijk verzwakt en zijn vermogen om compromissen te vinden die iedereen tevreden zouden stellen, was verminderd. Niettemin moet worden opgemerkt dat er geen tekenen of ontwikkelingen zijn waargenomen die de voortzetting van zijn bewind echt bedreigen.

De Verenigde Staten: de poging het echte signaal te ontcijferen

Van het einde van de Tweede Wereldoorlog in 1945 tot de ineenstorting van de Sovjet-Unie was de Koude Oorlog het voornaamste instrument dat de wereldorde vormgaf en stabiel hield. Sinds de ineenstorting van de Sovjet-Unie in 1991 is er sprake geweest van een virtuele koude oorlog waarin de Verenigde Staten een decennium lang (tot 2000) optraden als de enige 'politieagent' van een enkelpolige wereld.

De verkiezing van president Barak Obama in 2008 markeerde een belangrijke strategische verandering in de Amerikaanse buitenlandse politiek. Obama vormde de strategie van confrontatie om tot een strategie van betrokkenheid. Vermoedelijk geloofde president Obama echt dat een strategie van betrokkenheid succesvol zou zijn. Maar wanneer de wereld in werkelijkheid steeds meer een strijdperk blijkt te zijn met enerzijds een moslimcultuur die geen belangstelling heeft voor compromissen en anderzijds een cultuur van de vrijzinnige democratie waarvan de leider uit een binnenlandse economische crisis tevoorschijn komt terwijl hij verwikkeld is in twee oorlogen waarvan het eind niet in zicht is en zijn voornaamste bondgenoot Europa op eigen grondgebied zonder succes aan het worstelen is met de islam, dan zal die strategie van betrokkenheid door de moslimwereld ongetwijfeld worden geïnterpreteerd als een teken van zwakte, waarbij moslims in het achterhoofd houden dat ze alleen maar door hoeven te gaan met het uithollen van de macht en invloed van de Verenigde Staten.

Hieronder zal ik een aantal meningen opsommen die overheidsfunctionarissen, Congresleden, veiligheids- en inlichtingenfunctionarissen en academici in 2015 in Washington lieten horen.

De Amerikaanse regering werd in beslag genomen door de verslechtering van de toestand in Afghanistan en Pakistan en de situatie in Irak, waardoor Iran minder prioriteit kreeg ook al lag het geografisch in tussen Afghanistan en Irak en was het bezig met de ontwikkeling van een atoombom. Deze rangschikking van prioriteiten is een afgeleide van de mogelijke implicaties:

De toekomst van de navo.

De dreiging van een andere terroristische aanslag in de orde van grootte van 9/11.

Het gevaar van een kernoorlog in Zuid-Azië.

De geringe populariteit van de president; bedacht moet worden dat oorlogen de neiging hebben een Amerikaanse president in zijn ambtstermijn flink dwars te zitten.

In het licht van het bovenstaande is duidelijk dat de andere prioriteiten van de Verenigde Staten, waartoe Iran en vrede in het Midden-Oosten behoorden, moesten strijden om de aandacht en de middelen van de regering. Bovendien was Obama's presidentschap meer gericht op binnenlands beleid (gezondheidszorg, werkeloosheid enzovoort) en minder op buitenlandse politiek.

Daar kwam bij dat een jihadistische revolutie in Pakistan de regels van het internationale spel fundamenteel zou veranderen, want als soennitische terroristenstaat met een veel grotere nucleaire afschrikking en capaciteit dan Iran zou het een rechtstreekse bedreiging voor Israël vormen. Er moet worden opgemerkt dat als onderdeel van de overeenkomst die de president sloot met de premier van Pakistan, de eerste beloofde zich niet te bemoeien met het nucleaire programma van het land. Er werd ook ingeschat dat het land eerder te maken zou krijgen met een militaire staatsgreep dan met een jihadistische coup.

Gezien de bestaande prioriteiten van Obama was het duidelijk niet in het belang van de Verenigde Staten om problemen in de betrekkingen met Iran aan te wakkeren. Na de Iraanse verkiezingen van 2009 gaven sommigen in de Amerikaanse regering uiting aan hun overtuiging dat Amerikaanse steun voor de oppositie in Iran een 'doodsteek' zou zijn. Ahmadinejad onder druk zetten terwijl hij zwak was, kon namelijk worden gezien als een poging om gebruik te maken van zijn kwetsbaarheid, wat de vijandigheid jegens de Verenigde Staten kon aanwakkeren.

In regeringskringen overheerste vooral de mening dat als Israël Iran zou aanvallen en als Iran daarop zou reageren, de Verenigde Staten niet werkeloos konden blijven toezien. Maar een aanval op de Verenigde Staten of op de troepen in Irak of Afghanistan na een Israëlische actie tegen Iran zou de Israëlisch-Amerikaanse betrekkingen ernstige schade toebrengen.

De driehoek Verenigde Staten-Pakistan-Afghanistan heeft belangrijke gevolgen voor de Indiaas-Pakistaanse betrekkingen. De Indiërs maken zich zorgen over de zwakte van het Pakistaanse regime. De Pakistanen zijn bang dat de Indiërs misbruik zullen maken van hun zwakte. Op grond daarvan maakten de Pakistanen een einde aan hun nucleaire beveiligingen, dat wil zeggen de materiële scheiding van hun kernkoppen en de middelen om die naar het doel te brengen.[10] De Indiërs beschouwden dit als een opzettelijke stap en verhoogden het alarmniveau. Een mogelijk resultaat van deze situatie is de voortzetting van terroristische aanslagen in India die hun oorsprong vinden in Pakistan, wat dan weer gevolgd zou kunnen worden door een Indiase reactie, wat kan escaleren in de vorm van een Pakistaanse nucleaire alarmtoestand. Een Israëlische waarnemer zou eraan moeten denken dat er dankzij een combinatie van economische, politieke en demografische redenen nauwe betrekkingen bestaan tussen India en Iran, en het is moeilijk voorstelbaar dat het verbeteren van Israëls betrekkingen met India gevolgen zou hebben voor India’s betrekkingen met Iran. Zelfs na het breed uitgemeten bezoek van premier Narendra Modi aan Israël in juli en ook ondanks het feit dat India tegenwoordig de op één na grootste afnemer is van de Israëlische defensie-industrie, raden Indiase woordvoerders Israël aan geen vijandige houding tegenover het Iraanse regime aan te nemen, maar de voorkeur te geven aan het tonen van sympathie voor het Iraanse volk. Deze woordvoerders besteden geen aandacht aan de houdgreep waarmee het regime het Iraanse volk mede dankzij de irg in bedwang houdt of ze zijn zich er niet van bewust. Want de irg is nu de centrale macht in het land die het leger, de niet-conventionele wapens, de economie en in steeds grotere mate de ayatollahs controleert. Het is de irg die met vijandelijke banieren richting Israël zwaait.

De informele inschatting van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken gaf aan dat contacten met Iran niet zouden leiden tot een bevredigend verdrag, maar dat een verdrag het uitstel zou betekenen voor het eindproduct. Bovendien zou het Iran de mogelijkheid bieden laag verrijkt uranium te blijven verzamelen tot er een beslissing viel over een doorbraak (in de vorm van een verklaring en/of een experiment). De achterliggende gedachte was dat meer tijd winnen de voorkeur verdiende boven een directe confrontatie. Over de kwestie-Iran ontstond echter onenigheid tussen minister van Buitenlandse Zaken Hillary Clinton en het Witte Huis. Clinton eiste een hardere aanpak en het vaststellen van een

tijdschema voor onderhandelingen en ook openlijke steunbetuigingen aan de Iraanse oppositie. Ze voerde aan dat het onmogelijk was om met alleen wortels en zonder stok te onderhandelen. Het werd steeds duidelijker dat de regering niet kon vasthouden aan de rode lijnen met betrekking tot Irans nucleaire programma, ook al wist zowel het Witte Huis als het ministerie van Buitenlandse Zaken dat het onmogelijk was onderhandelingen te voeren zonder grenzen te stellen. Punt uit!

De bewering dat de Verenigde Staten te vooringenomen zijn als het over Israël gaat en daarin zelfs zover gaan dat kritiek op Israël als onwettig wordt beschouwd, werd steeds vaker gehoord binnen zowel de Democratische Partij als de regering. Dat duurde tot president Trump begin 2017 werd beëdigd. Veel Amerikaanse functionarissen kregen genoeg van het Israëlische argument dat een nucleair Iran een existentiële bedreiging vormde en huldigden de mening dat de Iraniërs redelijke mensen zijn en dat ze dus geen kernwapens tegen Israël zouden gebruiken, als en wanneer ze die zouden hebben. Deze gedachte is erg gevaarlijk en verreikend als men in gedachten houdt dat er wordt gesproken over de mogelijke inzet van een atoombom, waarbij de man die de beslissingen neemt de spirituele leider is die volgens het sjiitische geloof geen fouten kan maken. In deze context moet worden geconstateerd dat de Joodse lobby in de Verenigde Staten niet meer zo machtig is als vroeger.

In zijn toespraak in Caïro zei Obama dat geen enkel land mag bepalen welk land het recht heeft kernwapens te bezitten. Maar een nucleair Iran zou de aanzet geven tot een kernwapenwedloop in het Midden-Oosten en dat strookt niet met de belangen van de Verenigde Staten. Dit betekent dat de Verenigde Staten niet bang zijn voor een nucleair Iran maar voor een nucleair Midden-Oosten. De Verenigde Staten zullen met andere woorden een Iraanse hegemonie in het Midden-Oosten waarschijnlijk accepteren, tot grote bezorgdheid van gematigde soennitische Arabische staten en natuurlijk Israël.

De regering is alternatieven aan het onderzoeken die de volgende stap in de regionale nuclearisering zou voorkomen en zoekt naar manieren om van Pakistan met zijn instabiele regime tot de schurkenstaat Noord-Korea, China en Rusland de proliferatie te beteugelen. De Amerikanen hebben er belang bij over dit onderwerp een consensus met Europa bereiken, en dan gaat het over het vaststellen van een rode lijn die geen weerstand oproept,

dat wil zeggen dat er alleen sprake zal zijn van een westerse reactie na een aanval met kern- of andere niet-conventionele wapens op Israël.

Een ander idee dat is overwogen, is het Duits-Japanse model van een drempel van twee maanden voor het verkrijgen van een atoombom. Om te komen tot een verdrag of overeenkomst met Iran zou Iran volgens dit model vorderingen mogen maken in de productie van een kernwapen tot het punt dat het nog twee maanden duurt voordat het wapen er daadwerkelijk is. Natuurlijk zou zo’n overeenkomt het probleem van de wapenwedloop in de regio niet oplossen.

Al met al was er tegen het eind van Obama’s presidentschap geen kans op een inlichtingenplaatje waardoor de regering gemotiveerd kon worden om op te treden tegen Iran. Men was geneigd te geloven dat er nog tijd was en dat het moment van handelen nog niet was aangebroken. Dit zal de benadering blijven tot Iran een nucleaire test uitvoert, waarna de regering voor een benadering zal kiezen waarbij geprobeerd wordt de Iraniërs over te halen dat niet nog eens te doen.

Er is een ander Amerikaans standpunt op basis van de volgende logica:

> Er is een verband tussen Irans streven naar kernwapens en het Israëlisch-Palestijnse conflict.
> Als het conflict wordt beëindigd, zal het voor Iran moeilijk zijn om zich kernwapens eigen te maken in de daaruit volgende sfeer van verzoening.
> Iran wil de doorbraak binnen een jaar of twee bereiken en dus is er nog tijd voor onderhandelingen en een overeenkomst gebaseerd op het 2004-model (zie hieronder).
> Iran zou niet gedwongen moeten worden om concessies te doen aan Israël, zoals het beëindigen van steun aan Hezbollah, omdat het dan moeilijker zou worden om overeenstemming te bereiken over de nucleaire kwestie.

Vanuit mijn perspectief zag ik in de regering-Obama vooral verwarring en een gebrek aan besluitvaardigheid. Dit was een regering waarvoor buitenlands beleid vervelend was en waarvoor Israël vervelend was. Men wilde de ‘booswichten’ eerder zoet houden dan aanpakken. Later zal ik het hebben over het standpunt van president Trump.

Er moet worden opgemerkt dat het eerdergenoemde 2004-model geen Amerikaans-Iraans akkoord was dat tot gevolg had dat Iran gedurende een periode stopte met de ontwikkeling van kernwapens. Iran nam die beslissing unilateraal na de Amerikaanse inval in Irak. Het besluit viel dus na een duidelijke militaire ingreep door de andere partij en was niet het resultaat van een beleid van overleg of verbale afschrikking.

Iran: een geval van obstinaat gedrag en afmatten van de vijand

Iran kwam verslagen uit de negen jaar durende oorlog met Irak, die vlak voor het uitbreken van de Eerste Golfoorlog eindigde in 1990. Toen de Irakezen na deze oorlog druk bezig waren met de inval in Koeweit en met de strijd tegen de internationale coalitie onder leiding van de Verenigde Staten, waren de Iraniërs lessen aan het trekken uit hun oorlog tegen Irak. Ze kwamen tot de conclusie dat hun nederlaag in de oorlog het gevolg was van de combinatie van twee wapens die de Irakezen hadden ingezet tijdens de cruciale fasen van de oorlog: raketten en projectielen die werden afgeschoten op Iraanse bevolkingscentra, waaronder de hoofdstad Teheran, en chemische wapens die door de Irakezen aan het front werden gebruikt. De Iraniërs hadden geen antwoord op deze twee typen wapens.

Op grond van het geleerde besloot Iran extra te investeren in de ontwikkeling van niet-conventionele wapensystemen om zodoende zijn strategische capaciteiten op te bouwen. Voor het eerst werd besloten naast elkaar chemische en biologische wapens te vervaardigen en ook lanceersystemen voor raketten. Ook werd een langdurige interne discussie gevoerd of moeite gedaan moest worden om kernwapens te vervaardigen. De aanvankelijke mening van de eerste spirituele leider, Khomeini, die onder andere was gebaseerd op religieuze gronden, hield een verbod in op nucleaire ontwikkelingen. Later werd hij echter overgehaald door voorstanders van ontwikkelingen op nucleair gebied, waartoe vooral leden van de irg behoorden, en gaf hij zijn zege aan de start van een ontwikkelingsprogramma.

Men mag aannemen dat in de loop van de discussies ook de vraag aan de orde kwam of Iran zijn militaire nucleaire arsenaal alleen moest opbouwen om in de toekomst af te rekenen met de dreiging van Irak of dat het moest

aansturen op een strategische kernmacht als ondersteuning van een buitenlandse politiek die van Iran een regionale grootmacht moest maken.

Het was uiteindelijk de tweede optie die werd gekozen, waarna Iran begon aan een wapenwedloop met langetermijnplannen en -budgetten en met sluwe misleidingen om de programma’s die kernwapens, langeafstandsraketten en chemische en biologische wapens moesten opleveren te verhullen. Later werden ook onderzeeboten aan de lijst toegevoegd.

Het eerste bewijs van de nieuwe Iraanse strategische doctrine bereikte Israël toen inlichtingen werden ontvangen die erop wezen dat de Iraniërs het bereik van hun Shihab 3, de eerste raket die ontwikkeld werd onder de nieuwe doctrine, aan het vergroten waren tot 1300 kilometer. Dit bereik bestrijkt de hele Staat Israël vanaf lanceerplaatsen in westelijk Iran. Tegenwoordig hebben ze raketten met een bereik dat het mogelijk maakt ze diep in het binnenland van Iran te lanceren en toch nog de hele Staat Israël te bestrijken. Later, tijdens de eerste helft van de jaren negentig van de twintigste eeuw, kwamen er steeds meer bewijzen waaruit duidelijk werd dat Iran bezig was een strategisch arsenaal op te bouwen met als centraal element de omvangrijke aankopen van westerse technologieën.

De Israëlische poging om de wereld ervan te overtuigen dat Iran een militaire grootmacht in het Midden-Oosten wilde worden, begon in 1991. Ik herinner me nog hoe ik van land naar land reisde, van het hoofd van de ene inlichtingendienst naar het volgende, van de ene militaire bevelhebber naar de andere en van de ene beleidsmaker naar de volgende. Ik probeerde ze allemaal te overtuigen dat er een strategische bedreiging tegen Israël aan het ontstaan was die ook een regionale bedreiging ging worden. Ik moet zeggen dat ik eerst voor krankzinnig werd uitgemaakt. Later zou ik de reactie krijgen: ‘Laat ons met rust, je hebt het over een bedreiging die nog erg heel ver weg is. Wij zijn druk bezig met een hele lijst urgentere bedreigingen.’

De reden waarom ik dit vertel, is om erop te wijzen dat Irans beslissing om niet-conventionele strategische wapens te ontwikkelen werd genomen in het begin van de jaren negentig, bijna twintig jaar geleden (op het moment van schrijven) en meer dan 25 jaar voordat dit boek werd gepubliceerd.

Tegenwoordig is er op de hele wereld geen weldenkend persoon meer die twijfelt aan de Irans bedoelingen om kernwapens te ontwikkelen. Nu kan ook onmogelijk worden ontkend dat de Iraniërs er twintig jaar lang in

slaagden de wereld te misleiden. En die wereld slikte het verhaal (wat het gemakkelijkst was) dat hun nucleaire programma uitsluitend voor vreedzame doeleinden was. Tegenwoordig hebben de Iraniërs al langeafstandsraketten (3500 km) die een chemische en biologische lading kunnen vervoeren en een nucleaire lading zal niet lang op zich laten wachten. Ze beginnen hun doel van strategische hegemonie in het Midden-Oosten dus al te realiseren. De eerste Golfstaat die aankondigde deze ontwikkeling te erkennen, was Qatar. Het was verscheidene jaren eerder al tot de slotsom gekomen dat de Verenigde Staten niet te vertrouwen waren en daarom had het zich aangesloten bij Iran. Bovendien was Iran nu in de praktijk sterk militair vertegenwoordigd in Irak en de twee landen kunnen worden omschreven als ‘zusterstaten’ waarbij ze de sjiitische islam gemeen hebben. Iran is zowel direct als via groepen buitenlandse strijders (Tsjetsjenen, Turkmenen en anderen) groots aanwezig in Syrië en Libanon, en Iran neemt ook actief deel aan de burgeroorlog in Jemen.

De Iraanse activiteiten in Libanon waren slim en tegenwoordig vormt Hezbollah met zijn krombaanwapens (mortieren en raketten) een zeer ernstige bedreiging die Israëlische beleidsmakers niet kunnen negeren. De militaire ervaring die Hezbollah opdeed in de oorlog tegen isis in Syrië, moet niet onderschat worden; het zou tegenwoordig beschouwd moeten worden als een geregeld leger en niet als een terroristische organisatie.

Het terugtrekken van Amerikaanse strijdkrachten uit Irak zal het land veranderen in een vacuüm dat opgevuld gaat worden door de strategische invloed van Iran. De Iraniërs opereren al jaren in Irak en zijn hun invloed aan het uitbreiden. Dat doen ze samen met hun natuurlijke sjiitische bondgenoten, die een duidelijke meerderheid vormen onder de Iraakse bevolking. Op het moment van schrijven, in 2017, vechten Iraanse militairen en veiligheidsadviseurs die deel uitmaken van de irg samen met het sjiitische Iraakse leger tegen isis om te proberen die uit Irak te verdrijven. Na het vertrek van de Amerikaanse troepen zal het volgende doel van de Iraniërs en hun sjiitische bondgenoten bestaan uit het aanvallen en terroriseren van de Amerikaanse burgerorganisaties die het Amerikaanse leger waarschijnlijk gaan vervangen. Washington zal niet opnieuw ten oorlog trekken om deze Amerikaanse burgers te beschermen. Ze zullen Irak verlaten, het onderwerp zal van de agenda van de media verdwijnen en Irak zal de facto een protegé van Iran worden. Bedacht moet worden dat er tussen de sjiitische leiders in Iran en Irak niet alleen sprake is van een

religieuze solidariteit, maar ook van familiebanden. Veel Iraakse sjiitische geestelijken hebben gestudeerd in Iran en op verschillende momenten daar ook politiek asiel gevraagd.

In het licht van al het bovenstaande staat de huidige wereld met de Verenigde Staten aan het roer op een kruispunt; de aandacht wordt steeds meer gericht op postnucleaire kwesties.

Wat zijn de dilemma’s waarmee de wereld tegenwoordig te maken heeft?

Strategische concepten bij het managen van een ‘nucleaire economie’, of eenvoudiger gezegd: wat zal Irans postnucleaire strategie zijn? In deze context bestaat er een zienswijze dat de houding tegenover kernwapens cultureel bepaald is en niet noodzakelijkerwijs wordt ingegeven door militaire overwegingen. Het Sovjetregime verbood de eigen bommenwerpers bijvoorbeeld om ongehinderd door het luchtruim van de Sovjet-Unie te vliegen met kernbommen aan boord. Waarom? Om te voorkomen dat een Sovjetpiloot in de verleiding gebracht zou worden om een bom op het Kremlin te gooien. Zullen de Iraniërs op dezelfde manier denken? Zullen ze ervoor zorgen dat een lanceerinstallatie onder geen beding een raket met een kernkop op een Iraans doel kan richten?

Dat Iran een kernmacht wordt, zal waarschijnlijk leiden tot een toenemende vraag naar atoomtechnologie in het Midden-Oosten. Degenen die ongetwijfeld een hoofdrol zullen vervullen in deze show, zullen leden zijn van de groep die bekendstaat als de ‘A.Q. Kahn boys’ (Abdul Qadir Khan was de onbetwiste leider van het Pakistaanse atoomproject en de grootste proliferator van niet-conventionele wapens ter wereld). Als dit gebeurt zal er heel weinig overblijven van het wereldomvattende non-proliferatiestreven waaraan president Obama zoveel tijd besteedde, omdat de Noord-Koreanen, de Chinezen en zelfs de Russen een graantje mee zullen willen pikken van deze lucratieve markt.

Als het gaat om nucleaire afschrikking zijn wij vertrouwd met het concept van Afschrikking en de Unitaire Rationele Actor, waarbij, volgens de redeneertrant van nucleaire theorieën, voor iedereen in alle gevallen de logica de overhand heeft. Want daardoor zullen staten met kernwapens het onderlinge conflict afzwakken. Het antwoord op de vraag of deze regels van toepassing zullen zijn op Iran is niet duidelijk. Ons oordeel over wat verstandig is, heeft betrekking op alles wat in onze ogen redelijk is en houdt

geen rekening met fundamentele verschillen in de database van de tegenstander, de filters waardoor dingen worden bekeken, de kern van de identiteit (Gaat het om het land? De religie? De cultuur?).

In deze context is de methode van ‘afschrikkingsprofilering’ van het Amerikaanse ministerie van Defensie vermeldenswaardig. Dit profiel bevat de volgende elementen: de geschiedenis van de vijand, zijn zelfbeeld, de mate waarin hij aan gezag gehoorzaamt, zijn reacties op beloning en bestraffing in het verleden, zijn bronnen van motivatie (die kunnen religieus, economisch, ideologisch, politiek, persoonlijk of collectief zijn), de filters waardoor hij informatie aangereikt krijgt en de mate waarin hij gelooft in verklaringen die op ons een ‘onredelijke’ indruk maken. Dit is ongetwijfeld een erg belangwekkend meetinstrument waarin de Amerikanen een heleboel denkwerk en ervaring hebben geïnvesteerd. Niemand zal het echter een wetenschappelijk instrument noemen en het is ook niet gebaseerd op een wetenschappelijke methodiek. En als het om overleven gaat, is er heel veel moed voor nodig om besluiten te nemen op basis van dit profileringsinstrument. Ik geloof dat een inlichtingenofficier van het Israëlisch Defensieleger of van de Mossad die uitsluitend vertrouwt op een informatiebeoordeling die is gebaseerd op een analyse van de vijand en voorbijgaat aan de beoordeling van onze eigen mogelijkheden met betrekking tot de Iraanse nucleaire kwestie (iets wat plaatsvindt door de politiek leider en de instanties die onder hem of haar werken zoals de nationale veiligheidsraad) de beleidsmaker noodzakelijkerwijs een informatiebeoordeling zal moeten voorspiegelen die is gebaseerd op een erg pessimistisch scenario.

Het instinct tot overleven gaat boven elk ander instinct. Maar is het bestand tegen de Iraanse en theologische toetssteen die dood rechtvaardigt als daarmee het uiteindelijke doel van een wereldomvattend islamitisch kalifaat wordt bereikt? Om dit dilemma nog ingewikkelder te maken kan worden gewezen op twee gevallen waarin de Iraniërs aan rede de voorkeur gaven boven het ideologische gebod. De eerste keer was in 1988, want toen hoogste leider Khomeini zag dat Iran werd verslagen door Irak, nam hij de eenzijdige beslissing om een eind te maken aan de oorlog. In een verklaring over zijn besluit schreef hij dat het voor hem was alsof hij een ‘beker gif leegdronk’. De tweede keer was in 2004 na de Amerikaanse inval in Irak.

De Iraniërs die vreesden dat zij daarna aan de beurt zouden komen, besloten unilateraal hun atoomprogramma tijdelijk op te schorten. Ook hier won logica het van religieuze overwegingen. Dit voorbeeld is echter niet sterk, aangezien de Iraniërs reageerden op een enorme militaire aanwezigheid en de Amerikaanse inval in Irak, en niet op een verbaal dreigement.

Hieronder volgen enkele andere dilemma's die verband houden met mogelijke manieren van optreden tegen een nucleair Iran:

De ervaring heeft geleerd dat alleen een defensieve benadering als reactie op een provocatie (bijvoorbeeld het lanceren van raketten op de zuidelijke stad Sderot) niet alleen ondoeltreffend is, maar mogelijk uitloopt op het moeten betalen van een hoge prijs.

Een voorgehouden wortel zal door de andere kant beschouwd worden als een zwakte als die niet wordt voorafgegaan door een stok of een geloofwaardige vertoning van kracht.

Doelgerichte moordaanslagen op leden van het leiderschap worden overwogen, in mijn ogen over het algemeen een erg doeltreffende strategie, maar niet voldoende.

Er is alleen sprake van echte afschrikking als de tegenstander begrijpt dat de stappen die hij zet niet logisch zijn, omdat ze niet alleen zullen verhinderen dat het gewenste doel wordt bereikt, maar zelfs tot negatieve gevolgen zullen leiden op terreinen die er echt toe doen. Ook hier rijst weer de vraag of deze definitie van toepassing is op een tegenstander die irrationeel is.

Zullen de mechanismen die sinds de Koude Oorlog in de nucleaire arena aanwezig zijn – beveiligingen en procedures voor toegang tot de 'lanceerknop' – aanvaardbaar zijn voor de Iraniërs als zij een kernwapen hebben?

In welke mate zal het taboe op het gebruik van een atoombom dat sinds de Tweede Wereldoorlog heeft bestaan door de Iraniërs in stand worden gehouden of minstens een extra overweging voor hen zijn? Het conflict dat het dichtst bij het op de proef stellen van dit taboe komt, is dat tussen India en Pakistan. De conventionele theorie luidt dat wanneer beide partijen kernwapens bezitten, dat een matigende invloed heeft. In het geval van Iran is het de vraag of het goddelijke gebod van zelfopoffering voor het wereldomvattende islamitische kalifaat zal leiden tot het overtreden van het taboe of dat er ondanks het gebod aan zal worden vastgehouden.

Tijdens de Koude Oorlog kregen de boodschappen die tussen de twee machten werden gewisseld de vorm van daden. De uitzondering is de Cubacrisis, toen president Kennedy zijn boodschappen overbracht via verklaringen. In een situatie waarbij geen staat is betrokken, zijn verklaringen de enige manier om met de tegenstander te communiceren. De invloed van verklaringen is per definitie geringer dan van daden die kracht tonen. Een situatie waarin de tegenstanders niet gelieerd zijn aan een staat, is van toepassing als de mogelijkheid bestaat dat terroristische organisaties de beschikking krijgen – al dan niet via een staat – over kernwapens die niet eens modern hoeven te zijn.

De positie van Khamenei tegenover de irg is zwakker aan het worden. Zoals aangegeven krijgt het regime steeds meer het karakter van een pretoriaans regime waarin de irg zeggenschap heeft over het politieke leiderschap door de overname van machtscentra: de veiligheidsdiensten, de economie en de kanalen waardoor informatie wordt doorgegeven aan de leider. irg-leden worden benoemd op sleutelposities in zowel het kabinet van de president als op het bureau van de spirituele leider. In dit geval is het de vraag hoeveel gewicht de irg in de schaal kan leggen bij het nucleaire besluitvormingsproces of uiteindelijk bij een mogelijke inzet van kernwapens.

Zelfs als de Iraniërs ermee instemmen om een deel van hun voorraad laag verrijkt uranium naar het buitenland over te brengen voor het voortzetten van verrijking en als deze optie in overeenstemming is met de toekomstige uitgestippelde Iraanse koers, dan zullen daar toch lange en moeizame onderhandelingen over de voorwaarden en verificatieregelingen aan voorafgaan. En naderhand zal het toch niet met zekerheid zijn vast te stellen of ze niet zelf in het geheim doorgaan met het verder verrijken van uranium. Als het over het tijdschema gaat, dan is het uitgangspunt dat er geen sprake van een doorbraak zal zijn als ze niet genoeg materiaal hebben voor minstens tien bommen. Maar zelfs als de Iraniërs instemmen met zo’n regeling, dan zullen ze de wens om kernwapens te bezitten niet opgeven.

De gebeurtenissen rond de Iraanse verkiezingen van 2009 versterkten de plannen van het regime om het atoomprogramma voort te zetten alleen maar. Het regime dacht namelijk dat het niet bang hoefde te zijn voor Amerikaanse druk of een Amerikaans ‘groen licht’ voor Israëlisch militair ingrijpen. Men was van oordeel dat het besluit om het programma voort te

zetten het regime sterker zou maken. Er is bewijs dat Noord-Korea als model diende voor Iran. Als dit zo is, dan kon verwacht worden dat Iran bij de onderhandelingen met de Verenigde Staten en Europa tot afspraken zou komen om de gesprekken vervolgens af te breken om meer concessies los te krijgen. En inderdaad waren er bij de onderhandelingen tussen Iran en de Verenigde Staten en andere wereldmachten tekenen dat de Iraniërs iets hadden opgestoken van het Noord-Koreaanse optreden.

Een andere les van Noord-Korea is dat Iran het liefst zou laten zien waartoe het in staat is, ervan uitgaande dat er dan geen weg terug meer is. Dus als die grens is overgestoken (dat wil zeggen er is een proef uitgevoerd of het bestaan van een kernwapen is op een andere manier duidelijk gemaakt), dan zou Iran de gewenste status hebben bereikt en daarna zouden de gesprekken gaan over een ontwikkelingsstop of het vermijden van een herhaling van een dergelijke proef.

Het is goed om nu de kwestie Noord-Korea nader te bekijken en de implicaties daarvan voor het gedrag van Iran tijdens het Trumptijdperk. Misschien zouden we moeten beginnen bij het slot (vlak voor de top van Trump en Kim), want dan kunnen we vaststellen dat Trumps ‘strategie’, tentoongespreid via een overdaad aan tweets en krampachtige verklaringen vanaf ieder podium waaronder de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in 2017, de Noord-Koreaanse leider steeds meer in de richting van een va-banquepolitiek stuurt. Maar als we ervan uitgaan dat Kim Jong-un naar zijn overlevingsinstinct luistert, zou hij Trumps optreden als volgt kunnen interpreteren:

> Trump wil terroristen uitschakelen en niet betrokken raken bij grote oorlogen.
>
> Trump heeft de steun van slechts een minderheid van de Amerikanen. De meeste Amerikanen vinden hem net als de Amerikaanse media weerzinwekkend.
>
> Trump is een systematische schender van internationale verdragen. Hieronder vallen het twaalf landen tellende Trans-Pacific Partnership en het klimaatakkoord van Parijs, dat door 195 landen werd ondertekend. Hij neemt voortdurend een vijandige houding aan tegenover de navo, waarvan de leden vinden dat Amerika niet meer te

vertrouwen is, en ten slotte trok hij zich terug uit het atoomakkoord met Iran.

Enkele andere overwegingen van Kim Jong-un kunnen zijn:

Hij gelooft dat China hem in crisissituaties zal blijven steunen en Noord-Korea niet ‘naar de bliksem’ zal laten gaan. Noord-Korea vormt namelijk een buffer tussen China en Zuid-Korea, dat wordt gesteund door de Verenigde Staten, en zo’n strategisch voordeel zal China niet gauw opgeven.

Rusland verbond zich ook met Noord-Korea en beloofde het land waarschijnlijk een veto uit te spreken in de Veiligheidsraad als onderdeel van zijn strategie om Amerika telkens tegen te werken.

Als de Verenigde Staten zich terugtrekken uit het atoomakkoord met Iran, kunnen ze alleen nog maar extra sancties opleggen waaraan de andere partijen die het akkoord sloten niet mee zullen doen. Een Amerikaanse aanval op de Iraanse nucleaire installatie is ondenkbaar.

De Noord-Koreaanse leider zal waarschijnlijk tot de conclusie komen dat hij door kan gaan met zijn oorlogsretoriek tegenover Trump. Als hij geen daadwerkelijke aanval uitvoert op Amerikaans grondgebied (met inbegrip van Guam), riskeert hij geen directe aanval op zijn land. Hij zal niet als eerste een directe aanval op de Verenigde Staten uitvoeren, maar wel reageren op een aanval.

Wat de Verenigde Staten betreft is het heel goed mogelijk dat Kim erin zal slagen Trump uit zijn evenwicht te brengen, maar als de laatste wil aanvallen, zal het Amerikaanse systeem hem tegenhouden.

De kwestie van de status van de spirituele leider stelt de westerse beleidsmakers ook voor een moeilijk dilemma. Twee benaderingen zijn aan te treffen bij het Iraanse spirituele leiderschap:

Het standpunt van Khamenei is dat de spirituele leider als enige beslissingen neemt. Hij is onfeilbaar en spreekt het woord van God.

Het standpunt van grootayatollah Hoessein-Ali Montazeri was dat de rol van de spirituele leider bestond uit het doen van aanbevelingen. Hij moest optreden als raadgever en niet als de enige die beslissingen nam.

Probeert men in te schatten wat de toekomst gaat brengen, dan moet men ook de opmerkingen meenemen die Khamenei maakte tegenover een buitenlandse criticus: ‘Mijn missie op aarde is de vernietiging van de Staat Israël te bewerkstelligen, en een nucleair Iran is een instrument dat is ontworpen om de wil van God op te leggen en de wereld te islamiseren.’

Rusland speelt de Irankaart om zijn status van supermacht terug te krijgen

Van de Oktoberrevolutie in tsaristisch Rusland in 1917 tot de revolutie van Khomeini in Iran in 1979 heeft er vijandschap bestaan tussen de Sovjet-Unie en Iran. Tijdens zijn bewind moedigde Stalin de oprichting van een communistische partij in Iran aan. Dat zou namelijk leiden tot een toename van Sovjet-invloed en het neutraliseren van westerse invloeden. De Sovjet-Unie koos bij Iran voor een *realpolitik* waarmee hier en daar enige successen werden geboekt. Maar afgezien van de periode van de marxistische republiek van de Tudehpartij in noordelijk Iran tussen 1942 en 1947, die werd gesteund door de Sovjet-Unie, en de periode van premier Mossadeq (1951-1953), die de sjah opzijzette en steun van de Sovjet-Unie genoot, was Iran altijd een bondgenoot van de Verenigde Staten.

De revolutie van Khomeini in 1979 werd aanvankelijk gesteund door de Sovjet-Unie, maar dat veranderde in het kielzog van een reeks ontwikkelingen:

> De Sovjets waren teleurgesteld in de keus van Iran om onafhankelijk van een supermacht te blijven.
> Iran gaf blijk van een negatieve houding tegenover communistisch atheïsme.
> De Sovjets waren kwaad over de Iraanse steun voor de moedjahedien in Afghanistan bij hun verzet tegen de Sovjetinval in hun land.
> Iran voelde zich beledigd door de dwingende politiek van de Sovjet-Unie op het gebied van olieprijzen.

Na de ineenstorting van de Sovjet-Unie in 1991 ontstond een situatie waarin Rusland Iraanse steun nodig had om infiltratie door de radicale islam in

Rusland en de Aziatische republieken te voorkomen, terwijl Iran behoefte had aan Russische wapens en technologie.

De politiek van president Poetin is er sinds 2000 op gericht om de vroegere status van Rusland als supermacht te herstellen. In het ideale geval zou dat gebeuren met instemming van de Verenigde Staten, maar als dat niet mogelijk was, zou Rusland toch doorgaan op de ingeslagen weg om zijn doel te bereiken. Het Rusland van na 1991 bezit echter niet de macht om de Verenigde Staten iets voor te schrijven, dus was de enige strategie richting het beoogde doel gebruikmaken van zijn 'waarde als stoorzender'. Daarom veranderde Rusland in de 'lastpost' die een spaak in het wiel probeerde te steken van elk Amerikaans internationaal initiatief.

Russische functionarissen hebben vroeger en nu in kleine kring gesproken over de vernedering door de Amerikaanse regering die Rusland sinds 1991 heeft moeten doorstaan. Sinds de demarcatie van de grenzen van de Sovjet-Unie aan het eind van de Tweede Wereldoorlog was de omvang van Rusland niet zo sterk geslonken als na de Koude Oorlog en de ineenstorting van de Sovjet-Unie in 1991. Rusland verloor heel Oost-Europa en de Baltische staten en probeert nog steeds enige invloed uit te oefenen in Oekraïne, want eerst bezette en daarna annexeerde het de Krim en later oefende het controle uit over gebiedsdelen in oostelijk Oekraïne. Eind 2018 is er nog steeds geen einde gekomen aan dat conflict. Uitgaande van een conventionele strategie is de westelijke toegangspoort naar Moskou niet langer beschermd. Rusland verloor de Aziatische republieken, wat vergaande gevolgen had op het gebied van energie. Het verloor Georgië, dat 'een Amerikaanse president uit de Verenigde Staten had geïmporteerd', waardoor de zuidelijke onderbuik van Rusland bloot kwam te liggen.

Alle politieke, internationale of strategische beslissingen van Rusland zijn gebaseerd op de mate waarin de beslissing het land dichter bij een erkenning als mondiale supermacht zal brengen. In 1992 had ik op zijn uitnodiging een ontmoeting met Jevgeni Primakov, het toenmalige hoofd van de kgb, in Moskou. Aan het eind van een lange en uitputtende dag met gesprekken die via een tolk werden gevoerd, schudden we elkaar de hand en stonden op het punt uit elkaar te gaan. Plotseling schakelde Primakov over op vloeiend Engels en vertelde me het volgende en ik citeer:

> I want you to convey to your political masters in Israel that Russia was a superpower, Russia has the potential of a superpower, and Russia

will again be a superpower.
[‘Ik wil dat je aan jouw politieke bazen in Israël doorgeeft dat Rusland een supermacht was, dat Rusland in potentie een supermacht is en dat Rusland weer een supermacht zal zijn.’]

Toen president Obama op 20 januari 2009 het Witte Huis betrad, stuurde ik hem via een diplomatiek vertegenwoordiger een brief. De inhoud van de brief kwam neer op het volgende:

> Men zou de Iraanse dreiging tot de prioriteiten in de buitenlandse politiek van de regering-Obama moeten gaan rekenen.
> De eerste stap op die weg zou een bezoek van Obama aan Moskou zijn en een voorstel aan Poetin dat de Verenigde Staten in ruil voor Russische steun aan sancties tegen Iran hun plannen om een raketafweersysteem in Oost-Europa op te stellen zullen intrekken.
> De aanpak van het Israëlisch-Palestijnse conflict zal veel eenvoudiger zijn nádat de Iraanse dreiging is aangepakt.

Ik ontving nooit een bevestiging dat de brief zijn bestemming had bereikt. Maar op 9 juli 2009 publiceerde de website van *The New York Times* het volgende citaat tijdens het bezoek van president Obama aan Rusland:

> ‘President Obama stelde vandaag voor om plannen voor een raketafweerschild te schrappen als Rusland meehielp Iran ervan te weerhouden een atoombom te ontwikkelen (…) Ik wil dat we samenwerken aan een raketafweerarchitectuur die ons allemaal veiliger maakt. Maar als de dreiging van de Iraanse programma’s op het gebied van kernwapens en ballistische raketten niet meer bestaat, zal de drijvende kracht achter een raketafweersysteem in Europa ook niet meer bestaan. Dat is in ons beider belang.’

De Russische reactie op Obama’s voorstellen was lauw. Tot 2010 lieten de Verenigde Staten daarna het oorspronkelijke raketafweerplan van president Bush in oostelijk Europa schieten, hoewel de Russen zich niet echt aansloten bij het Amerikaans-Europese kamp tegen Irans atoomprogramma. Men kan slechts vermoeden dat de prijs die de Verenigde Staten bereid waren aan de Russen te betalen niet voldoende was. Wat de Russen van de Verenigde Staten verlangen in ruil voor hun deelname aan het anti-Iraanse

westerse front, is de erkenning van hun status als een gelijke macht. (In de daaropvolgende jaren werkten de Verenigde Staten en Rusland – met andere mogendheden – samen bij het onder druk zetten van Iran met onder andere sancties, wat in 2015 resulteerde in het tekenen van een atoomakkoord. Dat akkoord komt echter niet volledig overeen met de eisen die de Verenigde Staten aanvankelijk aan Iran hadden gesteld en verschillende spelers op het wereldtoneel, waaronder Israël, beschouwen het als een capitulatie voor Iran.)

Rusland maakt zich blijkbaar geen zorgen over een nucleaire buurman aan de zuidgrens, omdat de eigen kernmacht Iran – vandaag en in de toekomst – ervan zal weerhouden een bedreiging te vormen, want Rusland kan Iran gemakkelijk totaal van de kaart vegen. Rusland lijkt zich echter wel degelijk zorgen te maken over de imperialistische ambities van Iran die, al was het maar in het Midden-Oosten, alleen maar groter zullen worden door het bezit van kernwapens. Maar dat is niet voldoende om Rusland over te halen zich bij de Verenigde Staten aan te sluiten. Hebben de Russen misschien een andere, verborgen reden? Een Israëlische aanval op de Iraanse atoomfaciliteiten zou zeker de Russische belangen dienen:

> Rusland zou na de vernielingen als gevolg van een Israëlische aanval veel voordeel hebben bij het repareren van de Iraanse infrastructuur.
> Rusland zou de leverancier zijn die (uiteraard voor een prijs) de Iraanse wapendepots weer zou vullen.
> Rusland zou profiteren van de stijging van de energieprijzen na zo’n aanval.
> Rusland zou – na een aanval – optreden als bemiddelaar tussen Iran en de rest van de wereld.

In het algemeen lijken de Russisch-Amerikaanse betrekkingen tegen het eind van 2018 nauwer aan te sluiten bij hoe ze tijdens de Koude Oorlog waren dan tijdens de korte periode van Trumps opkomst, want toen leken Poetin en hij als partners een nieuwe mondiale architectuur te gaan opbouwen.

Opties, prioriteiten en de dag erna

Het volgende is een lijst in aflopende volgorde van opties van mogelijke acties tegen Iran:

Een diplomatieke oplossing via onderhandelingen die Iraniërs redenen zou bieden om in te stemmen met het afblazen of stilleggen van hun atoomproject.

Iran kan de volgende richting kiezen: het kan instemmen met een productietijd van een of twee jaar waarna het verrijkt uranium zou hebben met een voldoende hoog percentage splijtbaar materiaal om tien bommen te maken. Het is heel goed mogelijk dat de Verenigde Staten dit toestaan. Sommigen zeggen dat de Verenigde Staten in een extreem geval kunnen instemmen met een productietijd van één maand omdat ze van mening zijn dat de Iraniërs na hun eerste proef zullen beloven niet verder te gaan. De Europeanen zullen tevreden zijn met een van beide opties.

Een oplossing door sancties. Deze oplossing kan werken als voldaan wordt aan een aantal voorwaarden:

De sancties zijn echt zwaar (het stoppen van de verkoop van geraffineerde olie aan Iran, een volledige economische boycot, het beëindigen van investeringen in energieontwikkeling, enzovoort)

Europa doet volledig mee met de sancties.

Rusland sluit zich volledig aan bij het sanctiebeleid.

China hoeft zich er weliswaar niet bij aan te sluiten, maar onthoudt zich van flagrante overtredingen van de sancties.

Het meest problematisch bij deze voorwaarden is de volledige deelname van Rusland aan het sanctieprogramma. Het is allesbehalve zeker dat de Verenigde Staten ermee zullen instemmen om Rusland volledig te erkennen als een even grote mogendheid en het is twijfelachtig of Rusland met minder tevreden zal zijn.

Een Amerikaanse aanval leek tijdens de ambtstermijn van president Obama geen realistische optie op grond van drie redenen:

Een Amerikaanse aanval zou een erkenning zijn van het mislukken van de verzoeningsstrategie van de president. Deze strategie was de belichaming van de visie waarmee Obama het Witte Huis betrad, dat hij de

president zou zijn die een verzoening zou bewerkstellingen tussen de Verenigde Staten en de moslimwereld.

De Verenigde Staten waren verwikkeld in twee grote oorlogen – in Irak en Afghanistan – waarvan het einde en de mate van verdere Amerikaanse betrokkenheid nog moeilijk in te schatten waren.

De binnenlandse economische crisis die nog niet was afgelopen.

Een Amerikaanse aanval in het tijdperk-Trump zou op dit moment erg problematisch lijken (eind 2018, als Trump ongeveer anderhalf jaar in het Witte Huis zit):

Over de kwestie van het Iraanse atoomprogramma nam Trump, net als in alle grote zaken waarmee Obama zich bezighield, een tegenovergestelde positie in. Vanaf zijn eerste dag als president gaf hij luidkeels te kennen tegen het atoomakkoord met Iran te zijn, dat naast de Verenigde Staten was onderschreven door de wereldmachten (en Duitsland).

In de eerste helft van 2017 gaf Trump bij verschillende gelegenheden uiting aan zijn standpunten, ideeën en zelfs dreigementen, want hij wilde uit het akkoord stappen en Iran nieuwe sancties opleggen. Hij gaf ook aan dat hij in oktober 2017 zou weigeren een document te tekenen dat bevestigde dat Iran zich hield aan de voorwaarden uit het akkoord, ook al ging hij daarmee in tegen de verklaringen van het Europese orgaan en de Amerikaanse militairen en veiligheidsfunctionarissen die belast waren met het toezicht. In reactie daarop verklaarde de Iraanse minister van Buitenlandse Zaken dat als Trump zijn dreigement uitvoerde, Iran zou overwegen eveneens uit het akkoord te stappen om daarna het nucleaire ontwikkelingsprogramma opnieuw op te starten en misschien wel te versnellen.

De terugtrekking van de Verenigde Staten uit het akkoord was een klap in het gezicht van Groot-Brittannië, Frankrijk, Duitsland, Rusland en China, die twee jaar hadden besteed aan onderhandelingen met Iran voordat het akkoord werd getekend.

Een direct gevolg van de terugtrekking van de Verenigde Staten uit het akkoord is een precedent dat grote moeilijkheden kan veroorzaken bij het vinden van een oplossing in de crisis met Noord-Korea.

Het is op dit moment (2018) onmogelijk om zelfs na de top Trump-Kim te bepalen of en hoe de crisis tussen de Verenigde Staten en Noord-Korea zal worden opgelost. Voor wat betreft Iran is de eerste ronde van hernieuwde sancties al in werking getreden en die zal tegen het eind van

2018 worden gevolgd door nog strengere sancties. In regeringskringen wordt in Washington gediscussieerd over de vraag of de Amerikaanse strategie gericht moet zijn op een wisseling van het regime in Iran of alleen op denuclearisering.

Een Israëlische aanval. Die zou alleen plaatsvinden als gevolg van het overschrijden van een rode lijn. Op dit moment ligt die rode lijn waarschijnlijk heel hoog. Wat houdt dit in?

In het begin van de jaren tien van de eenentwintigste eeuw werden er in de pers en in academische uitgaven ineens veel artikelen gepubliceerd over de voorwaarden waaronder een Israëlische aanval op Irans atoominstallaties gerechtvaardigd zou zijn. Gebaseerd op onder andere deze artikelen[11] schat ik de hoogte van de drempel als volgt in:

Bewijzen dat Iran de technologie bezit om hoogverrijkt uranium (hvu) voor kernwapens te produceren.

Iraans bezit van genoeg hvu om minstens één atoombom te maken.

Iraans bezit van genoeg hvu voor een arsenaal van minstens tien bommen.

De feitelijke bewezen militaire kerncapaciteit, dat wil zeggen een combinatie van bommen en lanceerfaciliteiten, plaatsing daarvan en een strijddoctrine.

Een Iraanse provocatie die zou leiden tot een Israëlische aanval bij wijze van reactie.

Wanneer het tot een Israëlische aanval komt, is het de vraag of de ‘rode lijn’ een van deze voorwaarden afzonderlijk is of allemaal tegelijk. Wanneer het daarop aankomt, zal hierover een beslissing moeten worden genomen door de Israëlische beleidsmaker van dat moment.

Over wat voor Israëlische aanval hebben we het?

Een aanval die duidelijk onder de blauw-witte vlag wordt uitgevoerd (waardoor de verantwoordelijkheid van Israël onmogelijk ontkend kan worden)?

Een aanval die ruimte zou laten voor ontkenningen?

Een aanval op alleen nucleaire doelen, ervan uitgaande dat het mogelijk is alleen enkele van de Iraanse nucleaire doelen te raken?

Een aanval op zowel atoom- als overheidsdoelen, waaronder de economische infrastructuur met de bedoeling het regime over te werpen?

Zullen de Verenigde Staten vooraf worden geïnformeerd? En zo ja, op welk moment?

Zou het thuisfront voorbereid moeten worden op een mogelijke reactie van Iran en/of Hezbollah? Zo ja, op welk moment? En hoe? (Dit levert een groot operationeel veiligheidsprobleem op).

Hoe zal de dag erna eruitzien?

Iran zou zeker reageren met conventionele middelen, maar het antwoord kan ook bestaan uit chemische en/of biologische wapens.

Hezbollah zou hoogstwaarschijnlijk reageren met het hele arsenaal krombaanwapens tegen militaire- en burgerdoelen in de hele Staat Israël.

Hamas zal, als het dan nog bestaat, in de Gazastrook een dag of twee afwachten om te kijken hoe de wind waait voordat het besluit tot een reactie.

Iran zal ook in een of andere vorm reageren tegen de Verenigde Staten in Irak en Afghanistan.

Wat zou daarop het Amerikaanse antwoord zijn?

Professor Zbigniew Brzeziński, die onder president Carter aan het hoofd stond van de Nationale Veiligheidsraad (van januari 1977 tot januari 1981), verwoordde de houding van het Witte Huis ten aanzien van een mogelijke Israëlische aanval als volgt: ‘De Verenigde Staten zullen de Israëlische vliegtuigen die op weg zijn om Iran te bombarderen, moeten neerschieten.’ (!) Als een Israëlische aanval was uitgevoerd tijdens het Obamatijdperk, zou Obama dat waarschijnlijk hebben beschouwd als een dolksteek in de rug van zijn ontspanningspolitiek. Een Israëlische aanval in het Trumptijdperk zou naar mijn mening alleen mogelijk zijn op basis van Israëlisch-Amerikaanse samenwerking of minstens een stilzwijgende Amerikaanse goedkeuring. Als dit scenario vandaag (oktober 2017) zou spelen, zie ik Trump nog niet instemmen met een aanval gezien alle restricties waarmee hij te maken heeft, zoals de generaals die hem omgeven en die volgens mij alles zouden doen om hem ervan te weerhouden in te stemmen met een beslissing Iran aan te vallen, of het nu door Amerika of Israël is. Als John Bolton of anderen die zijn mening delen op zo’n moment nog deel uitmaken van de Nationale Veiligheidsraad, kan de beslissing heel anders uitvallen!

Europa zou Israël veroordelen uit angst voor stijgende energieprijzen en de verstoring van de regionale en misschien wel mondiale orde. Europa zou het nietige Israël, dat wereldwijd nog nooit zo weinig aanzien heeft genoten, nimmer vergeven dat het dacht te moeten doen wat geen enkel ander land ter wereld zou durven.

Rusland zou ook met veroordelingen komen, maar het zou de vruchten van de Israëlische aanval plukken door Iran voor zich terug te winnen en te herbewapenen.

De rest van de wereld zou ook kritiek leveren op Israël, en hoewel de veroordeling door één bepaald land geen schade zou aanrichten, zou het van allemaal samen een beweging op gang kunnen brengen om Israël met sancties te treffen.

Een Israëlische aanval zou het einde kunnen markeren van de mondiale nucleaire proliferatie.

Deze hele beschrijving van de ‘dag erna’ zou alleen van toepassing zijn op een Israëlische aanval als de behaalde resultaten minder waren dan de vernietiging van de hele Iraanse nucleaire infrastructuur en/of de ondergang van het regime. Na een aanval die een einde aan het regime maakt, zou Israël veel lof toegezwaaid krijgen. Dit is gebaseerd op het precedent van de Israëlische aanval op de Iraakse kernreactor (Operatie Tamuz), die een succesvolle ‘afgesloten zaak’ was die geen uitzonderlijke reacties tegen Israël teweegbracht.

In juni 2015, aan de vooravond van de ondertekening van het atoomakkoord tussen Iran en de Verenigde Staten met hun bondgenoten, was de eerste vraag die ik mezelf stelde: ‘Zal het tot een akkoord komen?’ En het antwoord dat ik mezelf gaf was: ‘Blijkbaar!’ en de hoofdreden was dat president Obama het akkoord beschouwde als een vruchtbaar wapenfeit van zijn presidentschap. De Iraniërs die dit begrepen, zouden al hun talenten als onderhandelaars aanspreken om er steeds meer concessies uit te halen. Op basis waarvan stelde ik dit vast? Op basis van de vijftig jaar dat ik met Iran bezig ben geweest en de tweeënhalf jaar dat ik in dat land heb gewoond en gewerkt.

Mijn beste leraar Perzische taal was de bazaar van Teheran. De bazaar is niet alleen een winkelcentrum. Het is een belangrijke politieke en economische factor in de Perzische gemeenschap, het middelpunt van de Perzische onderhandelkunst en de schepper van de Perzische cultuur van

poppenkasterij. De bazaar is de ‘academie’ van de kunst van het valsspelen en afmatten van de ander. *Taqiyya* (de plicht van omzichtigheid), een van de drie zuilen van het sjiitische geloof, staat de moslim toe te liegen en te veinzen om te overleven. En voor wat betreft de kunst van onderhandelen is de westerse cultuur niet opgewassen tegen de Perzische cultuur.

Na de Iran-Irakoorlog, die de hele jaren tachtig duurde, en na de Koude Oorlog en de Eerste Golfoorlog versterkte het revolutionaire Iran de nationale veiligheidsdoctrine en definieerde het de toekomstige strategie. De Iraniërs kwamen tot de conclusie dat Iran behoefte had aan een allesomvattend strategisch arsenaal (chemisch, biologisch, nucleair, en middelen om ze te gebruiken) dat twee doeleinden moest dienen: ten eerste zorgen voor Irans immuniteit tegenover buitenlandse agressie waaronder Amerikaanse bedreigingen, en ten tweede Iran in staat te stellen een buitenlandse machtspolitiek te bedrijven en een regionale grootmacht te worden. Voor wat Iran betreft is militaire nucleaire slagkracht een noodzakelijke voorwaarde voor het verwezenlijken van deze twee doelstellingen.

Als een cultuur die in de zesde eeuw v.Chr. al een imperium was en daarna weer van de zevende eeuw tot de Khomeinirevolutie in 1979 ziet Iran niets in het westerse concept van ‘elke seconde telt’ en accepteert dat ook niet. Als het aankomt op het bereiken van een doel door onderhandelingen, is niemand opgewassen tegen de Pers. Hij heeft immens veel meer geduld dan de Amerikaan, die een geschiedenis van slechts tweehonderd jaar heeft, en daarop was mijn voorspelling geënt dat de Iraniërs de Amerikanen en hun bondgenoten zouden afmatten en hun steeds meer concessies zouden aftroggelen. In de loop van de tijd zullen ze hun deel van het akkoord nakomen, maar pas als alle sancties zijn opgeheven en hun betrekkingen met het Westen weer genormaliseerd zijn. In de toekomst zal de wereld te maken krijgen met nieuwe problemen en crises. Presidenten en staatshoofden zullen elkaar afwisselen en de Iraniërs zullen geleidelijk met kleine beetjes aan het akkoord beginnen te knagen, maar zo weinig dat ze nooit over de grenzen gaan die het Westen heeft gesteld. Op een moment dat hun past, wat op de einddatum van het akkoord kan zijn maar ook heel goed eerder, zullen ze verklaren een atoomstaat te zijn. Dan zullen ze hun eerste doel – immuniteit – hebben bereikt en gaan beginnen aan hun tweede doel – van Iran een regionale grootmacht maken – maar dan wel vastberadener en brutaler.

Op dat moment, als de wereld Iran zal moeten behandelen als een atoomstaat, zal die wereld zich ook de belangrijkste vraag moeten stellen: zal Iran zich gaan gedragen als een pragmatische staat of als een messiaanse staat? Deze vraag is absoluut niet theoretisch. Er mag niet vergeten worden dat de persoon die zijn vinger op de atoomknop heeft, de spirituele leider is die het woord van Allah spreekt en dus onfeilbaar is. Er mag niet worden vergeten dat het sjiisme co-existentie met ieder ander dan een sjiiet niet erkent en dat de verwezenlijking van het kalifaat, het hoogste uiteindelijke doel van het sjiitische geloof, een jihad tegen de ongelovigen rechtvaardigt.

Als de vraag in de simplistische vorm wordt gesteld – ‘messiaans of pragmatisch?’ – wordt geen aandacht besteed aan de subtiele kanten van het dilemma. Wanneer Iran lid wordt van de club van atoomstaten, zal de situatie fundamenteel anders zijn dan tijdens de Koude Oorlog, toen de wereldorde werd gedomineerd door twee blokken die een systeem van instrumenten en middelen in het leven riepen dat zorgde voor stabiliteit en fouten voorkwam. In een systeem van atoomstaten waartussen geen sprake is van symmetrie, die verschillende belangen hebben en die in sommige gevallen het welzijn van het menselijk ras niet als een prioriteit beschouwen, is een provocatie die partij A als aanvaardbaar beschouwt, maar die partij B omschrijft als een casus belli (een rechtvaardiging voor oorlog) voldoende voor een nucleair incident met een onvoorspelbare afloop.

Waar het op neerkomt is dat het denkbeeld van een fanatieke, sjiitische ayatollah met zijn vinger op de atoomknop angstaanjagend is.

---

[10] Vipin Narang, ‘Posturing for Peace? Pakistan’s Nuclear Postures and South Asian Stability’, *International Security* 34, nr. 3 (winter 2009-2010).

[11] Yossi Alpher: ‘When would Israel Attack Iran?’ *The Forward*, 1 sept. 2010. http://bit.ly/2yM7Qna; Robert C. Koons, ‘Just War and the Iran Crisis’, University of Texas, The Witherspoon Institute, *Public Discourse*, 7 maart 2012. http://bit.ly/2hxMJ13; Tamar Meisels, ‘Preemptive Strikes – Israel and Iran’, *Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, juli 2012. http://bit.ly/2yOiNEz

3. Inlichtingen en nationale veiligheid

Militaire doctrine zonder strategische diepte

Dit hoofdstuk werd begin 2016 geschreven, toen een delegatie (kennelijk gepensioneerde) Chinese generaals idc Herzliya bezocht en om een lezing over het onderwerp inlichtingen en nationale veiligheid vroeg. Ik dacht dat een leuk grapje aan het begin van mijn lezing zou meehelpen om het ijs te breken, en dus vroeg ik onze gasten of China het probleem van een gebrek aan strategische diepte kende… Ik slaagde er niet in om ook maar een zweem van een glimlach los te krijgen.

Israëls militaire doctrine begon in tegenstelling tot de nationale veiligheidsdoctrine uit te kristalliseren na de Onafhankelijkheidsoorlog. Na het tekenen van het wapenstilstandsverdrag besloeg het oppervlak van de jonge Staat Israël twintigduizend vierkante kilometer. De Joodse bevolking telde ongeveer 750.000 personen (bij benadering 600.000 waren al in het land voor de stichting van de staat en tijdens de oorlog waren nog eens 150.000 binnengekomen) en er was een minderheid van ongeveer 120.000 personen. Het kleine land werd omringd door Libanon, Syrië, Jordanië en Egypte, waarmee het betrekkingen onderhield op basis van een regime van wapenstilstandsbepalingen. Irak, dat had deelgenomen aan de oorlog, had ervan afgezien een wapenstilstand te sluiten, dus verkeren Israël en Irak volgens internationaal recht tot op de dag van vandaag nog in een de facto staat van oorlog.

Tijdens de eerste 25 jaar van onafhankelijkheid kregen we te maken met vijf oorlogen: de Onafhankelijkheidsoorlog van 1947-1949, de Sinaïcampagne van 1956, de Zesdaagse Oorlog in 1967, de Uitputtingsoorlog van 1967-1970 en de Jom Kipoeroorlog in 1973. In deze 25 jaar, de eerste generatie van Israëlische onafhankelijkheid, werden de bouwstenen van onze militaire doctrine gevormd.

De eerste bouwsteen was afschrikking, wat in de praktijk neerkomt op het creëren van een terreurevenwicht waarin de vijand weet – of denkt te weten – dat hij voor een provocatie een prijs zal moeten betalen die te hoog

is omdat het om een uitzonderlijk zware vergelding gaat. Het principe van afschrikking als een van de bouwstenen van een nationale veiligheidsdoctrine geldt voor elk land dat vijanden heeft, dus zeker ook voor een klein land als Israël, dat in die jaren omringd was door vijandige staten.

De tweede bouwsteen is een early warning (vroege waarschuwing), die een dubbele laag heeft. De eerste laag is een strategische waarschuwing met als vereiste een infiltratie op besluitvormingsniveau, omdat dan de informatie wordt verkregen die de bedoelingen van de vijand blootlegt. De tweede is een tactische en operationele waarschuwing die betrekking heeft op het tijdstip van het uitbreken van de oorlog en de oorlogsplannen van de vijand.

De derde steen is onderwerpen/verslaan, wat staat voor een alomvattende militaire kracht die absolute superioriteit over de vijand garandeert.

De grondgedachte achter deze drie bouwstenen is dat zelfs als afschrikking mislukt en zelfs als er geen waarschuwing is, we nog steeds in staat zijn de vijand te verslaan. Dit was het geval in de Jom Kipoeroorlog, met één verschil: we kregen een waarschuwing, maar die werd verkeerd geïnterpreteerd door degenen die de leiding hadden bij het beoordelen van inlichtingen, en een waarschuwing die niet juist wordt geïnterpreteerd, is hetzelfde als helemaal geen waarschuwing.

De vierde bouwsteen is het principe van het zo snel mogelijk overbrengen van de oorlog naar het grondgebied van de vijand. De grondgedachte achter dit principe is de afwezigheid van strategische diepte en het gegeven dat Israël als algemene regel geen preventieve oorlogen voert. Andere overwegingen zijn de poging om van de vijand een verdediger in plaats van een aanvaller te maken en het minimaliseren van schade aan het thuisland en de eigen burgers. De noodzakelijke voorwaarden voor het verwezenlijken van deze doelen zijn kwalitatieve inlichtingen over de sterkte van de vijand en operationele inlichtingen over doelen in vijandelijk gebied.

Uit al het bovenstaande kunnen we leren dat Israëls gebrek aan strategische diepte het noodzakelijk maakte een offensieve verdedigingsdoctrine toe te passen en te ontwikkelen, waarnaast alleen de optie van een preventieve oorlog overbleef. Het ontbreken van een preventieve oorlog in het strategische arsenaal van Israël is verankerd in de politieke werkelijkheid dat als Israël als eerste aanvalt, het niet alleen door

de Arabische staten, maar door de hele wereld beschuldigd zal worden van agressie. De Israëlische regeringen hebben altijd zeer veel belang gehecht aan het beeld dat de wereld – het Westen in het algemeen en de Verenigde Staten in het bijzonder – van Israël had als een land dat oorlogen opgedrongen kreeg en dat alleen maar ten oorlog trekt om zich te verdedigen tegen agressors.

De militaire doctrine uit de tijd voor de stichting van de staat was hybride, omdat die variabel en niet echt coherent was. De Joodse gemeenschap van voor de onafhankelijkheid, de *Jisjoev*, leefde in de moeilijkste omstandigheden, want de twee bevolkingsgroepen, Joden en Arabieren, leefden tussen elkaar op hetzelfde grondgebied. Het aantal Palestijnse Arabieren was veel groter dan het aantal Joden. De Palestijnse Arabieren hadden een onbegrensde strategische ondersteuning in de vorm van het hele Midden-Oosten vol Arabische staten die allemaal een geregeld leger bezaten.

Het Joodse militaire antwoord kreeg gestalte in de vorm van geheime milities die opereerden onder het Brits Mandaat. Deze milities ontstonden en opereerden in een politieke omgeving waarin de politieke partijen zich voorbereidden op de strijd om de macht in de toekomstige onafhankelijke staat die gesticht zou worden na afloop van het Brits Mandaat. De grootste en belangrijkste onder deze milities was de Hagana, die ondergeschikt was aan het Jewish Agency for Palestine en onder controle stond van de Arbeidspartijen (Mapai en Mapam). De Hagana zette een operationele eenheid op die in organisatie en doelstellingen overeenkwam met een militaire inlichtingendienst, de Informatiedienst (Shai). De Shai had een netwerk van regionale afdelingshoofden die Arabischsprekende officieren onder zich hadden, die op hun beurt weer agenten rekruteerden onder de Arabische bevolking: humint, destijds de enige discipline van inlichtingendiensten. Hier en daar kon men ook het zeer bescheiden begin waarnemen van inlichtingen die werden verzameld door het afluisteren van communicaties. Het inlichtingenproduct bestond uit de ‘dorpsdossiers’ die alle informatie bevatten voor een militair of diplomatiek optreden. De andere milities – Etsel en Lechi – hielden zich alleen bezig met het verzamelen specifieke informatie ten behoeve van geplande operaties, voornamelijk tegen de gezagsdragers van het Mandaat.

Vijf Arabische staten – Egypte, Jordanië, Libanon, Syrië en Irak – stuurden legers om de Staat Israël meteen na de

onafhankelijkheidsverklaring te vernietigen. Het aantal slachtoffers van de Onafhankelijkheidsoorlog wordt geschat op ongeveer zesduizend, dat wil zeggen één procent van de Joodse bevolking. De oorlog eindigde met wapenstilstandsverdragen, niet met vredesverdragen. Het Israëlisch Defensieleger werd in de loop van de oorlog gevormd en kwam er zwaar geschonden uit. De periode meteen na de oorlog was een vormende tijd waarin Israëls nationale veiligheidsdoctrine werd vastgesteld en de militaire doctrine werd uitgebreid. Daarbij was het gebrek aan strategische diepte een beslissende variabele in het strategisch denken.

David Ben-Gurion, stichter van de staat en de eerste premier en minister van Defensie, definieerde de nationale veiligheidsdoctrine die was gebaseerd op de eerder besproken militaire doctrine. Ben-Gurions definitie omvatte de volgende elementen:

> Israël moet een strategische bondgenoot hebben die een supermacht is.
> Israël moet regionale allianties sluiten (het concept van de noordelijke en zuidelijke ‘driehoeken’).
> Israël moet militair superieur zijn aan al zijn vijanden.
> Israël moet over strategische militaire slagkracht beschikken.
> Israël moet economisch superieur zijn.
> Israël moet wetenschappelijk en technologisch superieur zijn.
> Israël moet de nationale veerkracht onderhouden en beschermen, die tot uiting komt in het geloof van de burgers in de rechtvaardigheid van Israëls bestaan en hun bereidheid op te offeren wat noodzakelijk is om het nationale voortbestaan zeker te stellen.

De jaren vijftig waren een vormende periode voor de vernieuwing van het Israëlisch Defensieleger (idf) en de transformatie naar een modern leger. Tegelijk werd een offensieve veiligheidsdoctrine ontwikkeld. De militaire leiding van het idf bestond uit commandanten van groot kaliber. Vanwege hun unieke bijdrage wil ik hier twee van hen bij name noemen. De eerste is Ariel Sharon, wiens bijdrage in de vorm van afschrikking en beslissende overwinningen met Eenheid 101 en de paratroepers van uitzonderlijk belang was. De tweede is Avraham Arnan, die een unieke bijdrage leverde met het opstellen van de doctrine en de eisen voor de inlichtingenoorlogvoering die bij afwezigheid van strategische diepte de mogelijkheid van een early warning bood .

De Zesdaagse Oorlog in 1967 betekende voor de Staat Israël een enorme sprong voorwaarts als het ging om strategische diepte. Van een positie van strategische inferioriteit vóór het uitbreken van de oorlog slaagde het idf erin om binnen slechts één week militaire actie drie Arabische legers te verslaan en de strategische diepte van het land enorm te vergroten. De verovering van de Sinaï voegde zestigduizend vierkante kilometer toe aan Israëls strategische diepte, een gebied dat drie keer groter was dan het hele land. Het idf bezette de westelijke Jordaanoever, een overwinning die zorgde voor extra gebied en een grens die fungeert als een natuurlijk militair obstakel. De verovering van de Syrische Golanhoogten bracht Damascus dichter binnen bereik van Israëlische artillerie.

Israël betrad de ruimte en dat betekende op zowel het gebied van communicatie als het gebied van beelden nog meer Israëlische strategische diepte. Het satelliettijdperk leverde een aanzienlijke bijdrage aan Israëls inlichtingendoctrine. Het besef dat het idf doelen ver buiten de landsgrenzen kon bereiken, versterkte Israëls vermogen tot afschrikking in hoge mate. visint-satellieten verbeterden de Israëlische informatie-inwinning aanzienlijk, zelfs in operatiegebieden ver buiten de grenzen, en dat was van invloed op zowel de afschrikking als de early warning.

De dreiging van krombaanwapens (raketten, mortieren e.d.) dwongen Israël een defensieve dimensie aan de traditionele offensieve doctrine toe te voegen. Vanwege de grootte van het land, de bezorgdheid voor mensenlevens en de compactheid van de economische infrastructuur besloot Israël te investeren in de ontwikkeling van een hermetische drietrapsparaplu tegen alle raketsystemen:

De IJzeren Koepel, een systeem tegen tactische raketwapens met een bereik tot honderd kilometer.
Davids Slinger, een systeem tegen raketten voor de middellange afstand.
De Pijl, een systeem tegen ballistische raketten voor de lange afstand.

Dit uit drie lagen bestaande luchtafweerverdedigingssysteem leverde samen met het opwaarderen van offensieve systemen zoals de F-35 (de Lightning, een multifunctionele jager met stealtheigenschappen) en de uitbreiding van het aantal onderzeeboten, een aanzienlijke bijdrage aan Israëls

afschrikkingsvermogen en het vergrootte de preventieve capaciteit van het Israëlisch Defensieleger.

Het cybertijdperk heeft variabelen van een heel nieuwe orde toegevoegd aan de wereld van het strategisch denken. De eerste variabele is dat cybermiddelen de dimensie van strategische diepte volledig neutraliseert. Je kunt nu elk doel van overal op aarde aanvallen. De tweede is dat de potentiële schade van een cyberaanval overeenkomt met de schade van een aanval met niet-conventionele wapens, zoals chemische, biologische of kernwapens. De derde variabele is dat het moeilijk of bijna onmogelijk is om de aanvaller en/of zijn locatie te identificeren. De betekenis hiervan is dat het in de cyberwereld onmogelijk is om het systeem van regels toe te passen dat bestond in het strategische denken van het tijdperk van de Koude Oorlog met zijn afschrikkingsevenwicht. De cyberproblemen die aan de dag kwamen tijdens de laatste presidentiële campagne in de Verenigde Staten schetsen een duidelijk beeld van de mogelijke schade van dit instrument, zelfs als het niet wordt gebruikt om de infrastructuur van een staat te vernietigen.

De cyberaanval die plaatsvond tijdens de verkiezingen in de Verenigde Staten is ontworpen met psychologische oorlogvoering als doel. Zonder twijfel is de schade die deze aanval heeft aangericht enorm geweest. Het verstoorde de relatie tussen de aantredende president en de Amerikaanse inlichtingengemeenschap totaal, wat een ongehoord fenomeen was in de geschiedenis van de relaties tussen het Witte Huis en de belangrijkste inlichtingendiensten ter wereld. Het zaaide wantrouwen en twijfel onder een groot deel van de kiezers over het kiessysteem in een democratisch land. Het bewees ook dat de Verenigde Staten net als veel andere landen nog steeds een fundamentele, systematische en alomvattende doctrine op het punt van cyberoorlogvoering missen. De reactie van president Obama op de Russische cyberaanval – 35 Russische diplomaten werden de Verenigde Staten uitgewezen – kwam uit een Koude Oorloghandleiding. In die tijd was het gebruikelijk om diplomaten uit te wijzen als antwoord op spionage. De omvang van de schade van deze bijzondere cyberaanval is onmetelijk veel groter dan elke schade die een spion, zelfs een ‘topspion’, zou kunnen aanrichten. Ervan uitgaande dat de Amerikanen onweerlegbaar bewijs hebben dat de Russen achter de aanval zaten, zou een passender reactie zijn geweest om op dezelfde manier te antwoorden: een cybertegenaanval op Russische doelen die de Russen evenveel of zelfs nog

meer schade zou hebben berokkend dan zij in de Verenigde Staten hadden veroorzaakt. Men mag redelijkerwijs veronderstellen dat het onevenwichtige Amerikaanse antwoord een gevolg was van Obama’s onwil om de betrekkingen met Rusland aan de vooravond van zijn vertrek op de spits te drijven, of omdat hij geen sterk bewijs had dat de Russen ervoor verantwoordelijk waren, of misschien was het een combinatie van beide.

De wereld van cyberoorlogvoering is dubbelgelaagd, omdat die is samengesteld uit de ontwikkeling van een verdediging tegen een aanval van tegenstanders en de ontwikkeling van eigen middelen om de systemen van de tegenstander aan te vallen. De opbouw van capaciteit voor cyberoorlogvoering is voornamelijk gebaseerd op inlichtingen van hoge kwaliteit en op geavanceerde inlichtingenoperaties die ook een tweeledig doel hebben: de aanvalscapaciteit van de vijand leren kennen om je eigen verdedigingssysteem op te zetten en de defensieve mogelijkheden van de vijand leren kennen om de eigen aanvalsmiddelen op te bouwen. Een voorwaarde voor een overwinning in dit soort oorlogvoering is tenminste anderhalve generatie voorliggen op de tegenstander als het gaat om verdediging en ook aanval op dit terrein. Die anderhalve generatie als uitgangspunt is gebaseerd op het gegeven dat als de tegenstander jou inhaalt, je nog steeds het voordeel hebt van een voorsprong van een halve generatie.

Er is nog slechts één ding te zeggen over het onderwerp strategische diepte op mondiaal vlak en in de context van niet-conventionele wapens. Strategische diepte is dialectisch van belang voor twee aspecten: veerkracht en het ‘vermogen tot een vervolgaanval’. Als het gaat om veerkracht moet een land met een klein grondgebied en een hoge bevolkingsdichtheid en een infrastructurele concentratie in een betrekkelijk klein gebied kunnen beschikken over de ultieme afschrikking. Als afschrikking niet werkt, bestaat het gevaar dat één barrage het hele land plat zou kunnen leggen. Het vermogen tot een vervolgaanval versterkt de afschrikking, omdat het de vijand duidelijk maakt dat hij niet in staat is jou te verslaan. Daarnaast zou je met jouw vermogen tot een vervolgaanval de vijand kunnen verslaan of in ieder geval genoeg schade kunnen berokkenen om hem ervan te overtuigen dat het uitvoeren van de eerste aanval onverstandig was.

De nationale inlichtingenbeoordeling

De structuur van de inlichtingengemeenschap van de Staat Israël – Militaire Inlichtingen (MI), het Instituut voor Informatie-inwinning en Speciale Taken (de Mossad) en de Algemene Veiligheidsdienst (Sjien Beet of Sjabak) – werd gevormd in het begin van de jaren vijftig van de twintigste eeuw door de eerste premier van de onafhankelijke Staat Israël, David Ben-Gurion. Als verklaard democraat was hij terecht van mening dat een niet-noodzakelijke concentratie van macht in de handen van één instantie zo veel mogelijk vermeden moest worden. Hij erkende dat inlichtingen macht betekenen en dat een inlichtingengemeenschap dus op zo'n manier moet worden opgebouwd dat er niet één enkel machtscentrum is. Een teveel aan macht kan corruptie en misbruik in de hand werken.

Ben-Gurion besloot dat het hoofd van de MI ondergeschikt zou zijn aan de minister van Defensie via de stafchef van het idf; de hoofden van de Mossad en Sjien Beet zouden meteen onder de premier vallen. De cynici vroegen wat de waarde hiervan was, aangezien Ben-Gurion toentertijd deze beide rollen vervulde en alle macht dus toch bij hem geconcentreerd zou zijn! Het antwoord op deze vraag is vervat in het historische verhaal van de stichting van de staat. Ben-Gurion begreep dat de enige garantie voor het voortbestaan van dit wonder dat de Staat Israël heette, was gelegen in het zo snel mogelijk opzetten van een sterk Israëlisch Defensieleger. Hij nam die taak zelf op zich in de hoedanigheid van minister van Defensie. Zodra de staat was gesticht en het idf inderdaad in staat zou moeten zijn het voortbestaan ervan te garanderen, zou het moment aanbreken om het principe van de decentralisatie van macht binnen de inlichtingengemeenschap door te voeren.

Ben-Gurion definieerde niet alleen de hiërarchie van de jonge inlichtingengemeenschap, hij bakende ook de terreinen van verantwoordelijkheid en de grenzen van de drie inlichtingendiensten af:

> Het inlichtingenkorps van het idf zou de centrale en grootste dienst moeten zijn, omdat het verantwoordelijk is voor de early warning en voor het samenstellen van inlichtingen voor het idf gericht op toekomstige oorlogen. Als het om grondgebied gaat, verzamelt MI inlichtingen binnen en buiten de Staat Israël.
>
> De Mossad is verantwoordelijk voor het verzamelen van inlichtingen voor MI alsook voor eigen operaties en voor speciale operaties, d.w.z.

elke operatie voor de Staat Israël die geen enkele andere organisatie kan uitvoeren.

De Sjien Beet, die verantwoordelijk is voor binnenlandse veiligheid, dus voor de bestrijding van allerlei subversieve activiteiten en contraspionage, opereert binnen de grenzen van de Staat Israël.

Het is belangrijk om op te merken dat de inlichtingengemeenschap bij de start bestond uit drie inlichtingendiensten, waarvan de belangrijkste – MI – vanaf het allereerste begin onderzoeks- en evaluatiemiddelen ontwikkelde. De andere twee diensten hielden zich voornamelijk bezig met het verzamelen van inlichtingen en hadden geen onderzoeks- en evaluatiemogelijkheden, met uitzondering van het onderzoeken van inlichtingen voor hun operaties.

In de begindagen van de gemeenschap werd een mechanisme opgezet om richting te geven aan het verzamelen van inlichtingen. Omdat MI de enige dienst was die ook onderzoek en beoordeling deed, sprak het vanzelf dat die de bedreigingen voor Israël vaststelde en vertaalde in eei (Essentiële Elementen van Informatie), om ze vervolgens door te geven aan de Mossad en de Sjien Beet, die 'onderaannemers' van MI waren in alles wat verband hield met het reageren op de nationale eei.

Het systeem van inlichtingen vergaren tussen MI, Mossad en Sjien Beet schiep na verloop van tijd een zeer belangwekkende symbiose. Aanvankelijk was het eenrichtingsverkeer: Militaire Inlichtingen informeerde de andere twee diensten en gaf ze een beoordeling van het doorgegeven materiaal gevolgd door meer informatie. De Mossad en Sjien Beet gaven MI daarna specifieke inlichtingen door over de operaties waarvoor zij verantwoordelijk waren en MI zou hun dan voorzien van relevante inlichtingen uit de eigen bronnen.

Mettertijd gingen de onderzoekers van MI begrip tonen voor het potentieel van de bronnen van de andere twee diensten en vroegen ze om zowel de informatie die ze doorgaven, als de kwaliteit van de bronnen zelf te beoordelen. De beoordeling van de bronnen was een belangrijk instrument voor de twee inlichtingen vergarende diensten, de Mossad en de Sjien Beet. Dit groeide uit van een eenmalige gebeurtenis naar een periodiek, jaarlijks en soms extra evaluatiemechanisme.

In een later stadium wees het informatie-inwinningssysteem van MI een eigen vertegenwoordiger aan, een hoofdofficier, als attaché bij de humint-eenheid van de Mossad. De permanente aanwezigheid van een MI-officier in de Mossad verbeterde het werkproces aanzienlijk. Om te beginnen stelde deze aanwezigheid beide organisaties, MI en Mossad, in staat om in realtime, 24 uur per dag, elke dag samen te werken. Ten tweede onthulde de Mossad alle geheimen achter het eigen werk – zowel inlichtingen als operaties – aan de vertegenwoordiger van Militaire Inlichtingen, zodat via hem de hoogste geledingen van MI het inlichtingenproduct dat de Mossad verschafte beter konden begrijpen en waarderen. Ten derde stelden de onthullingen via de vertegenwoordiger bij de Mossad MI in staat om de informatiebijeenkomsten te richten op de individuele bron en het geïdentificeerde potentieel.

De ontwikkeling van het verzamelen van inlichtingen werd verder versterkt toen de onderzoeksafdeling van MI vroeg of hun mensen erbij konden zijn als bronnen werden ondervraagd en de Mossad daarmee instemde. Achteraf gezien was het volgens mijn oprechte mening in dit stadium dat het systeem echt begon te ‘draaien’. Waarom zeg ik dit? Het antwoord vergt een nogal lange uitleg die verband houdt met het ethos van humint waarmee ik tijdens mijn eerste tien jaar bij de Mossad te maken kreeg. humint is het ‘vliegdekschip’ van de inlichtingenprofessies, in de eerste plaats door de lange geschiedenis, die begint in het tijdperk van Josef en zijn broers in Genesis, maar ook zeker vanwege het voordeel van humint boven de andere inlichtingendisciplines. Dit voordeel komt tot uiting in het feit dat een officier die inlichtingen verzamelt en die als gevolg van zijn training ook geheim agent is, meteen rechtstreeks kan praten met zijn of haar bronnen. In alle andere inlichtingendisciplines – comint, sigint, visint en osint – kan de inlichtingenofficier bepaalde informatie over een bepaald onderwerp op een bepaalde plaats en op een bepaalde tijdstip in handen krijgen, maar hij kan geen vragen stellen. Het rechtstreekse gesprek tussen de verzamelende officier en zijn of haar bron is de beste manier om inlichtingen over de bedoelingen van de vijand te verkrijgen.

Het klassieke ethos van de inlichtingen verzamelende Mossadofficier is dat van iemand die weet hoe een bron gerekruteerd, gecontroleerd en achteraf gedebriefd moet worden. Ik vond dat ik vertrouwen moest hebben in de opvatting van mijn commandanten die in mij zo’n officier zagen. Het verzoek van MI aan de Mossad om zijn onderzoekers te laten aansluiten bij

de inlichtingen verzamelende officieren van de Mossad werd door de Mossad geaccepteerd als onschuldig en professioneel, omdat een extra onderzoeker bij de debriefing van een bron tenslotte een betere kwaliteit zou garanderen. Feitelijk werd de Mossad een soort reisbureau voor MI-onderzoekers voor wie een reisje van een paar dagen naar het buitenland (in de periode van de jaren zestig en zeventig) een verleiding inhield waaraan moeilijk weerstand kon worden geboden. Ongeacht of het gerechtvaardigd was, werd die mogelijkheid dus uitgebuit.

De inlichtingen verzamelende officier die had geleerd dat het geleverde inlichtingenproduct de reden was voor zijn bestaan, zag achteruitgang en het ontstaan van een nieuw slag collega’s, mensen die meer prat gingen op hun rekruteringstalent dan op de kwaliteit van de inlichtingen die ze produceerden. Ik zie hierin een verdraaiing van prioriteiten waarin meer belang wordt gehecht aan een vaardigheid die een instrument is dan aan het uiteindelijke doel, en dat doel draait om de inlichtingen waarvoor jouw de organisatie bestaat. Daarom stemde ik gedurende de periode dat ik directeur van de Mossad was alleen toe in de aanwezigheid van MI-onderzoekers bij ontmoetingen met bronnen als het gerechtvaardigd was en niet als iets wat een standaard routine was.

Sinds de jaren vijftig is de werkelijkheid bijna onherkenbaar veranderd en daarmee de bedreigingen waarmee de Staat Israël te maken heeft. Wij, de leden van de inlichtingengemeenschap, en de hele natie Israël zouden trots moeten zijn dat alle onderdelen van de die gemeenschap zich verrassend snel aan deze veranderingen hebben aangepast als het gaat om het trainen van mensen, technologische instrumenten en doctrines van oorlogvoering.

Met ingang van midden jaren zeventig werd de Mossad belast met de extra taak van het verijdelen van vijandige activiteiten in doellanden (vijandelijke staten) en het grotere totaal (de rest van de wereld). Eind jaren zeventig begon de Mossad ook de verantwoordelijkheid op zich te nemen van het verijdelen van de opbouw van niet-conventionele wapens door doellanden. Als gevolg van deze taken raakte de Mossad betrokken bij zowel het verzamelen van inlichtingen als preventieve maatregelen. Daardoor ontstond binnen de Mossad een grote behoefte aan het ontwikkelen van onderzoeks- en beoordelingsmogelijkheden op deze twee terreinen. En

daarmee begon het systeem waarbinnen Militaire Inlichtingen de enige organisatie voor onderzoek en beoordeling was, om te vallen.

De jaarlijkse inlichtingenbeoordeling was – en is nog steeds – het hoogtepunt van het jaar voor wat betreft het inlichtingenwerk van de gemeenschap. Vanaf de stichting van de staat tot de aanbevelingen van de commissie-Agranat, die in 1973 na de Jom Kipoeroorlog werd ingesteld, was iedereen het ermee eens dat MI de nationale inlichtingenbeoordelaar van de Staat Israël was. De onderzoeksafdeling van MI was het nationale coördinatiecentrum waar alle onbehandelde inlichtingen van elke partij in het land naartoe vloeiden. Het Inlichtingenkorps van het idf was niet alleen onderzoeker en beoordelaar, het was een onafhankelijke inlichtingenproducent op alle gebieden van inlichtingen die bleef groeien tot de omvang van een grootmacht was bereikt. De onderzoeksafdeling van MI was een reusachtige onderneming met als producten onderzoek, beoordelings- en situatierapporten, eei's en informatiebijeenkomsten op een dagelijkse, wekelijkse, maandelijkse, halfjaarlijkse en jaarlijkse basis.

De partners die werden beschouwd als ondergeschikte leden van de Israëlische inlichtingengemeenschap – de Mossad en de Sjien Beet – hadden afgezien van het onbehandelde inlichtingenmateriaal dat ze het hele jaar door aan de onderzoeksafdeling van MI leverden geen directe inbreng bij de jaarlijkse inlichtingenbeoordeling, die zoals gezegd het hoogtepunt van de jaarlijkse werkcyclus was.

Jarenlang en gedurende mijn hele carrière bij de Mossad onderhield ik nauwe werkbetrekkingen met de hoogste rangen van het Inlichtingenkorps. Ik leerde ze te bewonderen voor hun opmerkelijke successen als ging om zaken die het voortbestaan van de Staat Israël bedreigden. Maar zelfs de beste systemen schieten van tijd tot tijd tekort! En wanneer de operationele cultuur van het systeem een uitmuntendheid bepleit die prestaties voortdurend tot het randje drijven, is het onmogelijk om geen rekening te houden met het bestaan van een rode lijn waarvan het overschrijden betekent dat er een fout is gemaakt. Soms een kolossale fout.

De belangrijkste eigenschappen van een inlichtingenofficier op een positie waar beslissingen worden genomen:

> Een onophoudelijk streven naar uitmuntendheid. Dit zou de standaard moeten zijn.

Onder de juiste omstandigheden weten wanneer het besluit tot actie moet vallen, en dat in een werkomgeving waar actie de standaard is.
Scepticisme en bij twijfel voorafgaand aan een beslissing denken aan het adagium: ‘Wanneer er sprake is van enige twijfel, is er geen twijfel.’ (Dit is een bewering die van praktische betekenis is, want je moet niet eindeloos blijven worstelen en overleggen. Neem een beslissing!)
Weten hoe je constant je zelfvertrouwen op de proef stelt, iets wat je met tijd en ervaring leert, en onthouden dat bescheidenheid soms ook een optie is.

Een Hebreeuws gebed luidt: ‘Ik ben jong geweest en nu ben ik oud.’ En in wereld van inlichtingen heb ik alles meegemaakt. Ik geef toe dat ik ook meer dan eens te maken heb gehad met een of andere zwakheid die verband hield met de essentie van de eigenschappen die ik boven heb genoemd. En wat is de boodschap die opgesloten ligt in mijn woorden? Ik zal het op de meest ongezouten en simpele manier zeggen: als ik na de Jom Kipoeroorlog hoofd van Militaire Inlichtingen was geweest, zou ik van de premier hebben geëist dat naast de aanbevelingen van de commissie-Agranat, een extern, professioneel en extrajudicieel orgaan de inlichtingenproducten van MI moest onderzoeken. En dat onderzoek moest zich ook uitstrekken tot de inlichtingenproducten van de Mossad en de Sjien Beet na het opzetten van hun onderzoeksafdelingen, alles in overeenstemming met de aanbevelingen van de commissie-Agranat. Na het ontbinden van de commissie is elke poging om een Nationale Veiligheidsraad, een nationale veiligheidsadviseur, een inlichtingenadviseur enzovoort in het leven te roepen, uitgelopen op een mislukking omdat ze niet opgewassen waren tegen de taken zoals ik die heb omschreven.

Ik zal slechts een van die pogingen waaraan ik deelnam, en die bij mijn weten tot nu toe nog niet openbaar is gemaakt, even aanstippen. De commissie-Agranat voltooide haar werk en de Staat Israël verviel in een politiek en ook nationaal trauma. Hoofd Militaire Inlichtingen generaal-majoor Eli Zeira nam ontslag zoals was aanbevolen door de commissie-Agranat en werd vervangen door generaal-majoor Shlomo Gazit, een protegé van Moshe Dayan. Stafchef David Elazar (‘Dado’) nam op aanbeveling van de commissie ook ontslag en werd op aandringen van

Dayan vervangen door generaal Motta Gur, die tijdens de oorlog idf-attaché in Washington was geweest.

Minister van Defensie Dayan nam ontslag, grotendeels nadat openbaar druk was uitgeoefend. Premier Golda Meir nam ook ontslag na publieke druk, maar ik denk dat in haar geval de verslechtering van haar gezondheid, de enorme stress en gevoelens van spijt ook bijdroegen aan haar vertrek.

De deur stond open voor Pinchas Sapir om premier te worden. De ‘beroepspolitici’ van de Mapai, van wie Sapir er één was, wilden dat hij het deed, maar Sapir wilde de post niet. Hij was van mening dat de Israëlische premier op veiligheid georiënteerd moest zijn en had niet het gevoel dat hij daaraan voldeed, en dat zeker na een oorlog die het Israëlische publiek gewond had achtergelaten met de vraag of Israël wel in staat was de uitdagingen op het gebied van veiligheid tegemoet te treden.

Yigal Allon, bevelhebber van de Palmach en misschien de belangrijkste gevechtscommandant in de Onafhankelijkheidsoorlog, beschouwde zichzelf als een natuurlijke kandidaat voor het premierschap, maar Allons politieke macht was al afgekalfd. Als lid van de Ahdut Ha’avodapartij, die Mapaiveteranen altijd argwanend hadden bekeken, wist hij dat er geen kans was dat de meerderheid van de Arbeidspartij die bij Mapai hoorde, hem zou accepteren als de erfgenaam van Golda Meir.

Deze situatie was voor Sapir en de meesten van de Mapaioldtimers aanleiding om voor Yitzhak Rabin te kiezen als Golda’s opvolger. Rabin wilde de baan, maar op eigen kracht en niet omdat hij iemands ‘man’ was, niet van Golda en niet van zijn chef uit zijn Palmachtijd, Yigal Allon. Rabin had behoefte aan een periode van rust zonder bevingen, niet in de politieke arena en niet in de krijgsmacht. De man die hij beschouwde als iemand op wie hij kon steunen, was de directeur van de Mossad, Zvi Zamir, een vriend uit zijn tijd bij de Palmach, die de hele oorlog Golda had gesteund en die betrekkelijk ongeschonden uit de oorlog en de commissie-Agranat was gekomen. Rabin wilde hem naast zich hebben als bijzonder veiligheidsadviseur voor de premier. Zamir was bereid om over dit voorstel na te denken, maar opperde tegelijk dat de premier een commissie zou moeten benoemen met als rol het onderzoeken van een reeks onderwerpen die verband hielden met de organisatie van de inlichtingengemeenschap in het post-Jom Kipoeroorlog-tijdperk en het doen van aanbevelingen voor veranderingen en verbeteringen.

Zo’n commissie werd op 26 april 1974 geïnstalleerd. De leden waren Zvi Zamir, die voorzitter was, Mordechai Gazit, directeur-generaal van het bureau van de premier, generaal-majoor Shlomo Gazit, hoofd Militaire Inlichtingen, Yossef Harmelin, hoofd van Sjien Beet, en Avraham Kidron, directeur-generaal van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Het mandaat van de commissie was het doen van aanbevelingen met betrekking tot de organisatie van de inlichtingengemeenschap, waaronder:

> Het afbakenen van gebieden van activiteiten en verantwoordelijkheden tussen de onderzoeksafdelingen van de generale staf/Militaire Inlichtingen, de Mossad, het ministerie van Buitenlandse Zaken en de Sjien Beet.
>
> Methoden voor de verspreiding van informatie uit de verzamelende eenheden naar onderzoekseenheden, de verdeling van beoordelingsrapporten onder beoordelingsorganen en de verdeling van beoordelingen van beoordelingsorganen onder de beleidsbepalende partijen.
>
> De autoriteit en de modus operandi van de bijzondere inlichtingenadviseur van de premier, zoals aanbevolen door de commissie-Agranat.

De beweegreden die voor Zamir bepalend was bij zijn antwoord op Rabins verzoek, was dat hij dan degene was die de gelegenheid kreeg om de aanbevelingen van de commissie-Agranat door te voeren en de inlichtingengemeenschap te veranderen in een pluriform organisme. Uit het mandaat dat de commissie-Zamir werd verleend, kan men opmaken dat Zamir zich niet beperkte tot het vormgeven van de rol van inlichtingenadviseur van de premier, maar dat hij wel degelijk fundamentele veranderingen probeerde aan te brengen in de manier waarop de gemeenschap tot de Jom Kipoeroorlog had gefunctioneerd.

Zvi Zamir benoemde mij tot secretaris van de commissie. Onder zijn leiding werd een discussieplatform voorbereid onder de titel ‘De inlichtingenbeoordeling van de staat’. Het document omvatte zeventien pagina’s. De commissie hield twee lange besprekingen, waarna op 8 mei 1974 een rapport met aanbevelingen en bezwaren aan de premier werd voorgelegd. Na een bespreking met de premier op 18 augustus 1974 werd het rapport teruggestuurd naar de commissie om de voorstellen en

aanbevelingen nog eens door te nemen. Gesprekken om leemtes te dichten bleven doorgaan tot 25 augustus, toen de definitieve tekst voor de premier werd voorbereid.

Op dat moment was het werk van de commissie definitief gedaan. De laatste versie van de aanbevelingen werd nooit besproken met premier Rabin. Zamir weigerde de benoeming tot inlichtingenadviseur van de premier en nam ontslag uit de Mossad.

Wat was er achter de coulissen gebeurd? Het hoofd van MI, generaal-majoor Shlomo Gazit, zette tijdens elke vergadering van de commissie alles op alles om de status van MI als nationale beoordelaar te behouden. Het hoofd van de Sjien Beet, Yossef Harmelin, steunde Gazit daarin en de directeur-generaal van het bureau van de premier, Mordechai Gazit (die toevallig de oudere broer was van Shlomo Gazit), was niet aanwezig bij de vergaderingen, omdat hij het druk had met het begeleiden van de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, Henri Kissinger, die in die tijd Israël bezocht. Avraham Kidron, directeur-generaal van ministerie van Buitenlandse Zaken, was het enige commissielid dat de opvatting van Zamir steunde.

Gedurende heel de periode dat de commissie bezig was, had Zamir geregeld contact met Rabin, en tijdens die gesprekken gaf Rabin Zamir te verstaan dat hij Zamirs meningen en aanbevelingen over het idf in het algemeen en MI in het bijzonder niet zo snel na zijn benoeming tot premier in daden wilde omzetten. Rabin sloot niet uit dat zo’n confrontatie weleens zou kunnen uitlopen op een regeringscrisis. Het is ook mogelijk dat Rabin, die sinds zijn eerste dag als premier te maken had gehad met krachtmetingen en zelfs twistgesprekken met minister van Defensie Shimon Peres, bang was dat het accepteren van Zamirs aanbevelingen Peres weer een voorwendsel voor een ruzie zou verschaffen. Rabin zag er dus van af om Zamirs aanbevelingen uit te voeren. Zamir van zijn kant trok daaruit de nodige conclusies en nam ontslag.

Ik wil nog één kleine opmerking maken over de relatie tussen Militaire Inlichtingen en de Mossad: de Mossaddirecteuren die bij de Mossad kwamen na een carrière van tientallen jaren als militair – Meir Amit, Zvi Zamir en Yitzhak Hofi (‘Haka’) – waren gedecoreerde generaals die vele jaren in het idf hadden gediend (Amit was ook hoofd van MI geweest) en die werden behandeld als de ‘stamoudsten’ van het idf. Ik daarentegen werd

niet benoemd tot hoofd van de Mossad na een lange en glorieuze carrière als militair, maar na een 23-jarig Mossaddienstverband dat was gehuld in een sluier van totale geheimhouding. Voor mij werd dus geen rode loper uitgerold bij de ingang van de club van ‘diensthoofden’. Ik beschouwde dat niet als een tekortkoming, maar gewoon als een onontkoombaar gegeven.

Het opzetten van de onderzoeksafdeling bij de Mossad was een enorme verandering. Om een metafoor te gebruiken: het was een overgang van de marionet die aan de touwtjes van Militaire Inlichtingen danste naar een levend organisme met een eigen verstand dat na verloop van tijd begon te protesteren wanneer zijn beoordelingen niet overeenkwamen met die van MI.

De overgang van een wereld met conventionele oorlogen die af en toe uitbraken naar een dynamische omgeving van realtime dreigingen en slagvelden die niet beperkt bleven tot een bepaald gebied, bijvoorbeeld de westelijke woestijn van Noord-Afrika, maar verspreid lagen over de hele bewoonde wereld, vereiste een nieuwe en revolutionaire strijddoctrine. Deze nieuwe doctrine moest geschikt zijn voor een omgeving die bestaat uit een volledig transparant ‘wereldomvattend dorp’ met realtime communicatie van de ene kant van de wereld naar de andere kant en doorlopend dynamische dreigingen die verschillende vormen aannemen. In deze werkelijkheid moet het inlichtingenplaatje worden gecreëerd en vertaald naar operaties in realtime, want anders worden de inlichtingen waardeloos. Deze dreigingsomgeving was een enorme katalysator voor de ontwikkeling van inlichtingencapaciteiten die in het verleden niet bestonden en waarvan de meeste op het terrein van wetenschap en technologie lagen, maar ook voor innovatieve doctrines op het gebied van inlichtingenoorlogvoering. Het vereiste ook de integratie van inlichtingen en operaties bij alle organen van de inlichtingengemeenschap. In de loop van de tijd bleek zelfs dat de algehele samenwerking op het gebied van inlichtingen en operaties tussen de leden van de gemeenschap het geheel veel sterker maakte. Was dat niet gebeurd dan is het twijfelachtig of de dreigingen succesvol aangepakt hadden kunnen worden. De sterke en nauwe samenwerking tussen de onderdelen van de gemeenschap die elk hun pluspunten inbrachten voor het gezamenlijke resultaat, versterkte de wijsheid, ervaring, kennis en vaardigheden van de Mossad en naar ik aanneem ook van de Sjien Beet.

Concluderend: wanneer je de baas bent over je eigen onderzoeks- en evaluatiemogelijkheden en wanneer je een draaipunt wordt in de inlichtingenoorlog, bereik je een volwassenheid die jou het vermogen en het recht geeft (wat volgens mij verplicht is) om jouw stem bij alles mee te laten tellen, van beoordelingen tot eei-prioriteiten, van de algehele werkmethode van de gemeenschap tot en met de toekenning van middelen. De commissie-Agranat was inderdaad een katalysator bij de verandering van het onderzoeks- en beoordelingssysteem van monolithisch naar pluralistisch. Maar de interpretatie van pluralisme in de visie van Shlomo Gazit, die na de Jom Kipoeroorlog werd benoemd tot hoofd Militaire Inlichtingen, was dat het geïmplementeerd moest worden binnen het Inlichtingenkorps en niet in de hele inlichtingengemeenschap. Het systeem dat hij implementeerde was feitelijk pluralisme tussen de onderzoeksafdeling van de generale staf en de inlichtingenafdelingen van de drie idf-commando's. Deze methode bevatte geen professionele logica en holde de centrale rol van de inlichtingen van elk regionaal commando uit. Maar deze interpretatie stelde MI in staat het alleenrecht op de titel van nationale inlichtingenbeoordelaar op te eisen. In werkelijkheid bleek het een achterhoedegevecht te zijn dat uiteindelijk op een mislukking uitdraaide.

Tijdens mijn ambtstermijn als directeur van de Mossad (1989-1996) werkte ik samen met vier MI-hoofden. De eerste was Amnon Lipkin-Shahak die *an officer and a gentleman* was. Eind juli 1990 begeleidden we allebei minister van Defensie Moshe Arens op een officieel bezoek aan Washington. Hoofddoel van het bezoek was minister van Defensie Richard Cheney op de hoogte brengen van het beeld dat Israël had van de dreiging van Iraks niet-conventionele wapens. Voor het bezoek stelde de Mossad een 'witboek' samen met alle overtredingen van Irak met betrekking tot massavernietigingswapens dat aan de Amerikanen overhandigd zou worden. De informatie voor de minister van Defensie, die werd vergezeld door een tiental Amerikaanse generaals en ook een aantal burgers, werd na een paar woorden van Moshe Arens gegeven door het hoofd van de Mossadafdeling nbc-wapens en mijzelf (ik zal hier uitgebreid op ingaan in het hoofdstuk over de Eerste Golfoorlog van januari 1991).

Het volgende hoofd Militaire Inlichtingen met wie ik werkte, was Uri Sagi. Sagi had een eenduidig beeld van zijn rol, want hij geloofde dat hij als

hoofd van MI de nationale verantwoordelijkheid droeg voor inlichtingenbeoordeling, en dus was hij degene die moest instemmen met het jaarplan van de Mossad, de prioriteiten in de operationele activiteiten van de Mossad en zelfs het budget van de Mossad! Deze mening, die hij nooit ter tafel bracht tijdens een formele discussie met premier en minister van Defensie Yitzhak Rabin, althans niet in mijn bijzijn, bracht grote spanningen in ons lopende werk, en dat werd zo erg dat ik besloot het onderwerp bij Rabin aan te kaarten in aanwezigheid van Sagi. Overigens zou ik er wel op willen wijzen dat ik in mijn zeven jaar als directeur van de Mossad slechts twee keer (!) een onenigheid met een ander hoofd van dienst aan de premier voorlegde om erover te praten en zijn beslissing te horen. Ik vond altijd dat het mijn taak was om de premier te helpen bij het oplossen van problemen en niet om hem met meer problemen te belasten.

Tijdens het gesprek met Rabin legde ik mijn standpunt uit en Uri Sagi vertelde hoe hij erover dacht. Premier en minister van Defensie Rabin sloot de discussie af met de woorden dat de omschrijving van het hoofd Militaire Inlichtingen als de nationale beoordelaar te ver ging. MI zou alleen de fundamentele verantwoordelijkheid dragen, maar alleen als het ging om zaken op het gebied van early warning. In alle andere zaken van de eei moest er pluralisme bestaan in onderzoek en beoordeling. Deze beslissing staat zwart op wit. Ik kan me niet herinneren dat er moeite werd gedaan om de beslissing te vertalen in doctrine en werkprocedures. Persoonlijk slaakte ik een zucht van verlichting na deze beslissing over ons lopende werk, omdat het ‘intellectuele’ geschil over wie de meerdere is van wie eindelijk was beslecht.

Nationale Veiligheid en de media, en het internet als ultiem medium[12]

Ya’akov Karoz was vele jaren de rechterhand van Isser Harel en later was hij kort de vervanger van Meir Amit. Ik ontmoette Ya’akov persoonlijk pas in het laatste deel van zijn leven, toen ik al directeur van de Mossad was. Op een dag belde hij me en vroeg om een gesprek. In die periode reed hij niet meer zelf, dus stuurde ik een auto om hem naar mijn kantoor te brengen. Hij liep wat gebogen en zijn stem klonk rustig en zacht, maar wel zeer beslist. Terwijl we zaten te praten, zag ik het beeld voor me van de

man die ik dertig jaar eerder voor het eerst had ontmoet. Ik herinnerde me hem uit het jaar 1964. Het was het laatste jaar van zijn dienstbetrekking en mijn eerste. Ik had hem een of twee keer gezien op de stoep van het oude Mossadhoofdkwartier. De geruchten gingen in die tijd voornamelijk over de wisseling van de wacht in de top van de Mossad, en het feit dat het er voor Ya'akov bijna op zat. Ik herinnerde me dat hij aan het eind van de jaren zeventig soms bij de ingang van het Hadar Dafnagebouw verscheen, een envelop aannam van de portier, hem bedankte en weer vertrok. Op die manier begon Ya'akov, die toen al bezig was met een journalistieke carrière als verslaggever veiligheidszaken bij *Yedioth Ahronoth*, inlichtingen uit open bronnen over het Midden-Oosten te vergaren van Hatzav, een oscint-eenheid. Het was een soort interne regeling met een oud-collega die ongevaarlijk, maar voor een journalist nuttig was.

Terug naar onze ontmoeting. Ya'akov wilde met me praten over zijn boek. Als iemand die vele jaren in vertrouwen belast was geweest met het uitvoeren van clandestiene activiteiten en het bewaren van geheimen, had hij geworsteld met de vraag of hij het recht had zijn memoires te schrijven en die in boekvorm uit te geven. Hij beschreef deze dilemma's zeer gedetailleerd en pakte het probleem van zowel de professionele als de morele kant aan. Rechtvaardigt de verjaringswet beroepsmatig gesproken de publicatie van informatie die eigendom is van de staat? En is het moreel gesproken juist als mensen die aan de top van de hiërarchische ladder staan rechten bezitten die gewone werknemers niet hebben?

Ya'akov vertelde me dat hij hier veel moeite mee had, wat nog verergerd werd door zijn ziekte. Uiteindelijk besloot hij het boek te schrijven. Hij vond, zei hij, dat hij het verschuldigd was aan zijn gezin, dat hem al zijn dienstjaren had bijgestaan en gesteund. Ik beluisterde een dringende toon in zijn woorden, alsof hij besefte dat hij niet veel tijd meer had. Toen en ook nu nog moest ik ongewild denken aan de woorden die hij niet uitsprak, de dingen die alleen tussen de regels gelezen konden worden. Ya'akov was een enorme steun en toeverlaat van Isser Harel en werd zijn plaatsvervanger; daarna deed hij hetzelfde voor een andere geweldige man in dezelfde positie, Meir Amit, zij het voor een korte periode. Deze twee idolen werden herdacht door de staat, het volk en door henzelf. Ya'akovs plaats als een 'nummer twee' in het heroïsche verhaal van de stichting van de staat en zijn veiligheidsinstituties blijft onbekend. Als ik fout zit met mijn interpretatie van die ontmoeting met hem, dan vraag ik daarvoor om vergeving.

Omdat mijn persoonlijke kennismaking met Ya’akov, gezegend zij zijn nagedachtenis, bij die ene ontmoeting bleef, kan ik niet meer vertellen dan wat ik tot dusver heb gezegd. Ik dacht dat het misschien wel passend zou zijn om iets te zeggen over de relatie tussen de twee beroepen die Ya’akov in de loop van zijn leven uitoefende, dat van inlichtingen en veiligheid en dat van journalistiek en media.

Belang en invloed van de Israëlische media zijn net als in alle ontwikkelde landen onmiskenbaar. In grote mate geven die media vorm aan onze nationale agenda. Ze worden bestuurd door een klein aantal belanghebbenden die ook sterk betrokken zijn bij andere sectoren in het land. De media schiepen een situatie waarin politici er in belangrijke mate van afhankelijk zijn. Ze beïnvloeden direct en indirect (door reclames) onze spreek- en discussiecultuur; ze beïnvloeden direct en indirect wat we eten en hoe we ons kleden, en ze beïnvloeden de omvang en aard van onze culturele smaak op het gebied van literatuur, cinema, theater en muziek. Kortom, ze beïnvloeden, minstens indirect, onze nationale sterkte. Dus is het noodzakelijk en zelfs essentieel om een reeks connecties tussen de media en de nationale sterkte te bespreken.

De klassieke vragen met betrekking tot de plaats en rol van de media zijn:

Behelzen de media een beroep/bezigheid die wezenlijk anders is dan andere beroepen? Een onopgeleide persoon zou nooit een chirurg kunnen worden, maar wel een heel goede journalist. Een onopgeleide persoon zou nooit een leraar kunnen worden, maar wel een succesvol politicus. Dus wat een politicus en iemand die in de media werkt gemeen hebben, is dat voor geen van beiden een formele opleiding of een examen vereist is. Maar daar stopt het ook mee. Het is zonder meer duidelijk dat voor het vak van politicus nationaal verantwoordelijkheidsbesef vereist is. En voor de journalist is dat nog maar de vraag.

Is vrijheid van meningsuiting een absolute waarde? Thomas Jefferson, een van de *Founding Fathers* van de Verenigde Staten en de derde president, zei: ‘Als het aan mij was om te beslissen of we een regering zouden moeten hebben zonder kranten of kranten zonder een regering, dan zou ik zonder aarzelen voor het laatste kiezen.’ Het Eerste Amendement op de Amerikaanse Grondwet uit 1791 (dat in belangrijke mate werd

aangenomen dankzij de invloed van Jefferson) verklaart: ‘Het Congres zal geen wet maken (…) die de vrijheid van meningsuiting of van de pers inperkt (…).’ Maar vanaf de tijd van George Washington is in alle Amerikaanse oorlogen tot en met de oorlog in Afghanistan in de praktijk het tegendeel gebleken. In al die oorlogen heeft de Amerikaanse regering verschillende manieren toegepast om informatie uit de media te houden die in de meeste (maar niet alle) gevallen de steun van het publiek zou hebben gekregen.

Is het principe dat het gerechtvaardigd is om de media in oorlogstijd aan banden te leggen ook op ons van toepassing? Bedenk wel dat we het in ons geval over een oorlog hebben die al bijna zeventig jaar bezig is! De vraag is of het onbeperkt beknotten van de persvrijheid ten gevolge van een schijnbaar eindeloze noodtoestand terecht is.

Is het gebruiken van de media taboe als het gaat om doeleinden die verband houden met nationale sterkte en veiligheid of voor andere zaken van publiek belang? Is het acceptabel om informatie te behandelen als een nationale hulpbron die is te vergelijken met mankracht, mineralen, olie, technologische kennis enzovoort? Zo ja, dan is het bij het voeren van een oorlog voor de staat van wezenlijk belang om informatie te beheren zoals ook gebeurt bij andere hulpbronnen. Op 11 september 2001 stelden de Amerikaanse media zich vrijwillig ten dienste van de staat. Tijdens een telefonische vergadering van slechts een paar minuten besloten de managers van de grote netwerken geen close-ups te maken en uit te zenden van de instortende torens en ze hielden zich allemaal aan die beslissing. Er was geen enkele uitzondering. Is de vrijwillige mobilisatie van de media louter een functie van de grootte van de klap en de daaruit voortvloeiende schok?

Is het in het tijdperk van het internet en sociale netwerken waarin geen monopolie op informatie bestaat en niemand de verspreiding kan tegenhouden, gerechtvaardigd om met alle regels en normen te breken en te handelen volgens de norm van ‘pakken wat je pakken kunt’? (In de zin van ‘als ik dit niet publiceer, doet iemand anders het wel en ben ik de sukkel’.)

Wat zou de norm moeten zijn met betrekking tot de verslaggeving over een conflict vanuit het gezichtspunt van de vijand? Het interview van de journalist Oded Granot met Yasser Arafat zorgde voor een verhit debat over deze kwestie. Tot de Golfoorlog weigerde de Amerikaanse journalistieke norm artikelen en verslagen vanuit het gezichtspunt van de vijand.

Tijdens de Eerste Golfoorlog (1991) beperkte Saoedi-Arabië de bewegingsvrijheid van journalisten in het algemeen en in het grensgebied met Koeweit en Irak in het bijzonder. Daarnaast legde het Amerikaanse leger zijn eigen beperkingen op aan journalisten. Als gevolg daarvan stemden krantenuitgevers ermee in om materiaal dat afkomstig was van Irak te accepteren, ook al klonk daarin de psychologische oorlogvoering van het regime van Saddam Hoessein door.

In het Israëlische debat over persvrijheid tegenover het belang van de staatsveiligheid nemen degenen die de voorkeur geven aan het eerste de Verenigde Staten als voorbeeld. Zij bepleiten het overnemen van het Amerikaanse model van persvrijheid en het recht van het publiek op kennis van zaken. De militaire censor is een archaïsch instituut geworden, het ‘Masadacomplex’ is achterhaald en van het Israël van de eenentwintigste eeuw wordt verwacht dat het lijkt op andere verlichte naties. Voor de goede orde zou ik graag willen zeggen dat de publieke norm in de Verenigde Staten over dit onderwerp in Israël op een misvormde of minstens onnauwkeurige manier wordt geïnterpreteerd.

Totalitaire staten stellen staatsveiligheid boven vrijheid van meningsuiting, hoewel ze het excuus van veiligheid soms gebruiken om mislukkingen te verdoezelen. Zou de vergelijking in democratische landen automatisch moeten worden omgekeerd? Elke staat streeft naar veiligheid als een existentieel instinct, en dat heeft niets te maken met een ideologie. Er kan natuurlijk worden aangevoerd dat de vrijheid van meningsuiting in sommige opzichten bijdraagt aan de nationale veiligheid. Maar de bewering dat absolute vrijheid van meningsuiting de staatsveiligheid wel degelijk kan schaden, is onmogelijk te weerleggen. Sir William Stephenson, die tijdens de Tweede Wereldoorlog de verbindingsofficier was tussen de inlichtingendiensten van Groot-Brittannië en de Verenigde Staten, schreef in zijn boek *Codenaam Intrepid*:

> ‘De wapens van geheimhouding hebben geen plaats in een ideale wereld. Maar wij leven in een wereld van onverklaarde vijandigheden waarin zulke wapens voortdurend tegen ons gebruikt worden en als daar niet tegen wordt opgetreden, zouden we weer onvoorbereid kunnen zijn, alleen zou het deze keer gaan om een aanval waarvan de grootte de verbeelding tart. En ook al lijkt het misschien overbodig om de nadruk te leggen op zoiets vanzelfsprekends, dan moet toch worden

> gezegd dat de wapens van geheimhouding niet meer werken als we de geheimhouding weghalen. Een van de pilaren van de democratie is de vrijheid van informatie. Het zou heel erg de voorkeur verdienen om precies te weten hoe en waarom en waar onze inlichtingendiensten functioneren. Maar deze informatie ontwapent ons als die openbaar is geworden. Dus blijft de grote vraag: hoe kunnen we de wapens van geheimhouding hanteren zonder onszelf te schaden? Hoe kunnen we geheimen bewaren zonder het staatsrecht en individuele garanties op vrijheid in gevaar te brengen?

Volgens mijn bescheiden mening zou veiligheid als waarde de voorrang moeten krijgen boven vrijheid van meningsuiting. Toch moet een gezonde maatschappij zich bewust zijn van de constante spanning tussen de noodzaak van nationale veiligheid en de vrijheid van meningsuiting. Een gezonde maatschappij moet het bestaan accepteren van deze twee principes en aan elk daarvan het juiste belang hechten. De Verenigde Staten zijn in dit opzicht een gezonde maatschappij.

In Israël bestaat de militaire censor nog steeds, maar wel als een schaduw van vroeger. Het instituut is nog niet ontmanteld, omdat er in Israël nog geen alternatieven zijn ontwikkeld om net als in de Verenigde Staten evenwicht te brengen in deze spanning. In de Verenigde Staten zijn er bijvoorbeeld vrijwillige, niet-partijgebonden organen zonder winstoogmerk die de media bestuderen (in de stijl van de Consumentenbond). Deze organen hebben zichzelf ten doel gesteld de media op de agenda van het publieke debat te plaatsen in plaats van de media zelf de agenda van het publieke debat te laten bepalen.

De media in de Verenigde Staten en ook hier in Israël zijn de ogen en oren van de moderne staat geworden. Met betrekking tot maatschappelijke waarden hebben ze de traditionele instituten als scholen, religie en familie grotendeels vervangen en ze bepalen de patronen van openbaar bewustzijn. Wat de media onderwijzen en overbrengen, kan mensen, ideeën en instituties maken of breken. De media beschouwen zichzelf ook als de voornaamste waakhond van het democratische regime. En dan rijst natuurlijk de vraag wie de waakhond in het oog houdt. In de Verenigde Staten, die het principe van nationale veiligheid koesteren, zijn de instituties die de waakhond in de gaten houden de Grondwet, het Huis van Afgevaardigden, het Hooggerechtshof en vrijwillige instituten als het

Center for Media and Public Affairs, waarvan ik een studie gebruikte voor dit hoofdstuk. Dit instituut voert zijn onderzoek uit met wetenschappelijke en statistische methoden. Elke verklaring van een criticus of een journalist wordt getypeerd, gecatalogiseerd en in een gedigitaliseerde database opgenomen. De statistische resultaten van deze databases verschaffen berichtgevingsprofielen die dienst doen als diagnostische instrumenten voor de nauwkeurigheid en betrouwbaarheid van bron, journalist of mediakanaal.

> ‘Het gedrag van de media houdt sterk verband met de eenheid en duidelijkheid van de regering zelf en ook met de mate van consensus in de maatschappij als geheel. Dit wil niet zeggen dat de pers alleen een reagerende rol heeft. Het maakt bijvoorbeeld wel degelijk verschil dat veel journalisten waren geschokt door zowel de wreedheid van de oorlog als de kloof die bestond tussen wat ze te horen kregen van hoge functionarissen en wat ze in het veld zagen en hoorden, en wat ze mochten rapporteren. Maar het is ook duidelijk dat de problemen van de regering met “de vierde macht” grotendeels het gevolg waren van politieke verschillen in het land en binnen de regering zelf (…). Het is moeilijk in te schatten hoe de politieke twijfel en controverse nog veel langer binnenskamers gehouden hadden kunnen worden zonder een echte ommezwaai naar een autoritaire regering.’

Klinkt dat Israëlisch? Zeer zeker! Maar dit waren de woorden van Dean Rusk, de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, tijdens het publieke debat over de rol van de Amerikaanse media in de Vietnamoorlog. Rusk voegde eraan toe dat censuur in Vietnam geen zin had als er geen censuur in Washington werd toegepast, omdat de meeste lekken hun oorsprong hadden in Washington. Ook dat klinkt als iets wat een Israëliër zou zeggen! Zoals de Talmoed ons leert, zijn de fundamenten van de wereld overal hetzelfde…

Het Center for Media and Public Affairs voerde een vergelijkende studie uit van de Vietnamoorlog en de Golfoorlog door de lens van de media, waarbij de eerste werd omschreven als ‘de Woonkameroorlog’ en de tweede als ‘de Oorlog van de Herhaling’. Tijdens de Golfoorlog kon de wereld voor de eerste keer in de geschiedenis zien hoe de crisis en de oorlog zich live voor hun ogen afspeelde. Deze oorlog had een tweede front: de strijd om de controle over televisiebeelden, de strijd tussen het Pentagon en de media.

Dit was het verhaal van de Amerikaanse inspanningen om een tweede Vietnam te vermijden en te proberen de toekomst van Amerika te beïnvloeden in het wereldomvattende dorp dat steeds meer gevormd werd door de media. Het was het verhaal van de onafhankelijke oppositiemedia die ontdekten in conflict te zijn met de Amerikaanse burger die steun verwachtte voor ‘de dappere kerels’. De media verloren die strijd. Het Pentagon slaagde erin de eindeloze honger van de media naar meer informatie te blokkeren en in bedwang te houden.

Tijdens en na de oorlog werden opiniepeilingen gehouden door de Times Mirror Company, de eigenaar van grote kranten als *The Los Angeles Times* en *Newsday*. Volgens deze peilingen vonden acht van de tien Amerikanen dat de media tijdens de oorlog goed hadden gepresteerd. Een nog groter aantal beschouwde de censuur die de media opgelegd hadden gekregen als gerechtvaardigd. Men was het ook eens met de *pool*methode (waarbij vrije toegang tot gevechtszones en veiligheidsinformatie niet aan elke journalist werd verleend die daarom vroeg, maar alleen aan die vertegenwoordigers van de media die waren geselecteerd door het Pentagon en die hun artikelen en uitzendingen daarna verspreidden onder alle mediakanalen) die tijdens deze oorlog werd toegepast. Een hoog percentage geënquêteerden zei dat ze zelfs een strengere censuur dan daadwerkelijk was opgelegd, goedgekeurd zou hebben. Vergelijkbare peilingen van na de oorlog leverden zelfs nog hogere percentages op die instemden met censuur. De traditionele verdeling van antwoorden op opiniepeilingen in de Verenigde Staten over de vraag of de media verhalen mochten publiceren waarvan ze zelf vonden dat die onder de aandacht van het publiek gebracht moesten worden of dat omwille van de nationale veiligheid censuur toegepast mocht worden, is altijd 50-50 geweest. Maar in de peilingen na de Golfoorlog was de verdeling twee tegen één ten gunste van censuur. Deze peilingen leverden natuurlijk ook de extremen op met aan de ene kant de mensen uit het kamp van generaal Schwarzkopf, de opperbevelhebber van de coalitietroepen in Irak, die de media ervan beschuldigden de vijand te helpen en aan te moedigen, en aan de andere kant de linkse kringen die kwamen met de omgekeerde beschuldiging, dat de media zich gedroegen als de ‘cheerleaders’ van de oorlog.

De televisieverslaggeving van de Golfoorlog was de uitgebreidste in de geschiedenis van dit medium. Een analyse van de verslaggeving onthult belangwekkende gegevens. Drie van elke vijf uitspraken (59 procent) over

het regeringsbeleid met betrekking tot de oorlog waren negatief. Anderzijds waren uitspraken over de Amerikaanse soldaten en de Amerikaanse wapens in het algemeen positief. De resultaten van de Times Mirrorpeilingen gaven aan dat meer Amerikanen deelnamen aan betogingen voor de oorlog dan aan betogingen ertegen, maar de verslaggeving in de media uit die periode onthulde dat er meer aandacht werd besteed aan de antioorlogsbetogingen.

De duidelijkste conclusie die na analyse van de media getrokken kan worden uit de gegevens is dat wanneer er sprake is van een conflict tussen de media en de regering, het publiek meestal steun verleent aan de media en hun plicht om te voldoen aan het recht van het publiek om op de hoogte te worden gesteld. Maar wanneer het aankomt op zaken van leven en dood, gaat de vergelijking niet meer op. In een dergelijke situatie censureert het publiek enige informatie liever om de levens te beschermen van degenen die de informatie beschermen. Deze conclusie werpt de vraag op: hoe staat het met Israël? Met een zekere mate van generalisatie zou terecht gezegd kunnen worden dat Israëliërs al sinds de stichting van de staat in een situatie van leven en dood hebben geleefd en dat we geen andere realiteit kennen. Dus het antwoord op de vraag of er behoefte is aan censuur – niet het instituut, maar het concept – spreekt vanzelf.

Opiniepeilingen in de Verenigde Staten hebben jarenlang de vinger gelegd op twee andere negatieve aspecten van de media: de arrogantie van journalisten en hun middelmatige vakkundigheid. Het publiek als geheel vertoont een negatieve houding ten opzichte van de journalistieke neiging om ten koste van alles een verhaal te brengen en eerder met negatieve dan met positieve verhalen te komen. Tegenwoordig is het gemakkelijk om een houding te herkennen waarin de pers wordt vereenzelvigd met ‘zij’ en het publiek met ‘wij’. Binnen de periode van één generatie is het beeld van de journalist in de Verenigde Staten veranderd van de arme en gekwelde geest die met integriteit en positieve waarden vecht voor zijn reputatie, in iemand uit het stereotypisch rijke en beroemde kringetje ‘celebrity’s’. Er is sprake geweest van een duidelijke overgang van een cultuur waarin de gemiddelde persoon de journalist beschouwt als iemand die hem echt vertegenwoordigt naar een cultuur waarin de gewone burger zich vervreemd voelt van de pers.

In Israël zijn we binnen één generatie getuige geweest van een revolutie waarbij een pers die in bezit was van politieke partijen en door die partijen

werd gestuurd en gemobiliseerd, de overstap maakte naar commerciële persorganen die onderling moeten vechten om kleine marktaandelen zodat ze kunnen overleven. Voor dit laatste doel zijn alle middelen geoorloofd, tot en met een wedstrijd onder journalisten wie de militaire censor het meest kan ergeren. Ik heb te horen gekregen dat sommigen bij de Hebreeuwse pers hebben geprobeerd positieve informatie in hun verslagen voor het publiek op te nemen, maar dat de lezers daar consequent geen aandacht aan schonken. Aangenomen dat dit waar is, kan de vraag worden gesteld of de media hier weer buigen voor de waarderingscijfers. Tenslotte hebben zelfs de eenvoudigste regels een soort evenwicht nodig, al is het maar voor de schijn.

Irangate, de Pentagon Papers en Watergate worden steeds weer door pleitbezorgers van persvrijheid aangehaald als mijlpalen in de Amerikaanse media. Wat het publiek misschien niet beseft, is dat er een hele lange lijst van wetten en regels bestaat die de andere kant van de vergelijking vormt.

De Freedom of Information Act waarop pleitbezorgers van de vrijheid van meningsuiting terecht zo trots zijn, bevat ook het principe dat de staat het recht bezit informatie te censureren. Om dit recht van de overheid te onderbouwen werd in 1983 een afzonderlijk presidentieel besluit getekend waarin staat dat het toegestaan is informatie te censureren waarvan ongeautoriseerde publicatie de nationale veiligheid zou kunnen schaden.

De Amerikaanse Espionage Act van 1917 verbiedt het doorgeven van informatie aan een vijand wanneer dat de Verenigde Staten kan schaden. Die definitie dekt niet het lekken van informatie door overheidsfunctionarissen of journalisten. Maar in het geval van een Amerikaanse burger die als onderzoeker bij het ministerie van Defensie werkte en daarnaast ook redacteur van een Britse krant was en die zijn krant geheime satellietfoto’s gaf van Sovjet-Russische schepen, kwam een federaal hof met een aanklacht tegen hem op grond van de Espionage Act, met als argumentatie dat bij lekken naar de pers het gevaar voor de Verenigde Staten even groot is als wanneer de informatie was overgedragen aan een agent van een vijandelijke staat.

De Atomic Energy Act van 1954 verbiedt de publicatie van informatie die de Verenigde Staten schade zal berokkenen of een voordeel zal gunnen aan een tegenstander of concurrent. In het welbekende precedent van de United States vs. Progressive, Inc., was de publicatie van een artikel over de waterstofbom en hoe de Verenigde Staten daaraan was gekomen onderwerp

van onderzoek. De schrijver van het artikel bewees dat het artikel was geschreven op basis van algemeen beschikbaar materiaal en toch oordeelde het hof ten gunste van de staat vanwege de veroorzaakte schade.

Richard Welch, *station chief* van de cia in Athene, werd in december 1975 vermoord, nog geen maand nadat zijn naam in de media werd genoemd door Philip Agee, ook een voormalige cia-agent. Een direct gevolg van deze zaak was een wetgevend proces dat in 1982 resulteerde in het aannemen van de Intelligence Identities Protection Act, die de bekendmaking van de identiteit van een geheim agent aanmerkt als een federale misdaad, ook als het gaat om een persoon die legaal toegang heeft tot geheime informatie. Philip Agee werd gekapitteld door zowel de Amerikaanse media als door de rechterlijke macht. In Israël werd echter na het verschijnen van het boek van Victor Ostrovsky, waarin namen van Mossadmedewerkers werden genoemd, geen vergelijkbare wet aangenomen en de Israëlische media hadden meer belangstelling voor interviews met hem dan voor kritische artikelen over hem.

De Invention Secrecy Act heeft betrekking op patenten, ook van privépersonen, waarvan het ongecontroleerde gebruik schadelijk kan zijn voor de nationale veiligheid.

De Export Control Laws van 1976 beperken exporten die de staatsveiligheid zouden kunnen schaden, wanneer de betrokken producten in handen zouden komen van een vijand of tegenstander.

Het wettelijke precedent van Grenada is bijzonder belangwekkend. In een proces dat was aangespannen tegen minister van Defensie Weinberger oordeelde het hof dat een uitspraak in de zaak niet nodig was, omdat het publicatieverbod voor de media was opgeheven voordat de zaak aanhangig was gemaakt. Als het hof echter een uitspraak had moeten doen, zou dat niet tegen de gedaagde zijn, omdat zo'n uitspraak het aantal keuzes zou beperken die commandanten te velde ter beschikking stonden. Dat zou het succes van militaire operaties in de waagschaal stellen, mensenlevens in gevaar brengen en de nationale veiligheid ernstige schade berokkenen.

Wijst de Amerikaanse norm met betrekking tot de media en nationale veiligheid op een gezonde maatschappij? Ongetwijfeld moet het antwoord bevestigend luiden. Dit is een gezonde maatschappij waarin volledige overeenstemming bestaat over het gegeven dat bepaalde informatie aangaande nationale veiligheid geheim moet blijven. Alles vrijgeven

betekent dat de natie wordt blootgesteld aan gevaren en bedreigingen van mogelijke vijanden. Anderzijds herken ik bij het beoordelen van de normen van Israëlische media helaas enkele symptomen van roekeloosheid.

Het blootgeven van militaire plannen, strategie, militaire sterkte en troepeninzet biedt een mogelijke tegenstander een enorm voordeel. Onderzoek en ontwikkeling van wapensystemen, details van atoomtechnologie en dergelijke die in handen van een vijand worden gespeeld, kunnen rampzalige gevolgen hebben. Het lekken van geheimen over geavanceerde technologieën als lasers, kinetica en computers kan tot gevolg hebben dat de ene partij zegeviert over de andere. Het verbod dat in de Verenigde Staten van kracht is op wetenschappelijke publicaties die gaan over onderwerpen van strategisch belang, is een bron van onenigheid geworden tussen de overheid en de academische wereld, waarbij de laatste het onderspit heeft gedolven, ook al betekent het dat daardoor de academische vrijheid gevaar loopt.

Het staat vast dat veiligheidsmaatregelen noodzakelijk zijn om het goed functioneren van de veiligheidsdiensten te garanderen. Het blootgeven van de identiteit van agenten of bronnen ondermijnt hun vermogen om informatie te blijven verzamelen en brengt hun leven en het leven van anderen in gevaar. De publicatie van methoden en middelen en informatie over cryptologie moedigt tegenstanders aan om tegenmaatregelen te ontwikkelen en onze mogelijkheden te dwarsbomen.

Het onvermogen van een regering om geheimen te bewaren heeft tot gevolg dat bevriende landen hun vertrouwen in ons verliezen en minder gauw bereid zijn hun geheimen met ons te delen.

Geheimhouding speelt ook een belangrijke rol in de diplomatie. Kissingers eerste bezoek aan China bewees dat diplomatieke initiatieven communicatiekanalen met vijandige partijen alleen kunnen openen als ze geheim blijven. De Osloakkoorden met de Palestijnen werden slechts mogelijk door de geheimhouding waarmee ze waren omgeven. Het gebrek aan vooruitgang in onderhandelingen met Syrië was grotendeels te wijten aan de weigering van president Assad om een geheim gesprekskanaal te openen. Geheime gesprekken bieden vertegenwoordigers van beide partijen de mogelijkheid om dingen tegen elkaar te zeggen die interne meningsverschillen, problemen binnen een coalitie, enzovoort zouden kunnen veroorzaken wanneer ze in het openbaar werden uitgesproken. Vertrouwelijkheid is een pluspunt voor onderhandelingen die zijn gericht op

inhoud en helpt bij het voorkomen van stagnatie die het gevolg is van de wens om geen toegeeflijkheid, gezichtsverlies of verrassing te tonen. Om een Joods-Amerikaanse rechter te parafraseren: ‘Geheimhouding elimineert de noodzaak voor het gevaarlijke schminken in het internationale politieke theater.’

Een robuuste economie is een indicatie van nationale veiligheid. Militaire en andere exporten zijn vanuit het oogpunt van de koper vaak aan voorwaarden of vertrouwelijkheid gebonden. Een schending van de vertrouwelijkheid van dergelijke transacties kan een negatieve invloed hebben op de werkgelegenheid. Welk principe is in zulke gevallen sterker? Het recht van het publiek om op de hoogte te worden gebracht of het behoud van banen?

In een van zijn uitspraken zei rechter Potter Stewart van het Amerikaanse Hooggerechtshof en ik parafraseer: ‘In de Amerikaanse maatschappij, die zoveel belang hecht aan de vrijheid van debat en persvrijheid, gaat de bescherming van de nationale veiligheid niet over een politiestaat die beperkingen oplegt, maar eerder over de aanwezigheid van een consensus – zowel binnen de regering als daarbuiten – over de noodzaak om bepaalde soorten informatie te beschermen tegen bekendmaking. De Constitutie van de Verenigde Staten erkent de tweeledige verantwoordelijkheid van het vasthouden aan de vrijheid van meningsuiting aan de ene kant en het beschermen van de nationale veiligheid door het beperken van de vrijheid van meningsuiting aan de andere kant. En daarbij wordt meegaandheid verwacht van de rechterlijke, uitvoerende en wetgevende macht, maar ook instemming van de ‘vierde macht’, namelijk de media.’

Is er sprake van zo’n consensus in Israël? Doet Israëls ‘vierde macht’ daar tot op zekere hoogte aan mee?

Vrienden van mij uit de wereld van de media beschuldigen me ervan naïef te zijn en vragen: ‘Besef je niet dat de lekken afkomstig zijn van politici en legerofficieren?! Vinden de periodieke beoordelingen van MI niet gewoon hun eigen weg naar journalisten (meestal heel bepaalde) voordat ze officieel worden gepubliceerd of zijn er mensen die willen dat ze worden gelekt?! Was Daniel Ellsberg, die de Pentagon Papers aan de pers gaf, een onverantwoordelijke verrader of een patriot die de Amerikaanse nationale veiligheid een grote dienst bewees? En waarom zeg je niets over de opmerkingen die door Mossaddirecteur Dagan, en Sjien Beetdirecteur Diskin en idf-stafchef Ashkenazi tegenover de media werden gemaakt over

een aanval op de Iraanse atoominstallaties, toen ze dachten dat zo’n aanval een ongekende ramp voor Israël zou betekenen? Toen ze bang waren dat de premier en de minister van Defensie Israël zelfmoord wilden laten plegen, was het toen niet hun plicht met alle noodzakelijke middelen, waaronder ook de media, in actie te komen? En wat dacht je van Snowden: verrader of patriot?’

Hier volgen een paar van mijn antwoorden op die kwesties.

Om te beginnen is het een vergissing deze kwesties te vergelijken tussen Israël en de Verenigde Staten, omdat het niet gaat om een universele test, maar om één die is gebaseerd op de uitkomst van de verwachte schade. De Verenigde Staten kunnen door hun omvang en macht veel meer schade verwerken dan Israël. Ten tweede waren Ellsberg, Snowden en hun soortgenoten in de Verenigde Staten, als gevolg van hun rol en status, niet in staat rekening te houden met alle variabelen die nodig waren om het soort beslissingen dat zij namen te rechtvaardigen. Voor mij is duidelijk dat activiteiten binnen het kader van het instrumentarium dat westerse democratieën ons verschaffen veel frustraties en obstakels met zich meebrengen, maar dat is nog geen rechtvaardiging voor de keus om informatie naar de media te lekken waardoor de nationale veiligheid wordt geschaad en de fundamenten van het democratische stelsel worden ondermijnd.

Voor wat betreft de genoemde Israëlische functionarissen die onmogelijk kunnen volhouden dat ze niet alle elementen van de Iraanse nucleaire kwestie kenden, welnu, hun optreden kan worden vergeleken met de Bijbelse profeten die gehuld in mantels voor de poorten van de stad stonden en in naam van God de beleidsmakers bestraffend toespraken. De joodse traditie geeft aan dat er geen profetieën meer zijn geweest sinds de verwoesting van de Tempel en de drie eerdergenoemde mannen beweerden niet dat ze met hun daden handelden in naam van God, maar volgens mij hadden ze met alle legitieme instrumenten die hun ter beschikking stonden uitputtend alle mogelijke middelen moeten onderzoeken. Als hun geen andere keus openstond, hadden ze unaniem hun ontslag moeten aanbieden aan de premier en de minister van Defensie. Het schokeffect van die stap zou een veel zwaardere aardbeving hebben veroorzaakt dan naar de media gaan.

Het lijdt geen twijfel dat het een regering verboden zou moeten worden om het voorwendsel van staatsveiligheid te gebruiken voor het verhullen

van bureaucratische missers, politieke schandalen of illegale activiteiten. Er zou echter rekening gehouden moeten worden met de moeilijkheid voor gerechtshoven om duidelijke en ondubbelzinnige standaarden vast te stellen als het gaat om de hoogte van mogelijke of echte schade als gevolg van de onthulling van informatie. Diplomatieke ontwikkelingen en buitenlandse betrekkingen zijn het resultaat van ontelbare componenten, krachten en gebeurtenissen, wat een eenvoudige indeling in categorieën door het hof onmogelijk maakt. Het onthullen van essentiële informatie kan een keten van gebeurtenissen en ontwikkelingen op gang brengen die pas later mogelijk gevolgen hebben voor de nationale veiligheid. Een van de beperkingen van de methode is dat de schade op het terrein van politiek of veiligheid al is aangericht, ongeacht of het een eis is om publicatie te voorkomen of een discussie achteraf over informatie die al is gepubliceerd.

Als belangrijke kracht in onze maatschappij zou de pers een trouwe bondgenoot van het publiek moeten zijn. In alle zaken die verband houden met de publicatie van informatie die de staatsveiligheid mogelijk zou kunnen schaden, moet de pers verantwoordelijk optreden. Zelfdiscipline en samenwerking met de regering kunnen er borg voor staan dat geen onthullingen worden gedaan die de nationale veiligheid schade kunnen berokkenen.

Het oplossen van de spanning tussen nationale veiligheid en persvrijheid hoeft geen som te zijn die op nul uitkomt. Met andere woorden, het is niet zo dat een toegenomen persvrijheid een negatieve invloed heeft op de nationale veiligheid, en evenmin ondergraaft een toegenomen nationale veiligheid de persvrijheid. Deze twee dingen kunnen en moeten vreedzaam naast elkaar bestaan waarbij het ene het andere ondersteunt. De onderliggende betekenis van deze verklaring is dat een journalist zich niet moet onttrekken aan zijn of haar persoonlijke nationale verantwoordelijkheid wanneer iemand op een hoge ambtelijke post in de fout is gegaan!

Het is mogelijk – maar niet noodzakelijk – om de internetrevolutie te bespreken als onderdeel van het debat over nationale veiligheid en de media. Er zijn twee redenen waarom ik ervoor heb gekozen dat te doen. De eerste is de zaak-Snowden, die de kern raakt van het dilemma wat toegestaan en wat verboden is bij het onthullen van staatsgeheimen. De tweede is het begin van revoluties door het medium internet (zoals het geval

was in sommige landen die de zogenaamde Arabische Lente meemaakten), waarmee ook het onderwerp nationale veerkracht wordt aangestipt.

Het internet is de technologie die in de menselijke samenleving heeft gezorgd voor de grootste verandering van de laatste decennia. Het internet heeft meer dan welke andere technologie ook de aarde veranderd in een volledig transparant wereldomvattend dorp waar een onbegrensde hoeveelheid informatie in realtime van de ene naar de andere kant van de globe stroomt. Het internet stelt iedereen in staat een mediasuperster te worden als hij of zij in staat is ook maar een flintertje informatie vrij te geven dat iemand anders wil verhullen of absoluut niet gepubliceerd wil zien.

Dit vermogen heeft geleid tot wat algemeen het ‘breken van de angstbarrière’ wordt genoemd. Wanneer je met iedereen in realtime kan communiceren of iedereen een tekst of afbeelding kan sturen voordat alle professionele medianetwerken zover zijn, wordt elk soort censuur een lachertje en heb je niets om bang voor te zijn. En omdat het internet gevuld raakt met steeds meer gebruikers, verdwijnt zelfs het kleinste beetje angst dat je nog in je hebt.

Tegenwoordig is het internet zowel een slagveld als een wapen dat voor iedere persoon, organisatie of staat beschikbaar is, waarbij het iedereen vrijstaat de vijand aan te wijzen en die te bestrijden met de middelen en methoden die dienstig worden geacht. Er gelden nog steeds geen ‘oorlogswetten’ op dit slagveld of in de doctrines van oorlogvoering die erop in praktijk worden gebracht.

Er wordt wel gezegd dat negentig procent van de inlichtingen die een bepaalde dienst nodig heeft, afkomstig is van openbare bronnen. Heden ten dage is het internet de grootste bron van openbare inlichtingen waaruit men strategische inlichtingen, tactische inlichtingen en zelfs informatie voor bepaalde operaties kan destilleren, tot en met de vluchtdetails van een terrorist of andere gezochte persoon inclusief foto, paspoortnummer en de details van de huurauto op zijn bestemming.

Via het internet kunnen vijandelijke groepen worden geïnfiltreerd. Via het internet kunnen campagnes op het gebied van psychologische oorlogvoering worden uitgevoerd, met als gevolg dat de opvattingen van de groep die het doelwit was, drastisch kunnen worden veranderd. Bovendien maakt het internet het mogelijk groepen te vormen die waarden en

standpunten gemeen hebben waardoor nationale en andere belangen bevorderd kunnen worden.

Via het internet kunnen ontwrichtings- en sabotagecampagnes worden uitgevoerd die niet zouden misstaan in de beste misdaadfilms en via het internet kan de aanzet tot revoluties worden gegeven. Het probleem is dat we revoluties weliswaar kunnen beschouwen als een constructief optreden van de massa om een tirannieke overheid omver te werpen ten gunste van een verlicht regime, maar op dit moment bevinden we ons tussen deze twee polen. Niemand kan met zekerheid zeggen of de revoluties die al hebben plaatsgevonden en die op het punt staan te beginnen aan het eind van het proces zullen resulteren in een verlicht regime.

De intellectuele – of ideologische, zo men wil – spanning waarmee Israëliërs en Joden te maken hebben als gevolg van de tsunami die het Midden-Oosten overspoelt, werd onder woorden gebracht door twee bekende commentatoren.

Gadi Taub beweerde[13] dat van de drie mogelijkheden – democratie, dictatuur en islamitisch fundamentalisme – soms het beste voor de tweede kan worden gekozen. Niet alleen om de derde uit te sluiten, maar ook om te voorkomen dat de eerste de derde voortbrengt. De onderliggende betekenis is hier dat bepaalde volken nog geen blijk hebben gegeven van voldoende volwassenheid om de vruchten van de democratie te genieten. Daarom kunnen ze het best geregeerd worden door een tirannieke en politiek volwassen heerser (en bij voorkeur een verlichte) die begrijpt dat er behoefte bestaat aan veiligheid en stabiliteit en die wacht op het lange, historische proces (dat decennia of nog langer in beslag kan nemen) waaruit de behoefte aan een democratisch regime van nature zal ontstaan als gevolg van democratische waarden die eigen gemaakt worden.

Assaf Sagiv schreef dat ‘het Joodse volk niet kan helpen bij de neergang en onderdrukking van andere naties. We kunnen de kreet van de vervolgde niet negeren omdat de vervolgers toevallig hun vriendschap aanbieden en we kunnen het ons niet veroorloven een antidemocratische stemming te voeden’, want zoals het goddelijke gebod luidt: ‘Gedenk dat jullie slaven in Egypte waren.’[14]

Volgens een populaire wijsheid ‘schuilt de waarheid in de details’. Als dat zo is, laten we dan even pas op de plaats maken en een blik werpen op de landen waarin zich de revolutionaire processen voordoen waarover we het

hebben. En laten we beginnen met Iran, waar het model waarop de huidige gebeurtenissen zijn geënt tot ontwikkeling kwam. De revolutie die de sjah verdreef, vond plaats in 1979. De eerste regeringen die na de revolutie aan de macht kwamen, waren burgerlijk en liberaal en hielden slechts een korte periode stand tot Khomeini's radicale islam de macht greep en het land veranderde in een sjiitische shariastaat. De tweede helft van het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw werd in Iran gekenmerkt door een intense activiteit van oppositionele krachten als gevolg van sociale netwerken en het internet. Tot op de dag van vandaag is het machtige internet er niet in geslaagd de regering omver te werpen, die er geen enkele moeite mee heeft naar alle noodzakelijke middelen te grijpen om te overleven. Het is moeilijk om de toekomst te voorspellen, maar zoals het er op dit moment op lijkt, hebben de 'Internet Brigades' hulp nodig om het regime te verslaan en zeer waarschijnlijk moet die van buiten komen of misschien door een of andere binnenlandse uitbarsting.

De recente golf, die de Arabische Lente is gedoopt, begon in Tunesië, een Noord-Afrikaans, Arabisch land met een West-Europees uiterlijk dat zich onderscheidde van andere Noord-Afrikaanse landen (bijvoorbeeld met de vrouwelijke verkeersagenten die een broek droegen). De vonk die de revolutie op 17 december 2010 liet ontbranden, was afkomstig van een aan de universiteit afgestudeerde jongeman die geen passende baan kon vinden en dus voor zijn brood fruit verkocht in een marktstalletje. Na een poos gepest te zijn door de politie stak hij zichzelf in brand. In januari 2011 vluchtte president Ben Ali naar Saoedi-Arabië. De politieke organisatie die toen als de machtigste werd beschouwd, was Nahda, een moslimpartij die was gemodelleerd naar de ideologie, organisatie en structuur van de Moslimbroederschap in Egypte. De leider ervan, die meer dan twintig jaar in ballingschap in Engeland had doorgebracht, keerde terug naar Tunis en organiseerde zijn volgers om de macht te grijpen. Bij de verkiezingen voor de constituerende vergadering, de eerste vrije verkiezingen van het land die in oktober 2011 werden gehouden, kreeg de Nahdapartij de meerderheid. Eind januari 2014 werd de nieuwe grondwet aangenomen en tegelijk trad de regering onder leiding van Nahda af om plaats te maken voor een regering van onafhankelijke partijen die het land moest voorbereiden op de eerste presidentsverkiezingen, die in december 2014 werden gehouden. Deze keer won een seculiere partij de verkiezingen en het presidentschap, terwijl Nahda de tweede partij werd. Tijdens een jaar van onverminderde

terroristische activiteiten werd een ‘nationale dialoog’ tussen de vier grootste partijen gehouden om te proberen tot een nationale consensus te komen. Hiervoor kreeg dit kwartet de Nobelprijs voor de Vrede en ook de complimenten van president Obama en minister van Buitenlandse Zaken Kerry.

Van de zelfverbranding in december 2010 tot nu toe is het niet rustig geweest in Tunesië. Wat begon met demonstraties en een massale opstand tegen de vorige heerser, tegen werkeloosheid en de lage levensstandaard, eindigde in terroristische acties die duizenden slachtoffers eisten. Tunesië was het toneel van de moord op buitenlanders en de verwoesting van culturele bezittingen, de politieke moord op oppositieleiders en wijdverbreide rellen door het hele land. De terroristische daden werden toegeschreven aan jihadistische elementen en in juli 2013 voor het eerst aan Al Qaida.

De verkiezingen van 2011 en ook die van 2014 werden gehouden in de schaduw van voortgaand terrorisme en politieke instabiliteit. De seculiere, regerende partij van president Essebsi en de tweede partij, de islamitische Nahda van Rached Ghannouchi volgden een pragmatische benadering in een poging een coalitie te vormen om de zaken aan te pakken waarmee het Tunesische volk nu te maken heeft, namelijk economische groei, ontwikkeling, werkeloosheid en arbeidsomstandigheden. Zullen ze slagen? Dat is de grote vraag. President Essebsi is 92 jaar oud.[15] Zijn partij werd slechts een paar jaar eerder opgericht en wordt in verband gebracht met het autoritaire bewind van president Bourguiba en zijn mogelijke partner Ghannouchi, oprichter en ideologisch leider van Nahda, die zoals gezegd een generatie lang in ballingschap doorbracht in Engeland. Deze uitgangspunten lijken geen garantie te zijn voor langdurig succes. Het lijkt een beetje op het mengen van water en vuur.

Laten we onszelf in herinnering roepen dat Algerije, het buurland van Tunesië in het westen, in het begin van de jaren negentig iets soortgelijks meemaakte, toen de radicale moslimpartij gia (Groupe Islamique Armé, Gewapende Islamitische Groep) deelnam aan democratische verkiezingen. De leiders van de partij verklaarden in de verkiezingscampagne dat ze zouden meedoen aan het democratische politieke spel, maar wanneer ze wonnen zouden ze een shariastaat uitroepen. gia won inderdaad de verkiezingen, maar op het laatste moment besloten de militaire leiders een stokje te steken voor de machtsovername. Tot op dit ogenblik is er in

Algerije al twintig jaar lang feitelijk een burgeroorlog aan de gang tussen de militaire regering en de moslimondergrondse.

En wat gebeurde er in Egypte? In 2011 bracht het internet miljoenen mensen naar het Tahrirplein. Deze menigten, die dagenlang op het plein aanwezig bleven, vormden inderdaad een noodzakelijke voorwaarde voor de omverwerping van het regime, maar het was niet voldoende! President Obama zorgde voor een andere noodzakelijke voorwaarde toen hij koos voor wat de massa's wilden en niet voor de belangrijkste bondgenoot van de Verenigde Staten in het Midden-Oosten sinds de vroege jaren zeventig. En daarna?

De kracht van sociale netwerken is gelegen in het vermogen om het volk te mobiliseren en de straat op te sturen. De zwakte van de sociale netwerken is dat ze nog altijd niet in staat zijn gebleken leiders voort te brengen die weten hoe ze de vruchten van de revolutie moeten plukken. Omdat het Tahrirplein geen echte leider voortbracht (het optreden van Mohammed el-Baradei en Amr Moussa op het plein was pathetisch), nam het Egyptische leger de macht over, installeerde een burgerregering en bereidde het land voor op de eerste democratische verkiezingen met meer partijen sinds de revolutie van Nasser in 1952.

Aan het hoofd van de raad die toezicht hield op de overgangsperiode stond veldmaarschalk Mohammed Hoessein Tantawi, een oude vos maar een zieke en zwakke leider. Het grootste dilemma waarmee de generaals in de Opperste Raad van de Strijdkrachten te maken hadden, was wat hun te wachten zou staan op de dag na de vrije verkiezingen. Dan zou er een nieuwe, door het volk gekozen president zijn en een parlement dat zijn gezag baseerde op het volk en niet op het leger, zoals tot dan toe steeds het geval was geweest. De generaals beseften heel goed dat zij de schakel waren tussen het oude gehate regime en de toekomst die democratisch zou moeten zijn. Wie kon garanderen dat de gekozen regering onder druk van het volk niet zou kiezen voor dezelfde benadering als de hoofdpersoon in het toneelstuk *Fiesco* van Friedrich von Schiller, ofwel: '*Der Mohr hat seine Arbeit getan, der Mohr kann gehen*', of erger?

Intussen dicteerde de menigte op het Tahrirplein de raad en de regering wat uit naam van het volk besloten moest worden. Tegelijk werden de fundamenten van de vorige regering vernietigd, werd de heersende partij ontbonden, stopte het ministerie van Binnenlandse Veiligheid bijna met functioneren, werden gevangenissen verwoest en ontsnapten tienduizenden

gevangenen, schoten de misdaadcijfers de lucht in, verslechterde de openbare veiligheid en ging de economie onderuit.

De voornaamste politieke speler in Egypte is de Moslimbroederschap. Hun betrokkenheid bij het politieke leven in Egypte heeft vele ups en downs gekend, maar geen enkel regime – niet dat van de koningen, niet dat van Nasser, Sadat of Moebarak – is erin geslaagd hen uit te schakelen. Dat is het gevolg van hun tweeledige identiteit, zowel die van een religieuze beweging als die van een politieke organisatie. Als het hun wordt verboden politiek actief te zijn, kunnen ze toch gemakkelijk overleven en blijven bestaan als een religieuze beweging. Hun materiële en organisatorische infrastructuur kan beide identiteiten gemakkelijk ondersteunen. Elke moskee is ook een afdeling van de partij en elke imam is ook een secretaris van die afdeling. Elke bijdrage aan de moskee is ook een bijdrage voor politieke of sociale activiteiten en voor elke politieke activiteit kan een religieuze dekmantel worden verzonnen. Het leek erop dat de Moslimbroederschap blijk gaf van grote politieke wijsheid toen ze openbaar bekendmaakten – om het volk gerust te stellen – dat ze niet van plan waren met een presidentskandidaat te komen, maar wel als politieke partij wilden deelnemen aan de parlementsverkiezingen. Ze beweerden dat ze na deze verkiezingen een politiek blok in het parlement wilden vormen dat sterk genoeg was om initiatieven van de weldra in te stellen regering te blokkeren. Met andere woorden, ze wilden gewicht in de schaal leggen. Als ze erin slaagden dit doel te realiseren, zou dat als basis en springplank dienen voor het verwezenlijken van extra doelen in de toekomst met als einddoel het overnemen van de staat en het instellen van de sharia.

Uiteindelijk schoof de Moslimbroederschap bij de presidentverkiezingen wel een eigen kandidaat – Mohamed Morsi – naar voren en won. Voor het eerst in de geschiedenis had Egypte een president die ook leider van de Moslimbroederschap was. Morsi ontsloeg de zittende minister van Defensie Tantawi en benoemde generaal Abdul Fatah al-Sisi in zijn plaats. Al gauw zette al-Sisi een ‘stille revolutie’ op touw waarbij president Morsi (die werd aangeklaagd voor verschillende zaken en ter dood werd veroordeeld, hoewel het vonnis niet werd uitgevoerd en hij inmiddels is overleden) werd afgezet. Al-Sisi greep de macht, werd bij algemene verkiezingen tot president gekozen en de rest is geschiedenis.

Tunesië en Egypte zijn voorbeelden waarin het fenomeen sociale netwerken erin slaagden een revolutie teweeg te brengen die nog steeds niet is afgelopen en het is moeilijk te voorspellen wanneer dat wel het geval zal zijn. Er is geen garantie dat deze landen aan het eind van de rit een democratisch regime te wachten staat.

De andere Arabische staten in Noord-Afrika (Libië, Algerije, Soedan en Marokko) en in het Midden-Oosten (Syrië, Saoedi-Arabië, de Golfstaten, Jordanië, Jemen en Libanon) staan op andere haltes in het revolutionaire proces. Het is nog altijd te vroeg om in deze gevallen te wijzen op successen van de sociale netwerken. Dus zouden Tunesië en Egypte eerder als uitzondering dan als regel beschouwd moeten worden.

Om Thomas Friedman in zijn column in *The New York Times* te parafraseren: de revolutie was onvermijdelijk, maar de revolutionairen slagen er misschien niet in op te klimmen naar een democratie, maar alleen naar de hoge rondgang van de minaret van de moskee!

---

[12] Ik schreef dit artikel oorspronkelijk als een lezing voor de eerste jaarlijkse herdenking van de sterfdag van Ya'akov Karoz (juli 1994). Ik heb het uitgebreid en bijgewerkt voor dit boek.

[13] Gadi Taub, 'American Failure: Between Elections and Democracy', *Yediot Aharonot*, 8 februari 2011 [Hebreeuws].

[14] Assaf Sagiv, 'Who's afraid of Egyptian democracy?' *Azure*, no. 43, voorjaar 2011 [Hebreeuws].

[15] Beji Caid Essebsi overleed op 25 juni 2019 en werd opgevolgd door de niet-partijgebonden Kais Saied.

4. Een diplomatiek perspectief

Rabin en de vrede met Jordanië

Op 5 november 1995, de dag na de moord op Yitzhak, stuurde ik de volgende instructie aan de medewerkers van de Mossad:

> Re: ter nagedachtenis aan onze premier Yitzhak Rabin
> De eerste minister van Israël, minister van Defensie en onze commandant, Yitzhak Rabin, is niet meer.
> De kogels van een joodse moordenaar hebben een eind gemaakt aan zijn leven.
> Met zijn leven leverde hij een niet aflatende bijdrage aan de wedergeboorte, veiligheid en sterkte van de Staat Israël.
> Vrede, waarop hij zijn inspanningen richtte sinds de Madridconferentie, is in zijn opinie een andere dimensie van het beveiligen van het bestaan en de sterkte van de Staat Israël en haar bevolking. Met zijn dood is het alsof een arm is geamputeerd van de natie en de Staat Israël.
> Hij had een speciale plaats in zijn hart voor de Mossad en zijn medewerkers; wij hoorden voor het laatst zijn hartelijke wensen toen hij ons kwam begroeten aan de vooravond van Rosj Hasjana.
> Wij doen zijn familie onze condoleances toekomen en wij allen rouwen samen met hen.
> Moge zijn herinnering een zegen zijn.

3 november 1995, de dag voor de moord, was een gewone vrijdag. Op vrijdagen werkte premier Yitzhak Rabin, die ook de functie van minister van Defensie bekleedde, in zijn kantoor in het hoofdkwartier van het idf in Tel Aviv. Deze vrijdagen zaten boordevol gesprekken over veiligheid die varieerden van voorstellen om toestemming te geven voor operaties en uitstapjes naar besprekingen over gewichtige veiligheidszaken, die

afhankelijk van het onderwerp apart of samen met verschillende groepen werden gevoerd met de chefs van de defensiestaf.

Vrijdag 3 november verliep net zo. Er was die ochtend een bespreking tussen de minister van Defensie, stafchef Amnon Lipkin-Shahak van het idf, hoofd Militaire Inlichtingen Moshe (‘Bogey’) Ya’alon, een vertegenwoordiger van de Sjien Beet en de directeur van de Mossad (ikzelf). We bespraken twee onderwerpen: de voortdurende uitdaging van terrorisme en de strategische kwestie van de opbouw van niet-conventionele wapens in het Midden-Oosten in het algemeen en in Iran in het bijzonder. Tijdens het eerste deel van het gesprek werd aandacht besteed aan de protestacties van extreem rechts. Rabin, de minister van Defensie, wuifde dat weg. Niemand van de mensen rond de tafel had zich kunnen voorstellen dat de premier dertig uur later zou worden vermoord.

Zaterdagavond 4 november zat ik thuis met mijn vrouw Yael op tv naar de bijeenkomst te kijken die op het plein buiten het stadhuis van Tel Aviv werd gehouden. Om ongeveer tien uur ’s avonds ging de telefoon. Het was Danny Yatom, Yitzhaks militaire secretaris. ‘Yitzhak is neergeschoten door een moordenaar,’ zei Danny. ‘Hij wordt naar het Ichilov Ziekenhuis gebracht.’

‘Ik kom eraan!’ zei ik en ik hing op. Ik herinner me niets meer van de rit van mijn huis in Ramat Hasharon naar het Ichilov Ziekenhuis in Tel Aviv, maar voor mij leek de tijd stil te staan. Ik liep naar de operatiekamer van het ziekenhuis en vond een hoekje waar ik nadenkend tegen de muur leunde. De gangen rond de operatiekamer liepen vol met ministers uit het kabinet, buitenlandse ambassadeurs, hoge officieren en vrienden. Leah Rabin zat met andere familieleden in een van de kamers die voor haar was vrijgemaakt. De hele menigte wachtte op nieuws over de toestand van Yitzhak.

Het leek alsof er een eeuwigheid was verstreken toen de directeur van het ziekenhuis, prof. Gabi Barabash, uit de operatiekamer kwam. Zijn verklaring was kort en krachtig: ‘Premier Yitzhak Rabin is overleden.’

Ik zocht zonder veel te zien mijn weg naar de kamer waar Leah zat. Ik drukte haar de hand en zei: ‘Leah, hij is met een wervelwind naar de hemel gevoerd.’ En dat was het moment waarop ik besloot dat er een eind moest komen aan mijn tijd als directeur van de Mossad.

Diezelfde avond vond er een andere geïmproviseerde regeringsvergadering plaats op het hoofdkwartier van het idf in Tel Aviv

waarin Shimon Peres werd aangewezen als waarnemend premier en regelingen werden getroffen voor de begrafenis en de rouwperiode.

Ik herinner me niets van mijn rit naar huis. Ik lag die hele nacht wakker naar het plafond te staren.

Ik liet Shimon Peres tijdens onze eerste werkvergadering weten dat ik had besloten ontslag te nemen. Toen hij me naar mijn redenen voor mijn vertrek vroeg, legde ik hem uit dat ik het laatste halfjaar al met wijlen premier Rabin had gesproken over het beëindigen van mijn ambtstermijn. Ik voegde eraan toe dat zesenhalf jaar in een veeleisende baan onder twee premiers die nauwelijks sterker van elkaar konden verschillen als Shamir en Rabin me erg veel voldoening hadden gegeven en dat ik het gevoel had dat ik het erg moeilijk zou vinden om mijn rol voort te zetten onder een derde premier. Peres begon met zijn kenmerkende stem te zeggen dat het niet dagelijks voorkwam dat in Israël een premier werd vermoord, dat directeur Gillon van de Sjien Beet al had aangegeven ontslag te nemen en dat de aankondiging dat de directeur van de Mossad ook ging stoppen een vernietigend effect zou hebben op het moreel van het volk. Zijn redenering raakte me. Ik was ervan overtuigd dat die voortkwam uit een oprechte bezorgdheid voor het land. We spraken af dat ik nog zes maanden op mijn post zou blijven en dat de officiële aankondiging vlak voor de volgende verkiezingen gedaan zou worden, als ik zeven jaar directeur van de Mossad was geweest.

De directeur van de Mossad is direct ondergeschikt aan en wordt benoemd door de premier. Over het algemeen zal de premier over de benoeming overleggen met andere mensen, onder wie natuurlijk de minister van Defensie, maar het is de premier die uiteindelijk de beslissing neemt. Ik werd door Yitzhak Shamir gekozen als hoofd van de Mossad. Rabin die ten tijde van mijn benoeming minister van Defensie was, had Amnon Lipkin-Shahak, toen hoofd Militaire Inlichtingen, geopperd. Dit was geen beletsel voor het ontwikkelen van een hechte band tussen Rabin en mij, zowel werkgerelateerd als persoonlijk. We hadden ook de gelegenheid gehad elkaar eerder te leren kennen toen ik een afdelingshoofd binnen de Mossad was en hij minister van Defensie.

Omdat de Mossaddirecteur direct onder de premier valt, was de aard van mijn relatie met Rabin toen hij minister van Defensie was niet hiërarchisch. Ik zou hem gezamenlijke operaties van het idf en de Mossad voorleggen en van tijd tot tijd resultaten met hem bespreken. Toen Rabin tot premier werd

benoemd, was ik drieënhalf jaar directeur van de Mossad en dus was er sprake van een snelle ontwikkeling in de werkrelatie, in het vertrouwen en het wederzijdse respect, maar ook in de persoonlijke band waardoor mijn vrouw Yael en ik geregeld te gast waren in het huis van Yitzhak en Leah. Het feite dat hij een andere kandidaat als Mossadhoofd had gesteund, kwam tussen ons zelfs nooit ter sprake.

‘Voor u is stilte een lofzang,’ staat in Psalm 65 over God. Rasji’s commentaar hierop luidt dat aangezien er geen grens is aan de glorie van God, er geen woorden zijn om er een beschrijving van te geven. Dus de beste manier om Zijn glorie te beschrijven is stilte. Zo lijkt het ook alsof je niet de juiste woorden kunt vinden als je de persoonlijkheid en de deugden van Yitzhak Rabin probeert te beschrijven en geef je met stilte de beste beschrijving van wat je probeert te zeggen.

Toen ik me tussen alle mensen bevond die hulpeloos buiten de operatiekamer in de kelder van het Ichilov Ziekenhuis stonden te wachten op het verslag van prof. Gabi Barabash, terwijl de artsen wanhopig probeerden de premier weer tot leven te wekken, leek de tijd stil te staan. De situatie was net een tijdtunnel waarin jouw voortgaande bewustzijn overuren maakte en vragen in je hoofd opkwamen over de eeuwigheid: de eeuwigheid van de mens, de eeuwigheid van de natie, de eeuwigheid van de goddelijke geest.

In de joodse leer van de ‘vrije wil’ bestaat de ‘toestemming om te doden’ alleen onder fundamentalisten die zich durven voor te doen als de almachtige God.

De dood is het enige waarvan er geen weg terug is, dus als het om het Land Israël gaat is het ondenkbaar dat het gezag om toestemming te geven voor het doden van een jood in de handen van een mens zou liggen. Het vonnis over de ontaarde figuur die het leven van de premier beëindigde, behoort oneindig meer tot het terrein van de ware goddelijke geest.

Yitzhaks wortels die hem verbonden met het Joodse volk en het Land Israël waren even diep en verankerd als de geschiedenis van dit volk. Het eeuwige voortbestaan van het volk en het land was het eerste en enige begrip dat voor hem de leidraad was, veel meer dan welk politiek of publiek debat ook. Hij sprak niet vaak over deze zaken, maar bij een zeldzame gebeurtenis hoorde ik hem erover praten. Het was tijdens zijn staatsbezoek aan China toen hij een rondleiding kreeg door de universiteit van Peking. Bijna spontaan verzamelden zich enkele honderden (misschien wel

duizenden) studenten in de grote aula om hem te verwelkomen. Hij stapte het podium op en stak zonder aantekeningen of enige voorbereiding in voortreffelijk Engels een lange verhandeling af over de geschiedenis van het Joodse volk en zijn staat. De belangrijkste boodschap van zijn verhandeling voor de Chinese studenten was dat de grote Chinese natie natuurlijk al zesduizend jaar bestond, maar dat de kleine Joodse natie ook meer dan vijfduizend jaar heeft overleefd en voor alle eeuwigheid zal blijven bestaan.

De man ademde wijsheid uit. Niet van het soort dat op school of aan de universiteit wordt verkregen, maar de soort die men opdoet in de school van het leven. Het was een wijsheid die persoonlijke ervaring uitdrukte, het resultaat van het decennialang torsen van de last en toewerken naar dat ene grote doel: het bestaan en de veiligheid van het Joodse volk in het eigen land.

Het enorme analytische vermogen van de premier was algemeen bekend. Zijn unieke talent was erin gelegen dat hij ingewikkelde situaties en kwesties beet kon pakken om ze in eenvoudige elementen te breken en dan in eenvoudig Hebreeuws in zinnen van vier of vijf woorden de kern eruit te trekken, zodat het voor iedereen om hem heen duidelijk en begrijpelijk werd. Nadat ik hem een zaak had horen analyseren, vroeg ik me vaak af hoe het kwam dat ik het niet eerder zo had gezien en dan verbaasde het me hoe eenvoudig en logisch het leek na de analyse van de premier.

Hij plaatste het land altijd voorop. Wanneer ik terugkijk op alle jaren dat ik met hem werkte, kan ik geen enkel geval aanwijzen waarin een beslissing van hem werd gekleurd door persoonlijke of partijgebonden overwegingen. Ik kan me niet herinneren dat hij ooit voordeel heeft getrokken uit de enorme macht die hij als premier en minister van Defensie in zijn persoon verenigde. Alles was altijd in het belang van de staat. Hij verbood ons als leden van de inlichtingengemeenschap om overwegingen van geheimhouding en veiligheid boven nationale overwegingen te stellen, zelfs in het uitzonderlijke geval dat daardoor inlichtingen- of veiligheidsactiviteiten opgeofferd moesten worden.

Yitzhak Rabin was een leider. Binnen de veiligheids-/inlichtingenwereld bestaat er een hiërarchie waarin elk niveau zich spiegelt aan het echelon erboven en daaraan ook meer kracht en inspiratie probeert te ontlenen. Deze onderlinge verbinding is zowel logisch als verstandig wanneer het gaat om activiteiten waarbij de kansberekening tussen de voordelen van succes en

de nadelen van falen wordt gehaald uit een wereld van concepten waarmee het publiek niet vertrouwd is. Dit is een industrie die het uiterste vergt van het menselijk vermogen, die de wetten van de natuurkunde probeert te buigen en waarvan de kans op gevaar onvoorstelbaar groot is. De persoon aan de top van zo'n piramide moet een vergelijkbaar soort leiderschap tentoonspreiden. Rabin zou de gewaagdste operaties goedkeuren, maar niet voordat hij overtuigd was van de noodzaak en hij zeker wist dat op de gekozen route alleen de absoluut noodzakelijke risico's ontmoet zouden worden. En vanaf het moment dat hij had ingestemd met de operatie, straalde hij een rustig vertrouwen uit dat van boven tot onder werd gevoeld door de hele organisatie. Steeds wanneer hem een idee, operatie of plan werd voorgelegd, kreeg je het gevoel dat het voor hem déjà vu was, dat hij het al eerder had meegemaakt. Daarom kon jij het plan kalm en vol zelfvertrouwen uitvoeren.

Hij was geen man met wie je een lang gesprek ging voeren. De vriendschappelijke klap op de schouder was niet zijn stijl. Hij ging tegenover je zitten, leunde achterover op zijn stoel of boog voorover en steunde op zijn knieën. Met de eeuwige sigaret tussen zijn vingers keek hij je aan met zijn priemende blauwe ogen, nam je onderzoekend op, luisterde naar je en nam je weer onderzoekend op om pas na ontelbare tests te besluiten dat je zijn vertrouwen en steun waard was. Maar zodra hij dat deed, wist je dat hij altijd achter je zou staan.

Yitzhak Rabin leefde 73 daadkrachtige jaren en leverde een unieke bijdrage aan de wedergeboorte van het Joodse volk in het eigen land. Net als Moses werd zijn leven afgebroken toen hij op het punt stond zijn missie te voltooien. Zelfs als hij het in eigen hand had gehad, had hij geen beter tijdstip kunnen kiezen om ons te verlaten. Hij deed dat op het hoogtepunt van zijn leven: met een wervelwind steeg hij op naar de hemel. Natuurlijk is dit mijn subjectieve visie en dit is niet de plaats om het met een rationeel-empirische discussie te willen bewijzen.

De reactie van de wereld en het enorme respect dat wereldleiders hem bij zijn begrafenis betuigden, waren een overduidelijke getuigenis van zijn grootheid.

Ongetwijfeld werd Rabin vermoord tegen de achtergrond van de Osloakkoorden. Ongetwijfeld was de bijeenkomt van 5 oktober 1995 op het Zionplein in Jeruzalem een passende gebeurtenis in dit kader, net als de gebeurtenis op 10 oktober in het Wingate Instituut, die een directe

voortzetting van de eerste was. De ongebreidelde betogingen voor Rabins huis tegen hem en zijn vrouw Leah waren ongehoord.

Zonder me in een politieke polemiek te begeven, denk ik dat sommigen het misschien wel interessant vinden om de mening te horen van de toenmalige directeur van de Mossad (ikzelf) over Rabins stellingname in het Osloproces.

De Oslogesprekken werden gevoerd als een geheime inlichtingenoperatie van de hoogste orde zonder dat ze door de regering of het kabinet werden besproken of goedgekeurd. Ze werden gevoerd door een groep mensen die naar mijn bescheiden mening op eigen initiatief handelden. Ik herinner me mijn rapporten voor Yitzhak over de gesprekken en zijn reacties. In het begin luisterde hij naar de rapporten zonder erop te reageren. Later reageerde hij op mijn rapporten door te zeggen dat hij niet geloofde dat er iets uit zou komen. In een later stadium reageerde hij telkens als ik verslag uitbracht met de woorden: ‘Ik weet ervan.’ Ik wil graag benadrukken dat mijn beeld van mijn relatie met de premier was gebaseerd op het besef van mijn kant dat ik verslag aan hem uitbracht en dat hij het recht en de autoriteit bezat om te reageren – of niet te reageren – op deze rapporten. Slechts zelden en in uitzonderlijke gevallen vroeg ik om uitleg en ook in die gevallen was het aan hem om iets al dan niet uit te leggen. Het is ook belangrijk om op te merken dat de Mossad zich volgens de ‘Magna Carta’ van de inlichtingengemeenschap niet bezighoudt met het verzamelen van inlichtingen over of het volgen van Israëliërs. De Mossadmedewerkers die waren ingezet in Europa en bekwame inlichtingenagenten waren, stuitten bij toeval en indirect op de Oslogesprekken en niet omdat iemand hun een opdracht daartoe hadden gegeven.

Over de Palestijnse kwestie in het algemeen en met betrekking tot de Oslogesprekken in het bijzonder stelde Rabin zich passief en met weinig geloof op. En hij verafschuwde Arafat. Wij vroegen ons af waarom hij vervolgens instemde met Oslo, en een van de mogelijke verklaringen was dat Rabin de inschatting maakte dat wanneer hij het verzoek van Peres om door te gaan met Oslo afwees, Peres er binnen de Arbeidspartij op zou aandringen om hem af te zetten.[16] Wij ontdekten ook via dezelfde bron dat Rabin op 7 juni 1993, tweeënhalve maand voor het tekenen van de Osloakkoorden, Peres een officiële brief stuurde met het dringende verzoek de gesprekken te beëindigen. Die trok hij vervolgens in. Diezelfde maand,

juni 1993, stuurde Rabin een persoonlijke gezant van hoog niveau naar Londen voor een ontmoeting met Nabil Shaath, een lid van het uitvoerend comité van de plo, om de geloofwaardigheid van het Osloproces te beoordelen.

Rabins mening over het Osloproces kwam ook voort uit de vredesbesprekingen met Jordanië die in dezelfde periode plaatsvonden en waarin Rabin wel sterk geloofde. Hij was een groot bewonderaar van koning Hoessein en dacht dat er een zeer reële kans op slagen was, waardoor hij ook een erg actieve rol speelde bij het voeren van de gesprekken. Het intensieve diplomatieke verkeer dat in de tweede helft van 1993 plaatsvond, ging niet alleen richting Jordanië en de Palestijnen, maar ook richting Syrië. Begin augustus 1993 gaf Rabin de minister van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten Warren Christopher de beroemde ‘handreiking’ waarin hij – voorwaardelijk en hypothetisch – de Israëlische voorwaarden omschreef voor een toekomstige regeling met Syrië en de Israëlische bereidheid tot terugtrekking uit de Golanhoogten.[17] Assad zag ervan af om inhoudelijk op de ‘handreiking’ te reageren en hield vast aan de voorwaarde dat Israël zich eerst moest verbinden aan terugtrekking uit de gehele Golanhoogten. Rabin, die niet zo gemakkelijk wilde toegeven aan de Syrische eisen, stuurde mij naar koning Hassan II van Marokko om hem te vragen of hij rechtstreeks bij president Assad wilde informeren of het vredesproces hem ernst was en wat hij bereid was in ruil te geven voor een Israëlische terugtrekking uit de Golanhoogten. De antwoorden waarmee de Marokkaanse koning terugkwam, voldeden niet aan de minimumvoorwaarden van Rabin en het proces stopte.

Rabin was ook van oordeel dat het Osloproces, dat gelijktijdig, in het geheim en volledig onafhankelijk van koning Hoessein plaatsvond, de voortgang in de onderhandelingen met Jordanië kon bemoeilijken. Toen besloten werd de Osloakkoorden ceremonieel in Washington te ondertekenen, was Rabin niet eens van plan te gaan en hij deed dat alleen onder druk van president Clinton. Ik herinner me nog een ontmoeting tussen Rabin en koning Hoessein aan de vooravond van de ondertekening van de overeenkomst. Aan het eind van de ontmoeting in het paleis van de koning in Amman, nadat alle punten waren besproken, wendde de koning zich met een sarcastische glimlach tot Rabin en zei: ‘Ik heb begrepen dat u naar Washington gaat voor de ondertekeningsceremonie van de Oslo-overeenkomst.’ Toen Rabin knikte, voegde de koning eraan toe: ‘Ik was tot

nu toe degene die Arafats natte zoenen moest ondergaan, nu is het uw beurt!’

Yitzhak en ik kregen niet de kans Oslo samen te analyseren, maar volgens mij raakte Yitzhak er tijdens zijn tweede termijn als premier van overtuigd dat de Staat Israël niet de hand aan het zwaard kon blijven houden en dat alles in het werk gesteld moest worden om een bres te slaan in de muur van vijandigheid. Dit is de logische verklaring voor zijn gedrag op deze drie routes: de Palestijnse, totaal passief tot die was uitgewerkt, de Jordaanse, steeds op een zeer actieve manier, en de Syrische, die hij rechtstreeks aanstuurde tot het misging.

Volgens mij was het Israëlisch-Jordaanse vredesverdrag het mooiste resultaat van Yitzhaks inspanningen en zijn grootste bijdrage aan de oplossing van het historische Arabisch-Israëlische conflict. Wat jammer dat hij niet de Nobelprijs voor de Vrede kreeg voor zijn prestatie. Na zijn moord richtten we in de hal van het Mossadgebouw een herdenkingshoek in ter ere van Yitzhak en elk jaar houden de Mossadmedewerkers op de verjaardag van zijn dood een herdenkingsceremonie die wordt bijgewoond door vertegenwoordigers van de familie Rabin. Tijdens de herdenkingsceremonie die plaatsvond op 24 oktober 2007 hield Eitan Haber, die Yitzhaks bureauchef was geweest, een toespraak voor het Mossadpersoneel. Ik denk dat het passend is om die hier op te nemen:

> In de geschiedenis komt de term ‘als’ niet voor. Omdat geschiedenis geen ‘als’ kent, heb ik de afgelopen twaalf jaar consequent geweigerd ‘als’-vragen te beantwoorden: ‘Wat als’ Rabin dit zou hebben gezegd of dat zou hebben gedaan, wat zou Rabin hebben gedaan en gezegd over wat er tegenwoordig gebeurt ‘als’ hij hier was geweest… ‘als’ en ‘als’ en ‘als’.
>
> Er is echter één ‘als’ waarop ik voor mijn gevoel vandaag met vertrouwen een antwoord kan geven: als Rabin vandaag in deze hal zou staan, zoals hij zo vaak op deze trappen stond, als hij hier bij jullie was, dan weet ik zeker dat hij jullie uit de grond van zijn hart zou bedanken voor wat jullie doen en voor wie jullie zijn. Velen van jullie kenden hem en weten hoe hij de gevaren die ons en ons bestaan bedreigen kon bespreken en analyseren en dan zou hij jullie vertellen dat ieder van jullie de sleutel tot de veiligheid van de Staat Israël in handen houdt. Als hij hier was, zou hij van jullie vragen, van jullie

eisen, om met al jullie energie door te gaan met jullie werk, om ‘niet op wacht in slaap te vallen’ en ‘je geen zorgen te maken, ik zal jullie alle ondersteuning geven die jullie nodige hebben’. Ik kende hem en ik ken velen van jullie; wanneer hij jullie zou vertellen dat jullie het belangrijkste werk voor de staat doen, zouden jullie elk woord van hem geloven, omdat hij Yitzhak Rabin was en echt elk woord meende. Wanneer ik jullie vertel dat er premiers zijn geweest die de Mossad meer lof toezwaaiden dan Yitzhak Rabin, zullen degenen van jullie die hier al lange tijd zijn, knikken en zeggen: ‘Dat is waar.’ Er zijn premiers geweest die meer kritiek leverden op het ‘bureau’ – zoals jullie het noemen – dan Yitzhak Rabin, maar er is geen – er is geen! – premier geweest die de Mossad zo bewonderde als Rabin, die de mensen van de Mossad zo respecteerde als hij en die hun talenten beter en intelligenter benutte. Veel van de ongelofelijke prestaties van de Mossad vonden plaats tijdens zijn ambtstermijn als premier. In die periode bracht dit ‘bureau’ hem wat geen enkele andere inlichtingenorganisatie dit land ooit heeft gebracht, en dat was een vredesverdrag.

De waarheid is dat ik die dagen mis, hier in het bureau, in Jeruzalem en in Amman. Ik mis zelfs het witte busje met gordijnen die de inzittenden verborgen, de beschaafde man die Hoessein heette, de koning van Jordanië, die altijd een heer bleef en nooit hardop zei wat hij vond van het eten dat we hem in de late avond op de heuvel aanboden, en ik mis de slapeloze nachten die dankzij dit bureau een vredesverdrag voortbrachten.

Ik zou deze gelegenheid willen aangrijpen om mijn vrienden Shabtai en Efraim en natuurlijk Yitzhak Rabin te bedanken, omdat ze mij de gelegenheid boden een heel klein deel uit te maken van zo’n geweldige prestatie.

Ik zou de mensen van ‘het bureau’ geen raad durven geven. Mij werd gevraagd om hier vanochtend te spreken namens de vermoorde premier en daarom zal ik dit zeggen: die roodharige die nooit geweldig was in het uiten van emoties, zou hier vanochtend hebben gestaan en geroerd zijn door jullie daden en jullie bijdragen. Die man die jullie leven binnenstapte en de kleinste operationele details onder een vergrootglas legde en wilde kennen, die aanwezig moest zijn bij de oefeningen voor de operatie, de man die wist hoe je

verantwoordelijkheid moest dragen en jullie altijd steunde, die man zou geroerd zijn geweest zonder dat jullie het merkten. Hij zou zelfs in verlegenheid gebracht worden door zijn emoties. Maar in de auto na zijn vertrek hier, zou hij altijd boos worden en kritisch tegen me zeggen: ‘Jij weer met je krankzinnige agenda! Had je me nog niet een uur of twee bij de Mossad kunnen gunnen?’

En één laatste ‘als’:

Mijn vriend Haim Hefer schreef ooit: ‘Deze natie zou graag “dank jullie wel” zeggen tegen de mensen van de geheimen en de raadsels. Deze natie zou graag een hartelijk dankwoord uit willen spreken, als deze natie wist tegen wie ze het moest zeggen.’

Als iemand die weet tegen wie hij het moet zeggen, wil ik jullie in zijn naam zeggen: dank jullie wel.

Ironisch genoeg zag het kleine en arme koninkrijk Jordanië dat het dezelfde strategische belangen had als de Staat Israël. Jordanië heeft dat nooit openlijk verklaard, maar de banden tussen de twee landen die tot het vredesverdrag geheim werden gehouden, hebben deze Jordaanse manier van denken heel duidelijk gemaakt.

De eerste contacten met Jordanië werden gelegd in de jaren zestig onder leiding van Yaakov Herzog, de directeur-generaal van het bureau van premier Levi Eshkol. Na de Zesdaagse Oorlog kwamen hoge Israëlische politici en functionarissen regelmatig bijeen met koning Hoessein. Aan de vooravond van de Jom Kipoeroorlog in oktober 1973 stuurde de koning ons een waarschuwing dat de oorlog op het punt van uitbreken stond. Van 1974 tot 1977 vonden er ontmoetingen plaats tussen premier Rabin en koning Hoessein waaraan ook Yigal Allon en Shimon Peres deelnamen. Tijdens deze ontmoetingen gaf de Israëlische kant aan bereid te zijn te praten over een gedeeltelijke terugtrekking van Israël langs de Jordaan als onderdeel van de vredesonderhandelingen, maar de koning eiste een volledige terugtrekking, met inbegrip van Jeruzalem. Eind 1977 vond in Londen een ontmoeting plaats tussen Moshe Dayan en de koning, met een diepe stilte tot 1982 als resultaat (het zou interessant zijn om te weten wat er tijdens die ontmoeting werd gezegd). Vanaf 1982 ontstond een traditie van periodieke ontmoetingen tussen het hoofd van de Mossad en zijn Jordaanse tegenhanger in verschillende Europese steden. Men zou kunnen zeggen dat

het belang van deze ontmoetingen was gelegen in het feit dat ze plaatsvonden.

Van 1984 tot 1987 werd er onder auspiciën van de Britse Lord Mishcon een kanaal geopend tussen Shimon Peres en de koning. De Mossad was geen partij bij deze gesprekken, die in het geheim begonnen. Pas in 1987 merkten de Britten dat er werd gepraat. In april 1987 kwamen Peres en de koning tot een conceptvredesverdrag, maar dat werd niet geaccepteerd door premier Yitzhak Shamir. Dit concept werd later bekend onder de naam Londen Agreement.

Slechts drie maanden later, in juli 1987, vond in een kasteel buiten Londen de eerste ontmoeting plaats tussen premier Yitzhak Shamir en de koning. De ontmoeting duurde twee dagen – vrijdag en zaterdag – en omvatte vele uren van gesprekken in verschillende samenstellingen waaronder privéontmoetingen tussen premier Shamir en koning Hoessein. Deze ontmoeting legde de basis voor de toekomstige relatie tussen de twee mannen die werd gekenmerkt door een echte chemie en wederzijds vertrouwen ondanks de meningsverschillen over kernpunten.

In 1988 was er een ontmoeting in Parijs tussen de koning en de toenmalige minister van Defensie Yitzhak Rabin. Deze ontmoeting leverde geen resultaat op en tot begin 1990 vonden er alleen ontmoetingen op lager niveau plaats. Men moet niet vergeten dat eind 1987 de Eerste Intifada begon en in de zomer van 1988 kondigde de koning aan dat hij zijn handen aftrok van de Westelijke Jordaanoever en de Palestijnse zaak. In maart 1990 had adjunct-directeur Efraim Halevy van de Mossad in Londen een ontmoeting met de koning. Deze ontmoeting opende een nieuw hoofdstuk in de betrekkingen tussen de twee landen, het hoofdstuk van de Eerste Golfoorlog.

Zoals gezegd koos koning Hoessein de kant van de Iraakse heerser Saddam Hoessein. Tijdens ontmoetingen aan de vooravond van Saddams inval in Koeweit waarschuwden we koning Hoessein Saddam niet toe te staan Jordaans grondgebied te gebruiken. Dit punt was de aanleiding voor de volgende ontmoeting tussen de koning en premier Shamir, die plaatsvond in de eerste week van januari 1991, ongeveer een week voor de uitbraak van de Eerste Golfoorlog. Tijdens deze ontmoeting beloofde de koning om de Iraakse luchtmacht geen toestemming te geven het Jordaanse luchtruim te gebruiken.

De Golfoorlog liet koning Hoessein op zijn troon zitten en het koninkrijk Jordanië leed geen schade. Hoessein beschouwde dit als een groot goed en schreef het toe aan de overeenkomst met premier Shamir.

In de loop van 1991 vonden veelvuldig ontmoetingen plaats die de op stapel staande conferentie in Madrid, die bedoeld was om een nieuw hoofdstuk met initiatieven te openen die een eind moesten maken aan het conflict, als hoofdonderwerp hadden.

Bij ontmoetingen in 1993 uitte de koning zijn zorgen over de gesprekken in Oslo. Wij hielden vol dat daar geen groot belang aan toegekend moest worden. Toen de ceremoniële ondertekening op het grasperk van het Witte Huis plaatsvond, had de koning de indruk dat hij was verraden en bedrogen en dat hij met zijn rug tegen de muur stond, omdat Egypte en Saoedi-Arabië tegen hem waren en de marine van de Verenigde Staten Akaba blokkeerde. Premier Rabin zag het als zijn plicht om te proberen de koning gerust te stellen en dus gingen we aan de slag om een ontmoeting tussen de twee voor te bereiden, die in oktober 1993 in Akaba plaatsvond waarbij Israël zich verplichtte tot totale geheimhouding. De koning gaf als uitleg dat geheimhouding na de Golfoorlog nodig was, omdat hij maar één bondgenoot had – de Syrische president Hafiz al-Assad – en de onthulling van een topontmoeting met Israël kon de Jordaans-Syrische betrekkingen ernstig schaden.

Het voornaamste twistpunt in Akaba draaide om de strategie van vredesonderhandelingen tussen de twee landen. De koning dacht dat in de loop van een bepaalde periode kleinere overeenkomsten gesloten konden worden en dat ze zodra deze overeenkomsten een kritische massa hadden bereikt allemaal bij elkaar geveegd konden worden tot één vredesverdrag. Rabins standpunt was dat de tijd daarvoor ontbrak en dat het de voorkeur verdiende om de partijen in één onderhandelingsronde alle verschillen te laten overbruggen en een alomvattend vredesverdrag te bereiken. De ontmoeting eindigde zonder dat overeenstemming was bereikt. Het gevolg was weer een crisis gevolgd door stagnatie.

In 1994 en 1994 werden onder leiding van Rabin en de Mossad marathononderhandelingen tussen de twee landen gehouden. Deze kenden successen, maar ook een aantal crises en obstakels, zowel feitelijk als anderszins:

Jordanië had zich in de Eerste Golfoorlog aangesloten bij het Iraakse kamp tegen de Amerikaanse coalitie, dat bijna alle Arabische landen omvatte.

De tegengestelde agenda's van talloze spelers, waaronder de Amerikanen, de Egyptenaren, de Sjien Beet, Shimon Peres, aanhangers van Syrië in Jordanië en ook een paar in Israël.

De nationale beoordelaar – Militaire Inlichtingen – hield in zijn beoordeling vol dat Jordanië niet uit zichzelf een vredesverdrag met Israël zou tekenen.

Het Osloproces, dat parallel aan de onderhandelingen met Jordanië plaatsvond.

Het Hamasdilemma en de terroristische activiteiten die afkomstig waren uit Jordanië. Degenen die vredesonderhandelingen met Jordanië afwezen en degenen die dachten dat er geen kans was op een afzonderlijke vrede met Jordanië vonden steun voor hun standpunt in het gegeven dat Jordanië de aanwezigheid van Hamas op het eigen grondgebied toestond.

De discrepantie tussen de strategie van kleine stapjes van de koning tegenover die van Rabin, die aanvoerde dat een vredesovereenkomst in één kort proces bereikt moest worden.

Er is veel gezegd over het vredesverdrag tussen Israël en Jordanië en nog steeds is er meer wat we niet weten over het proces dan wat we wel weten. Het onderhandelingsproces was een verhaal dat twee jaar duurde, met honderden ontmoetingen in verschillende samenstellingen die plaatsvonden in uiteenlopende landen op verschillende continenten. Deze onderhandelingen waren bedoeld om een gemene deler te vinden in een hele reeks mondiale, regionale, lokale en persoonlijke belangen ('ere'zaken vormden elke week een bedreiging voor het welslagen van de overeenkomst).

Op 2 november 1993, slechts één maand na de mislukte ontmoeting tussen Rabin en de koning in Akaba, vroeg minister van Buitenlandse Zaken Peres toestemming aan Rabin om te proberen de raderen weer aan het draaien te krijgen. De ontmoeting van Peres met de koning werd geregeld door de Mossad en adjunct-directeur Efraim Halevy vergezelde Peres naar Amman, waar hij deelnam aan enkele vergaderingen. Peres slaagde erin de koning tijdens een marathonzitting onder druk te zetten en er een conceptvredesverdrag uit te slepen. De koning vertelde Peres dat hij in zijn komende jaarlijkse toespraak tot het Jordaanse parlement (een soort

troonrede) van plan was het parlement en het volk voorzichtig voor te bereiden op vrede. Hij vroeg Peres hun overeenkomst geheim te houden tot na de toespraak en Peres beloofde dat. Na zijn terugkeer in Israël lichtte Peres premier Rabin in over de ontmoeting en de resultaten en die avond zei hij na de vergadering tegen journalisten: 'Houd de tweede november in gedachten.' In onze volgende ontmoeting met de koning kwam hij zelf met een verklaring die ons trof als een bliksemslag: 'Jullie hebben een prijs op mijn hoofd gezet.' Het conceptverdrag dat Peres had gesloten werd opgeborgen in de archieven.

Van november 1993 tot maart 1994 gebeurde er niet veel op de route Jeruzalem-Amman. Aan de andere kant begon er op de route Washington-Jeruzalem-Damascus beweging te komen. Toen ontving Efraim in maart 1994 een uitnodiging van de koning om een paar dagen met zijn vrouw bij hem op bezoek te komen. Tijdens het bezoek werd de blauwdruk van een overeenkomst opgesteld die Efraim mee terugnam naar Israël. Hij keerde terug op 12 april, Jom Hazikaron, Dag van de Herinnering, dezelfde dag waarop Hamas een grote terroristische aanslag pleegde op een bus in Hadera. De hele Staat Israël – Rabin, Peres, Militaire Inlichtingen – leverden zwaar kritiek op de koning, omdat ze hem minstens deels verantwoordelijk hielden voor de aanslag. De Mossad slaagde er bij monde van Efraim in de crisis in de juiste banen te leiden en de situatie te redden. Tijdens een ontmoeting in Londen op 11 mei 1994 werd de blauwdruk die Efraim had gekregen, aanvaard als een gedetailleerd memorandum van een overeenkomst dat werd geparafeerd door Elyakim Rubinstein en de Jordaanse kroonprins, prins Hassan.

Het memorandum werd door de onderhandelingsteams van beide partijen omgezet in een gedetailleerd verdrag met aanhangsels, waarbij de twee leiders fungeerden als probleemoplossers wanneer de onderhandelaars bleven hangen op een bepaalde kwestie.

Het was na middernacht. Koning Hoessein en Yitzhak Rabin schudden elkaar de hand in het koninklijk paleis in Amman na het eens te zijn geworden over de laatste details waarvoor hun uiteindelijke beslissing vereist was. Op dat moment zei iemand in het vertrek dat de Amerikanen, die tot nu toe overal buiten waren gehouden, op de hoogte gebracht moesten worden. De koning en Rabin besloten president Clinton rechtstreeks bij te praten en vroegen een telefoongesprek aan met het Witte Huis. Toen de

president aan de telefoon kwam, vertelden ze hem dat ze elkaar net de hand hadden geschud, wat wilde zeggen dat het vredesverdrag was afgerond.

Daarna ging het snel. Er werd overeengekomen dat er een ontmoeting zou plaatsvinden in Washington die gevolgd zou worden door de ondertekeningsceremonie in Ein Evrona in de buurt van Eilat en Akaba en een officieel bezoek van minister van Buitenlandse Zaken Peres aan Jordanië. De rest is geschiedenis. Op persoonlijk vlak zou ik willen opmerken dat ik rond middernacht thuis een telefoontje kreeg uit het vliegtuig van de koning. Hij vloog terug naar Amman en zette Efraim onderweg af. De koning wilde me persoonlijk bedanken voor de rol die ik had gespeeld bij het bereiken van vrede. Het was een vriendelijk gebaar van de koning dat ik nooit zal vergeten.

De operatie om een vredesverdrag met Jordanië te sluiten was geslaagd. Het geheim van het succes was gelegen in de aanwezigheid van twee essentiële voorwaarden. Eén was de lange geschiedenis van de geheime banden die de Mossad onderhield met de Jordaanse koninklijke familie en de persoonlijke chemie die daarbij bestond tussen Efraim Halevy en de koning en prins Hassan.

De tweede was de nauwe persoonlijke betrokkenheid van de leiders, Yitzhak Rabin en koning Hoessein, bij het onderhandelingsproces. Daarbij kan ook de chemie gerekend worden die tussen hen ontstond en hun bereidheid meteen elk probleem op te lossen dat de onderhandelingsteams niet zelf tot een goed einde konden brengen.

Voor koning Hoessein was het duurzame voortbestaan van het Hasjemitische koninkrijk zijn voornaamste doel. In zijn ogen waren verschillende factoren noodzakelijk voor dit voortbestaan, waaronder:

> Goede betrekkingen met Israël: Hoessein beschouwde Israël als een strategische zuil die er belang bij had dat zijn koninkrijk bleef bestaan; dit was een noodzakelijke, alleen in zijn ogen niet toereikende voorwaarde voor dat voortbestaan.
>
> Strategische banden met minstens één ander Arabisch land. Hoessein besefte dat Jordanië minstens één belangrijk Arabisch land in het Midden-Oosten als bondgenoot moest hebben: Syrië, Saoedi-Arabië, Irak of Egypte.
>
> Een gegarandeerde steun van de Verenigde Staten.

Iets begrijpen van deze overwegingen lijkt noodzakelijk om inzicht te krijgen in de ontwikkelingen in het Midden-Oosten en de stappen die door Jordanië voor en na het vredesverdrag met Israël werden genomen. De enige verklaring voor de ruim dertigjarige relatie tussen Israël en Jordanië is de mening van wijlen de koning dat betrekkingen met Israël waardevol en essentieel waren voor het voortbestaan van het koninkrijk. Als iemand behoefte heeft aan bewijs voor deze stelling, dan zou ik hem of haar willen verwijzen naar de gebeurtenissen van ‘Zwarte September’ in Jordanië in 1970, toen de Syriërs in reactie op de Jordaanse afslachting van Fatah een krijgsmacht zuidwaarts naar Jordanië stuurden en alleen de concentratie van Israëlische troepen op de zuidelijke Golanhoogten de Syriërs ervan overtuigden hun militaire opmars te stoppen en hun troepen terug te trekken.

Deze overwegingen beïnvloedden gedurende die hele periode en tijdens de jaren van onderhandelingen ook de strategie van koning Hoessein bij alles wat verband hield met de gang naar vrede. Er was een wezenlijk verschil tussen de strategie van de koning en die van Israël. Zoals eerder aangegeven volgde de koning een stap-voor-stapbenadering. Hij probeerde zijn Israëlische gesprekspartners over te halen om ‘zich te richten op kleine overeenkomsten; we zullen de ene na de andere overeenkomst bij elkaar optellen en als we een beslissende hoeveelheid kleine maar belangrijke overeenkomsten bereiken, verpakken we alles in het pakket van een vredesverdrag.’ Deze benadering van de koning was volgens mij gebaseerd op zijn overtuiging dat de Arabische wereld kleine, afgemeten stappen richting een vrede zou slikken, maar dat een enkele, allesomvattende stap met een volledig vredesverdrag als resultaat niet geaccepteerd zou worden.

De benadering van Israël stond daar steeds lijnrecht tegenover: alles snel en in één keer doen en dan weten dat het achter de rug is. De vredesonderhandelingen sleepten zich dus jarenlang voort en bewogen steeds heen en weer tussen deze twee polen: de bereidheid om in de richting van kleine overeenkomsten te gaan en de wens om tot één groot verdrag te komen.

Aan de Israëlische kant was een andere reden voor de moeilijkheden en de verlenging van de onderhandelingen dat de verschillende bij het proces betrokken partijen allemaal verschillende agenda’s en voorkeuren hadden, waardoor ze elk een andere kant op wilden. Het ging hierbij om de inlichtingengemeenschap, het ministerie van Buitenlandse Zaken, de Sjien

Beet en andere organisaties. De verschillende voorkeuren kwamen niet alleen voort uit verschillende belangen, maar ook uit een verscheidenheid van standpunten. Er waren personen die volhielden dat de aandacht eerst uit moest gaan naar de Syrische route en dan waren er degenen die liever begonnen met de Jordaanse route en degenen die aanvoerden dat prioriteit moest worden geven aan de Palestijnse route. In de loop der jaren werd het hele proces uitgevoerd volgens een agenda die werd bepaald door de Verenigde Staten, en die liep niet altijd gelijk met de agenda van Israël of Jordanië. Er was nooit sprake van een overlapping bij alle partijen. En natuurlijk moest ook rekening worden gehouden met de agenda van Egypte.

Een van de grootste zorgen van Israël was het lang standhoudende idee dat Jordanië niet alleen een vredesverdrag met Israël zou tekenen. Dit was een goed gefundeerd en weldoordacht oordeel van spelers dat niet gemakkelijk weggewuifd konden worden. Een andere moeilijkheid kwam voort uit de aanwezigheid en de rol van radicale islamitische organisaties in Jordanië en dan vooral Hamas. Zij waren al vele jaren aanwezig in Jordanië, en elke keer als er in Israël een aanslag werd uitgevoerd die teruggevoerd kon worden naar Jordanië werd dat door sommigen in het Israëlische kamp die van mening waren dat Jordanië nooit zelfstandig een overeenkomst zou sluiten, beschouwd als extra bewijs voor die stelling. Zij vonden dan ook dat een overeenkomst met Jordanië onmogelijk was zolang dat land onderdak bood aan radicale islamitische organisaties. Elke keer als Israël klaagde over de extremistische islamitische organisaties in Jordanië, was het antwoord: ‘We zullen ze verdrijven als jullie dat willen, maar dan raken we wel de controle kwijt. Ze zullen naar Libië of Algerije gaan en dan zullen ze vandaaruit kunnen doen wat ze willen. Hier in Jordanië hebben we tenminste volledige controle en kunnen we ze in het oog houden, afremmen en hun terroristische plannen dwarsbomen.’

De beleidsmakers in Israël stonden voor een dilemma, omdat elke inlichtingenofficier het gevoel had dat hij een directe band had met het onderwerp waarover hij informatie verzamelde. De Israëlische organisaties die inlichtingen vergaarden en beoordeelden, moesten inlichtingen verzamelen over Jordanië, terwijl ze tegelijk persoonlijk contact onderhielden met degenen over wie ze informatie verzamelden. Het dilemma bestond uit de vraag of dit persoonlijke contact leidde tot een beter begrip en betere beoordelingen of dat de persoonlijke bekendheid de

evaluatie kleurde wat kon leiden tot bevooroordeelde en onnauwkeurige beoordelingen en analyses van de situatie.

De mensen van de Mossad geloofden, grotendeels op basis van persoonlijke bekendheid, dat ze op het juiste spoor zaten en aan het praten waren met mensen die echt vrede wilden. Ze geloofden dat Jordanië zou instemmen met het tekenen van een afzonderlijk vredesverdrag dat natuurlijk wel moest voldoen aan een paar noodzakelijke voorwaarden. Andere leden van de inlichtingengemeenschap die geen persoonlijke contacten hadden met Jordaniërs, waren veel argwanender en terughoudender. Het eindresultaat toonde aan dat de optimisten gelijk hadden en dat is een goede zaak.

In mijn hoedanigheid van Mossaddirecteur was ik redelijk nauw betrokken bij de zaak en bij het vredesproces met Jordanië. De man die zich namens de Mossad het meest bemoeide met de onderhandelingen met de Jordaniërs was adjunct-directeur Efraim Halevy, die met zijn bijdrage een cruciale rol in het vredesproces speelde.

In de berichten tussen koning Hoessein en de premier van Israël, ongeacht of het Yitzhak Shamir of Yitzhak Rabin was, werd Halevy aangeduid als ‘onze vertrouwde gezant’, die trouw tussen beide partijen boodschappen afleverde.

En deze vertrouwde gezant werd op een gegeven moment ‘onze vertrouwde onderhandelaar’. De les die hieruit wordt geleerd, is dat het niet nodig is dat de boodschapper ‘wordt doodgeschoten’ aan het eind van het proces. Soms kan een eenvoudige tussenpersoon een onderhandelaar worden met een eigen inbreng in het proces. Tal van keren, bij crisismomenten waarvan er heel veel waren, was de gezant degene die ideeën kon opperen om de kloof te overbruggen en de onderhandelingen voort te zetten.

De oprechte glimlach op het gezicht van Hoessein en Rabin op de beroemde foto’s die het Jordaans-Israëlische vredesproces in de ogen van het publiek belichamen, zijn niet meteen kenmerkend voor de periode van de onderhandelingen. Dit stadium kwam pas aan het eind van het proces. Er waren momenten dat de argwaan het vertrouwen oversteeg, dat de hoop het aflegde tegen de teleurstelling en de toestand hier en daar zelfs vijandig werd.

Laten we als voorbeeld terugkeren naar het jaar 1993 en daar wat nauwkeuriger naar kijken. Heel het jaar door bleef het contact bestaan,

werden boodschappen overgebracht en onderhandelingen gevoerd. Alles werd gedaan onder totale geheimhouding. De koning bevond zich in een erg moeilijke situatie, want de Verenigde Staten, die zijn steun voor Saddam Hoessein tijdens de Golfoorlog niet waren vergeten, draaiden hem de rug toe en maakten zijn leven heel moeilijk. De haven van Akaba werd door de Amerikanen afgesloten als onderdeel van de blokkade van Irak en elk schip met bestemming Jordanië werd doorzocht. Egypte en Saoedi-Arabië stelden zich ook tegen hem op door zijn keuze in de Golfoorlog. Ondanks dat alles en misschien wel deels daardoor bleef hij met Israël onderhandelen, maar verzocht dringend om de contacten geheim te houden. Tijdens de onderhandelingen in 1993 zei Hoessein af en toe tegen zijn Israëlische gesprekspartners: ‘Er is iets aan de hand met de Palestijnen.’ De Israëliërs antwoordden dan dat dit niet het geval was. De koning bleef volhouden dat er ontwikkelingen waren in de Palestijnse kwestie en de Israëliërs bleven volhouden dat ze nergens van wisten. Toen zei Hoessein: ‘Ik zeg jullie dat er dingen aan het gebeuren zijn in Oslo.’ De Israëliërs reageerden met instemming van premier Rabin dat de vredesonderhandelingen met Jordanië voor de premier de hoogste prioriteit hadden.

En korte tijd later werden de Osloakkoorden openbaar.

Natuurlijk waren Jordanië als staat en Hoessein persoonlijk voorstander van de overeenkomst en werden de akkoorden gesteund. Een van de pijlers van de Jordaanse strategie was echter altijd – actieve of passieve – betrokkenheid geweest bij alles wat er tussen Israël en de Palestijnen plaatsvond en dit was acceptabel voor de Israëliërs. Zoals aangegeven zei Hoessein in de loop van 1993 regelmatig tegen de Israëliërs dat er iets speelde tussen Israël en de Palestijnen en de Israëlische onderhandelaars, die van niets wisten, ontkenden dat. Dit geeft aan dat er weliswaar voordelen kleven aan heimelijke contacten en geheime onderhandelingen, maar dat zulke situaties zich kunnen voordoen als de topfiguren in de inlichtingengemeenschap er niet volledig van op de hoogte zijn. Het feit dat de Israëliërs ontkenden dat er iets aan de hand was, ondermijnde Hoesseins vertrouwen. Een ander voorval dat dit gevoel van wantrouwen vergrootte, vond plaats in oktober 1993 toen premier Rabin in Akaba een ontmoeting had met de koning. De ontmoeting vond op verzoek van de koning plaats onder een sluier van geheimhouding, maar toch werd de volgende ochtend in de Israëlische media verslag gedaan van de ontmoeting. En ik heb het al gehad over wat Shimon Peres, toen vicepremier en minister van

Buitenlandse Zaken, tegen journalisten zei na zijn ontmoeting met de koning in Amman waarin vergaande overeenstemming werd bereikt over een toekomstige overeenkomst: ‘Houd de tweede november in gedachten.’ Zoals vermeld was deze reeks voorvallen binnen een paar maanden aanleiding voor de koning om tijdens een van de ontmoetingen tegen zijn Israëlische gesprekspartners uit te vallen met de woorden: ‘Jullie hebben een prijs op mijn hoofd gezet.’ Dat was een uiting van de woede en wanhoop die hij voelde als gevolg van de lekken.

Tot slot mag worden gewezen op de relatie tussen de twee leiders en hun vermogen om verder te kijken dan het vredesverdrag en de mogelijkheden te onderzoeken om de problemen van het hele Midden-Oosten op te lossen. Zodra duidelijk was dat er overeenstemming zou worden bereikt, maar nog voor het opstellen en tekenen van de overeenkomst, bespraken de twee mannen de mogelijke rol die Irak zou kunnen spelen bij het oplossen van alle problemen van het Midden-Oosten. Irak was een land dat alle mogelijkheden bezat: grote gebieden met landbouwgrond, een betrekkelijk kleine bevolking in verhouding tot het grondgebied en onbegrensde water- en energiebronnen. Alleen zo’n land – uiteraard in het post-Saddam-Hoessein-tijdperk – kon een bijdrage leveren aan het oplossen van kwesties op het gebied van water, energie, vluchtelingen en bevolkingsoverschotten in het Midden-Oosten. Dit bespraken de twee leiders toen de overeenkomst tussen de twee landen nog pas in de steigers stond.

Sinds de oprichting is de Mossad verantwoordelijk geweest voor het leggen van geheime contacten met landen die geen diplomatieke betrekkingen met Israël hadden. De organisatie heeft ook zijn mogelijkheden benut om geheime ontmoetingen te organiseren met leiders van landen waarmee Israël geen diplomatieke betrekkingen onderhield, terwijl beide partijen die ontmoetingen vanwege bepaalde omstandigheden liever geheim hielden.

Yitzhak Rabin was een voorstander van geheime diplomatie. Het bood hem de gelegenheid om een betere en directere indruk te krijgen van ‘vriend’ en ‘vijand’. Hij genoot van de geheime reisjes die, al was het maar kort, een onderbreking betekenden van zijn drukke werkzaamheden. Hij was graag in gezelschap van de mensen van de Mossad die de ontmoetingen regelden, voorbereidden en uitvoerden buiten het zicht van de nieuwsgierige media. Vooral uiterst geheime trips werden op zo’n manier

gepland dat zijn afwezigheid in het land niet eens gemerkt werd, hoewel er altijd ook een geschikt verhaal klaarlag.

De spectaculairste reis tijdens mijn ambtstermijn was Rabins bezoek aan Indonesië en zijn ontmoeting met president Soeharto in oktober 1993. Het bezoek aan Indonesië volgde op zijn reis naar China, aan welk land hij als Israëlische premier het eerste officiële bezoek bracht. De Mossad was via de kanalen van de Mossad met de Chinese inlichtingendienst zowel betrokken bij het initiëren als het voorbereiden van het bezoek aan China. Omdat het bezoek officieel en openbaar was, ging er een grote delegatie mee en zat het vliegtuig van de premier vol met vertegenwoordigers van de Israëlische media.

De delegatie werd ondergebracht in het officiële gastendorp, een luxueus villacomplex in het centrum van Peking. De Chinese leider Jiang Zemin hield een receptie en een staatsbanket ter ere van de premier en zijn vrouw, waaraan de politieke en militaire leiders van China deelnamen.

Bij de vergaderingen met de Chinese premier en zijn team moest ik van Rabin dicht bij hem in de buurt aan tafel zitten als deelnemer van de Israëlische delegatie. Daardoor werd ik voor het eerst sinds het begin van mijn ambtstermijn gefotografeerd door de plaatselijke media.

Ik nam deel aan een vergadering met het hoofd van de Chinese inlichtingen- en veiligheidsdiensten en ik was aanwezig toen premier Rabin tijdens een bezoek aan de universiteit van Peking voor honderden Chinese studenten spontaan en zonder voorbereiding in het Engels een lezing hield over de geschiedenis van het zionisme en de Staat Israël. Na het officiële deel van ons bezoek aan Peking reisden we in gezelschap van leden van de media door naar Shanghai. Het hoogtepunt van ons bezoek aan die stad was een excursie naar de voormalige joodse synagoge, die nu een museum was dat getuigde van het hartelijke welkom en de hulp die de Chinezen hadden geboden aan Joodse vluchtelingen die de Holocaust in Europa waren ontvlucht en in China terecht waren gekomen.

Het belangrijkste wat de premier, en ook ik, van het bezoek aan China leerde, was ontegenzeglijk het op het wereldtoneel verschijnen van de reusachtige Chinese beer die alleen werd overtroffen door de Verenigde Staten als het ging om mondiaal potentieel op zowel economisch als militair gebied. Het was duidelijk dat Israël zijn eigen strategie tegenover China zou moeten formuleren, waarbij vooral aandacht besteed moest worden aan het opbouwen van een relatie die zo veel mogelijk onderwerpen zou moeten

omvatten die samenvallende belangen betroffen. Ik raadde de premier aan om de Israëlische ambassadeur in China een status te geven die vergelijkbaar was met de ambassadeur in de Verenigde Staten. Hij of zij moest net als de ambassadeur in Washington persoonlijk worden benoemd door de premier en ook rechtstreeks aan de premier rapporteren.

De Mossad was sinds 1963 leidend in Israëls betrekkingen met Indonesië, het grootste islamitische land ter wereld (met 250 miljoen moslims verspreid over circa 17.000 eilanden). Tijdens het ‘landbouw’tijdperk van de Israëlische buitenlandse politiek zetten Israëlische landbouwdeskundigen onder auspiciën van de Mossad een indrukwekkend landbouwbedrijf op voor president Soekarno. Er was ook een veeteeltbedrijf, en Mossadpersoneel dat Indonesië bezocht, nam soms roestvrijstalen kokers mee met zaad van de beste Israëlische runderen om het fokken van koeien op die boerderij te bevorderen. In die tijd versterkte de Israëlische landbouw de relaties met veel landen over de hele wereld waarmee Israël geen diplomatieke betrekkingen onderhield.

Voorafgaand aan het bezoek aan Indonesië in 1993 stelde de Mossad alles in het werk om een ontmoeting te arrangeren tussen premier Rabin en president Soeharto van Indonesië en dat lukte toen de omstandigheden gunstig waren. Er werd overeengekomen dat het bezoek aan Indonesië zou samenvallen met het bezoek aan China, wat de logistiek van de reis wel veel ingewikkelder maakte. De ontmoeting met Soeharto werd vastgesteld op een vrijdag in zijn privéhuis in Jakarta. Het vliegtuig van de premier zou volgens plan landen na het vrijdaggebed in de moskeeën als de gelovigen zich hadden verspreid. Het was duidelijk dat we in Jakarta geen nacht konden overblijven, dus wilden we van daar naar Singapore vliegen, een vlucht van ongeveer een uur. We zouden voor het begin van de sabbat in het hotel in Singapore aankomen. Rabin herinnerde zich nog de regeringscrisis die in 1976 was ontstaan na de landingsceremonie van de eerste F-16’s die na het begin van de sabbat in Israël aankwamen en hij wilde niet nog eens zo’n crisis riskeren. Een andere probleem was dat de Indonesiërs hadden aangegeven dat de ontmoeting door beide partijen geheimgehouden moest worden tot die was afgelopen. Ze verkondigden met grote stelligheid dat het toestel van de premier van de controletoren van Jakarta airport geen toestemming zou krijgen om te landen als het nieuws van de ontmoeting zou uitlekken voordat die had plaatsgevonden.

De grootste uitdaging was dat voor de meer dan tien Israëlische journalisten die door de premier waren uitgenodigd om mee te gaan op zijn belangrijke reis naar China verborgen moest blijven dat ze zich na het bezoek plotseling in Indonesië zouden bevinden. Voor de reis hadden ze de informatie gekregen dat het vliegtuig van de premier na het bezoek aan China naar het westen zou vliegen om na een tankstop in Azerbeidzjan door te vliegen naar Nairobi voor een ontmoeting van de premier met de president van Kenya, waarna werd teruggekeerd naar Israël.

In de nacht van donderdag op vrijdag kreeg ik na middernacht een telefoontje in mijn hotelkamer in Shanghai. Het was Danny Yatom, de militaire secretaris van de premier die me vroeg naar de suite van de premier te komen. Daar zaten afgezien van Yitzhak Rabin, zijn vrouw Leah en Danny Yatom, bureauchef Eitan Haber van de premier, directeur-generaal Shimon Sheves van het bureau van de premier en de kapitein van het vliegtuig. Het probleem was dat de kapitein een vluchtplan moest invullen en doorsturen naar de controletorens in Shanghai en Jakarta, maar ook naar zijn hoofdkwartier in Israël. Als hij zou schrijven dat zijn volgende bestemming Jakarta was, zou de ontmoeting bijna zeker uitlekken, met als gevolg dat die zou worden afgeblazen. De tweede kwestie was wanneer wat tegen de journalisten moest worden gezegd die meereisden met de premier.

Na enig overleg werd afgesproken dat de kapitein het vluchtplan zou invullen met de gegevens van de route uit de dekmantel, namelijk Shanghai-Azerbeidzjan-Nairobi-Tel Aviv. De journalisten zouden vlak voor de landing worden ingelicht over Jakarta. De volgende dag, vrijdag, stegen we volgens plan op in Shanghai. Tijdens de vlucht ging de premier naar de achterkant van het toestel om met de mensen van de pers te praten. Een van de journalisten vergezelde hem terug naar voren. Yitzhak stelde hem aan mij voor en vroeg me of ik hem alle informatie wilde geven, zodat hij op zijn beurt de rest van de journalisten op de hoogte kon brengen. Ik nam de hoofdpunten met hem door en beantwoordde heel openhartig al zijn vragen, waarbij ik mijn best deed om hem ervan te overtuigen dat we de media uitsluitend in het duister hadden laten tasten omdat we geen andere keus hadden.

Ik zal niet proberen om alle reacties van de journalisten te beschrijven die we vanaf dat moment tot het eind van de reis te horen kregen, maar ik wil wel vertellen dat een van hen dreigde ons na terugkeer in Israël een proces aan te doen voor ontvoering en gevangenneming tegen zijn wil.

Het blauw-witte vliegtuig met de davidster dat voor het eerst in de geschiedenis aankwam in het grootste moslimland ter wereld lag voor op schema. De controletoren droeg ons op om te wachten op toestemming voor de landing, dus bleven we boven de stad Jakarta cirkelen. Uiteindelijk landdden we in de buurt van de aankomsthal voor vipgasten. Ik zal nooit de verbijsterde gezichten van de journalisten vergeten toen de deur van het vliegtuig openging en de eerste mensen die binnenkwamen Hebreeuws bleken te spreken. Zij waren natuurlijk leden van de Mossadvoorhoede. Op de parkeerplaats stond een rij limousines met een beveiligingsescorte. De eigen beveiligers van de premier sloten zich daarbij aan. De Indonesiërs hadden ook bepaald dat de twee leiders bij de ontmoeting slechts vergezeld mochten worden door één andere persoon, en de premier besloot dat ik zijn ‘plus één’ zou zijn. Ik stapte samen met hem in de wachtende limousine en de stoet auto’s vertrok naar de privéwoning van president Soeharto. Eitan Haber en Danny Yatom gaven blijk van een uitzonderlijke trouw aan hun baas en slaagden erin stiekem mee te gaan met het konvooi door te doen alsof ze beveiligers waren. Als typische Israëliërs verwachtten ze dat ze eenmaal bij Soeharto’s huis waarschijnlijk wel op de een of andere manier konden deelnemen aan de ontmoeting. Maar hun verwachting werd de grond in geboord en als ‘beveiligers’ stonden ze gedurende de hele ontmoeting op wacht op de veranda aan de straatkant van het huis.

President Soeharto begroette ons bij de toegang tot zijn huis, dat in onze ogen een bescheiden woning in een middenstandswijk was. De twee leiders schudden elkaar de hand en bogen voor elkaar. Wij werden naar de vergaderruimte gebracht en kregen leunstoelen aangeboden in een kleine zitkamer. Vanaf het begin was de sfeer van de ontmoeting ontspannen, gezellig en informeel. We kregen een kop thee en werden alleen gelaten. Soeharto’s militaire adjudant zat naast hem en notuleerde. Ik zat naast Rabin met een notitieboekje en een pen.

Rabin was degene die tijdens het gesprek het meest aan het woord was. Hij begon met de president te bedanken omdat hij ermee had ingestemd hem te ontmoeten en had goedgekeurd dat de ontmoeting door beide partijen meteen na afloop openbaar werd gemaakt. Toen stelde hij mij voor aan de president en prees de langdurige relatie tussen de twee landen die van Israëlische kant was begeleid door de Mossad.

De premier weidde uit over de situatie in het Midden-Oosten en zijn inspanningen om vrede te bewerkstellingen tussen Israël en zijn

buurlanden. Hij ging gedetailleerd in op de betrekkingen van Israël met elke staat, Egypte, Jordanië, Syrië en de Palestijnen. Hij prees Marokko voor de hulpvaardige rol bij het bevorderen van vrede in de regio en gaf uiting aan zijn hoop dat ook Indonesië een bijdrage zou willen leveren aan het vredesproces. Soeharto reageerde met de woorden: ‘Hier zitten we tegenover elkaar en dat zal weldra bekend zijn in de hele wereld!’

De twee bespraken China. Rabin vertelde Soeharto over zijn bezoek, wie hij had ontmoet en wat zijn indrukken waren, en beiden waren het erover eens dat China een belangrijke speler zou worden op wereldniveau en zeker in het Oosten en in Zuidoost-Azië.

Soeharto en Rabin waren allebei mensen die in understatements spraken, maar als toehoorder aan de zijlijn was merkbaar dat wanneer het diplomatieke proces in het Midden-Oosten vooruitgang boekte, eenzelfde vooruitgang was te verwachten in de betrekkingen tussen Indonesië en Israël.

De ontmoeting duurde ongeveer anderhalf uur. Na afloop werden geschenken uitgewisseld. Fotografen kwamen de kamer in om foto’s te maken en mijn foto, God sta ons bij, stond de volgende dag ook in alle kranten van Jakarta. De president begeleidde ons naar de uitgang en de stoet vertrok naar het vliegveld waar ons de volgende opdracht wachtte: voor het begin van de sabbat in Singapore aankomen.

Tot de revolutie van Khomeini in 1979 had Israël vanuit zuidelijk Iran ‘contact’ met de Perzische Golf. Dit contact stelde ons in staat een beter gevoel te krijgen van Irak en minstens enkele van de Golfstaten. Het was voor ons een natuurlijk gegeven dat we contacten wilden leggen in het zuidelijke gedeelte van de Golf aan de overkant van de Straat van Hormuz. Het sultanaat Oman, dat strategisch was gelegen tegenover en ten zuiden van Hormuz (d.w.z. aan de toegang tot de Golf vanuit de Indische Oceaan), had een lange traditie van Britse invloed in de vorm van een protectoraat. In 1932 kwam sultan Said bin Taimur met steun van de Britten aan de macht. Hij werd in 1970 afgezet door zijn zoon sultan Qaboes bin Said Al Said, die in 2020 overleed en werd opgevolgd door zijn neef Haitham bin Tariq Al Said. Oman heeft een grondgebied van 212.000 vierkante kilometer en een bevolking van minder dan een miljoen mensen. De sultan komt uit de Ibadistam, de grootste van de verschillende groepen in het sultanaat. De stam komt voort uit de khawarij (die zich als eersten afsplitste van de

oorspronkelijke islam). Vanaf de achttiende eeuw hebben ze hun eigen imams benoemd als hun spirituele leiders. De economie van Oman is voornamelijk gebaseerd op olie-inkomsten, maar het land bezit niet de oliereserves van Saoedi-Arabië of Iran. De oliebronnen beginnen op te drogen, waardoor het land de economie verstandig en voorzichtig moet managen.

De Mossad was ook aanwezig in Oman, waarbij de intensiteit van onze activiteiten veranderde met de wijzigende behoeften en omstandigheden. Premier Rabin hechtte net als zijn voorganger Shamir groot belang aan onze aanwezigheid in dat gebied. Rabin wilde, misschien omdat hij oud-militair was, dingen uit de eerste hand zien en horen. Hij had belangstelling voor een ontmoeting met sultan Qaboes en wilde van hem horen hoe hij dacht over zaken die verband hielden met het Israëlisch-Arabische conflict en de problemen en dreigingen in de Perzische Golf. Na aanzienlijke inspanningen gedurende een lange periode stemde de sultan in 1994 toe in een geheim bezoek van de premier en een ontmoeting met hem. Het bezoek zou volgens plan korter dan 24 uur duren en de meeste medewerkers van het bureau van de premier zouden er niet van op de hoogte zijn. We vertrokken ’s middags en keerden de volgende ochtend terug. We landden op Muscat Airport bij de privéterminal van de sultan en vandaar werden we naar het paleis gebracht.

De ontmoeting en het daaropvolgende diner vonden plaats in een ronde ruimte met een doorsnee van ongeveer dertig meter met helemaal rondom glazen wanden en versieringen, waaronder zeldzame arabesken die ons het gevoel gaven dat we verbleven in een van de paleizen van Haroen ar-Rashid.

Na het uitwisselen van dankwoorden en vriendelijkheden gaf Rabin de sultan zijn visie op de toestand in de wereld, het Midden-Oosten en het conflict en ook hoe hij aankeek tegen bedreigingen en vooruitzichten. Toen hij het had over het Israëlisch-Palestijnse conflict mompelde de sultan dat hij niet wilde dat Palestijnen in zijn land kwamen wonen. Hij had kennelijk zijn conclusies getrokken uit de ervaringen van de Koeweiti met de Palestijnen in de eerste Golfcrisis van 1991. De overweldigende meerderheid van de Palestijnen die in Koeweit hadden mogen blijven en erg lucratieve banen hadden, steunde toen de Iraakse invasie. Ook de kwestie Iran werd besproken en beide partijen waren het erover eens dat een steeds machtiger Iran – zeker als het beschikte over niet-conventionele wapens –

wel degelijk een bedreiging vormde. De sultan wekte de indruk dat de Golfstaten Israël beschouwden als een sterk land dat in staat was de Iraniërs tegen te houden. De twee leiders kwamen overeen contact te onderhouden en door middel van vertegenwoordigers hun evaluaties te delen. Na het gesprek werd een onvoorstelbaar copieuze maaltijd geserveerd met een overdaad aan aroma’s en smaken uit het Midden-Oosten, een feest waarvan een hele compagnie soldaten een paar dagen had kunnen eten. Of misschien wel duizend-en-een nachten.

Na het uitwisselen van geschenken werd afscheid genomen en keerden we terug naar ons wachtende vliegtuig. In de lucht vatte de premier het bezoek samen door te zeggen dat een Israëlische voet aan de grond in de Perzische Golf belangrijk en noodzakelijk is.

Nog één laatste verhaal: Rabin geloofde in de theorie dat macht afschrikking creëert en dat afschrikking zorgt voor toegenomen meegaandheid en manoeuvreerruimte bij diplomatieke onderhandelingen. De Israëlische betrekkingen met Duitsland zijn sinds de beginjaren van de staat uniek geweest. Tijdens de ambtsperiode van Shamir en Rabin fungeerde Bernd Schmidbauer, de minister belast met het coördineren van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten in de regering van kanselier Kohl, als de verbindingsman voor alle zaken die discreet afgehandeld moesten worden.

We vlogen in een klein zakentoestel naar Duitsland. We stegen ’s middags heimelijk op van luchthaven Ben-Gurion en landden op vliegveld Köln. In konvooi vertrokken we naar de privéwoning van de kanselier in Bad Godesberg, een van de plaatsen in de buurt van Bonn die toen nog dienstdeed als hoofdstad, hoewel de verhuizing van officiële instellingen naar Berlijn in volle gang was. De kanselier was een reus van een man en met zijn verschijning overschaduwde hij ieder ander. Wij zaten rond een kleine eettafel en kregen een bescheiden diner geserveerd. Het hoofdonderwerp van gesprek was de Duitse hulp aan Israël in de vorm van onderzeeërs, maar de twee leiders maakten ook van de gelegenheid gebruik voor een uitwisseling van meningen over de toestand in de wereld en Rabins pogingen om vorderingen te maken met het vredesproces. Ongeveer twee uur later waren we al op terugweg naar het vliegtuig. Ik vatte de reis samen met de woorden dat een zakenvliegtuig weliswaar niet goedkoop

was, maar dat de deal die Rabin met de kanselier had ‘gesloten’ de kosten van de vlucht rechtvaardigde.

En een paar woorden tot slot. Deze man die zich thuis voelde in de paleizen van koningen, presidenten en staatshoofden vond het heel normaal om deel te nemen aan oefeningen voor speciale operaties in andere landen. Zelfs na een lange en uitputtende werkdag kon hij een hele nacht midden in de Negev of op de Golanhoogten doorbrengen tussen soldaten, met wie hij praatte en die hij vragen stelde, terwijl hij de kleinste kleinigheid controleerde en zijn opmerkingen ten beste gaf voordat hij weer vertrok.

Of hij wilde per se oefeningen gadeslaan van operationele troepen op verschillende tijdstippen van de dag en in drukke straten van een stad, terwijl hij zich erover verbaasde dat de mensen in het gebied niet door hadden gehad wat er pal voor hun ogen was gebeurd en er ook geen verklaring voor hadden.

Ik hield van de man. Zijn persoonlijkheid en zijn kennis boezemden me vertrouwen in. Waar ik ook was, ik had altijd het gevoel dat als ik over mijn schouder keek, ik hem zou zien, terwijl hij me een knipoog gaf.

De unieke en persoonlijke aandacht die Yitzhak de strijders en medewerkers van de Mossad gaf, was ongekend en helaas heeft niemand na zijn dood datzelfde hoge niveau gehaald. Ik mis hem elke dag.

Over het Israëlisch-Palestijnse conflict

Dit deel werd geschreven in een tijdtunnel. Het werd halverwege 2016 opgetekend, maar de inhoud en de meningen die erin zijn vervat stammen uit het decennium tussen september 2001 en september 2010, hoewel ik af en toe overstap naar de denkbeelden die ik tegenwoordig huldig. Dit verleent geldigheid aan de opmerking van wijlen Moshe Dayan dat ‘alleen ezels nooit van mening veranderen!’ Mijn huidige opvattingen worden gedetailleerd weergegeven in het volgende deel: ‘Een parallelle regeling. Een alternatief voor bilaterale onderhandelingen’.

In september 2001 zat ik midden in de overgang van mijn tweede carrière naar mijn derde. Mijn eerste carrière was natuurlijk de 32 jaar bij de Mossad met als hoogtepunt mijn functie als directeur van 1989 tot 1996. In mijn tweede carrière was ik tussen de jaren 1996 en 2001 de ceo van

Maccabi Healthcare Services, de op een na grootste zorgorganisatie van Israël. Ik begon mijn derde hoofdstuk in de zakenwereld en wel op het terrein van energie met de nadruk op de aardgasovereenkomst tussen Egypte en Israël.

Op 11 september 2001 was ik ’s middags verdiept in wat leesstof over energie in mijn kantoor toen de telefoon ging. Ik pakte de hoorn van de haak en herkende meteen de stem van een oude vriend, het voormalige hoofd afdeling Nabije Oosten van de cia. Zonder de gebruikelijke vriendelijkheden waarmee telefoontjes meestal beginnen, zei hij: ‘Shabtai, zet cnn aan en bel me terug.’ Ik haastte me naar de kamer naast mijn kantoor en zette net op tijd de televisie aan om het tweede vliegtuig in de tweede Twin Tower te zien vliegen. Ik ging op de bank zitten, staarde naar het televisiescherm en mompelde tegen mezelf en tegen de mensen die zich in de kamer begonnen te verzamelen: ‘Na vandaag leven we in een andere wereld.’ Ik keerde terug naar mijn kantoor, sloot de deur, ging zitten en begon me voor te stellen hoe de wereld er na deze 11e september uit zou zien.

In het jodendom moeten joden eens per jaar, op Rosj Hasjana, aan gewetensonderzoek doen. Ze worden dan verondersteld hun daden van het afgelopen jaar te onderzoeken, zowel tegenover zichzelf, maar ook tegenover hun naasten en tegenover God. Het joodse Nieuwjaar en de herdenking van de aanslag op het World Trade Center vallen gewoonlijk in dezelfde maand, september. Op het International Institute for Couter-Terrorism in het Interdisciplinary Center (idc) Herzliya, dat ik had helpen opzetten en waarvan ik voorzitter van de raad van bestuur was, besloten we onze jaarlijkse internationale conferentie te houden op de verjaardag van de aanslagen van de 11e september.

In 2010 hield het ict de negende internationale conferentie. We hadden sinds die noodlottige dag bijna een heel decennium gehad om ons de wereld zoals die bestond voor 11 september 2001 te herinneren, te overdenken, te analyseren en te vergelijken met de wereld erna. Voor mijzelf kon ik oprecht zeggen dat de wereld in 2010 er slechter, veel slechter uitzag dan ik me toen had kunnen voorstellen in die paar minuten na het aanschouwen van de ramp die zich op de tv afspeelde. In wezen is het ingrijpendste element van verandering dat de wereld na 9/11 is teruggekeerd naar een tijdperk van religieuze en culturele oorlogen. Een wereld waarin de islam

de hegemonie probeert terug te krijgen die het is kwijtgeraakt, en daarbij loopt de radicale islam voorop.

In de nasleep van de aanslag op het World Trade Center waren de ogen van de wereld op Israël gericht, het westerse land met de actueelste ervaring met terrorisme. Achteraf gezien moet ik toegeven dat de omvang van mondiaal radicaal terrorisme enorm was, zelfs volgens onze maatstaven.

Als gevolg van 11 september onderging de Amerikaanse regering een belangrijke organisatiehervorming, de grootste sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog. Het Department of Homeland Security, dat na de aanslagen werd opgezet, is nu het grootste ministerie. De noodzaak om te reageren op een bedreiging van die schaal, terwijl tegelijk de strijd ermee werd aangegaan, had natuurlijk een aantal fouten tot gevolg. Maar toegegeven moet worden dat de Amerikanen hun fouten over het algemeen ontdekken en dan corrigeren.

Er is vanaf het allereerste begin sprake geweest van volledige samenwerking op het gebied van inlichtingen en operaties tussen de Verenigde Staten en Israël op antiterreurgebied. Beide partijen begrepen dat ze van elkaar iets konden leren en daarnaast zou alleen internationale samenwerking het mogelijk maken de dreiging op de doeltreffendste manier aan te pakken.

Het fenomeen van islamitisch fundamentalisme interesseerde me, vooral in het licht van mijn uitgebreide ervaring in de oorlog tegen Arabisch terrorisme dat indertijd werd gekenmerkt door nationalistische, seculiere en klassegerichte motieven. Hier volgen een paar dingen die ik heb geleerd, dingen die volgens mij iedereen in de westerse maatschappij die zich enigszins onderlegd beschouwd, moet kunnen begrijpen.

Toen de fundamentalistische islam met een dreun op het wereldtoneel verscheen in de persoon van zijn beruchte en opvallende vertegenwoordiger Osama bin Laden die een apocalyptische religieuze visie introduceerde waarin alle ongelovigen werden uitgeroeid en het wereldomvattende moslimkalifaat werd gesticht, verraste dat de denkers, opiniemakers, staatslieden en politici over de hele wereld die niet wilden geloven dat de wereld van het eind van de twintigste eeuw terugkeerde naar het tijdperk van de middeleeuwse godsdienstoorlogen.

‘Een ingezetene van Rome kan zichzelf op een verschillende indringende manier omschrijven als een Romein, een Italiaan, een katholiek, een

christen, een Europeaan, een westerling. De beschaving waarvan hij deel uitmaakt is het breedste identificatieniveau waarmee hij zich vergaand vereenzelvigt… Beschavingen onderscheiden zich van elkaar door geschiedenis, taal, cultuur, traditie en vooral religie.' Dit zei Samuel P. Huntington in zijn klassieke boek *The Clash of Civilisations*. Huntington gaf de volgende opsomming van de wereldbeschavingen: westers, confuciaans, Japans, islamitisch, hindoe, orthodox, Zuid-Amerikaans en Afrikaans. Volgens deze definitie is de dominantste variabele in het verschil tussen de beschavingen een godsdienstige.

Ruim een decennium lang hebben westerse leiders, intellectuelen en ontwikkelde burgers nagelaten het conflict tussen de westerse en islamitische beschavingen, dat door de terroristische aanslagen van 11 september 2001 bovenaan de mondiale agenda werd geplaatst, te benoemen als religieus. De reden hiervoor was de oerangst voor een terugkeer van de middeleeuwse godsdienstoorlogen. Het kwam me voor dat het met veel publiciteit omgeven bezoek van Bush aan het Islamic Center in Washington meteen na de terroristische aanslag een indicatie van deze angst was.

Toen ik er wat langer over nadacht, kwam het bij me op dat de fundamentalistische islam geen zuiver religieuze oorlog voerde. Misschien kun je het beter omschrijven als een godsdienstoorlog tegen degenen die een ander geloof belijden met waarden als vrijheid en moderniteit. Ook moet worden vermeld dat fundamentalistische moslims slechts een kleine minderheid van de 1,3 miljard gelovige islamieten vertegenwoordigen. Bovendien beschouwen de sjiitische en soennitische salafistisch fundamentalistische moslims de meerderheid van moslims, die hun overtuigingen niet delen, als ketters tegen de ware islam die bestreden moeten worden en dat misschien nog wel eerder dan de andere wereldgodsdiensten. Ruim anderhalf decennium lang is de fundamentalistische moslimminderheid in staat geweest de mondiale agenda te bepalen, terwijl de gematigde moslimleiders van de wereld niet genoeg doen, waarschijnlijk uit angst voor hun leven, om de alternatieve visie van vreedzame samenleving met andere beschavingen te propageren.

Een ander belangrijk gegeven is dat beschavingen niet alleen de som zijn van de relaties tussen God en de mens, maar ook tussen de burger en de staat, het individu en het collectief, rechten en plichten, vrijheid en autoriteit, gelijkheid en hiërarchie. Het belang van dit gegeven is dat bij een botsing van beschavingen historische variabelen worden gemengd met

culturele, nationale en morele elementen. Toch kan er niet aan worden getwijfeld dat het religieuze element het dominante is en wie dat onder het tapijt wil vegen, miskent het belangrijkste punt.

Het veelvuldige gebruik van de term ‘kruisvaarders’ door Osama bin Laden en andere fundamentalistische woordvoerders als ze het over het Westen hadden, benadrukt het religieuze aspect van het conflict. De term ‘kruisvaarders’ zit vol religieuze connotaties en bevat een element van kolonialisme. Veel moslimsprekers en -schrijvers, onder wie ook Palestijnen, noemen ons joden en Israëliërs ‘kruisvaarders’, waarmee ze impliceren dat wij tot een ander ras behoren en Palestina van de moslims hebben afgepakt. Dit taalgebruik geeft aan dat zoals de moslim Saladin Palestina bevrijdde van de christelijke kruisvaarders, wij moslims van de eenentwintigste eeuw Palestina zullen bevrijden van de joden. De intense haat van de fundamentalistische islam voor het Westen is zo groot dat de geschiedenis wordt verdraaid. Er wordt beweerd dat de ‘Amerikaanse kruisvaarders’ van plan zijn het ‘land van de twee heilige moskeeën’ (waarmee Saoedi-Arabië met de twee heilige steden Mekka en Medina wordt bedoeld) te veroveren, wat voorbijgaat aan het historische feit dat de Verenigde Staten in het afgelopen decennium in drie gevallen – Koeweit, Somalië en de Balkan – met militaire campagnes moslims juist hebben beschermd. Anderzijds hebben de moord op president Sadat, de fatwa tegen de schrijver Salman Rushdie, de vernietiging van de monumentale Boeddhabeelden in Afghanistan en Tadmor in Syrië, de executies van vrouwen en homoseksuelen en de aanslagen op de Twin Towers, de subcivilisatie van de fundamentalistische islam gemeen.

De Amerikaanse invasie in Afghanistan, de tweede Irakoorlog en het Israëlisch-Palestijnse conflict markeren een ingrijpende verandering in de klassieke oorlogsdoctrine. De westerse beschaving zit tegenwoordig in een totaal asymmetrisch conflict met de subcivilisatie van de fundamentalistische islam. Machtige, traditionele legers blijken in oorlog te zijn met een vijand die eerder virtueel dan reëel is. Deze vijand opereert overeenkomstig een goddelijk religieus decreet dat hem beveelt de beschaving van de ongelovigen te vernietigen. De vijand verheerlijkt de dood op grond van een goddelijke decreet, vindt een toevluchtsoord tussen de burgerbevolking, opereert in kleine groepen over de hele wereld en is voortdurend op zoek naar de zachte onderbuik van de westerse beschaving. De belangrijkste strategische betekenis van dit alles is dat de machtige

westerse legers niet in staat zijn in dit conflict ook maar een fractie van hun militaire kracht te benutten.

In ons geval zijn de vertegenwoordigers van deze vijand Hamas, de Islamitische Jihad, Hezbollah en isis. Een problematisch kenmerk in de hiërarchie van de subcivilisatie van de fundamentalistische islam is de structuur van het leiderschap. In tegenstelling tot het bevelssysteem met twee lagen van westerse legers waarbij het burgerlijke en politieke echelon de beslissingen neemt en het militaire echelon die uitvoert, bestaat het bevelssysteem in de militaire/terroristische organisaties van de fundamentalistisch islamitische subcivilisatie uit drie lagen. Waarom is dit systeem met drie lagen een probleem? Omdat je noodzakelijkwijs moet afrekenen met ethische dilemma’s die in klassieke oorlogen geen rol speelden. Je hebt te maken met een vijand die een religieus-spirituele leider heeft die is betrokken bij alle beslissingen tot op tactisch niveau en je wordt gedwongen beslissingen te nemen die je liever zou vermijden, zoals het schade berokkenen aan geestelijke of religieuze instituten.

De geschiedenis van het Israëlisch-Palestijnse conflict en de geschiedenis van terrorisme en de strijd daartegen zijn een en dezelfde. De overeenkomst tussen beide werd, ook zonder dat we het merkten, vele jaren geleden in ons bewustzijn geëtst. Er bestaan verschillende meningen over het historische moment waarop terrorisme in ons land de kop begon op te steken. Er zijn mensen die spreken van zeventig jaar terrorisme, de leeftijd van de Staat Israël, waarmee ze willen aangeven dat terrorisme deel uitmaakt van het conflict. Sommigen hebben het over honderdtwintig jaar van terreur, dus beginnend met de komst van de eerste Joodse pioniers aan het eind van de negentiende eeuw. Dit punt markeerde het begin van de verwezenlijking van politiek zionisme en ook het begin van Arabisch terrorisme.

In een wereld waarin de menselijke maatschappij bestaat uit zwakken en sterken is terrorisme het wapen van de zwakken. De zwakken kunnen de armen, de minder bevoorrechten of de overwonnenen zijn. Algemeen gesproken kan worden gezegd dat terrorisme een middel is waarvan het gebruik voortkomt uit economische, sociale, nationale of religieuze factoren en de toepassing ervan is als gevolg van meer dan één factor individueel of groepsmatig. De term ‘terrorisme’ heeft in de ogen van het grote publiek een negatieve en onwettige connotatie, en als landen (bijvoorbeeld Iran, Syrië en Noord-Korea) terroristische methoden gebruiken of terroristische organisaties steunen, worden ze dus omschreven als ‘staatssponsors van

terrorisme’ die kritiek te verduren krijgen van de vrije wereld en waartegen verschillende maatregelen genomen kunnen worden.

De conclusie die getrokken kan worden uit wat er tot dusver is gezegd, is dat de totale eliminatie van het fenomeen terreur blijkbaar alleen mogelijk zal zijn in een wereld waarin de tweedeling tussen sterken en zwakken niet bestaat. Daarnaast zou opgemerkt moeten worden dat de jihad pas op het wereldtoneel verscheen na het einde van de Koude Oorlog en dus na het tijdperk van het tweepolige blokkensysteem. Het mondiale stelsel in het tijdperk van de Koude Oorlog was veel stabieler dan de huidige situatie, waarin destabilisatie de voorwaarden heeft geschapen waardoor terrorisme zich op het toneel kon manifesteren.

De oorlog tegen terreur brengt gewichtige morele kwesties met zich mee, waaronder de vraag of datgene wat de zwakken mogen ook voor de sterken is toegestaan. In een conventionele oorlog zijn er internationale oorlogswetten waaraan de handelingen van beide partijen worden afgemeten. Voor de strijd tegen terrorisme (asymmetrische of laagintensieve oorlogvoering) zijn nog geen internationale wetten opgesteld en zelfs de definitie van terrorisme zorgt nog steeds voor controverse. De verlichte wereld beschouwt de atoombom op Hiroshima als een wettige oorlogshandeling. De verlichte wereld ziet het tapijtbombardement op Dresden ook als een wettige oorlogshandeling. Zou een vergelijkbaar bombardement op Ramallah of Gaza door de Israëlische luchtmacht gerechtvaardigd worden geacht? Maakt de kloof tussen sterken en zwakken het gebruik van deze middelen automatisch ongeoorloofd? Is de morele last die op de sterke drukt groter dan de morele last die de zwakken dragen? Waar wordt de morele grenslijn getrokken als het gaat om de maatregelen die ik – de sterke – heb genomen om mijzelf te beschermen tegen de zwakke?

De internationale oorlogswetten en de overeengekomen internationale conventies waren bedoeld om morele en ethische normen vast te stellen die bepaalden wat voor de twee partijen die een conventionele oorlog uitvechten is toegestaan en wat verboden is. Tot op de dag van vandaag zijn dergelijke wetten er niet voor de oorlog tegen terreur, voor guerrillaoorlogen en oorlogen met een lage intensiteit, waardoor men dus ook niet automatisch van de sterke partij mag eisen en verwachten dat die zich houdt aan de oorlogswetten, terwijl het de zwakke partij tegelijkertijd

wordt vergeven als die ze met voeten treedt. En laten we niet vergeten dat de onheilspellende omgeving waarin we de ‘gulden middenweg’ proberen te vinden er een is waarin levens op het spel staan. Elk mensenleven is uiterst waardevol en daarom ben ik in het soort conflicten waarmee we te maken hebben bereid moreel te zijn en me te beperken tot het punt waarop het me mensenlevens gaat kosten. Dit is wat de dichter in het Boek Psalmen bedoelde, toen hij schreef: ‘Niet de doden loven de Heer.’ In een uitzonderlijke situatie waarin zal ik betalen met mijn leven als ik ervoor kies moreler te zijn, zal ik liever minder moreel zijn en in leven blijven. Ik denk dat dit het fundamentele en natuurlijke instinct van alle mensen is.

Wij Israëliërs leven in een verdeelde en gepolariseerde maatschappij: er is economische polarisatie, etnische polarisatie, religieuze polarisatie en een polarisatie van waarden. Het publieke debat is alleen maar gewettigd en heilzaam tot het punt waarop onze nationale veerkracht en ons geloof in de rechtmatigheid van ons gekozen pad geweld wordt aangedaan. Ik wil geloven dat in weerwil van onze polarisatie één gemene deler ons vaste anker is… namelijk dat we allemaal willen leven in een joods-democratische staat. Als deze gemene deler inderdaad bestaat, dan bedreigt alles wat die zwakker maakt, de kern van ons wezen.

Zou in een maatschappij die zo gepolariseerd is als de onze, het baken van rechts de liberaal intellectuele elite moeten zijn waarvan de taal alleen door de eigen leden wordt begrepen? Een inwoner van Sderot die misschien niet vertrouwd is met alle nuances waarmee democratie en jodendom zijn omgeven, weet dat hij jood is, dat het Land Israël het Beloofde Land is en dat zijn kinderen elke dag hun leven wagen op hun tocht naar Beër Sheva. En de mensen die hen in gevaar brengen, zijn Palestijnse terroristen. Punt. Hij of zij verlangt van de premier dat het Israëlisch Defensieleger al het mogelijk doet zodat zijn kinderen geen gevaar lopen zonder uitentreuren de specifieke morele aspecten af te wegen van de maatregelen die genomen zouden moeten worden om dat gevaar weg te nemen. De dingen die ik schrijf mogen politiek incorrect overkomen en zouden, wat God verhoede, door sommigen zelfs als fascistisch betiteld kunnen worden. Men is het er wel algemeen over eens dat de meerderheid van de Israëliërs achter een oplossing van twee staten staat, maar zolang er geen diplomatieke onderhandelingen plaatsvinden, wordt het gedrag bepaald door wat er in de praktijk gebeurt. En wat er gebeurt, is dat er sprake is van een gewelddadig conflict waarin naar mijn bescheiden mening gekozen moet worden uit

ofwel moreler zijn en sterven of minder moreel zijn en overleven. De tweede optie zal altijd worden gekozen, omdat die het product is van een existentieel menselijk instinct. Omdat ik uit de wereld van de praktijk en niet uit de wereld van de theorie kom, probeer ik mijn zienswijzen uit te testen aan de hand van de meningen die volgens mij precies het tegendeel behelzen van de mijne. In deze context wijs ik mezelf erop dat mijn opponenten zouden zeggen dat de echte kwesties waarmee na vijftig jaar van bezetting afgerekend moet worden, gaan over de vraag of de Palestijnse strijd al dan niet legitiem of. Is elke terroristische strijd illegitiem omdat die als zodanig wordt gedefinieerd. Kan er een nationale bevrijdingsbeweging zijn die geen gebruikmaakt van terrorisme? Welnu, mijn antwoord op de derde vraag is: Ja! En de voorbeelden die meteen bij mij opkomen zijn Gandhi in India en Martin Luther King in de Verenigde Staten (er kunnen natuurlijk bezwaren aangevoerd worden tegen het tweede voorbeeld, hoewel ik nog steeds denk dat het logisch en geldig is). Voor wat betreft de andere twee vragen geloof ik dat de Palestijnse strijd gerechtvaardigd is. Volgens mijn maatstaf zou echter elke strijd die gericht is op het bevorderen van politieke doelen (voor onze doeleinden, het recht op zelfbeschikking en onafhankelijkheid) en die daarvoor bij wijze van strategie burgers als doel uitkiest noodgedwongen bestempeld moeten worden als terrorisme. Afgezien daarvan: als mij wordt gevraagd of de Palestijnse strijd al dan niet gerechtvaardigd is, dan geloof ik van wel en dat zei ik al eerder. De enige manier die mij als burger ter beschikking staat om hen te helpen hun doelen te bereiken is door de democratische instrumenten die ik heb. Het probleem is dat ik schrijf vanuit het gezichtspunt van een praktijkmens wiens taak het is om problemen aan te pakken op een operationeel-tactisch vlak. En in dit geval is het dus mijn rol om te zorgen voor de veiligheid van het kind van de inwoner van Sderot en van de kinderen die van Jeruzalem naar Kirjat Arba en van Ramat Hasjaron naar Yitzhar reizen. Ik kan niet tegen de ouders van deze kinderen zeggen dat ik de bescherming van hun jongeren ga verhinderen, omdat de Palestijnse strijd gerechtvaardigd is.

Ik suggereer niet om, wat God verhoede, met Ramallah en Gaza hetzelfde te doen als wat de geallieerden tijdens de Tweede Wereldoorlog met Dresden deden, maar ik ben absoluut niet bereid om het veiligheidshek aan te duiden als een oorlogsmisdaad. Dit is een van de maatregelen die Israël moet nemen om het terrorisme in te dammen, en elke empirische proef zal aantonen dat deze maatregel zich elke dag rechtvaardigt.

De oud-premiers Ehud Barak en Ehud Olmert zullen worden herinnerd, omdat ze de kern van het conflict hebben aangestipt. Een groot deel van het Israëlische publiek kon zich daarna vinden in de parameters die zij samen met Clinton aanboden. Helaas is de werkelijkheid waarin wij ons tegenwoordig (2019) bevinden een erg moeilijke. Dus moeten we blijven streven naar het bevorderen van het diplomatieke proces en gelijktijdig moeten we met harde hand optreden tegen terrorisme in al zijn verschijningsvormen.

In 2010 was ik van mening dat Israël maar twee rode lijnen heeft tegenover de Palestijnen:

> Israël kan geen afstand doen, en zeker niet de jure, van de soevereiniteit over Jeruzalem.
> Israël kan de Palestijnse eis van 'recht op terugkeer' niet accepteren.

Voor wat betreft mijn eerste bewering geldt dat afstand doen van de Israëlische soevereiniteit over de Tempelberg een ondermijnend effect zou hebben op de joodse identiteit van Israël, het besef van het historische thuisland en de gerechtvaardigde aanspraak op het Land Israël door het Joodse volk. Deze verklaring weerspiegelt misschien een soort innerlijk instinct dat ik al vanaf mijn jeugd meedraag en dat waarschijnlijk niet te maken heeft met democratische begrippen als meerderheid en minderheid, maar het komt wel recht uit mijn hart. Omdat ik een pragmaticus ben, geloof ik nu (2019) echter ook dat zelfs in Jeruzalem een oplossing kan worden bereikt waarbij de joodse soevereiniteit voor ons behouden blijft.

Als het om de tweede bewering gaat, dan ken ik maar één Arabisch standpunt over het vluchtelingenprobleem en het 'recht op terugkeer', en dat is de alles-of-nietsbenadering. Ik moet in herinnering roepen dat de Arabische eis behelst dat de Israëliërs instemmen met het 'recht op terugkeer' als een allereerste voorwaarde voordat wordt begonnen met onderhandelingen om het conflict op te lossen. Onder de huidige omstandigheden in het Midden-Oosten zou een Israëlisch compromis over het 'recht op terugkeer' het einde betekenen van Israël als een democratische staat met een solide joodse meerderheid. Ik bespreek het onderwerp 'recht op terugkeer' in het hoofdstuk over unrwa.

Met de uitdrukking ‘rode lijnen’ bedoel ik dat zelfs als de partijen overeenstemming bereiken op alle andere onderdelen van het conflict, ik tegen de overeenkomst zal zijn als de Palestijnen niet onze de jure soevereiniteit over de Tempelberg erkennen. Ik benadruk de de jure erkenning, omdat binnen een dergelijk kader allerlei overeenkomsten gesloten kunnen worden die de andere partij tevredenstellen. Wie vasthoudt aan de overtuiging dat de Tempelberg het Heiligste der Heiligen is van het volk Israël moet bereid zijn ervoor te vechten en zo nodig ervoor te sterven. Dit is inderdaad wat er gebeurde tijdens de Zesdaagse Oorlog! Afgezien van Jeruzalem is het volgens mij mogelijk om onderhandelingen te voeren over elk grondgebied in Judea, Samaria en Gaza. Hoewel Israël historische rechten heeft op Bethel, Hebron Anatot en Shiloh moet het om de toekomst zeker te stellen bereid zijn afstand te doen van deze rechten. Zelfs over de Israëlische eis om de Jordaanvallei te blijven beheersen lijkt nu onderhandeld te kunnen worden. Deze eis stoelt op de noodzaak om Israël te beschermen aan een oostelijk front dat nu geen bedreiging vormt, maar mogelijk wel in de toekomst.

Het voortslepen van het conflict en de ontwijkende opstelling van de Palestijnse vijand schaden onze nationale sterkte, onze economie en onze fundamentele democratische waarden. Het is bijvoorbeeld zeker dat het Israëlische bnp zou verdubbelen als er een oplossing gevonden zou worden voor het conflict. Het gevoel van welzijn van elke burger zou totaal veranderen en Israël zou een bijna even rijk land worden als Zwitserland of Nederland. Het spreekt dus vanzelf dat die concessie gedaan moet worden wanneer afstand doen van gebiedsdelen het conflict kan beëindigen. Ondanks al het leed dat ermee gepaard gaat, is het opgeven van land in ruil voor het beëindigen van het conflict een concessie die de moeite waard is. En vanuit een ander, moreel, oogpunt lijdt het geen twijfel dat een mensenleven meer waard is dan een stuk grond. Dit geldt des te meer omdat het grondgebied van de Staat Israël in de tijd na de Biltmoreconferentie alleen maar is toegenomen.

Maar omdat ik denk dat Israël geen rechtmatige Palestijnse soevereiniteit in Jeruzalem zal accepteren en omdat Israël geen Palestijnse vluchtelingen kan opnemen en omdat Israël moet eisen dat de Palestijnen afzien van hun recht op terugkeer, zal er in de nabije toekomst geen eind aan het conflict komen (ik zei dit in 2010). In de nabije toekomst zal de kloof tussen Israëls existentiële behoeften en de fundamentele eisen van de Palestijnen niet

worden overbrugd. Zoals het falen van Ehud Barak en Ehud Olmert aantoonde, lijkt het in het huidige stadium (2010) dus onmogelijk om een permanente overeenkomst te sluiten. In plaats daarvan zou een strategie ontwikkeld moeten worden die beide partijen de mogelijkheid biedt om de onderlinge meningsverschillen geleidelijk te verkleinen. Een Israëlisch-Palestijnse co-existentie op lange termijn die niet is gebaseerd op een vredesverdrag zou aangemoedigd moeten worden. Pas nadat zo’n co-existentie tien jaar of langer heeft standgehouden bestaat de kans dat Israëliërs en Palestijnen in staat zijn de fundamentele kwesties in het conflict aan te pakken. Op het moment dat ik dit schrijf, kan met zekerheid gezegd worden dat voor elk nieuw diplomatiek initiatief een tijdvenster nodig zal zijn van vijf tot tien jaar om het te laten rijpen tot een permanente regeling. Ik geloof dat de huidige chaos die in het Midden-Oosten de boventoon voert kan dienen als een kans om na het tijdperk van isis en Al Qaida een permanente regeling te verwezenlijken binnen het kader van een nieuwe regionale structuur.

Een Israëlisch-Palestijnse co-existentie op lange termijn moet gebaseerd zijn op een nieuw evenwicht tussen de partijen. Pas als een dergelijk evenwicht kan worden gevonden, zal het mogelijk zijn om een nieuwe diplomatieke realiteit vorm te geven die vele jaren zal standhouden. Om een co-existentie op lange termijn echt een kans te geven moet aan een andere voorwaarde worden voldaan, namelijk een economisch ‘Marshallplan’ voor de Palestijnse Autoriteit om de Palestijnse economie en levensstandaard te bevorderen. Zo’n programma zou uitgevoerd moeten worden door de oecd-landen onder leiding van de Verenigde Staten en de rijke Arabische landen, waarbij ook Israël zijn aandeel bijdraagt. De resultaten zouden onmiddellijk zichtbaar moeten zijn om de gematigde elementen in de Palestijnse maatschappij een sterkere positie te laten innemen tegenover de extremisten.

Er is veel gezegd over de voordelen van een overeenkomst tegenover een unilateraal alternatief. Een overeenkomst verdient natuurlijk de voorkeur, maar is alleen mogelijk als je in gesprek bent met een partner en als er een bereidheid tot het sluiten van compromissen is. Sinds de Biltmoreconferentie (en misschien wel eerder) heeft de Palestijnse zijde elk voorstel voor een regeling die een compromis inhield verworpen en telkens heeft die daardoor zwaardere klappen opgelopen. En na elke klap zijn de

Palestijnen nog koppiger geworden, terwijl het grondgebied van de Staat Israël blijft toenemen.

Het Israëlisch-Palestijnse conflict is uniek als gevolg van een aantal variabelen:

De Palestijnse partij erkent Israëls bestaansrecht als een joodse en democratische staat niet.
Er is geen sprake van verzoening tussen de partijen.
Beide partijen maken aanspraak op hetzelfde stuk land.
Als het conflict ontaardt in geweld kan Israël niet de volledige macht gebruiken waarover het beschikt.
De Palestijnen, die onze tegenstanders zijn, bevinden zich geografisch binnen onze grenzen.

Onze vredesverdragen met Egypte en Jordanië versterken de uitzonderlijkheid van het Israëlisch-Palestijnse conflict alleen nog maar. Het obstakel van de ‘drie nee’s’ uit de Resolutie van Khartoem werd verbrijzeld en het tijdperk waarin vrede een onbereikbare droom was, ligt ver achter ons. Het is met andere woorden mogelijk om door middel van compromissen vrede te sluiten met de Israëliërs. Het feit dat dit niet is gebeurd met de Palestijnen, is geworteld in de unieke kenmerken van het conflict zoals hierboven beschreven.

Een ander terrein waarop beide partijen tekortkomen is leiders van dezelfde statuur als Begin, Rabin, Sadat en Hoessein. Dus is het maximale wat op dit moment (2010) bereikt kan worden een of ander soort co-existentie waaruit een van de twee typen leiders zullen opstaan: ofwel degenen die zullen proberen een overeenkomst te bereiken of degenen die zullen aansturen op het verbeteren van hun positie voor een volgende ronde van geweld.

Het unilaterale alternatief is niet de handelwijze waaraan de voorkeur moet worden gegeven. Het is eerder een uitwijkmogelijkheid, een route die ingeslagen kan worden als er niemand is om mee te praten en je toch voortgang wil boeken met het oplossen van het conflict. De voorbeelden van eenzijdige opties die ik zelf steunde leverden geen hartverwarmende resultaten op. Ik heb het natuurlijk over de eenzijdige terugtrekking uit Libanon en de evacuatie van de Gazastrook. Deze Israëlische concessies waarvoor niets in ruil werd gevraagd, vergrootten de omvang van het

conflict eerder dan omgekeerd. Bovendien hield Israël zich in beide gevallen niet aan de verklaring dat het na de eenzijdige terugtrekking hard zou optreden tegen elke provocatie, en dat betaalde zich uit in een verminderd afschrikkingsvermogen. Het enige wat in de loop van de tijd een succes is gebleken, is het veiligheidshek dat was bedoeld om de infiltratie door zelfmoordenaars tegen te gaan. De reden dat het hek nog niet is voltooid (2016), is de tegenstand van extreem rechts.

We houden allemaal van het leven en de meesten van ons houden ook van vrede, en vaak stellen we ons de vraag: 'Zal het zwaard eeuwig regeren?' Ik behoor tot degenen die deze vraag stellen. Helaas is het probleem dat de omstandigheden om het conflict te beëindigen volgens mij op dit moment (2010) niet gunstig zijn. Ik hoop dat ik het mis heb. Maar als dat niet zo is, kunnen we alleen maar voor een strategie kiezen waarbij we het conflict blijven beheersen in een poging het zo laag mogelijk te laten sudderen, terwijl we tegelijk punten proberen te herkennen, hoe klein ook, waarop we het eens kunnen worden. En daarna kunnen we gecontroleerd verdere unilaterale stappen nemen om stagnatie te voorkomen. En tot het moment dat we eindelijk vrede krijgen, moeten we onze afschrikking, ons vermogen om beslissende overwinningen te behalen, onze economische en technologische superioriteit, onze betrekkingen met de Verenigde Staten en onze nationale sterkte in stand houden.

Als ik alles tot dit moment (2010) samenvat, heb ik de indruk dat in weerwil van onze wil en ons verlangen om tot vrede komen, een kille analyse van de huidige mondiale, regionale en plaatselijke omstandigheden, tot mijn spijt tot de conclusie moet leiden dat het beste wat bereikt kan worden een broze co-existentie is. Die gaat dan wel gepaard met pogingen om een omgeving van wederzijdse belangen tussen de partijen te creëren die op een bepaald tijdstip in de toekomst hopelijk uitgebouwd zal worden tot een vredesverdrag.

Er is ruim een half decennium verstreken en mijn optimistische verwachtingen uit 2010 zijn niet uitgekomen. Halverwege 2016 werd ik betrokken bij alweer een unilaterale poging, geïnitieerd door de beweging Commanders for Israel's Security. Het plan van de beweging is gebaseerd op een realistische benadering die erkent dat de huidige omstandigheden nog niet rijp zijn voor een discussie over de kernpunten van een definitief statusverdrag. Het plan behelst een benadering die het midden houdt tussen

een definitief statusverdrag en een capitulatie voor de realiteit van terreur, internationale druk en boycots. Het plan is ontworpen om de situatie op de korte en middellange termijn te veranderen en Israël voor te bereiden op mogelijke extreme situaties, te weten het ontstaan van omstandigheden voor een diplomatiek proces om het conflict op te lossen of de ineenstorting van de Palestijnse Autoriteit en de chaos die daaruit voort zou vloeien. De voornaamste ideeën van het plan omvatten het volgende:

Het is een Israëlisch initiatief dat voor vrede niet afhankelijk is van de aanwezigheid van een partner.
De alomvattende verantwoordelijkheid voor de veiligheid in het hele gebied moet in handen liggen van het idf tot een definitief statusverdrag is bereikt.
Er moet een scheiding zijn tussen Israëliërs en Palestijnen. We zouden naast elkaar en niet tussen elkaar moeten leven.
Wij gaan uit van de oplossing met twee staten.
Praktische stappen zouden genomen moeten worden op het gebied van veiligheid, burgerlijk en economisch leven en diplomatie zoals toegepast in Judea, Samaria, Jeruzalem en Gaza.

Een parallelle regeling. Een alternatief voor bilaterale onderhandelingen

Bij mijn weten begon de geschiedenis van het Israëlisch-Palestijnse conflict in de jaren zestig van de negentiende eeuw met de komst van de eerste Joodse pioniers vol zionistische geestdrift uit Oost-Europa. De oprichting van de Hashomermilitie in 1909 markeerde het begin van de gewapende strijd tussen de Joodse en Palestijnse bevolking. Vanaf dat moment is het politieke conflict tussen de twee volkeren geen moment gestopt.

Een belangrijk gegeven dat van toepassing is op de verschillende kruispunten en mijlpalen gedurende heel deze langgerekte politieke strijd is dat telkens wanneer de partijen te maken kregen met een concreet voorstel van de supermachten en internationale organen, de Israëlische kant er meestal mee instemde en de Palestijnse kant het afwees. Een tweede gegeven is dat steeds weer wanneer het conflict opvlamde in een gewelddadige uitbarsting de Israëlische kant gewoonlijk won, terwijl de

Palestijnse halsstarrigheid na elke nederlaag extremer is geworden. Het is heel goed mogelijk dat dit geleid heeft tot het Israëlische gezegde: ‘Er zijn geen tweede kansen in het Midden-Oosten.’ Een derde gegeven is dat de Palestijnen bij elke nieuwe ronde in het vredesproces hebben geëist dat het beginpunt van de onderhandelingen de laatste concessie van de Israëliërs uit de vorige ronde is.

De mondiale politiek van de laatste jaren werd gekenmerkt door een grote hoeveelheid veranderingen, wat een algemeen geostrategisch beeld van instabiliteit heeft gecreëerd en voor onrust heeft gezorgd in veel gebieden en met name in het Midden-Oosten.

De Sovjet-Unie, die in de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw in het Midden-Oosten een status had verworden die overeenkwam met die van de Verenigde Staten, werd in 1972 Egypte uitgezet, maar behield zijn status deels in Syrië. Door militaire interventie in Syrië en het opzetten van een door Rusland gecontroleerde land-, zee- en luchtmachtinfrastructuur voor een onbegrensde periode probeert Rusland tegenwoordig weer een veel actievere rol te spelen in het Midden-Oosten. Dit is een strategie waartegen president Obama niet wilde optreden.

Er waren aanwijzingen dat president Obama de Amerikaanse betrokkenheid bij het Midden-Oosten wilde afbouwen. Als deze aanwijzingen kloppen, denk ik dat zijn benadering verkeerd was. De Verenigde Staten kunnen het zich hoe dan ook niet veroorloven om zich uit het Midden-Oosten terug te trekken. Zelfs degenen die aanvoeren dat de gebieden van instabiliteit in de Chinese Zee (de Japans-Chinese en de Filippijns-Chinese conflicten), op het Koreaanse schiereiland (tussen Noord- en Zuid-Korea) of aan de Indiaas-Pakistaanse grens belangrijk en netelig zijn, kunnen het destructieve vermogen van het Midden-Oosten niet negeren. Het gebied verkeert immers bijna voortdurend op het kookpunt en is de regio waar de ‘*clash of civilizations*’ tussen het Westen en de radicale islam in de laatste decennia het meest op de voorgrond treedt. Als de Verenigde Staten invloed willen uitoefenen op de stabiliteit in het Midden-Oosten en daar een bijdrage aan willen leveren, dan zullen ze het niet zonder een fysieke – maar niet noodzakelijk een militaire – aanwezigheid in de regio kunnen stellen.

Het idee dat de voornaamste bron van instabiliteit in het Midden-Oosten het Arabisch-Israëlische conflict is, dat de laatste paar decennia grotendeels beperkt is gebleven tot het Israëlisch-Palestijnse conflict, slaat de plank

volledig mis. Anderzijds zou het oplossen van dit conflict de mogelijkheid in zich kunnen bergen van een toegenomen stabiliteit in de regio met een belangrijke versterking van de Amerikaanse diplomatieke invloed zonder dat daar het leger bij betrokken is.

Vele jaren lang, in feite sinds 1949, het jaar waarin de wapenstilstandsverdragen na de Onafhankelijkheidsoorlog met de Arabische staten werden getekend, heeft Israël via aparte bilaterale onderhandelingen geprobeerd met elk van de buurlanden en de Palestijnen tot vredesverdragen te komen. Gewoonlijk (maar niet altijd) waren de Verenigde Staten erbij betrokken of speelden ze een bemiddelende rol. Israël heeft over het algemeen bedenkingen geuit of zich zelfs fel uitgesproken tegen onderhandelingen met een pan-Arabische coalitie. Er zijn veel redenen waarom Israël deze positie heeft ingenomen, alleen is dit niet de plaats om ze te bespreken of een uitspraak te doen of ze al dan niet terecht zijn.

De bilaterale benadering heeft tot dusver twee vredesverdragen opgeleverd: één met Egypte, dat tot stand kwam met de intensieve betrokkenheid van de Verenigde Staten in het grootste deel van de onderhandelingen, en het andere met Jordanië, dat bereikt werd zonder Amerikaanse deelname.

Anderzijds hebben pogingen, zowel tijdens bilaterale gesprekken zonder de betrokkenheid van een derde partij als met inmenging van de Verenigde Staten, om tot een vredesverdrag of een regeling voor de lange termijn met de Palestijnen te komen, tot nu toe niets opgeleverd. De Osloakkoorden leverden niet op waarop was gehoopt, en dat zullen zelfs de voorstanders ervan beamen.

Sommige Arabische denkers hebben het standpunt verkondigd dat een van de hoofdoorzaken voor de voortzetting van het Israëlisch-Palestijnse conflict is gelegen in de wens van de Arabische staten om het bij wijze van conceptuele ‘lijm’ die de hele Arabische natie verenigt ‘op een laag pitje’ te houden. Het begrip panarabisme, dat had gediend als een samenvoegende ‘lijm’ voor de Arabische landen, verwaterde in de loop der jaren tot het in de Golfoorlog van 1991 uiteindelijk een stille dood stierf toen Arabische staten hun Arabische broederstaat Irak bevochten.

Ik beweer dat de Arabische staten, en zeker de meer gematigde, het Israëlisch-Palestijnse conflict beu zijn, er het liefst een eind aan willen maken en de Palestijnen beschouwen als degenen die de sta-in-de-weg zijn

geweest en gedurende de hele historie van onderhandelingen voor een negatieve benadering kozen. Om dit punt te verduidelijken zal ik een paar voorbeelden uit mijn persoonlijke ervaringen geven. Ik kwam in aanraking met deze kwestie tijdens ontmoetingen met Arabische leiders toen ik directeur van de Mossad was (1989 tot 1996).

> Tijdens een vergadering van drie personen met een zekere Arabische leider gebruikte hij telkens als het gesprek op Arafat of de Palestijnen kwam bepaalde Arabische woorden die niet geschikt zijn om af te drukken.
> Bij een ontmoeting met een andere leider stelde ik hem de vraag hoeveel Palestijnen er in zijn land waren, waarop hij me boos aankeek en zei: ‘Er zijn geen Palestijnen in mijn land en die komen er ook nooit.’
> Tijdens veel ontmoetingen met koning Hoessein slaakte hij telkens wanneer de naam van de Palestijnse leider ter sprake kwam een vertwijfelde zucht. En aan de vooravond van de ondertekening van de Osloakkoorden zei koning Hoessein tegen premier Rabin: ‘Ik was tot nu toe degene die Arafats natte zoenen moest ondergaan, nu is het uw beurt!’
> Tijdens een ontmoeting met een andere leider beschreef hij de Palestijnen als ‘de hoofdpijn van de Arabische wereld’.

De hierboven aangehaalde ontmoetingen waren geheim zoals veel andere en werden slechts door een paar personen bijgewoond zonder dat er opnames of notulen werden gemaakt. Dus was de houding tegenover de Palestijnen en hun leiders volgens mij authentiek, in tegenstelling tot gedocumenteerde officiële vergaderingen waarin de spreker uiteraard voorzichtig is in zijn of haar uitlatingen.

Na afloop van de Eerste Golfoorlog in 1991, waarin Arafat Saddam Hoessein steunde, zette de heerser van Koeweit binnen 48 uur ongeveer driehonderdduizend daar wonende Palestijnen het land uit. Sindsdien hebben ze niet naar Koeweit terug mogen keren.

Gezien het mislukken van bilaterale onderhandelingen is de tijd aangebroken om te overwegen of een andere richting moet worden ingeslagen. Dat zou een parallelle regeling kunnen zijn waarin een permanente oplossing voor het conflict tussen Israël en de Palestijnen is

opgenomen. Zo’n regeling kan bereikt worden via onderhandelingen met een coalitie van Arabische staten die in principe hebben ingestemd met een vrede met Israël. Het vehikel om tot zulke onderhandelingen te komen bestaat al in de vorm van het Arabische Vredesinitiatief uit 2002, dat in 2003 officieel werd aanvaard door de Arabische Liga en sindsdien periodiek is geratificeerd door de Liga.

Om iets te begrijpen van het mogelijke succes van dergelijke onderhandelingen moeten we teruggaan naar een ceremonie die meer dan twintig jaar geleden in Caïro werd gehouden. Op 4 mei 1994 werden de Israëlische premier Yitzhak Rabin en plo-voorzitter Yasser Arafat naar Caïro uitgenodigd om het Gaza-Jerichoakkoord te tekenen. Deze overeenkomst, die de voortzetting en implementatie was van de Beginselverklaring die op 13 september 1993 werd ondertekend op het gazon van het Witte Huis, betekende de oprichting van de Palestijnse Autoriteit als bestuursorgaan met wetgevende bevoegdheden en de overdracht van de Gazastrook en het gebied rond Jericho aan de Palestijnen. De Egyptische president Hosni Moebarak en de ministers van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten en Rusland werden uitgenodigd om de ceremonie als getuigen bij te wonen.

Tijdens de ceremonie vond een incident plaats. Rabin merkte dat Arafat had vermeden om de kaarten te tekenen die aan de overeenkomst waren gehecht en die er een integraal onderdeel van waren. Er volgde een scherpe woordenwisseling en de ceremonie werd een halfuur verdaagd. Arafat hield voet bij stuk en er werd gevreesd dat de overeenkomst niet zou worden getekend. Moebarak, die al meteen bij het begin van het incident zijn woede op Arafat niet verborgen had gehouden, liep op hem af en schold hem live op televisie (!) in het Arabisch uit, waarna hij tegen hem zei: ‘Teken, hond!’ Onder het toeziend oog van de hele wereld bond Arafat in en tekende.

John Kerry van de Verenigde Staten, Laurent Fabius van Frankrijk en Ban Ki-moon van de Verenigde Naties zijn geen van allen opgewassen tegen Mahmoud Abbas of enige andere Palestijnse leider en zullen nooit eisen: ‘Teken, hond!’ Maar de Saoedische koning, de Egyptische president, de prinsen van de Golfstaten en anderen kunnen dat wel. Ze hebben niet alleen het vermogen om dat te doen omdat ze de Palestijnse Autoriteit financieel ondersteunen, nog belangrijker is dat ze de morele autoriteit bezitten als leiders van de Arabische wereld. De hier beschreven gebeurtenis geeft me de overtuiging dat in het geval van onderhandelingen

waarbij Saoedi-Arabië, Egypte, Jordanië en de Golfstaten betrokken zijn er een gerede kans is dat druk van de zijde van deze deelnemers van invloed zou zijn op het tekenen door de Palestijnen. En zelfs als dat niet het geval is, dan nog is het de moeite waard om het te proberen.

Dus wat behelst het Arabische Vredesinitiatief waarvoor de aanzet werd gegeven door Saoedi-Arabië?[18]

De Raad van de Liga van Arabische staten op topniveau, tijdens de veertiende normale zitting:

> Herbevestigt de resolutie aangenomen in juni 1996 op de buitengewone Arabische top in Caïro dat een rechtvaardige en alomvattende vrede in het Midden-Oosten het strategische streven is van de Arabische landen, te bewerkstellingen in overeenstemming met internationale rechtsgeldigheid en welke een vergelijkbare verbintenis van de zijde van de Israëlische regering zou vereisen.
> Aangehoord hebbende de verklaring afgelegd door zijne koninklijke hoogheid prins Abdoellah bin Abdoel Aziz, kroonprins van het koninkrijk Saoedi-Arabië, waarin zijne hoogheid zijn initiatief uiteenzette dat oproept tot een volledige Israëlische terugtrekking uit alle Arabische gebieden die het sinds juni 1967 bezet houdt, zijnde de implementatie van de Resoluties 242 en 338 van de Veiligheidsraad, herbevestigd tijdens de Conferentie van Madrid in 1991, en het land voor vrede-principe, en Israëls aanvaarding van een onafhankelijke Palestijnse staat met Oost-Jeruzalem als hoofdstad in ruil voor het instellen van normale betrekkingen in de context van een alomvattende vrede met Israël.
> Voortvloeiend uit de overtuiging van de Arabische landen dat een militaire oplossing van het conflict geen vrede of veiligheid voor de partijen zal bewerkstellingen, doet de raad:
> Het verzoek aan Israël zijn beleid te heroverwegen en te verklaren dat een rechtvaardige vrede ook zijn strategische keuze is.
> Voorts de oproep aan Israël om zich te confirmeren aan:
> De volledige Israëlische terugtrekking uit alle sinds 1967 bezette gebieden met inbegrip van de Golanhoogten tot de grenslijnen van 4 juni 1967, alsook de resterende bezette Libanese gebieden in het zuiden van Libanon.

Het bereiken van een rechtvaardige oplossing voor het Palestijnse vluchtelingenprobleem waarover een akkoord bereikt moet worden in overeenstemming met resolutie 194 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties.

De aanvaarding van de vestiging van een soevereine, onafhankelijke Palestijnse staat in de sinds 4 juni 1967 bezette Palestijnse gebieden op de Westelijke Jordaanoever en in de Gazastrook, met Oost-Jeruzalem als hoofdstad.

Vervolgens de toezegging dat de Arabische landen het volgende bevestigen:

Dat zij het Arabisch-Israëlische conflict als beëindigd zullen beschouwen en een vredesverdrag met Israël zullen sluiten en zullen zorgen voor de veiligheid van alle staten in de regio.

Dat zij normale betrekkingen met Israël zullen aangaan in de context van deze alomvattende vrede.

De verzekering dat alle vormen van Palestijnse patriëring die conflicteren met de bijzondere omstandigheden van de Arabische gastlanden worden verworpen.

De oproep aan de regering van Israël en alle Israëliërs om dit initiatief te aanvaarden om de vooruitzichten op vrede te waarborgen en verder bloedvergieten een halt toe te roepen, wat de Arabische landen en Israël in staat zal stellen in vrede en goed nabuurschap te leven en toekomstige generaties veiligheid, stabiliteit en voorspoed te bieden.

Nodigt de internationale gemeenschap uit en alle landen en organisaties om dit initiatief te steunen.

Verzoekt de voorzitter van de top om een speciale commissie samen te stellen bestaande uit enkele van de betrokken lidstaten en de secretaris-generaal van de Liga van Arabische staten ten einde de noodzakelijke contacten te leggen voor het verkrijgen van steun voor dit initiatief op alle niveaus, met name van de Verenigde Naties, de Veiligheidsraad, de Verenigde Staten van Amerika, de Russische Federatie, de moslimstaten en de Europese Unie.

Reacties

President Obama zou hebben gezegd dat hij het misschien niet eens was met elk aspect van het voorstel, maar dat het veel moed vergde om met zo'n belangrijk voorstel te komen.

Brent Scowcroft en Zbigniew Brzezinski, die in verschillende periodes nationaal veiligheidsadviseur van de Verenigde Staten waren, schreven dat de voornaamste elementen van een dergelijke overeenkomst welbekend zijn en dat de Amerikaanse president openlijk zou moeten verklaren dat de fundamentele parameters van een eerlijke vrede de volgende vier principiële elementen zouden moeten bevatten: grenzen van 1967 met kleine, wederzijdse en overeengekomen aanpassingen, compensatie in plaats van het recht op terugkeer voor Palestijnse vluchtelingen, Jeruzalem als de hoofdstad van de twee volkeren en een gedemilitariseerde Palestijnse staat. Daarnaast zou mogelijk nog meer nodig zijn om tegemoet te komen aan de Israëlische zorgen over veiligheid die een Palestijnse regering niet zou kunnen garanderen. Dit zou aangepakt kunnen worden met de inzet van een internationale vredesmacht, bijvoorbeeld van de navo.

De bekende journalist Thomas Friedman klaagde dat de Arabische Liga niet wist hoe ze het voorstel fatsoenlijk moesten 'verkopen'. Volgens hem had koning Abdoellah van Saoedi-Arabië naar Israël moeten vliegen (zoals Sadat deed) om vier plaatsen te bezoeken: de Al-Aqsamoskee in Oost-Jeruzalem, Ramallah, waar hij het Palestijnse parlement kon toespreken, Yad Vashem en ten slotte de Knesset, het Israëlische parlement, waar hij formeel zijn vredesinitiatief kon aanbieden.

Ban Ki-moon zou gezegd hebben dat het initiatief van de Arabische Liga een duidelijk signaal afgaf dat ook de Arabische wereld hunkerde naar vrede.

De bijna automatische negatieve Israëlische reactie kan worden verklaard uit de Israëlische indruk dat het om 'slikken of stikken' ging en uit het feit dat VN-resolutie 194 werd genoemd in samenhang met het vluchtelingenvraagstuk. Het laatste punt dat de Israëliërs dwarszat, was dat Israël volgens het voorstel de beloofde veranderingen pas zou krijgen als het zijn aandeel had geleverd. Er moet echter worden opgemerkt dat in de verschillende onderhandelingsrondes die sinds 2002 tussen de partijen hebben plaatsgevonden behoorlijk wat elementen van het voorstel van de Arabische Liga zijn verzacht. Op het punt van gebiedsdelen werd de component grondruil toegevoegd, evenals de Palestijnse instemming met

blijvende Israëlische soevereiniteit over de nederzettingen in ruil voor passende territoriale compensatie. De Palestijnen hebben overeenkomstig de bewoordingen in het voorstel van de Liga hun standpunt over het vluchtelingenonderwerp afgezwakt en hebben ook tekenen van bereidheid getoond om soepeler om te gaan het met onderwerp Jeruzalem. Er is nu ook overeengekomen dat de Palestijnse staat gedemilitariseerd zal zijn.

In januari 2007 gaf de Arabische wereld aan Israël het signaal af dat het initiatief niet in steen was gebeiteld, maar eerder gezien moest worden als een basis voor onderhandelingen. Op 8 juli 2014 publiceerde de Saoedische prins Turki bin Faisal een artikel in *Haaretz* waarin hij expliciet aangaf dat het voorstel geen voorschrift maar een sjabloon voor onderhandelingen was.

Discussie

Het gebruik van het Saoedische initiatief als een instrument voor het aansturen op een regionale regeling zal de diplomatieke en intellectuele inspanning van alle betrokken partijen vergen. Creatief en buiten vaste kaders denken zal vereist zijn, net als het afschudden van veel van de vastgeroeste denkbeelden die in de loop van het conflict bij beide partijen hebben genesteld. Zoals aangegeven is het Israëlisch-Palestijnse conflict om verschillenden redenen uniek:

Er is geen echte en wederzijdse erkenning van het recht van de ander om te bestaan.
Er is over en weer geen verzoening.
Er is sprake van een tweezijdige aanspraak op hetzelfde stuk land.
De aard van het gewapende conflict (asymmetrisch) en de arena van het conflict (het burgerlijk slagveld) staan Israël niet toe de volledige militaire capaciteit in te zetten.
Onze vijand – de Palestijnen – leeft geografisch tussen ons in.

Onze vrede met Egypte en Jordanië versterkt het unieke karakter van het Israëlisch-Palestijnse conflict en de objectieve moeilijkheid om er een oplossing voor te vinden. Van de kernpunten van het conflict liggen twee verankerd in de Palestijnse nationale, culturele en religieuze ethos. Dat zijn

natuurlijk het ‘recht op terugkeer’ en de heilige plaatsen in Jeruzalem (de ‘Oude Stad’).

Ik stel een symmetrische formule voor waardoor de Palestijnen begrijpen dat de ‘recht op terugkeer’ een onrealistische droom is die is geworteld in de waarden van hun nationaal-historische cultuur. In dezelfde geest bestempel ik het visioen van een ‘Groter Israël’ als het Israëlische equivalent van deze droom, terwijl dezelfde redenering opgaat voor Jeruzalem. Het geloof in of het ideaal van ‘het is allemaal van mij’ zal door beide kanten losgelaten moeten worden. Elke partij zal moeten leren leven met de fantasieën van de ander en die niet meer moeten beschouwen als een casus belli. Een langere tijd naast elkaar leven zal de intensiteit van de fantasie aan beide kanten verzwakken. Om het proces dat ik hier beschrijf echt in gang te zetten hebben we leiders nodig van de statuur van Begin en Sadat of Rabin en Hoessein.

De Arabische Lente in het Midden-Oosten heeft in deze regio een instabiliteit teweeggebracht zoals we die sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog niet meer hebben meegemaakt. De factor die deze instabiliteit meer dan wat ook karakteriseert, is de religieuze component die de wereld weer heeft teruggevoerd naar het tijdperk van de clash of civilizations. De lezer vraagt zich misschien af hoe een Midden-Oosten in een dergelijke toestand van chaos vorderingen kan maken met een initiatief voor een vredesverdrag. Welnu, binnen in deze chaos kan men een reeks variabelen waarnemen – sommige noodzakelijk, andere wenselijk – waaromheen men een geopolitieke en strategische architectuur kan schetsen die de moeite van een nadere beschouwing waard is.

Op het uitvoeringsniveau zal het initiatief zonder meer Amerikaanse betrokkenheid en misschien wel een vergaand engagement vereisen. Een dergelijke betrokkenheid zal waarschijnlijk alleen worden verkregen nadat de volgende presidenten van de Verenigde Staten ervan overtuigd zijn geraakt dat zowel de Israëlische als de Arabische kant oprecht bereid is de principes te aanvaarden zoals die in het initiatief zijn afgebakend. Deze overtuiging wordt niet verkregen door openlijke verklaringen, maar door geheime contacten minstens in de beginfase.

Een noodzakelijke voorwaarde voor het aanzwengelen van het initiatief is de overtuiging van de partijen en vooral van hun leiders dat de implementatie en het succes ervan een win-winsituatie zullen creëren. Als een van de partijen het geloof blijft missen dat er geprofiteerd kan worden

van het initiatief, dan zal de kans op succes sterk afnemen. Ik geloof dat alle betrokken partijen voordeel zouden kunnen halen uit het Saoedische initiatief, zoals ik hieronder zal uitleggen.

De Verenigde Staten

De betrokkenheid van de Verenigde Staten bij het oplossen van het Arabisch-Israëlische conflict zou dat land een sleutelrol geven bij de vorming van een Midden-Oosten op weg naar vrede, bij het verzwakken van radicaal islamitische groepen en bij het brengen van rust in de hele islamitische wereld.

Als het gaat om de betrekkingen van de Verenigde Staten met Saoedi-Arabië, dat van oudsher als de belangrijkste bondgenoot van de VS werd beschouwd, dan zou Amerikaanse betrokkenheid bij een dergelijk initiatief dat afkomstig was van Saoedi-Arabië en waarin Saoedi-Arabië een sleutelrol vervulde een enorme verbetering teweegbrengen in de betrekkingen tussen de twee landen (die onlangs een deuk hebben opgelopen door het fundamentele wantrouwen dat Saoedi-Arabië tegen Iran koestert en de bedenkingen die het heeft over de nucleaire overeenkomst die is getekend). Ook zou het een behoorlijke bijdrage leveren aan het versterken van Saoedi-Arabië en de Golfstaten als een buffer tegen de expansiedrift van Iran. Een Amerikaanse terugkeer naar het Midden-Oosten op het platform van een nieuwe regionale orde en een Israëlisch-Palestijnse overeenkomst zouden een enorme coup betekenen, die de status van de Verenigde Staten als supermacht zou herbevestigen Dit zou de radicale islam intomen, Ruslands hernieuwde bemoeienis met de regio dwarsbomen en een eind maken aan de uitbreiding van de Iraanse invloed.

Saoedi-Arabië

Zoals hierboven aangegeven zal Amerikaanse betrokkenheid bij het stimuleren van het Saoedische vredesinitiatief de betrekkingen tussen de twee landen ongetwijfeld verbeteren en versterken. Er mag worden aangenomen dat het ook de druk zal verminderen die soms wordt gevoeld door de Verenigde Staten om stappen te zetten richting democratisering van

het koninkrijk, iets waar het Saoedische regime niets voor voelt. In deze context zouden de Amerikaanse beleidsmakers de volgende les uit de revoluties van de Arabische Lente moeten trekken: oppositie tegen een autoritair bewind en de poging om democratie op te leggen leiden al gauw tot een radicaal religieuze dictatuur. In de ogen van de Saoedische leiders zal wat de Amerikanen ‘democratisering’ noemen waarschijnlijk een terugval op stamverbanden vergroten tot er sprake is van een toestand zoals die bestond tijdens het Ottomaanse Rijk, dus voordat de familie van Ibn Saoed erin slaagde alle stammen te verenigen onder één regime. Tribalisme is een bedreiging die als een zwaard van Damocles boven het Saoedische regime hangt. Dit is zelfs zo erg dat het regime, ondanks de verlaging van de olieprijs van rond de 140 dollar naar 50 dollar of minder per vat, de vergoedingen voor sociale zekerheid zelfs niet een beetje heeft verlaagd, en liever een begrotingstekort op de koop toeneemt dan sociale onrust in het land te riskeren.

Er mag ook worden aangenomen dat zo’n initiatief waarbij Saoedi-Arabië een leidende rol speelt door de heersers wordt beschouwd als een waardevolle langetermijninvestering die hun strategisch bondgenootschap met de Verenigde Staten zou versterken, terwijl het Iran, de voornaamste rivaal van Saoedi-Arabië in zowel de religieuze strijd om het leiderschap in de islamitische wereld alsook in de geostrategische rivaliteit in het Midden-Oosten en de Golf, zou vervreemden en isoleren.

Egypte

Egypte heeft de grootste bevolking van de Arabische staten. Ondanks alle pogingen is Egypte er niet in geslaagd het geboortecijfer op een doeltreffende manier naar beneden te brengen, en elke tien maanden krijgt het land een miljoen nieuwe monden om te voeden. De inkomstenbronnen van Egypte zijn beperkt: het Suezkanaal, toerisme, energie (maar in een omvang die niet vergelijkbaar is met Saoedi-Arabië en de Golfstaten) en arbeiders in het buitenland (Egyptenaren die in het buitenland werken sturen geld naar hun familie). Het grootste deel van de bevolking woont nog in dorpen langs de oevers van de Nijl en het land wordt bewerkt met behulp van methoden die verouderd en inefficiënt zijn. Het grootste deel van het

grondgebied van Egypte bestaat uit woestijn die niet gebruikt kan worden voor landbouwdoeleinden.

Hoewel Egypte in 1948 leidinggaf aan de Arabische staten die Israël binnenvielen om de jonge Joodse staat te vernietigen, was het ook het eerste land dat aan een diplomatiek vredesproces met Israël begon. In 1979 tekende het een alomvattend vredesverdrag ondanks de tegenstand van de plo, die door de Arabische wereld werd erkend als de legitieme vertegenwoordiger van de Palestijnen.

Net als veel Arabieren – misschien wel de meerderheid – in het Midden-Oosten beschouwen de Egyptenaren, en met name de mensen uit de heersende en militaire kringen, de Palestijnen als ondankbare ‘herrieschoppers’ die geen waardering hebben voor de vele offers die de Arabische naties, met Egypte op de eerste plaats, zich voor hen hebben getroost. Men kan veilig aannemen dat Egypte steun zou verlenen aan een oplossing voor het Israëlisch-Palestijnse conflict die het eerlijk vindt. En dat is zeker het geval wanneer die oplossing de steun geniet van de twee landen waarvan Egypte qua hulp totaal afhankelijk is: de Verenigde Staten en Saoedi-Arabië.

Bovendien zou een dergelijke oplossing de Egyptische autoriteiten helpen bij het verslaan van isis en verwante groepen in de Sinaï en het zou een einde maken aan het Gazaprobleem, dat weliswaar niet hun grootste zorg is, maar wel een ergernis vormt waarmee volgens hen afgerekend moet worden voordat het een echte bedreiging gaat worden. Een oplossing voor het probleem van de Gazastrook zal alleen mogelijk zijn binnen het kader van een Arabisch en internationaal initiatief. Dit zal de afschaffing vereisen van het United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (unrwa), dat de Palestijnse vluchtelingenkwestie laat voortduren (ik zal hier in een apart hoofdstuk nader op ingaan).

Jordanië

Sinds de stichting van het koninkrijk Transjordanië door de Britten in 1927 is er sprake geweest van een conflict tussen de bedoeïenen, waarvan de meeste stammen trouwe aanhangers van het Hasjemitisch koningshuis zijn, en de Palestijnse bevolking, die een meerderheid vormt in het koninkrijk en waarvan het vermoeden bestaat dat delen niet trouw zijn aan de monarchie.

De overleving van het huidige regime in Jordanië, dat tot 1949 en tot op zekere hoogte ook nog een paar jaar daarna volledig afhankelijk was van Groot-Brittannië, is tegenwoordig gebaseerd op de steun van drie actoren, te weten de Verenigde Staten als strategische partner, Israël, dat sinds de stichting theoretisch de Jordaanse strategische diepte vertegenwoordigt en dat een gevestigd belang heeft in het beschermen van Jordanië tegen pogingen van vooral Syrië om het bestaan van het land te ondermijnen zoals gebeurde in september 1970, en Saoedi-Arabië, waarvan Jordanië afhankelijk is voor economische steun. Ondanks de historische vijandschap tussen de familie van Ibn Saoed die in Saoedi-Arabië heerst en de Hasjemitische familie heeft Saoedi-Arabië Jordanië financiële steun geboden sinds de tijd van koning Abdoellah I van Jordanië, de grootvader van de huidige koning, die een overeenkomst sloot met Ibn Saoed die inhield dat de Saoedi’s de Jordaanse monarchie financieel zouden helpen. Deze overeenkomst hield zelfs stand tijdens de Eerste Golfoorlog van 1991, waarin Jordanië de kant koos van Irak, terwijl Saoedi-Arabië een heel belangrijk lid was van de door Amerika geleide coalitie tegen Irak en ook de basis vanwaaruit de grondtroepen Koeweit bevrijdden.

Een mogelijke overeenkomst tussen Israël en de Palestijnen op basis van het Saoedische initiatief zou de fundamenten van de Jordaanse monarchie versterken en de grote Palestijnse bevolking die in dat land woont tot rust brengen. Men mag met een grote mate van zekerheid aannemen dat Jordanië het zou steunen.

Binnen het kader van een nieuwe regionale orde, de eerste sinds Sykes-Picot, zou het koninkrijk Jordanië er in de ogen van de wereld heel goed uitkomen, en dat zou een belangrijke prestatie zijn voor het land.

Golfstaten

De Golfstaten zijn over het algemeen pro-Amerikaans, pro-Saoedisch en anti-Iraans. Een Israëlisch-Palestijnse overeenkomst in de context van een regionale regeling op basis van het Saoedische initiatief komt tegemoet aan al deze belangen. Qatar is een uitzondering omdat het zich heeft aangesloten bij Iran toen het besefte dat het niet zonder meer op de Verenigde Staten kon vertrouwen.

De Palestijnen

Sinds de beslissing van de Palestijnse Nationale Raad in 1988 om stappen te zetten die moesten leiden tot een vreedzame oplossing van het conflict, hebben de Palestijnen ontdekt dat ze in een val zaten die vorderingen moeilijk en zelfs onmogelijk maakte. Zij voelen een verplichting tegenover de Arabische vluchtelingen en hun nakomelingen en zijn niet bereid het ‘recht op terugkeer’ op te geven, waarbovenop de Arabische wereld van hen verwacht dat ze de hoeders zijn van de heilige plaatsen in Jeruzalem. Daarbij komt dat Israël het hun niet gemakkelijk maakt en vermoedens aanwakkert (sommige gerechtvaardigd) dat het nog meer gebieden op de Westelijke Jordaanoever wil overnemen en de status quo op de Tempelberg wil veranderen.

Een overeenkomst waarmee de gematigde Arabische wereld instemt, die extremistische groepen op een zijspoor zet en die onder bescherming van de Amerikaanse supermacht de zekerheid biedt van een grootmoedige en langdurige financiële steun van Saoedi-Arabië, is de beste en misschien wel enige ontsnapping uit deze val. En als de bekrachtiging van de voorgestelde overeenkomst in handen ligt van de deelnemende Arabische staten, zullen de Palestijnen niet kunnen weigeren.

Israël

Realistische Israëliërs – die de overweldigende meerderheid vormen van zowel het Israëlische leiderschap in het hele politieke spectrum als van de Israëlische bevolking – begrijpen dat als en wanneer een oplossing voor het conflict met de Palestijnen wordt bereikt, die gebaseerd zal zijn op een combinatie van de voorstellen die Ehud Barak de Palestijnen deed bij Camp David II, de Clinton Parameters, de ‘routekaart’ van president George W. Bush en de (ongetekende) overeenkomst tussen Ehud Olmert en Abu Mazen, die allemaal in wezen varianten zijn van dezelfde oplossing. Het Saoedische initiatief komt hier dichtbij in de buurt. Als Israël het conflict echt wil oplossen – en daar geloof ik in – zal het bereid zijn het Saoedische initiatief te aanvaarden als een doeltreffend instrument om op weg te gaan naar een oplossing die hierop is gebaseerd. Er moet nogmaals de nadruk op

worden gelegd dat er sinds het eerste voorstel uit 2002 wijzingen zijn aangebracht om Israël tegemoet te komen.

Als deze stappen worden gezet, zou Israël vanwege de positieve bijdrage aan de regionale vrede en stabiliteit de steun en erkenning krijgen van de hele wereld. Een dergelijke vrede en stabiliteit zou Israël bevrijden van de last van de bezetting en het zou zich doeltreffender en succesvoller kunnen richten op binnenlandse kwesties zoals sociale problemen, scholing, gezondheidszorg en infrastructuur. Zo'n regeling zou ook enorme economische voordelen opleveren.

Routekaart

Omdat ik 32 jaar in dienst ben geweest van de Mossad ben ik een groot voorstander van de geheime benadering van onderhandelingen. Ik raad dan ook uitdrukkelijk aan om de poging om een parallelle overeenkomst te bereiken vanaf het begin tot een bepaald punt waarop ik later zal terugkomen in het geheim te laten plaatsvinden.

Het initiatief voor een regionale regeling moet beginnen met een ontmoeting tussen de Israëlische premier en de president van de Verenigde Staten met als doel het eens te worden over:

Gezamenlijke deelname aan het initiatief, wat in volledige vertrouwelijkheid zal plaatsvinden tot het moment waarop de partners besluiten in de openbaarheid te treden.

De aanvankelijke deelnemers zullen de Verenigde Staten, Israël, de Palestijnse Autoriteit, Saoedi-Arabië, Egypte, Jordanië en Golfstaten zijn. Later kunnen afhankelijk van behoeften en omstandigheden andere landen worden toegevoegd (zoals Marokko en Tunesië).

Elke partij – Israël en de Verenigde Staten – zal apart en onder absolute geheimhouding de voorbereidende werkzaamheden uitvoeren op basis van het voorstel van de Arabische Liga uit 2002. Israël zal een recapitulatie geven van de eigen reactie op het voorstel en de latere aanpassingen: de goedkeuringen, bezwaren, alternatieven, onbespreekbare punten en openstaande kwesties. Naast de permanente statusovereenkomst tussen Israël en de Palestijnen, zullen de Verenigde Staten ook kwesties aankaarten die verband houden met de gewenste regionale regeling op internationaal en

interregionaal niveau (deze fase kan in drie intensieve maanden worden voltooid).

Na voltooiing van deze fase zal een reeks geheime vergaderingen worden gehouden. Onder voorzitterschap van de president van de Verenigde Staten zullen de premier van Israël en een kleine groep waarin alle partijen vertegenwoordigd zijn een gezamenlijke presentatie geven van de resultaten van de voorbereidende werkzaamheden van de respectievelijke partijen, met als doel het grootst mogelijke begrip te kweken en de volgende processen voor te bereiden.

Aangenomen dat de VS en Israël overeenstemming bereiken over de in te nemen positie, zullen de Verenigde Staten het op zich nemen om Saoedi-Arabië, Egypte, Jordanië en de Golfstaten (in deze volgorde) te overtuigen of mee te krijgen en – als en wanneer Israël aankondigt het Arabische vredesinitiatief uit 2002 te accepteren – positief te reageren op de veranderingen die er tijdens de onderhandelingsronden sindsdien aan zijn toegevoegd en die als basis te nemen voor de uiteindelijke statusonderhandelingen tussen Israël en de Palestijnen.

Als en wanneer de Verenigde Staten slagen in de bovenstaande taak kan Israël een openlijke verklaring uitgeven. Vanaf dat punt kunnen onderhandelingen worden voortgezet in verschillende samenstellingen afhankelijk van het onderwerp. Die onderhandelingen kunnen openbaar of zo nodig in het geheim worden gevoerd.

Natuurlijk is deze routekaart slechts een schetsmatig voorstel waarin waarschijnlijk wijzigingen aangebracht zullen worden als voortgang wordt geboekt, maar benadrukt moet worden dat de fase van de geheime besprekingen een noodzakelijke voorwaarde is voor succes.

Een regionale orde in het Midden-Oosten: de enige weg uit de impasse

Dit deel werd meteen geschreven na de publicatie op 24 november 2015 van de foto van minister van Buitenlandse Zaken Kerry en premier Netanyahu die zowel getuigt van het ijzige dieptepunt in de betrekkingen tussen Israël en de Palestijnen als van Israëls goede relatie met de Verenigde Staten. Ik vond toen dat onze geografische locatie in het Midden-Oosten,

dat veranderd was in een heksenketel, ons ook mee zou sleuren als we geen preventieve maatregelen namen om dat te voorkomen en we niet op een innovatieve manier nadachten over wat voor Midden-Oosten Israël wilde – moest – nastreven nadat de chaos was verdwenen.

Tussen dat moment en de voltooiing van dit boek (eind 2017) hebben de wereld en het Midden-Oosten heel veel veranderingen en omwentelingen ondergaan. Maar al deze veranderingen ontkrachten het centrale idee van dit hoofdstuk niet, want dat behelst dat de ‘brave mensen’ aangeven hoe de directe toekomst eruit moet zien om de plannen waaraan wordt gewerkt mede vorm te geven. Duidelijk moet zijn dat er in het Midden-Oosten veranderingen plaatsvinden die even verreikend zijn als het Sykes-Picotverdrag, dat honderd jaar standhield!

In 2015 stonden de Israëlische en internationale media vol met redactionele artikelen en opiniestukken van verschillende experts die worstelden met het dilemma tussen veiligheid en moraliteit als het ging om de manier waarop de westerse democratieën de strijd tegen isis benaderden. Mijn persoonlijke, nogal machiavellistische visie was dat als wij met betrekking tot de vijand moraliteit de voorkeur gaven boven veiligheid, wij in ieder geval zouden sterven in de trotse wetenschap te zijn gestorven als morele wezens…

Rusland bestrijdt isis, maar het is voor iedereen duidelijk dat het streven naar een stevige militaire aanwezigheid in Syrië en het in stand houden van het regime van Bashar al-Assad veel belangrijker wordt gevonden dan het verslaan van een terroristische groep. In belangrijke mate geldt dat ook voor Iran, dat naast de wens om Assads regime in het zadel te houden een ononderbroken Iraanse territoriale invloed tot de Middellandse Zee ambieert (de ‘sjiitische halve maan’). Naar mijn inschatting hadden de westerse democratieën zelfs zonder Russische en Iraanse hulp met isis kunnen afrekenen als ze hierbij vastberadenheid en volharding hadden getoond.

De definitieve vernietiging van isis vereist de geïntegreerde inzet van troepen van lucht- en landmacht. De luchtmacht is al aanwezig op het moment dat ik dit hoofdstuk schrijf, maar de activiteiten daarvan zijn niet intensief of doeltreffend genoeg. De enige doeltreffende inzet komt in de praktijk van de Iraakse Koerden, maar ook die is niet afdoende.

Ik denk dat de volgende elementen kunnen leiden tot de nederlaag van isis:

De vestiging van een gemeenschappelijk commando- en controlecentrum door de Verenigde Staten, Frankrijk en andere navo-leden (Groot-Brittannië? Turkije?), dat tot taak heeft doelen aan te wijzen op basis van de inlichtingen van alle partners en de aanvallen van deze doelen door de verschillende luchtmachteenheden te coördineren.

Om de Iraakse Koerden in staat te stellen de overwinning op isis te behalen moeten ze worden uitgerust met gepantserde voertuigen en een mobiele artillerie-eenheid, wat hun manoeuvreerruimte en vuurkracht verschaft. Daarnaast moeten ze gecoördineerde luchtsteun krijgen.

Er is ruimte om het aantal Amerikaanse militaire adviseurs die de Koerdische troepen steunen te vermeerderen.

Om de Turken, die tegen elke hulp aan de Koerden zijn, gerust te stellen kan er een afspraak worden gemaakt om de meeste zware wapens aan de Koerden te leen te geven en weer terug te halen na afloop van de campagne tegen isis.

De inlichtingen die doelen moeten opleveren, zullen met bijdragen van de Koerden in de praktijk nevenschade voorkomen.

Hoe belangrijk het uitschakelen van isis ook is, het is op dit moment niet de voornaamste uitdaging zoals het dat ook eind 2015 niet was. Nu moeten we onze inspanningen net als toen richten op het vaststellen van de geostrategische architectuur van de toekomst – zo je wil het ‘Sykes-Picotmodel 2017’ – dat het best is voor het Midden-Oosten en de wereld. Zodra deze architectuur is vastgesteld, zal daaruit het optimale operatieplan gedestilleerd kunnen worden om het te verwezenlijken. Met andere woorden, als een coalitie ten strijde trekt tegen isis zonder een duidelijk plan voor de periode na de oorlog, zullen de resultaten vergelijkbaar zijn met de resultaten van de oorlogen in Afghanistan, Irak en Libië.

Het is wel zo dat er in het Midden-Oosten te veel koks in de keuken rondlopen. Het gaat daarbij om mondiale en regionale mogendheden, maar ook om grote en kleine individuele landen en zelfs terroristische bendes. De hoop om een gemene deler te vinden waarin elke speler zijn belangen vertegenwoordigd vindt, is niet realistisch. Dus leek het mij eind 2015 noodzakelijk en mogelijk om tot een consensus te komen die inhield dat het uitschakelen van de dreiging van isis de belangrijkste prioriteit was, maar

dat we voor het begin van die campagne de contouren van het Midden-Oosten moesten schetsen zoals we die na de campagne het liefst zagen opdoemen. Ik zal dat in de volgende alinea's proberen te doen. Nu, in 2017, lijken die contouren me nog waarschijnlijker dan eind 2015.

De bouwstenen van het nieuwe Midden-Oosten zouden, na honderd jaar Midden-Oosten van Sykes-Picot, volgens mij de volgende moeten zijn:

De Verenigde Staten: als de VS hun invloed wereldwijd in stand willen houden, moeten ze het Midden-Oosten zeker niet de rug toekeren, maar hun betrokkenheid erbij zelfs vergroten. Dat hoeft niet militair te zijn, maar wel diplomatiek, economisch en internationaal.

Irak, dat tot de Tweede Golfoorlog werd geregeerd door de soennitische minderheid, is een sjiitische staat geworden die als gevolg van alle beroeringen nu onder de strategische invloed van Iran staat. In het nieuwe Midden-Oosten zie ik een kleiner Irak zonder de gebiedsdelen die door de soennieten worden bewoond en zonder Iraaks Koerdistan. De Verenigde Staten en de navo-landen zullen hun erkenning van Irans invloed op Irak laten afhangen van het feit of het eerste land de banden met Hezbollah verbreekt en of het instemt met een onafhankelijke Koerdische staat in het Iraaks-Syrische gebied.

Het onafhankelijke Koerdistan binnen de grenzen van Noord-Irak en Noord-Syrië zal de steun krijgen van de Verenigde Staten en de navo en zal dienst doen als een bufferstaat tussen Turkije en het Midden-Oosten in zuidelijke richting. Nu al is Iraaks Koerdistan praktisch gesproken onafhankelijk en ontbreekt alleen nog een formele onafhankelijkheidsverklaring. Daarnaast leveren de Koerden de doeltreffendste grondtroepen in de oorlog tegen isis en verdienen ze terecht dat hun ideaal van onafhankelijkheid wordt verwezenlijkt.

Syrië, dat een multi-etnische staat is die wordt geregeerd door een alawitische minderheid en vertrouwt op Russische wapens, zal een kleiner grondgebied krijgen en onder Russische invloed vallen. In ruil voor erkenning van deze invloed zullen de Verenigde Staten en de navo-landen Rusland een reeks eisen stellen (die betrekking hebben op Oekraïne, de Baltische staten enzovoort), waaronder het stoppen van Syrische steun voor Hezbollah.

'Soennistan' zal een nieuw land zijn dat grenst aan Koerdistan in het noorden, Irak in het oosten, Jordanië in het zuiden en Syrië in het westen.

Deze nieuwe staat zal onder bescherming van het Westen staan. De rol ervan zal bestaan uit het verschaffen van een oplossing voor de grote soennitische bevolking in het Midden-Oosten, die nog altijd geen territoriaal thuis heeft. Het zal ook een buffer vormen tussen het Iraans-Iraakse blok in het oosten en Syrië en Hezbollah in het westen.[19]

De gedemilitariseerde staat Palestina zal worden gesticht op basis van een vredesverdrag tussen Israël en de Palestijnen met hulp van de Verenigde Staten en de Arabische Liga en als onderdeel van een nieuwe regionale orde. Dit vredesverdrag zal worden gesloten via onderhandelingen zonder voorwaarden vooraf, maar wel op basis – als niet-bindende elementen – van het voorstel van de Arabische Liga uit 2002 en de voorstellen van premier Barak, president Clinton, president Bush en premier Olmert. Israël zal de diplomatieke coördinatie met de Verenigde Staten versterken en Palestina zal steun krijgen van de Verenigde Staten en genereuze hulp van gematigde Arabische staten.

De opmerkelijkste gebeurtenis die tussen eind 2015 en begin 2017 op het wereldtoneel plaatsvond, was de verkiezing van Donald Trump tot president van de Verenigde Staten. Het is afgelopen met de Obamadoctrine, die van Trump staat nog in de steigers en het is nog niet zeker of daar een samenhangende doctrine uit zal komen. Te oordelen naar de negen maanden die zijn verstreken sinds Trump zijn entree in het Witte Huis maakte, worden de Verenigde Staten geregeerd zonder duidelijke richting, zonder voorbereidende werkzaamheden, zonder ordelijke beleidsprocessen, met veel schandalen en door een president die Twitter gebruikt als zijn voornaamste instrument.

Discussie

In de nieuwe regionale politieke structuur zal er sprake zijn van een evenwicht tussen de Verenigde Staten en Rusland, hoewel dat niet helemaal symmetrisch is, maar wel aanvaardbaar. Een en ander vooropgesteld dat Trump in tegenstelling tot zijn voorganger Obama bereid is te investeren in de vormgeving van het nieuwe Midden-Oosten. De Verenigde Staten zouden veel manoeuvreerruimte tegenover Rusland hebben wanneer zou worden gekozen voor een hernieuwde aanwezigheid en invloed in de regio.

Poetins uiteindelijke doel is om Rusland door Amerika erkend te krijgen als de supermacht die het was tijdens de Koude Oorlog. Het is moeilijk te voorspellen of Trump bereid is dit Poetin te gunnen. Minstens enkele adviseurs van Trump zouden hiertegen zijn en zij zouden alles in het werk stellen om hem hier van af te houden. Maar zelfs in deze situatie is er na de vernietiging van isis veel onderhandelingsruimte voor de Verenigde Staten en Rusland over het Midden-Oosten. Om Poetin te laten instemmen met de hierboven uiteengezette contouren kan Trump Ruslands status en invloed in een kleiner Syrië legitimeren. Poetin zou dit beschouwen als een belangrijke beloning: Syrië als een strategische militaire basis van Rusland met de mogelijkheid van rechtstreekse toegang tot de Middellandse Zee. Toegang tot ‘warme wateren’ is sinds de periode van de Tsaren een Russische droom geweest.

In ruil voor de Amerikaanse erkenning van Ruslands status in Syrië zullen de Verenigde Staten en hun bondgenoten erkenning eisen van hun status en invloed in het onafhankelijke Koerdistan, het onafhankelijke ‘Soennistan’ en andere prowesterse landen in het Midden-Oosten. Het zou heel vanzelfsprekend zijn om de soennitische gemeenschap in Irak een eigen onafhankelijk territorium te geven, ook gezien het feit dat de soennieten daar de meerderheid vormen. ‘Soennistan’ zal het voordeel hebben van de natuurlijke bronnen van het grondgebied, die voornamelijk bestaan uit olie en aardgas, en het zal dienstdoen als een overslagstaat voor energie van Irak naar de Middellandse Zee.

Voor wat het Israëlisch-Palestijnse conflict betreft: na decennia waarin de Israëlische regering op bilaterale onderhandelingen heeft aangedrongen (met elk van de Arabische partijen afzonderlijk), is nu de tijd aangebroken om een strategie van multilaterale gesprekken uit te proberen. De Verenigde Staten moeten een sleutelrol spelen bij het leidinggeven aan het proces en de gematigde Arabische staten – Saoedi-Arabië, Egypte, Jordanië en de Golfstaten – zullen bijdragen aan het overreden van de partijen om onderweg naar de uiteindelijke overeenkomst de afstand tussen hen te verkleinen. De Palestijnen zullen een bevredigende oplossing voor Gaza moeten vinden, waarbij de Arabische landen die betrokken zijn bij het proces ook een belangrijke stem in het kapittel hebben. De oplossing van de kwestie-Gaza zal gebaseerd zijn op een economische regeling in de vorm van een soort Marshallplan, dat wordt gefinancierd door de rijke Arabische wereld, de Verenigde Staten en internationale organisaties. Het indammen

van Hamas als terroristische organisatie zal mogelijk zijn tegen de achtergrond van het nieuwe Midden-Oosten, dat het verschijnsel van het radicale islamitische terrorisme zal uitbannen.

De vorming van een stoutmoedige nieuwe architectuur in het Midden-Oosten zou na een eeuw Sykes-Picot de steun moeten hebben van een internationaal samengesteld lichaam dat al dan niet deel uitmaakt van de Verenigde Naties en dat als enige rol heeft dit visioen tot werkelijkheid te maken.

Iedereen die dit hoofdstuk leest en wiens eerste reactie er een van ongeloof is, stel ik voor het boek even weg te leggen om na het een pauze weer te gaan lezen.

unrwa: ‘J’accuse!’

De titel van deze paragraaf is natuurlijk ontleend aan de open brief van Émile Zola over de Dreyfusaffaire. Ik koos deze titel, omdat die volgens mij de nieuwsgierigheid van de lezer aanwakkert, die zich misschien afvraagt: ‘Wie beschuldigt hij en waarvan?’

Welnu, hoe meer ik me verdiep in het Israëlisch-Palestijnse conflict, hoe meer ik er ook van overtuigd raak dat wij allemaal, en met name de Israëlische regeringen door de jaren heen, de grootste schuld dragen voor het Palestijnse vluchtelingenprobleem en de toename van ongeveer zevenhonderdduizend vluchtelingen in 1949 tot ongeveer vijf miljoen nu. Het ontstaan van de gedachte dat een ‘recht op terugkeer’ bestaat, is ons aan te rekenen, want het is gebaseerd op het idee van het vluchtelingenbestaan, waardoor het in een belangrijk obstakel verandert en misschien wel het grootste obstakel voor de oplossing van het conflict.

Tegenwoordig is men het er algemeen over eens wat de kernpunten van het conflict zijn:

Jeruzalem
Grondgebied
Grenzen
Veiligheidsregelingen
Vluchtelingen

Op het eerste oog neemt het vluchtelingenprobleem twintig procent van de kernpunten voor zijn rekening. Maar volgens mij is de echte belang van het vluchtelingenprobleem in combinatie met het ‘recht op terugkeer’ veel groter dan het statistische gewicht. Ik denk ook dat het belang van het vluchtelingenprobleem met het verstrijken van de tijd blijft toenemen en een obstakel gaat vormen voor vrede, omdat het zelfs de uitdaging van alle andere kernpunten bij elkaar geteld gaat overschaduwen.

De eerste keer dat het probleem met vluchtelingen binnen een internationaal kader werd aangepakt, was na de Eerste Wereldoorlog. De verwoestingen van de oorlog en meer nog de ingrijpend andere grenzen schiepen een ernstig vluchtelingenprobleem. De Volkenbond, die aan het eind van de oorlog was opgericht, benoemde een speciale Hoge Commissaris voor vluchtelingenzaken. Het was Fridtjof Nansen, de Noorse ambassadeur bij de Volkenbond. Hij was een vermaarde zoöloog en oceanograaf, de eerste onderzoeker die de Noordpool bereikte en een schaatser die wereldrecords verbrak met de onberispelijke reputatie van eerlijkheid en fatsoen. In zijn hoedanigheid van Hoge Commissaris voor vluchtelingen van de Volkenbond bedacht hij het ‘Nansenpaspoort’, een identiteitsbewijs voor mensen in vreemde landen, en hielp hen om te emigreren naar landen die hen wilden opnemen. Meer dan vijftig landen – in die tijd de overgrote meerderheid van de landen die de wereld telde – erkenden het Nansenpaspoort en het hielp tienduizenden mensen bij hun poging om zich in een ander land te vestigen. Onder de beroemde personen die met het Nansenpaspoort emigreerden, bevonden zich de schilder Marc Chagall, de componist Igor Stravinsky en de balletdanseres Anna Pavlova. Nansen slaagde er ook in veel geld in te zamelen voor hulp aan de slachtoffers van de hongersnood die Rusland na de burgeroorlog tussen 1919 en 1922 trof. Zijn grootste prestatie was misschien wel de rol die hij speelde bij de bevolkingsuitwisseling tussen Turkije en Griekenland waarbij meer dan een miljoen Grieken gebieden verlieten die onder Turks bewind stonden en een half miljoen Turken uit door de Grieken bestuurd gebied vertrokken. Dat alles vond plaats op een georganiseerde en ordelijke manier waarbij ook nog sprake was van enige financiële compensatie. Voor deze en andere prestaties werd Nansen in 1922 de Nobelprijs voor de Vrede toegekend.

Het vluchtelingenprobleem aan het eind van de Eerste Wereldoorlog viel in het niet bij het probleem dat in 1945 aan het eind van de Tweede Wereldoorlog ontstond. Tientallen miljoenen vluchtelingen over heel Europa moesten zich weer ergens vestigen en dat kwam nog boven op de vreselijke verwoestingen die de oorlog had veroorzaakt en waarvan het continent moest herstellen. De jaren meteen na de oorlog werden door de mogendheden gebruikt om de wereld opnieuw gestalte te geven en te laten herstellen. Het kostte de Verenigde Naties vijf jaar om in 1950 het Hoge Commissariaat voor de Vluchtelingen (unhcr) op te richten, dat de term 'vluchtelingen' definieerde zoals opgenomen in het in 1951 geratificeerde Vluchtelingenverdrag. Volgens deze definitie is een vluchteling elke persoon die uit gegronde vrees voor vervolging wegens zijn ras, godsdienst, nationaliteit, het behoren tot een bepaalde sociale groep of zijn politieke overtuiging, zich bevindt buiten het land waarvan hij de nationaliteit bezit, en die de bescherming van dat land niet kan of, uit hoofde van bovenbedoelde vrees, niet wil inroepen, of die, indien hij geen nationaliteit bezit en ten gevolge van bovenbedoelde gebeurtenissen verblijft buiten het land waar hij vroeger zijn gewone verblijfplaats had, daarheen niet kan of, uit hoofde van bovenbedoelde vrees, niet wil terugkeren.

De missie van de unhcr was vanaf het allereerste begin het oplossen van het vluchtelingenprobleem door hun een andere verblijfplaats te geven, en in die missie is de organisatie inderdaad geslaagd. Tot op de dag van vandaag blijft de Hoge Commissaris de problemen van mensen die als gevolg van verschillende oorlogen vluchteling zijn geworden, aanpakken en oplossen.

De omvang van de strijd om de Staat Israël te stichten, de Onafhankelijkheidsoorlog die meteen losbarstte na de verklaring van de vestiging van de staat, en de verantwoordelijkheid die Israël op zich nam als het ging om overlevenden van de Holocaust en Joodse vluchtelingen, is volgens mij vergelijkbaar met de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog. Dit is de enige verklaring die ik kan geven als ik zou willen uitleggen hoe het mogelijk is dat de stichters van de Staat Israël en elke Israëlische regering daarna niet begrepen dat de ongelukkige stemming in de Verenigde Naties van 1949 (een jaar voor de oprichting van de unhcr) om het United Nations Relief and Works Agency (unrwa) voor Palestijnse vluchtelingen in het Midden-Oosten op te richten, het zaadje plantte voor het laten voortduren van het Arabische vluchtelingenprobleem, omdat de

Arabische staten samen met moslimlanden automatisch een meerderheid hebben in de VN. Het zaadje ontkiemde en werd een plant, een boom en toen een jungle die nu waarschijnlijk onmogelijk in toom te houden is.

Naar mijn inschatting waren de prioriteiten van Ben-Gurion in die dagen de volgende:

> De vestiging van de staat met zijn instituties en een deugdelijke regering te midden van een gewapende strijd en oorlog;
> Massa-immigratie naar Israël, zowel als verplichting van de staat tegenover de overlevenden van de Holocaust in Europa alsook om het demografische evenwicht van het land te veranderen.

Voor Ben-Gurion waren de oplossing van het conflict en het bereiken van vrede een toekomstdroom en niet een doel dat in de nabije toekomst kon worden verwezenlijkt. Dit kwam omdat de Arabieren totaal niet dachten aan een vorm van co-existentie met de Joodse staat, maar die alleen maar probeerden te vernietigen. Deze redenering namen de Arabieren als leidraad toen ze druk uitoefenden om voor de Palestijnse vluchtelingen tot een omschrijving te komen die fundamenteel verschilde van die van andere vluchtelingen. Ze wilden de status van de Palestijnse vluchtelingen in stand houden en niet hun probleem oplossen. Ze bleven er daarom koppig op hameren dat Israël het principe van het ‘recht op terugkeer’ volledig moest accepteren, en dan zouden al degenen die werden aangeduid als vluchteling zonder uitzondering kunnen terugkeren naar hun woonplaats. Dit is een principe dat op geen enkele andere vluchteling, op geen enkele plaats en in geen enkele oorlog wordt toegepast. Deze eis werd ook in alles-of-nietstermen geformuleerd, dat wil zeggen dat er werd geweigerd om onderhandelingen te beginnen over het aantal vluchtelingen dat toegestaan zou worden om terug te keren, over de criteria waaraan degenen die mochten terugkeren moesten voldoen, over tijdschema’s en zo meer.

Dit rigide standpunt, dat hieronder wordt uitgewerkt, kwam Israël goed van pas, omdat het erkenning eiste van de relatie tussen vredesonderhandelingen en de oplossing van het vluchtelingenprobleem. Zolang de Arabieren vasthielden aan het principe van ‘alles of niets’, kon Israël het vluchtelingenprobleem betrekkelijk makkelijk aan de kant schuiven. Er was een organisatie die de basisbehoeften van de vluchtelingen ging financieren zonder dat ook maar iets van die financiële last op Israël

terechtkwam (dat toen arm was en moeite had om te betalen voor het opnemen van berooide immigranten in aantallen die de plaatselijke bevolking ver overtroffen, een uitdaging waarmee geen enkel land ooit te maken had gehad). Bovendien werd na het mislukken van de Lausanne Conferentie (wordt hieronder besproken) ook geen internationale druk meer op Israël uitgeoefend om deel te nemen aan het oplossen van het probleem. De vluchtelingen werden een eeuwigdurend dilemma.

Het United Nations Relief and Works Agency (unrwa) besloot de Palestijnse vluchtelingen om voor de hand liggende redenen een unieke omschrijving te geven. Het unrwa nam de verantwoordelijkheid op zich om de enige groep vluchtelingen in de wereld die niet voldeed aan de territoriale voorwaarden van een vluchtelingenstatus altijd te blijven onderhouden, omdat ze geen burgers waren van een staat maar ingezetenen van het Britse mandaadgebied. Functionarissen van de VN debatteerden en ruzieden waarschijnlijk over de definitie van de Palestijnse vluchtelingenstatus en verzonnen een listige definitie waarvan ik helemaal niet zeker ben of die een wettige of morele toets wel kan doorstaan.

Het bureau bepaalde dat Palestijnse vluchtelingen worden omschreven als ‘personen van wie de normale woon- en verblijfplaats (interessante definitie! Waarom niet de term ‘permanente woon- en verblijfplaats’ gebruiken?) Palestina was gedurende de periode 1 juni 1946 tot 15 mei 1948 (de datum waarop het Britse mandaat afliep!) en die zowel huis als middelen van bestaan verloren als gevolg van het conflict van 1948. De afstammelingen van mannelijke Palestijnse vluchtelingen, met inbegrip van wettig geadopteerde kinderen, komen ook in aanmerking voor registratie (als vluchteling).

De VN-functionarissen die de omschrijving van een Palestijnse vluchteling formuleerden, namen de vrijheid om een nieuwe mensensoort te bedenken: een eeuwige vluchteling met al zijn nakomelingen tot het einde der tijden. Deze functionarissen beschouwden het als onderdeel van hun autoriteit om ook de Staat Israël tot ‘schuldenaar’ te maken voor deze verzekeringspolis. De redenering achter de omschrijving was dat het vluchtelingenprobleem slechts een tijdelijke kwestie zou zijn, omdat het niet lang zou duren of de Arabieren zouden de Joden verslaan, waarna de vluchtelingen allemaal konden terugkeren naar Palestina. Dit was ook een poging om Israël als schuldenaar aan te wijzen bij toekomstige onderhandelingen die zouden worden gevoerd op voorwaarde van de

voorafgaande instemming van de Joden met de terugkeer van de vluchtelingen. Dit is hoe de term ‘recht op terugkeer’ tot stand kwam.

Het unrwa stond zich ook de vrijheid toe om de laagst mogelijke drempel te definiëren die denkbaar was om aanvaard te worden door het ‘verzekeringsbureau’ van Palestijnse vluchtelingen, want iedereen die korter dan twee jaar op een bepaald punt op de planeet woonde alsmede hun nakomelingen en degenen die door hen waren geadopteerd, zou tot het einde der tijden profiteren van de verzekeringspolis.

Volgens betrouwbare schattingen bedroeg het aantal Arabieren dat voor het uitbreken van de Onafhankelijkheidsoorlog in het gebied van het Britse Mandaat woonde tussen de 1,3 en 1,4 miljoen. Ongeveer vierhonderdduizend van hen verbleven in het gebied dat werd veroverd door het Jordaanse Arabisch Legioen (de ‘Westelijke Jordaanoever’). Ongeveer 150.000 leefden in de Gazastrook, die werd ingenomen door het Egyptische leger. (Deze cijfers omvatten zowel de oorspronkelijke inwoners van deze gebieden als degenen die tijdens of als gevolg van de oorlog daarheen trokken of werden overgebracht.) Ongeveer 105.000 Arabieren bleven in de Staat Israël wonen en dit aantal steeg tot ongeveer 156.000 nadat Israël instemde met het toelaten van ongeveer vijftigduizend Arabieren binnen het kader van gezinshereniging. Deze cijfers geven aan dat het aantal Palestijnen dat in 1948 ontheemd raakte tussen de 600.000 en 750.000 lag. Tegenwoordig telt de ‘Palestijnse vluchtelingenclub’ echter ongeveer vijf miljoen leden (2017) en volgens de voorspellingen zullen dat er in 2020 zes miljoen zijn!

In zijn boek *The Birth of the Palestinian Refugee Problem 1947-1949*[20] benadrukt de historicus Benny Morris dat het idee van een verhuizing nooit in de hoofden van zionistische leiders opkwam als een partijprogramma of een algemeen plan. Hij geeft ook duidelijk aan dat het nooit een beslissing was om de Arabieren te verdrijven. Tijdens een conferentie in november 2003 over vluchtelingen en het recht op terugkeer verklaarde Morris dat de verplaatsing van een groot deel van de bevolking en misschien wel een meerderheid van de 700.000 personen niet buiten Palestina (d.w.z. het gebied van het Britse Mandaat), maar erbinnen plaatsvond en zij dus volgens de internationale normen en wetten geen vluchtelingen zijn.

Bovendien kunnen hun nakomelingen niet erkend worden als vluchteling. Vanaf eind 1947 tot mei 1948 waren de bloederige botsingen feitelijk een

‘burgeroorlog’ die door de Arabieren was begonnen tegen de Joodse gemeenschap in het Britse Mandaat Palestina (de Jisjoev). De Joden hadden de overhand omdat zij een grotere wilskracht en vastberadenheid toonden. Bovendien waren de doelen die de meeste Arabische leiders nastreefden toen ze in november-december 1947 met de vijandelijkheden begonnen en toen ze in mei 1948 binnenvielen, de vernietiging van de Joodse staat en misschien wel de Jisjoev. De Jisjoev vreesde dat de Palestijnen en later de Arabische staten zouden proberen in het Midden-Oosten een versie van de Holocaust te veroorzaken, en dat nog geen drie jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog. In deze context moet niet worden vergeten dat een van de belangrijkste leiders van het Palestijns nationalisme in die tijd Hadj Mohammad Amin al-Hoesseini was, een openlijk bewonderaar van Adolf Hitler, die zijn steun voor het idee om het Joodse volk uit te roeien nooit onder stoelen of banken stak. De commandant van het ‘Arabische Bevrijdingsleger’ dat in het noorden vocht, Fawzi al-Qawuqji, was ook een sympathisant van de nazi’s en woonde gedurende de Tweede Wereldoorlog enige tijd in Duitsland.

Benny Morris legt uit dat het Palestijnse vluchtelingenprobleem zich tussen 1947 en 1950 in vierenhalve fase ontwikkelde.

De eerste fase, van eind november 1947 tot eind maart 1948, vond plaats toen ongeveer honderdduizend vluchtelingen vrijwillig hun huis verlieten. Deze zelfgekozen ballingschap was de voortzetting van een soortgelijk fenomeen dat plaatsvond tijdens de Arabisch-Palestijnse opstand van 1936 tot 1939. In deze context zou opgemerkt moeten worden dat bijna alle leden van het Arabisch Hoger Comité en ook de politieke leiding van de steden en sommige dorpen zich tot maart 1948 buiten Palestina bevonden. En als er geen leiding is vlucht de kudde alle kanten op. In de laatste gedeelten van zijn boek gaat Morris gedetailleerd in op de redenen voor de Arabische vlucht tijdens de eerste fase (van november 1947 tot maart 1948), waarin zoals gemeld ongeveer honderdduizend Arabische inwoners steden en dorpen verlieten die volgens het VN-verdelingsplan deel zouden gaan uitmaken van de Staat Israël. Volgens hem deed de Israëlische partij helemaal niets waaruit kan worden opgemaakt dat de Arabieren werden gedwongen of aangemoedigd om te vluchten, hoewel er in de gemengde steden en ook langs wegen en in landbouwgebieden in deze periode bijna dagelijks botsingen waren tussen beide bevolkingsgroepen.

De tweede fase vond plaats van april tot juni 1948. Tijdens deze periode waren er nog eens driehonderdduizend Arabieren die vertrokken, vluchtten of werden verdreven. De component verdrijving was weliswaar geen beleid van de Israëliërs, maar het gevolg van de overtuiging dat er meteen na de beëindiging van het Mandaat op 15 mei 1948 een inval van de geregelde legers van de Arabische staten zou plaatsvinden en dat alles in het werk gesteld moest worden om de vorming van een 'vijfde colonne' die met hen mee zou vechten te voorkomen. Noch 'Plan D' (zie onder) noch enig ander document bevatte een uitdrukkelijk bevel om Palestijnen te deporteren uit het grondgebied van de Staat Israël volgens het VN-verdelingsplan en evenmin uit andere gebieden. De algemene opvatting was echter dat hoe kleiner het aantal Arabieren in de Joodse staat, des te beter, en 'Plan D' legde de beslissing hierover in handen van de brigadecommandanten.

Vooruitlopend op de inval van de Arabische legers drong het Arabisch Hoger Comité er bij Arabische inwoners op aan om vrouwen, kinderen en ouderen te evacueren. Die aanmoediging had tot gevolg dat veel Arabieren daar positief op reageerden. Moefti al-Hoesseini droeg dus in belangrijke mate bij aan de massale vlucht van de Arabieren.

De derde fase vond plaats van juni tot september 1948. Gedurende deze periode nam de Israëlische regering een strategische beslissing om vluchtelingen niet toe te staan terug te keren naar hun woonplaats. Dit was een juiste en terechte beslissing die het overleven van de Staat Israël verzekerde (een zienswijze die ook wordt gedeeld door Benny Morris). Tijdens de 'Gevechten van de Tien Dagen' gedurende half juli 1948 voerden Israëlische troepen overvallen uit op Lod, Ramleh en Nazareth. Ongeveer vijftigduizend Arabieren werden verdreven uit Lod en Ramleh (het grootste aantal van de oorlog). De reden hiervoor was dat de twee steden de doorgang van Tel Aviv naar het oosten blokkeerden en achter Latrun lagen, dat werd beheerst door de Arabieren, wat het voornaamste obstakel vormde voor het openen van de weg naar Jeruzalem. In tegenstelling tot Lod en Ramleh, waar bevel werd gegeven de inwoners te verdrijven, gebeurde dat niet in Nazareth. Daar bleven de inwoners die niet vluchtten in hun huis en ze bleven zelfs na de bezetting door de Joden in de stad wonen.

De vierde fase vond plaats van oktober tot november 1948. In deze maanden werden operatie Hiram in het noorden en operatie Yoav in het zuiden ingezet. In het noorden was er sprake van een gedwongen vertrek uit

sommige plaatsen en een vrijwillige vlucht uit andere. In het zuiden werden er vooral inwoners verdreven. Tijdens deze periode kwamen er nog eens tweehonderdduizend Arabische vluchtelingen bij die vluchtten of uit hun huis werden verdreven.

De laatste fase duurde heel 1949 en zelfs tot in 1950. De Staat Israël verdreef een deel van de inwoners van Zakaria (buiten Jeruzalem), Iqrit en Baram (aan de Libanese grens) en Al-Majdal (Asjkelon). Sommigen moesten verhuizen binnen de grenzen van de staat en sommigen werden het land uitgezet. Deze uitwijzingen werden verdedigd als noodzakelijk uit hoofde van de veiligheid, omdat hulp aan infiltranten en toekomstige aanvallen van buiten de grens voorkomen moesten worden.

Ik ben een Jood en een Israëlische patriot en ik zal niet beweren dat ik objectief ben, maar als ik lees over het toenmalige besluitvormingsproces van de Jisjoevleiders met aan het hoofd David Ben-Gurion, moet ik zeggen dat ik er trots op ben een Jood en Israëliër te zijn. Bij het lezen hiervan is heel gemakkelijk te zien dat de leiders van de Jisjoev, en sommige meer dan andere, veel moeite hadden met elke beslissing die betrekking had op de toekomst van de Arabische inwoners van het land, en dat niet alleen op een strategisch niveau, maar ook als het aankwam op hoe te handelen met elk Arabisch dorp afzonderlijk. En dit alles terwijl er niet over gediscussieerd hoeft te worden dat het de Arabieren waren die meteen na de stemming in de Verenigde Naties over het Verdelingsplan begonnen met de vijandelijkheden en het geweld tegen de Joodse gemeenschap en dat het de Arabische legers waren die Israël na afloop van het Mandaat zonder provocatie of echte reden binnenvielen.

Het voornaamste document van de joodse Jisjoev dat betrekking heeft op het lot van de Arabieren in het Mandaatgebied en waarin men tussen de regels de morele dilemma's kan lezen, is 'Plan D', dat in maart 1948 werd opgesteld door een groep commandanten onder leiding van Yigael Yadin. Yadin was hoofd operaties van de Hagana en gedurende het grootste deel van de Onafhankelijkheidsoorlog was hij de feitelijke stafchef. Het plan moest de op te richten Joodse staat en de Joodse blokken buiten de voorgestelde gebieden verdedigen tegen de verwachte inval van de Arabische legers na 15 mei 1948. De leiders van de Hagana beseften dat het verslaan van de ongeregelde Arabische troepen (de zogenaamde *gangs*) een noodzakelijke voorwaarde was om daarna de geregelde Arabische legers

tegemoet te kunnen treden. Om de wegen en strategische gebieden te beheersen moesten de Arabische steden en dorpen die ze domineerden ‘tot zwijgen’ worden gebracht, wat wil zeggen dat ze zich moesten overgeven aan de Hagana of ze moesten worden geëvacueerd en verwoest.

Benadrukt moet worden dat Plan D werd opgesteld op basis van militaire overwegingen en door militaire commandanten, niet door politici. De opstellers van het plan werkten niet op basis van een politieke richtlijn om de Arabieren uit het Land Israël te verdrijven. Het plan bepaalde, voor het eerst in de geschiedenis van de Hagana, dat dorpen en steden ofwel veroverd en bezet gehouden ofwel vernietigd moesten worden. De bezette gebieden moesten worden doorzocht op wapens en ongeregelde strijders. Bij tegenstand moesten de gewapende troepen vernietigd worden, waarna de inwoners verdreven moesten worden en er een garnizoen in het dorp zou worden gestationeerd. In de operationele orders van enkele brigades kregen de commandanten de vrijheid van handelen om naar eigen inzicht ‘in te nemen of te verwoesten’. In dat stadium van de oorlog, zelfs nog voor het uitroepen van de staat, was de realiteit in het veld dat maar weinig commandanten daadwerkelijk te maken kregen met dit dilemma, omdat de meeste Arabieren niet wachtten op een bevel om te vertrekken. Zij sloegen op eigen initiatief op de vlucht.

Tot april 1948 was er bij de Jisjoev geen sprake van een algemeen beleid om Arabieren te verdrijven. De massale vlucht van de Arabieren verraste zelfs de haviken onder de leiders van de Jisjoev. Bij het lezen van documenten uit die periode word je getroffen door een gevoel van onbehagen dat door alle rangen van de Joodse leiding werd ervaren, van hoog tot laag. Het getuigde van een dilemma dat een duidelijk tragisch element in zich borg: de erkenning dat, om het soevereine bestaan van het Joodse volk in het eigen land zeker te stellen, er geen andere optie was dan het demografische evenwicht te veranderen. Aan de andere kant leefde het gevoel dat allen die hierbij betrokken waren het met tegenzin en ongenoegen deden. Hier en daar zijn uitingen te vinden van opluchting van de kant van de leiders van de Jisjoev over de Arabische vlucht. Ben-Gurion en Israël Galili zeiden bijvoorbeeld dat de Arabieren ‘het ons gemakkelijker maakten’ of ‘het werk voor ons deden’. Het ideologische links, dat het sterkst werd vertegenwoordigd door Mapam, was voorstander van een binationale staat, maar accepteerde de vlucht van de Arabieren en het tegenhouden van hun terugkeer schoorvoetend. Ideologie en land zijn

klaarblijkelijk twee aparte zaken, want de kibboetsbeweging Hashomer Hatzair van de Mapampartij hadden geen ideologische bezwaren tegen het overnemen van land van de gevluchte Arabieren, en in veel gevallen namen ze ook de landerijen in bezit van dorpen waarvan de inwoners waren verdreven. Een opmerkelijk geval was kibboets Baram, die was gebouwd op land dat toebehoorde aan het dorp Biram, waarvan de inwoners de belofte hadden gekregen dat ze zouden mogen terugkeren, alleen gebeurde dat nooit. De meeste commandanten die een ideologische binding met het linkse Mapam voelden aarzelden geen moment om Arabische bewoners te verjagen en te vernietigen wanneer de militaire noodzaak zwaarder woog dan ideologische overwegingen.

De kwestie van de terugkeer van de vluchtelingen naar hun huis kwam als gevolg van het ‘stroompje’ naar huis terugkerende vluchtelingen en de Arabische druk om deze terugkeer mogelijk te maken voor het eerst aan de orde na de wapenstilstand van juni 1948. De regering onder leiding van Ben-Gurion werd gedwongen dit onderwerp in dubbel verband aan te pakken. De eerste context was in het kader van Israëls buitenlandse betrekkingen met de Verenigde Staten, de Verenigde Naties en de Arabische staten namelijk internationaal, en de tweede context betrof de verhoudingen tussen de Mapai, de regerende partij, en coalitiepartner Mapam, die een binationale staat wilde. In de vergadering van het kabinet van 16 juni werd besloten tot een compromis: er zou geen sprake zijn van terugkeer van vluchtelingen zolang de oorlog nog voortduurde. Na afloop van de oorlog zou de zaak opnieuw worden bekeken. Deze beslissing gaf Israël wat lucht in het contact met buitenlandse relaties en het verzekerde ook het voortbestaan van de coalitieregering van Mapai en Mapam.

De internationale behandeling van het vluchtelingenprobleem begon in 1948 ongeveer gelijktijdig met de Onafhankelijkheidsoorlog. Daarbij waren drie internationale actoren betrokken:

> Graaf Folke Bernadotte, de VN-bemiddelaar die tijdens zijn zes weken durende werkzaamheden een vijandige houding tegenover Israël aan de dag legde. Voordat hij werd vermoord door leden van de Lechi – een paramilitaire organisatie uit de tijd van het Mandaat – bracht hij in september 1948 een interim-rapport uit dat zijn ‘testament’ werd en dat inderdaad werd erkend door de VN en de supermachten. Het rapport

van Bernadotte ging ervan uit dat het recht van de vluchtelingen om terug te keren naar hun huizen en landerijen absoluut was en door geen enkele partij kon worden aangevochten.

De Verenigde Staten via het ministerie van Buitenlandse Zaken en president Trumans persoonlijke vertegenwoordiger bij de VN-Verzoeningscommissie (Palestine Conciliation Commission, pcc), Mark Ethridge, een baptist uit het Zuiden die een directe, persoonlijke correspondentie onderhield met de Amerikaanse president en die de opvattingen en aanbevelingen van graaf Bernadotte onderschreef.

De Britse regering, waarvan de vertegenwoordigers in de praktijk te kampen hadden met enerzijds de realiteit van de Balfourverklaring en de concrete toezeggingen die daaruit voortvloeiden, en anderzijds een oplossing voor het vluchtelingenprobleem, iets wat de Arabische staten die Palestina aan het eind van de Mandaatperiode binnenvielen, als eerste voorwaarde hadden gesteld voordat ze wilden onderhandelen over een oplossing van het conflict. Aan de basis van de Britse benadering lag de koloniale overweging dat goede betrekkingen en samenwerking met de grotere Arabische wereld in het hele Midden-Oosten belangrijker waren dan het steunen van de kleine Staat Israël.

De verklaring van Bernadotte over het ‘recht op terugkeer’ van de vluchtelingen werd op 11 december 1948 besproken in de Algemene Vergadering, en die verklaring werd inderdaad beschouwd als zijn testament, wat gehonoreerd moest worden. Paragraaf 11 van Resolutie 194 van de Algemene Vergadering werd aan het eind van de discussies aangenomen en die bepaalt dat ‘de vluchtelingen die naar hun woningen willen terugkeren en met hun buren in vrede willen leven zulks op de eerstvolgend uitvoerbare datum moet worden toegestaan’.

Ondanks de kennelijke steun voor het algemene idee van de terugkeer van de vluchtelingen kent het besluit de beperkende voorwaarde dat de terugkeer afhankelijk is van de ‘uitvoerbare’ omstandigheden die het mogelijk zullen maken. Met deze resolutie werd ook de pcc, de Verzoeningscommissie, opgericht die tot taak had te assisteren bij de uitvoering van het besluit.

De Verenigde Staten waren de belangrijksten onder de westerse mogendheden die Resolutie 194 van de Algemene Vergadering steunden. Dit besluit is vanaf het moment dat het werd aangenomen een

complicerende omstandigheid in het Arabisch-Israëlische conflict geweest. Zoals Benny Morris aangeeft, geloofde bijna iedereen dat de verwezenlijking door twee factoren zou worden gehinderd: ten eerste de zeer waarschijnlijke weigering van Israël om een massale terugkeer toe te staan en ten tweede de te verwachten weigering van minstens enkele vluchtelingen om onder Israëlisch bestuur te leven. Begin 1949 was moefti Haj Amin al-Husseini bijvoorbeeld een van de onverbloemde tegenstanders van de terugkeer van de vluchtelingen naar gebieden onder Israëlisch bestuur.

Al degenen die betrokken waren bij het oplossen van de vluchtelingenkwestie, onder wie ook Bernadotte en Ethridge, begrepen eind 1948 dat de echte oplossing van het probleem bestond uit de vestiging van de vluchtelingen in gebieden die in bezit waren van Arabieren en in Arabische staten, zoals met name Syrië en Irak. Ze vonden echter ook dat het niet meer dan rechtvaardig was als Israël een bijdrage leverde aan die oplossing door tweehonderdvijftigduizend tot driehonderdduizend vluchtelingen op te nemen in de Staat Israël.

De realiteit was evenwel dat het demografische evenwicht van de Staat Israël op dat moment zodanig was dat het opnemen van dat aantal vluchtelingen neerkwam op nationale zelfmoord. Ten tijde van de ondertekening van de wapenstilstandsverdragen in de zomer van 1949 telde de bevolking van de Staat Israël naar schatting ongeveer één miljoen zielen, van wie ongeveer 156.000 (vijftien procent) Arabier waren. De opname van een kwart miljoen Arabische vluchtelingen zou het percentage Arabieren het land hebben verhoogd tot 36 à 37 procent, wat afgezien van de daarbij betrokken veiligheidskwesties de jonge staat zou hebben geconfronteerd met een enorme economische belasting, terwijl de verwachting was dat de komende jaren ook ruim een miljoen Joodse vluchtelingen uit Europa en de Arabische landen opgenomen moest worden. (Volgens Ben-Gurion – zie hieronder – bedreigde zo’n grote, deels ook nog vijandige, minderheid in een democratische staat het voortbestaan van die staat).

De Arabische staten van hun kant weigerden op basis van ingewikkelde overwegingen categorisch de vluchtelingen op te nemen. Ze beseften dat de westerse mogendheden bezorgd waren dat een langdurig vluchtelingenprobleem de Sovjet-Unie in de kaart zou spelen bij pogingen om haar invloed uit te breiden door zwakke en ellendige groepen te rekruteren voor de Communistische Partij. De Arabische landen geloofden

ook, en in hoge mate terecht, dat Israëls koppigheid ertoe zou leiden dat de supermachten op humanitaire gronden steeds meer druk op het land zouden uitoefenen. En een laatste overweging was dat als Israël er onder druk mee instemde om minstens een deel van de vluchtelingen op te nemen, dit tot gevolg zou hebben dat de Staat Israël economisch en politiek, en misschien ook militair, van binnenuit werd ondermijnd.

De Verzoeningscommissie beschouwde het als haar plicht om te proberen de posities van de twee partijen dichter bij elkaar te brengen. De commissieleden – de Verenigde Staten, Frankrijk en Turkije – probeerden de partijen te overreden in te stemmen met een oplossing waarbij zowel Israël als de Arabische staten het op zich wilden nemen om een deel van de vluchtelingen toe te laten.

Als gevolg van de druk die op Israël werd uitgeoefend door Ethridge, de Amerikaanse vertegenwoordiger bij de Verzoeningscommissie, ministerie van Buitenlandse Zaken Dean Acheson en zelfs president Truman schreef minister van Buitenlandse Zaken Moshe Sharett op 14 maart 1949 aan zijn Amerikaanse tegenhanger Acheson dat ‘Israël bereid zou zijn om onder bepaalde omstandigheden de terugkeer van een bepaald deel [van de Arabische vluchtelingen] toe te staan, hoewel deze bereidheid zal afhangen van de aard van de vrede waarover gesproken moet worden’.

De Amerikanen waren hier niet tevreden mee en eisten van Israël dat het instemde met het opnemen van een kwart van alle vluchtelingen. Deze eis werd aan president Truman in eigen persoon toegeschreven.

De Verzoeningscommissie stuurde aan op een internationale conferentie over het vluchtelingenprobleem en ook over de andere kernpunten van het conflict teneinde een alomvattende vredesregeling in het leven te roepen. Een dergelijke conferentie werd inderdaad in het Zwitserse Lausanne gehouden en van april tot september werd in twee rondes gediscussieerd.

Ben-Gurion nam bij een ontmoeting met Ethridge op 18 april 1949 een betrekkelijk verzoenende houding aan. Hij gaf blijk van zijn bereidheid om vluchtelingen die boer waren te compenseren voor hun landerijen, om te adviseren hoe vluchtelingen konden worden opgenomen in Arabische landen en om een klein aantal vluchtelingen op basis van gezinshereniging toe te staan terug te keren naar Israël.

De Lausanne Conferentie kwam eind april 1949 bijeen, maar tegen eind mei was er niets opmerkelijks te rapporteren. De frustratie van de Amerikanen werd groter en eind mei stuurde president Truman een in

uiterst felle bewoordingen gestelde brief aan Ben-Gurion. Truman schreef onder andere dat de Amerikaanse regering de huidige benadering van de Israëlische regering niet beschouwde als verenigbaar met de principes waarop de Amerikaanse steun aan Israël was gebaseerd. 'De regering van de Verenigde Staten is ernstig bezorgd dat Israël nu de mogelijkheid in gevaar brengt om tot een oplossing te komen van het Palestijnse probleem op een zodanige manier dat het bijdraagt aan de vestiging van deugdelijke en vriendschappelijke betrekkingen tussen Israël en zijn buren… De regering van Israël moet zich ervan bewust zijn dat de houding die tot nu toe in Lausanne tentoon is gespreid onvermijdelijk moet leiden tot afbreken van die gesprekken,' schreef de president.

Eind juni 1949 werden de beraadslagingen van de Lausanne Conferentie voor drie weken opgeschort. Vertegenwoordiger Ethridge stopte ermee en maakte er geen geheim van dat de reden van die stap de halsstarrigheid van de Israëliërs was. Dit hield geen verbetering in – om het zachtjes uit te drukken – van de status van Israël in de ogen van de Amerikanen en zeker niet in de ogen van president Truman, die chef en persoonlijke vriend van Ethridge was. Teddy Kollek, voor wiens mening Ben-Gurion groot respect had, schreef Ben-Gurion vanuit Londen dat het vluchtelingenprobleem zoals er in het buitenland tegenaan werd gekeken de voornaamste moeilijkheid begon te worden in Israëls buitenlandse betrekkingen en dat een koerswijziging noodzakelijk was om een crisis te voorkomen.

Terwijl Ben-Gurion bij interne discussies volhield dat Israël niet moest toegeven aan druk die essentiële belangen bedreigde, had de brief van Truman ongetwijfeld toch grote indruk op hem gemaakt. De Amerikaanse regering dreigde ook met uitstel van een lening van honderd miljoen dollar die al was goedgekeurd. In die tijd was dat een enorm bedrag, waaraan Israël evenveel behoefte had als aan lucht om adem te kunnen halen. Deze factoren waren samen met Kolleks waarschuwing de reden dat Israël tijdens de tweede ronde van de Lausanne Conferentie met het voorstel kwam om honderdduizend vluchtelingen op te nemen. Het voorstel werd meteen verworpen door alle Arabische staten, die erop bleven aandringen dat Israël alle vluchtelingen moest opnemen.

Twee andere initiatieven die zich tijdens de onderbreking van Lausanne Conferentie aandienden – en die het allebei niet haalden – zouden even vermeld moeten worden. Het ene initiatief betrof gesprekken tussen Israël

en koning Abdoellah van Jordanië over een afzonderlijk bilateraal vredesverdrag waarbij Jordanië de zeggenschap kreeg over de westelijke Jordaanoever. Het tweede was het idee om de Gazastrook – met zijn 150.000 inwoners en 250.000 vluchtelingen – over te dragen aan Israël en dit te beschouwen als Israëls bijdrage aan de oplossing van het vluchtelingenprobleem en ook als een manier om de deur naar onderhandelingen voor definitieve vredesverdragen met de Arabische staten te openen. Dit plan werd steeds ingewikkelder toen Groot-Brittannië met behoorlijk wat Amerikaanse steun allerlei Britse overwegingen inbracht, zoals de uitruil van gebiedsdelen en dergelijke. Israël was niet enthousiast over het idee, maar besloot het om diplomatieke redenen niet af te wijzen. Ook dit keer deden de Arabieren weer al het werk voor de Israëliërs. De Egyptische regering was tegen het idee en dus werd het opgegeven.

De regering van Israël stond gedurende de beraadslagingen van de Lausanne Conferentie de hele tijd onder zware druk, om te beginnen door het blok van Arabische staten die een alles-of-nietsstandpunt huldigden en erop stonden dat Israël alle vluchtelingen in het eigen gebied opnamen, anders zouden er geen stappen naar vredesverdragen worden gezet.

De positie van de Verenigde Naties zou neutraal moeten zijn, maar in de praktijk was er vanaf het begin van het proces sprake van een anti-Israëlische houding. De persoon die deze positie belichaamde, was graaf Bernadotte die zich liet leiden door een reeks overwegingen die hij als moreel beschouwde, maar die elke vorm van pragmatisme miste. Hij stelde zodanige eisen aan Israël dat je echt geen genie hoefde te zijn om te begrijpen dat geen enkele Israëlische regering die ooit zou accepteren.

De Amerikaanse regering, van zijn officiële vertegenwoordiger Mark Ethridge tot de minister van Buitenlandse Zaken Acheson en president Truman, geloofde in het principe van een compromis waarbij de twee partijen samen het vluchtelingenprobleem zouden oplossen. Maar de Amerikaanse eis aan Israël – dat het ongeveer een kwart miljoen vluchtelingen moest opnemen – ging de opnamecapaciteit van het Israëlische regering ver te boven.

De Britse bijdrage was negatief door rancunes uit het verleden en koloniale overwegingen, waardoor de stichting van de Staat Israël werd beschouwd als strijdig met Britse belangen in het Midden-Oosten.

In het licht van dit alles kwam de jonge Israëlische regering, die met de ene hand een oorlog voerde en met de andere slachtoffers van de Holocaust moest binnenhalen, tot de ontdekking dat zij onder enorme druk stond van de rest van de wereld. Omdat Israël weigerde in te stemmen met onmogelijke voorwaarden, begon het de sympathie van de internationale gemeenschap te verliezen. Dit ging zo ver dat het optreden van zionisten tegenover de Arabieren in het Land Israël werden vergeleken met de daden van de nazi's tegenover de Joden in het Derde Rijk! Ook in eigen huis genoot de regering geen consensus.

Terwijl de regering bezig was met het formuleren van de overeenkomst waarbij honderdduizend vluchtelingen werden toegelaten, werd ook een andere stap voorbereid, die moest aangeven dat de bereidheid aanwezig was om tot een compromis te komen. Hierdoor hoopte men enige sympathie te winnen van de internationale gemeenschap en met name van de Verenigde Staten. Op 15 juni 1949 kondigde minister Sharett van Buitenlandse Zaken in de Knesset een plan voor gezinshereniging aan waardoor families die tijdens de gevechten gescheiden waren geraakt in Israël weer herenigd konden worden. De aankondiging van dit plan veroorzaakte veel opschudding in Israël en onder de aanhangers ervan, maar de resultaten waren overweldigend. Rond 20 september 1951 waren ongeveer tweeduizend vluchtelingen via dit programma Israël binnengekomen, maar dat was een druppel op een gloeiende plaat die de druk op de regering niet in het minst verlichtte.

Op 5 juli 1949 opperde Sharett tijdens een kabinetsvergadering dat Israël zich bereid moest verklaren om honderdduizend vluchtelingen op te nemen in ruil voor vrede. De meeste ministers steunden het voorstel, maar Ben-Gurion maakte bezwaar. Dus werd overeengekomen om af te tasten of het voorgestelde aantal voldoende zou zijn om de Amerikanen tevreden te stellen. Om een lang verhaal kort te maken, het antwoord van minister van Buitenlandse Zaken Acheson bestond uit een eis voor 250.000 vluchtelingen. President Truman dacht evenwel (volgens de getuigenis van een van zijn naaste medewerkers) dat het aanbod van honderdduizend de impasse misschien zou kunnen doorbreken. Op 28 juli kondigde Israël officieel aan dat het bereid was honderdduizend vluchtelingen op te nemen. De aankondiging veroorzaakte een binnenlandse politieke storm waarbij de tegenstemmen de voorstemmers in aantal overtroffen. Weer maakten de

Arabieren het Israël gemakkelijk door het Israëlische voorstel meteen te verwerpen en te weigeren er zelfs maar over te praten.

Benny Morris trekt de conclusie dat de Arabische afwijzing van het honderdduizend vluchtelingenaanbod in Israël niet veel teleurstelling veroorzaakte. In feite konden de leiders zich heel goed vinden in de toestand van geen oorlog en geen vrede. Half juni beschreef Ben-Gurion als volgt hoe Abba Eban erover dacht: ‘Hij beschouwt het niet als noodzakelijk om naar vrede te streven. Een wapenstilstand is voldoende voor ons. Als we vrede willen, zullen de Arabieren daarvoor een prijs van ons verlangen in de vorm van grenzen of vluchtelingen of allebei. We zullen een paar jaar afwachten.’ Bij het citeren van Abba Eban moet Ben-Gurion ook zijn eigen mening hebben weergegeven. Minister van Buitenlandse Zaken Acheson omschreef Israëls denktrant als volgt: ‘Israël geeft de voorkeur aan de status quo. De doelen van de Israëlische regering blijken te zijn: 1) opname van bijna alle Arabische vluchtelingen door Arabische staten en 2) de facto erkenning van de wapenstilstandsfronten als grenzen.’

Op 3 augustus diende Israël het voorstel voor honderdduizend vluchtelingen formeel in bij de Verzoeningscommissie, die het meteen verwierp. Eind augustus vatten de gedelegeerden hun standpunten samen en op 12 september ging de Lausanne Conferentie uiteen om niet meer bij elkaar te komen. De Verzoeningscommissie bleef tot in de jaren vijftig rapporten over het vluchtelingenprobleem uitgeven.

Benny Morris vatte het eind van 1949 als volgt samen:

> ‘(…) De uit Palestina verbannen Arabieren zouden vluchtelingen blijven om in de jaren daarna door de Arabische staten te worden gebruikt als een krachtige politiek instrument en propagandamiddel tegen Israël. De herinnering of overgedragen herinnering aan 1948 en de daaropvolgende decennia van vernederingen en ontberingen in de vluchtelingenkampen zouden generaties Palestijnen tenslotte veranderen in potentiële of actieve guerrilla’s en terroristen. Het “Palestijnse probleem” zou een van de lastigste van de wereld worden.’

Het volgende hoofdstuk van de vluchtelingensaga vond in 1956 plaats in de kantlijnen van de Sinaïcampagne. De oorlog begon na de vorming van een Frans-Brits-Israëlische coalitie. Het doel van de twee mogendheden was om

de heerschappij over het Suezkanaal terug te krijgen, nadat de Egyptische president Gamal Abdel Nasser had aangekondigd dat het kanaal eind juli 1956 zou worden genationaliseerd. Frankrijk had nog een ander gewichtig belang, namelijk het verzwakken van de positie van de Egyptische president, die militaire, politieke en financiële steun verleende aan de organisatie fln, die streed voor de Algerijnse bevrijding van het Franse gezag. Israël sloot zich aan bij de coalitie omdat de doelen ervan overeenkwamen met de eigen belangen. De oorlog begon op 29 oktober 1956 en eindigde op 7 november, maar niet voordat de Sovjet-Unie had gedreigd tussenbeide te komen, met eventueel de inzet van kernwapens. Ook de Verenigde Staten, die geen deel uitmaakten van de coalitie, gaven uiting aan hun ongenoegen met de operatie. De Amerikaanse president Dwight D. Eisenhower eiste dat Israël zich meteen terugtrok uit de Sinaï.

In de dagen die volgden hield de Israëlische regering marathonvergaderingen over alle onderwerpen die verband hielden met de terugtrekking uit de Sinaï en wat er daarna zou gebeuren. Israël ontplooide veel diplomatieke activiteiten met de Verenigde Staten, de Europeanen en verschillende blokken binnen de Verenigde Naties. Deze korte oorlog bracht nog eens tweehonderdduizend vluchtelingen voort, inwoners van de steden en dorpen in de noordelijke Sinaï en de Gazastrook die naar Gaza vluchtten en boven op de 150.000 inwoners van de stad kwamen. (Er zijn mensen die beweren dat het aantal vluchtelingen beduidend lager was en niet boven de 120.000 uitkwam.)

Op 25 november 1956 kondigde de Israëlische regering aan dat werd begonnen met de terugtrekking van het idf uit de Sinaï, een terugtrekking van ongeveer twintig kilometer en met de evacuatie van twee brigades (in werkelijkheid werden meer dan twee brigades geëvacueerd, maar Ben-Gurion onthulde liever niet de volledige omvang van de terugtocht). In die periode werd een kabinetsvergadering gehouden die begon met een rapport van Teddy Kollek, de directeur-generaal van het bureau van de premier, over de indrukken van zijn reis naar de Verenigde Staten. Kollek zei dat Israël, dat toen nog geen televisie had, niet kon begrijpen hoe enorm de invloed was van de Amerikaanse televisie op het standpunt van het Amerikaanse publiek inzake Israël. Hij sprak over de impact van *This is Israel*, een cbs-documentaire van dertig minuten die in februari 1956 in Israël was opgenomen door de legendarische journalist en tv-verslaggever Ed Murrow. Murrow had interviews gehouden met Ben-Gurion, stafchef

Dayan, luchtmachtcommandant Ezer Weizman en Arabische vluchtelingen uit de Gazastrook die zeiden: ‘We houden niet van Israël en we houden niet van Egypte, maar we hopen dat Israël echt zal proberen het vluchtelingenprobleem op te lossen. Egypte heeft er alles aan gedaan om ons vluchteling te laten blijven.’

De diplomatieke uitdagingen waarmee de regering te maken had, waren:

> De terugtrekking uit Sinaï;
> De toekomst van de Gazastrook;
> Het Suezkanaal;
> Sharm-el-Sheikh en de Straat van TiranTaba;
> De internationale troepenmacht die was gelegerd aan de ingang tot de Golf van Akaba.

Volgens Kollek was er in de Verenigde Staten al gunstig gesproken over de mogelijkheid dat Israël in Gaza bleef, en dat niet alleen in kringen rond de regering, maar in de regering zelf. Kollek zei dat Israël de terugtrekking en het bezethouden van Gaza en Sharm eigenlijk nog twee of drie weken moest proberen te rekken. Want dan vertrouwde hij erop dat de openbare diplomatieke inspanningen in zowel regeringskringen als onder het publiek van de Verenigde Staten onontkoombaar vrucht zouden dragen.

Tijdens een kabinetsvergadering werd een discussie gestart waarin unaniem werd aangegeven dat het militair noodzakelijk was om Gaza te controleren. Aan de andere kant bestonden er ernstige twijfels over het vermogen van Israël om de verantwoordelijkheid voor de vluchtelingen in de stad op zich te nemen. Minister van Binnenlandse Zaken en leider van de Nationale Religieuze Partij Haim-Moshe Shapira zei: ‘Ik maak me erg veel zorgen over het vooruitzicht van 250.000 Arabieren die bij de Staat Israël worden gevoegd. Wat zou dat betekenen?’ Waarop Ben-Gurion tussenbeide kwam: ‘In de huidige omstandigheden van het politieke regime in Israël, zou dat een Arabisch bestuur van het land betekenen!’

Toen de ministers Ben-Gurion om nadere uitleg vroegen, zei hij het volgende:

> ‘Ik ben sterk tegen de demilitarisering van de Sinaï [een voorstel van minister Shapira]; dit zal Nassers positie tegen demilitarisering alleen maar versterken. Ik verwerp hier en nu de verklaring dat wij bereid

> zullen zijn om verantwoordelijkheid te nemen voor enkelen van de vluchtelingen met als reden dat we niet weten waar we hen moeten vestigen. Op dit moment zijn we ze in Gaza al voedsel aan het vertrekken en medische hulp aan het bieden. We stellen gemeentebesturen in en de inwoners zelf, niet alleen de vluchtelingen, zijn berooid en hebben onze hulp nodig. Daarom is het niet verstandig om te beloven meer dan dat te doen. In Israëls huidige regime met twintig partijen zullen de Arabieren ons de baas zijn. Er zijn allerlei soorten ideeën. Ezra Danin denkt bijvoorbeeld dat we de christelijke Arabieren financiële compensatie kunnen bieden om ze dan met hun eigen instemming naar Argentinië te sturen, maar ik weet niet zeker of dit haalbaar is. Sommigen zeggen dat we een klein deel van de vluchtelingen in El Arish kunnen vestigen, wat een mogelijkheid is, maar wel pas nadat experts dit idee hebben onderzocht en bij ons terugkomen met een welgefundeerde mening. Sommigen zeggen dat het mogelijk is om duizend Arabieren naar Jaffa te brengen en het is de moeite waard dit idee te onderzoeken. We kunnen ons hoe dan ook niet vastleggen op het opnemen van driehonderdduizend Arabieren uit Gaza. Het is nog te vroeg.’

Tegen het eind van de vergadering stelde premier en minister van Defensie Ben-Gurion voor om een reeks acties aan te kondigen die al in Gaza werden uitgevoerd ten behoeve van de inwoners en de vluchtelingen. Zijn voorstel werd aangenomen en op een vergadering die later die dag werd gehouden, werd besloten het volgende aan te kondigen:

> Wij besluiten:
> De activiteiten van de plaatselijke autoriteiten in Gaza en elders in de Gazastrook te hervatten.
> Samen te werken met unrwa bij het verschaffen van voedsel en diensten aan vluchtelingen in de Gazastrook.
> Het hervatten van vissen in de Gazastrook toe te staan.
> Vrij verkeer tussen steden en dorpen in de Gazastrook toe te staan.
> Inwoners van Gaza te voorzien van de noodzakelijke levensmiddelen tegen gereduceerde prijzen uit overheidspakhuizen.
> Regelingen in te stellen die de agrarische gebieden van de Gazastrook in staat zullen stellen hun producten te verhandelen en hun overschot

aan sinaasappelen en dadels te exporteren.

De bezigheden van banken en andere financiële instellingen in de Gazastrook te hervatten.

De watervoorziening, elektriciteitsvoorziening en diensten in de Gazastrook te verbeteren.

Minister Zalman Aran stelde de vraag: ‘Wat heeft het voor zin om dit allemaal aan te kondigen nadat de VN hebben besloten dat wij ons terug moeten trekken uit de Gazastrook?’ Daarop antwoordde Ben-Gurion: ‘Volgens mij is het enorm waardevol als wij dit voor heel de wereld aankondigen. Het betekent niet noodzakelijk dat de Aziatische landen zullen zeggen dat de Gazastrook in onze handen moet blijven. Maar het is waardevol als wij mettertijd onze gedachten hebben over het geheel of gedeeltelijk regelen van het vluchtelingenprobleem!’

Op 23 december 1956 hield de regering een marathonvergadering, terwijl troepen van het idf zich terugtrokken naar El Arish. Volgens het oorspronkelijke plan zou het idf de terugtrekking op 1 januari 1957 voltooid moeten hebben. Om verschillende redenen werd de deadline uitgesteld. Daaruit kan opgemaakt worden dat de Israëlische regering belang had bij uitstel om tijd te winnen voor verdere gesprekken en de formulering van een beleid voor de periode na de oorlog. Een andere reden voor het uitstel waren hernieuwde operaties van fedajien vanuit Jordanië die werden geïnspireerd door de Egyptische aanvallen. Dayan coördineerde als stafchef het uitstel van de terugtrekking met generaal Burns, de gezant van secretaris-generaal Dag Hammarskjöld van de Verenigde Naties, die in Israël niet werd beschouwd als pro-Israëlisch en die druk bleef uitoefenen op de Israëliërs.

Ben-Gurion gaf wijs leiding aan de regering en hij spreidde een visie tentoon die soms grensde aan profetie. Hij deed alles beslist en met een zeldzame politieke scherpzinnigheid, terwijl hij zijn coalitiepartners ook ruimte bood om zich te uiten. Maar als aan het eind van een vergadering het moment aanbrak om definitief de ‘beslissingsonderwerpen’ onder woorden te brengen, waren het zijn meningen die werden weergegeven. Zelden legde hij zijn voorstellen ter stemming voor aan het kabinet. In de meeste gevallen bood hij de ministers de gelegenheid met hun ideeën te komen en dan haalde hij hen uiteindelijk over naar zijn standpunt. Andere keren

kwam het in de discussie niet eens zover en gingen de ministers gewoon met hem mee, ook al hadden ze enige bedenkingen.

Tijdens een vergadering op 23 december 1956 richtte Ben-Gurion het gesprek op wat hij ‘het Gazaprobleem’ noemde: ‘Vooral wat er zal gebeuren na de eerste week van januari (1957) als we El Arish bereiken. We hebben meer tijd om van gedachten te wisselen. Er zijn nog twee weken te gaan. Daarom wilde ik dat Abba Eban, voor zover dat mogelijk is, de opstelling van de Amerikaanse regering peilde, omdat die grotendeels bepaalt wat er in de VN gebeurt.’

Bij het analyseren van de kwestie Gaza is het de moeite waard om de exacte woorden van Ben-Gurion te citeren:

> ‘Ik moet zeggen dat ik over Gaza lange tijd geen mening had, omdat ik zowel de negatieve als de positieve aspecten van alle voorstellen zag. Sommigen zeggen dat de Staat Israël Gaza zou moeten annexeren. Er zijn mensen – alleen niet hier – die beweren dat Gaza geïnternationaliseerd zou moeten worden. Het is nu duidelijk dat het nieuws van een paar dagen geleden dat Egypte niet van plan is naar Gaza terug te keren niet klopt. Eén ding waarover iedereen het eens kan zijn, is dat Egypte niet moet terugkeren naar Gaza en dat wij moeten proberen dat tegen te houden. Na de zaak nauwgezet te hebben bekeken, denk ik dat de annexatie van Gaza, dat wil zeggen van Gaza een wettig deel van de Staat Israël maken, een ramp voor Israël zou zijn. We kunnen niet nog eens driehonderdduizend Arabieren in dit land opnemen (…) Volledig VN-bestuur in Gaza betekent een gevaar voor de veiligheid (…) De mogelijkheid van demilitarisatie is erg twijfelachtig, hoewel er op veel plaatsen over gepraat wordt. Maar Engeland en Frankrijk zullen dit jaar niet veel invloed hebben in de Algemene Vergadering van de VN en het feit dat Selwyn Lloyd [de Britse minister van Buitenlandse Zaken] demilitarisering steunt, heeft niets te betekenen. We weten niet wat de anderen zeggen, omdat er om te beginnen het probleem van soevereiniteit is. Als ze hier ook demilitarisering eisen: we hebben een klein land en elk stukje grond is belangrijk.
>
> De Egyptenaren zijn niet van plan de Sinaï te bevolken. Dat kan niet worden bevolkt, het is alleen een militaire basis. Het is dus twijfelachtig of daar sprake zal zijn van demilitarisering. Als de VN

het volledige bestuur over Gaza hebben zal het een basis worden van de fedajien, die moeilijk te bestrijden zullen zijn. Zelfs als daar niet het Joegoslavische leger zit, maar laten we zeggen dat het een Deens leger is, zelfs het allervriendelijkste zal geen aanslagen van fedajien kunnen voorkomen en wij zullen daar geen VN-leger aanvallen.

Dus lijkt mij de beste uitweg – en dat wil niet zeggen dat dit politiek al een gegeven is, maar dat dit is waarnaar we zouden moeten streven en wat het nemen van bepaalde maatregelen zal vereisen, de beste mogelijkheid naar mijn mening, het de facto bestuur door de Staat Israël, de facto liever dan de jure. Dit betekent dat de Staat Israël zal zorgen voor alle diensten, bijvoorbeeld transport. Trouwens, op het moment is de enige manier om El Arish te bereiken via Haifa. Het voedsel dat unrwa naar Gaza stuurt, moet via Haifa gestuurd worden en dan brengen we het per trein naar Gaza. We zullen voor Gaza alle diensten moeten verzorgen en hulp moeten bieden aan de vluchtelingen wat een zaak is van unrwa. We zullen daar juridische diensten moeten openen, scholen, transportdiensten en politiediensten. Als we daar Israëlische politie naartoe sturen – zelfs als het Arabische agenten zijn en daar moeten Arabische politieagenten naartoe – dan kunnen we er zeker van zijn dat er geen van acties van fedajien komen. Mijn voorstel is dat we daar in de praktijk zijn, maar zonder annexatie. Want ook al hebben we te maken met een toegenomen (Joodse) immigratie, dan nog weet ik zeker dat het niet mogelijk zal zijn om meer dan driehonderdduizend Arabieren op te nemen. Dit kleine en ellendige landje kan absoluut niet nog eens driehonderdduizend Arabieren opnemen.’

Daarna ging Ben-Gurion in op de gebeurtenissen die plaatsvonden in het Sovjetblok zoals de opstand in Hongarije en de immigratie van Joden uit Polen naar Israël. Hij voorspelde toen:

‘Immigratie vanuit Rusland is ook niet onmogelijk. Ik beweer niet dat het vandaag of morgen zal gebeuren. Het is afhankelijk van politieke ontwikkelingen in het Sovjetblok, misschien ook in China… Maar we moeten de mogelijkheid niet uitsluiten dat we de komende jaren te maken zullen krijgen met een instroom van immigranten uit Rusland en als er een immigratiegolf van die kant komt, zal dat de definitieve

> redding van de Staat Israël betekenen. We moeten op vier miljoen joden in de Staat Israël komen. Daar kan het Russische jodendom voor zorgen.’

Daarna keerde hij terug naar het vluchtelingenprobleem:

> ‘Zoals het er nu voorstaat, zijn we niet in staat driehonderdduizend Arabieren op te nemen. De annexatie van Gaza zou ons verantwoordelijk maken voor tweehonderdduizend vluchtelingen en nog eens honderdduizend inwoners. Van de laatsten zijn er veel die geen inkomen hebben. Ik denk dat we ernaar zouden moeten streven – en dat is niet afhankelijk van ons, maar ik denk dat het mogelijk is – om de Egyptenaren daar niet te laten terugkeren. Daarvoor bestaat een juridische basis; er kan niet worden beweerd dat dit een soeverein gebied is: zij [de Egyptenaren] vielen er binnen. De wereld heeft geaccepteerd dat het wapenstilstandsverdrag niet langer geldig is. Zelfs Hammarskjöld zegt dit wanneer hij ons eisen moet stellen. Dit is geaccepteerd. Egypte heeft geen recht op Gaza.’

In antwoord op een vraag van een van de ministers benadrukte Ben-Gurion dat het niet om bezetting en annexatie ging, maar om een de facto bestuur zonder zich vast te leggen op een specifieke periode of tijd. Hij voegde eraan toe:

> ‘Hoe zal het uiteindelijk met de vluchtelingen gaan? Ik vind dat we een standpunt moeten innemen. Als mij wordt gevraagd wat er zal gebeuren met de vluchtelingen in Gaza, zal ik hoe dan ook zeggen dat zij deel uitmaken van het vluchtelingenprobleem als geheel en dat we een oplossing moeten vinden voor alle vluchtelingen. Deze oplossing kan niet in Israël worden gevonden. De oplossing kan alleen in Irak en Syrië worden gevonden, maar voor mij spreekt dat vanzelf. Zolang er geen vrede is, zullen Irak en Syrië er niet mee instemmen de vluchtelingen een woon- en verblijfplaats te geven, omdat ze de vluchtelingen als politiek wapen tegen ons gebruiken. Een tijdelijk bestuursregime kan dertig of zelfs vijftig jaar duren. Ik geloof niet dat er dertig of vijftig jaar lang geen vrede zal komen, maar je kunt er onmogelijk iets van zeggen.’

In antwoord op een andere vraag zei Ben-Gurion:

> ‘Er liggen verschillende voorstellen. [Walter] Eytan, [directeur-generaal] van het ministerie van Buitenlandse Zaken, heeft bijvoorbeeld het idee gelanceerd om ons een mandaat over Gaza te geven. Ze zullen de Staat Israël geen mandaat over Arabisch grondgebied geven. Maar er is nu de facto bestuur.
> We moeten misschien instemmen, en ik ben heel erg bereid om in te stemmen, met een soort VN-toezicht. Een vertegenwoordiger van de VN zal hier worden gestationeerd of wij zullen jaarlijks een rapport over Gaza moeten indienen. Hoe dan ook, ik beschouw annexatie als een groot risico. Ik zou kiezen voor de Verenigde Naties. Dus hoewel er echt behoorlijke veiligheidsgevaren bestaan, zijn die niettemin hypothetisch en kunnen ze vermeden worden. Maar bij annexatie zouden we driehonderdduizend Arabieren krijgen en daar zouden we meteen onze aandacht op moeten richten, wat onmiddellijk invloed zou hebben op de staatszaken.’

Ben-Gurion vervolgde met het voorleggen van zijn doctrine:

> ‘Om Israëlisch bestuur in Gaza een stevig fundament te geven moet de economische band tussen Israël en Gaza worden versterkt. Eén verbinding is er al: treintransport. Op dit moment is het onmogelijk om vanuit Egypte per trein in Gaza te komen, maar je kunt wel vanuit Haifa met de trein naar Gaza. Op alle mogelijke gebieden zouden we het economische leven van Gaza moeten integreren met het economische leven van Israël. Er ligt per slot van rekening een woestijn tussen Gaza en Egypte, daar is niets aan te veranderen. Je kunt een weg aanleggen, je kunt spoor aanleggen, maar aan een woestijn kun je niets veranderen. Gaza ligt binnen Israël – Israël grenst er aan twee kanten aan – in het oosten en het noorden. Alles moet geprobeerd worden om ervoor te zorgen dat de integratie zo stevig mogelijk is, want we hebben tijd. Om te beginnen gaan we El Arish pas op 7 januari bereiken. Ik denk dat we de vinger aan de pols zullen moeten houden om uit de zoeken hoe we de terugtrekking vandaar kunnen vertragen, want intussen zijn van 2 november tot vandaag [23 december] zeven weken verstreken en we zijn nog steeds ver uit de

> buurt van El Arish. Het zal ook enige tijd duren voordat we van El Arish in Rafah zijn. We hebben een aantal weken. In de loop van die weken zullen we verscheidene economische stappen moeten zetten die Gaza meer zullen integreren met ons economisch leven. Ik hoorde een suggestie die volgens mij een belangrijke is, van Eshkol: een pijpleiding aanleggen, zodat er in Israël een bron van water is voor de bevolking van Gaza en zij een groter deel van hun land zullen kunnen bewerken. Ze kunnen boomgaarden aanleggen en zijn dan voor water afhankelijk van Israël. Dit is een ander economisch project dat Gaza zal verbinden met Israël en is absoluut geen annexatie van Gaza door Israël, wat van Gaza en zijn vluchtelingen Israëlische burgers zou maken… Als we over Gaza deze positie innemen zullen we een paar projecten moeten opzetten die het economisch leven zullen integreren en die een groot aantal permanente bewoners zullen binden aan Israëls economisch leven. Dit is iets wat Egypte niet kan doen en wat de Verenigde Naties niet kunnen doen.’

Verschillende ministers van het kabinet kwamen op de vergadering met een mening die verschilde van die van Ben-Gurion. De vergadering eindigde zonder dat er een beslissing was genomen, maar er leek een duidelijke meerderheid te bestaan voor Ben-Gurions benadering.

Op 11 februari 1957 kwam de regering bijeen om voorafgaand aan de bespreking van het unrwa-rapport in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties een standpunt te formuleren. Deze bespreking zou plaatsvinden na de Sinaïcampagne, die Israël de facto maar niet de jure verantwoordelijk had gemaakt voor het lot van meer dan tweehonderdduizend vluchtelingen in de Gazastrook en ook nog eens ongeveer 60.000 plaatselijke bewoners (andere cijfers maken melding van veel hogere aantallen tot wel 150.000), van wie de meesten geen middelen van bestaan hadden.

Het was duidelijk dat de Israëlische vertegenwoordigers bij de jaarlijkse vergadering een standpunt zouden moeten innemen, aangezien de Gazastrook in onze handen was en er druk op ons werd uitgeoefend om de Strook als onderdeel van de evacuatie uit de Sinaï terug te geven aan Egypte.

De traditionele stellingname van Israël was dat het de taak van de VN was om de plannen voor de permanente vestiging van de vluchtelingen uit te voeren en daar hoorden ook de vluchtelingen in Gaza bij. Israël zou een volledige bijdrage leveren aan deze plannen, hoewel niet diep werd ingegaan op wat die bijdrage zou inhouden. Nu Israël onder druk stond als het om Gaza ging, rees de vraag of het met details en cijfers de bereidheid moest aangeven om vluchtelingen op te nemen en een nieuwe woonplaats te geven.

Ben-Gurion wilde de mening van zijn regering weten en riep dus een vergadering bijeen (hoewel hij afwezig was door ziekte). De vraag die aan de ministers werd voorgelegd, was: kunnen we onze vertegenwoordigers in de Algemene Vergadering machtigen om een interpretatie te geven van de term ‘volledige bijdrage’ die wij niet alleen gebruiken met betrekking tot compensatie maar ook met betrekking tot hervestiging?

Na een discussie van verscheidene uren en nadat alle deelnemers hun vragen hadden gesteld en hun bedenkingen en meningen hadden geuit, was de conclusie van de regering:

> Wij besluiten:
> De regering van Israël erkent de bevoegdheid van de Algemene Vergadering van de Verenigde Natie om voorstellen te doen die het vluchtelingenprobleem in Gaza op verschillende manieren, waaronder ook in Israël, moeten oplossen.
> (Met een meerderheid van zes tegen drie) besluiten wij alleen de delegatie te informeren dat Israël onder Artikel I bereid zou zijn een klein aantal Gazavluchtelingen (niet meer dan vijftien- tot twintigduizend) opnieuw binnen de grenzen van Israël te vestigen. De delegatie wordt niet gemachtigd dit aantal extern te gebruiken.

Met betrekking tot de vijftien- tot twintigduizend personen die opnieuw ‘binnen de grenzen van Israël’ gevestigd zouden worden, was het feitelijk de bedoeling die mensen in Gaza te vestigen, omdat het een gebied was dat deel had uitgemaakt van het Britse Mandaat voor Palestina. Tijdens de Onafhankelijkheidsoorlog was Gaza veroverd door het Egyptische leger, maar bij de Sinaïcampagne was het weer onder controle van Israël gekomen.

Tijdens de kabinetsvergadering kwam de vraag op of unrwa in het kielzog van de Israëlische herbezetting van de Gazastrook alle activiteiten zou staken. Het antwoord dat werd gegeven, was dat de Verenigde Staten dat niet zouden laten gebeuren. Deze vraag blijft, zoals we weten, hypothetisch omdat Israëls wens om minstens de Gazastrook in handen te houden niet werd verwezenlijkt. Amerikaanse druk dwong Israël zich terug te trekken naar de wapenstilstandslijn met Egypte, precies zoals het was voor de operatie.

In de periode tussen de Sinaïcampagne (1956) en de Zesdaagse Oorlog (1967) verscheen de kwestie van de vluchtelingen af en toe op de agenda van de Israëlische regering.

In de kabinetsvergadering van 29 oktober 1961 deed minister van Buitenlandse Zaken Golda Meir verslag van haar ontmoetingen met de VN-gezant voor het Midden-Oosten Joseph E. Johnson, die haar had verteld dat hij na zijn ontmoetingen met de partijen de indruk had gekregen dat geen van beide kanten het vluchtelingenprobleem als een fundamentele kwestie beschouwden. Hij beweerde dat voor Israël de fundamentele kwestie Israëls voortbestaan was. En voor de Arabieren was de fundamentele kwestie de vernietiging van Israël als een onafhankelijke politieke entiteit. Geen van de partijen vond dat er allesomvattende onderhandelingen gestart moesten worden over de vluchtelingenkwestie, omdat de oplossing van het vluchtelingenprobleem het conflict nog niet zou oplossen.

Golda legde Johnson uit dat zolang de Arabieren hun standpunt over Israëls bestaan niet wijzigden, het geen zin had om aan het oplossen van het vluchtelingenprobleem te werken. Pas als de Arabieren Israëls recht erkenden om te bestaan, zou de laatste willen meedoen aan de oplossing van het vluchtelingenprobleem, hun vestiging elders enzovoort. In haar uitleg aan Johnson benadrukte de minister van Buitenlandse Zaken dat als het principe van vrije keuze zou worden opgenomen in de oplossing voor het vluchtelingenprobleem (Resolutie 194, artikel 11 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties), waardoor elke vluchteling in feite het recht kreeg om terug te keren naar zijn of haar woonplaats van voor de oorlog als hij of zij dat wilde, Israël niet bereid was medewerking te verlenen aan het proces.

Tijdens dezelfde vergadering besprak Golda ook het rapport dat was ingediend door unrwa-directeur John Davis, die alle betrokkenen (inclusief

de Amerikanen) zo radicaal pro-Arabisch vonden dat hij vervangen moest worden. Davis, mopperde de minister van Buitenlandse Zaken, had een telling moeten uitvoeren, maar dat niet gedaan en dus kon hij niet zeggen hoeveel vluchtelingen er waren. Hij kon echter wel met stelligheid zeggen dat elke vluchteling wilde terugkeren naar Palestina. Hij wist ook heel zeker dat ze niet konden worden opgevangen in de landen waar ze verbleven, omdat ze boer waren en hun gastlanden niet voldoende landbouwgrond hadden om hen fatsoenlijk te laten inburgeren. Volgens Golda werden de rapporten van Davis met het jaar erger.

Golda maakte ook melding van een Israëlische poging om een coalitie van twaalf landen onder leiding van de Verenigde Staten te mobiliseren om samen met Israël een conceptresolutie in te dienen die de volgende punten zou bevatten:

> Alle Arabische landen moeten stappen ondernemen om het vluchtelingenprobleem op te lossen.
> Het vluchtelingenprobleem zal niet voorafgaand aan vredesonderhandelingen tussen Israël en de Arabische landen worden opgelost.
> Het mandaat van de Verzoeningscommissie behelsde het aan de onderhandelingstafel brengen van beide partijen.

Tijdens de kabinetsvergadering van 18 augustus 1962 rapporteerde de minister van Buitenlandse Zaken dat de vraag of het mandaat van het unrwa verlengd moest worden ook op de agenda stond:

> ‘Het wordt steeds duidelijker dat de Amerikaan Mr. Davis, de directeur van unrwa, het volledig eens is met het Arabische standpunt. Delen van Davis’ jaarrapport zijn al in de pers gepubliceerd en het lijkt alsof die geschreven zijn door een Arabier! Israël probeert – en het is niet zeker of we daarin zullen slagen – andere landen zover te krijgen dat ze het voorstel steunen om het unrwa-mandaat slechts met één jaar te verlengen en dan moet de Algemene Vergadering het VN-secretariaat opdracht geven alle werkmethoden van het unrwa te onderzoeken. Er zijn op de hele wereld objectieve mensen die hiernaar hebben gekeken en tot de slotsom zijn gekomen dat het ongehoord is dat het veertien tot vijftien jaar moet duren om deze kwestie aan te pakken. Zij vinden

> het erop lijken dat het hoofddoel van de organisatie is zichzelf in stand te houden en dat het vluchtelingenprobleem daarom moet blijven bestaan.’

Golda merkte op dat Israël niet de ontmanteling van het unrwa of stopzetting van de financiering eiste, maar:

> ‘Wat de organisatie doet, heeft op de hele wereld geen precedent. Na de eerste Wereldoorlog waren er miljoenen vluchtelingen, maar tegenwoordig is er geen spoor meer van dat vluchtelingenprobleem. Op de een of andere manier werd de kwestie opgelost. Er werden allerlei constructieve stappen gezet, zowel kleine als grote. Hier gaat het om een eeuwigdurend vluchtelingenprobleem en er is veertien jaar lang elk jaar heel veel geld ingepompt. Niemand weet hoeveel vluchtelingen er zijn. Iemand kan een groot bedrijf bezitten en toch een vluchtelingenkaart hebben die hem recht geeft op ondersteuning. Iemand zou jaren geleden overleden kunnen zijn, maar nog steeds recht hebben op een voedseltoelage. Als er niets wordt gedaan om dit te corrigeren, zullen we te horen krijgen dat het aantal vluchtelingen 1,2 miljoen is en het volgende jaar zullen ze aankondigen dat het 1,3 miljoen is geworden en ga zo maar door. Het hoofd van de organisatie en de leden zijn merendeels Arabier. Zij hebben er totaal geen belang bij om vooruitgang te boeken.’

Minister van Financiën Levi Eshkol luisterde naar Golda’s opmerkingen en reageerde dat volgens hem het beleid van Israël moest zijn om de hele zaak ‘op te blazen’, dit in tegenstelling tot de mening van veel Israëliërs die de status quo wilden handhaven. Als er volgens Eshkol een ‘explosie’ moest plaatsvinden, was dit het moment. Hoe langer deze toestand voortduurde, hoe moeilijker het voor Israël zou worden, beweerde hij. ‘We laten de cobra onder onze schoot warm worden,’ zei hij en hij verwoordde zijn hoop dat iemand de zaak eens een keer zou onderzoeken en bestuderen.

In de kabinetsvergadering van 29 november 1964 deelde Abba Eban in zijn hoedanigheid van vicepremier mee dat het vluchtelingenbeding in de Algemene Vergadering van januari 1965 ‘vlam zou vatten’, zoals hij het uitdrukte. Een zorgwekkende nieuwe ontwikkeling was dat de Arabieren eisten dat de delegatie bij de jaarlijkse bespreking werd erkend als een

Palestijnse delegatie en niet meer als een vluchtelingendelegatie. Er was een blok van twintig Arabische en islamitische landen die deze eis ondersteunden. Maar er zat ook een sprankje hoop in Abba Ebans verslag: in een gesprek dat hij had gevoerd met de persoon die bij het ministerie van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten verantwoordelijk was voor de VN waren twee punten aan de orde gesteld. Het eerste was dat degenen die bij het ministerie verantwoordelijk waren voor het vluchtelingenvraagstuk nog maar weinig geduld hadden met de buitensporige nalatigheden en manipulaties van de unrwa. Zij drongen bij de nieuwe unrwa-directeur, dr. Michelmore, aan op strakkere procedures. Het verwijderen van overledenen uit de lijst met vluchtelingen was nog maar de eerste eis aan hem en daarnaast werd er druk op hem uitgeoefend om het aantal vluchtelingen sterk te reduceren door niet alleen de overledenen te schrappen maar ook degenen die waren opgenomen door de economieën van het land waar ze verbleven. Het tweede punt was dat steeds meer mensen binnen het ministerie van Buitenlandse Zaken het erover eens waren dat de Arabieren de vluchtelingen als pion gebruikten met internationale ondersteuning van de unrwa. De conclusie van het ministerie van Buitenlandse Zaken was dat de humanitaire kant van het vluchtelingenprobleem was overdreven.

Op 17 en 19 juni 1967, een paar dagen na het eind van de Zesdaagse Oorlog, hield de regering twee – naar mijn mening cruciale – vergaderingen waarin de vluchtelingenkwestie aan de orde kwam. Achteraf gezien kunnen deze vergaderingen worden beschouwd als de waterscheiding tussen de negentien jaar na de Onafhankelijkheidsoorlog en het tijdperk dat begon met de Zesdaagse Oorlog en nog altijd voortduurt.

De notulen van deze vergaderingen geven aan dat het machtsevenwicht en de invloedverdeling rond de tafel er als volgt uitzag: aan de ene kant was er een groep ministers – Pinchas Sapir, Zalman Aran, Eliyahu Sasson, Mordechai Bentov en Yisrael Yeshayahu – die dit een ideaal moment voor Israël vonden om vanuit een machtspositie met een initiatief te komen om het vluchtelingenprobleem voor eens en altijd op te lossen. Eén enkele minister – minister van Defensie Moshe Dayan – was ertegen en verwierp hun benadering categorisch. Hij beweerde dat Israël als gevolg van die machtspositie te maken had met een territoriaal probleem en niet met een vluchtelingenprobleem, dat wil zeggen, hoe kunnen we de nieuwe grenzen vasthouden die we met deze oorlog hebben gekregen?

Tussen de twee kampen stond premier Eshkol, die nauwelijks een woord zei en de discussie zeker niet leidde of in een bepaalde richting stuurde. De geschiedenis heeft het bewijs geleverd dat het standpunt van Dayan in dit debat de doorslag gaf. Ik laat het aan de lezer over om met de wijsheid van nu zelf te bepalen of zijn standpunt het juiste was.

Basis voor de discussie in de regering was een conceptdocument dat vooraf was opgesteld om de regering te helpen bij het nemen van een besluit over het standpunt dat Israël zou innemen tijdens de discussie in de Algemene Vergadering die aanbevelingen moest doen aan de Veiligheidsraad. Tijdens de discussie schermden sommige ministers met verschillende cijfers om de omvang van het probleem aan te geven. Er was geen overeenstemming over de cijfers, maar algemeen wordt aangenomen dat het aantal Joden in de Staat Israël in 1967 2,3 miljoen was en het aantal Arabieren in de gebieden onder Israëlisch gezag 1,5 miljoen. Als deze cijfers kloppen dan had het demografisch evenwicht tussen de twee bevolkingsgroepen de deelnemers aan de discussie op zijn minst bezorgd moeten maken.

Hier volgen een paar fragmenten uit Dayans opmerkingen tijdens deze vergaderingen:

> ‘De vluchtelingen zijn niet het probleem dat bij deze oorlog hoort. Dat probleem is niet ontstaan in deze oorlog en zal niet worden opgelost door de kwestie waarmee de Algemene Vergadering en de Veiligheidsraad nu te maken hebben. Elke poging om het vluchtelingenprobleem te verbinden met de vraag die we nu willen beantwoorden (de vraag aangaande territorium) zal de zaken alleen maar compliceren en is niet praktisch. We hebben veroverd tot een bepaald punt en nu eisen ze van ons dat we ons terugtrekken naar de wapenstilstandslijnen. Dit is het onderwerp van discussie. Als we zeggen dat er een vluchtelingenkwestie is, zal dat het probleem alleen maar op de kaart zetten en het zal ons niet bevrijden van de druk om ons terug te trekken. Toen de Egyptenaren in de Gazastrook zaten, controleerde unrwa de vluchtelingenkampen. Wij namen het gebied van Egypte over; de vluchtelingen namen we niet van unrwa over. In de Algemene Vergadering hoeven we niet op de zaak vooruit te lopen door te praten over het vluchtelingenprobleem. Ons standpunt zou moeten zijn dat we in dit stadium geen plannen openbaren om de

> vluchtelingen een vestigingsplaats te geven. We moeten onderzoeken en controleren, maar we gaan geen plannen aankondigen voor het vestigen van vluchtelingen. Als we dat doen, maken we onszelf verantwoordelijk voor het probleem.’

Dayan stelde de volgende formule voor:

> ‘Vrede, of we blijven op de grenzen die we in de oorlog hebben gekregen. We moeten zeker niet op dit moment voorafgaand aan de eerste discussie in de VN dat vermengen met andere zaken waaronder de vluchtelingen… Voor wat betreft het vluchtelingenprobleem, verantwoordelijkheid voor de Arabische vluchtelingen, zowel in de Gazastrook als op de Westelijke Jordaanoever, blijft in handen van unrwa overeenkomstig de overeenkomst die is gesloten tussen de regering van Israël en vertegenwoordigers van unrwa. Dit was een enorm wapenfeit voor ons, dat unrwa ermee instemde deze zaak te blijven beschouwen als hun verantwoordelijkheid. Hier staan we dus twintig jaar na de Onafhankelijkheidsoorlog: we zijn niet meer verantwoordelijk voor deze zogenaamde vluchtelingenzaak. unrwa is formeel voor hen verantwoordelijk. God verhoede dat we zouden proberen iets aan deze regeling te veranderen en er verantwoordelijkheid voor te aanvaarden terwijl er geen oplossing is en unrwa ermee heeft ingestemd deze verantwoordelijkheid te blijven dragen.’

Wie ook op het idee kwam van een speciaal vluchtelingenbureau voor Palestijnse vluchtelingen, wie ook bedacht om dit bureau ondergeschikt te maken aan de Algemene Vergadering, wie ook de definitie van Palestijns vluchtelingschap formuleerde – ongeacht of het één persoon was of het collectieve geesteskind van een groep mensen – hij was een genie.

In 1949 had het een genie moeten zijn met het vermogen om in de toekomst te kijken om een diplomatiek bouwwerk te construeren dat een conflict tussen twee volken voor eeuwig in stand kon houden. De lezer kan hieruit opmaken dat het conflict volgens mijn analyse toentertijd in de ogen van de Arabieren geen winst of verlies opleverde en ook nooit zou opleveren. Op te beginnen omschreven ze hun nederlaag in de Onafhankelijkheidsoorlog als Nakba wat de associatieve tegenhanger is van

de Holocaust. Door dat te doen probeerden ze een conceptuele symmetrie te scheppen tussen de twee volken, de Joden en de Palestijnen. De connotatie van een dergelijke associatie is dat als de wereld de Holocaust beschouwde als een reden voor de rechtvaardiging van een Joodse staat, ook de noodzaak van de vestiging van een Palestijnse staat na de Nakba erkend moest worden. En omdat de twee volken aanspraak maken op hetzelfde grondgebied en de Palestijnen de eerste ronde in de oorlog om dat grondgebied verloren, moet noodgedwongen een mechanisme in het leven worden geroepen waardoor de Palestijnse 'Onafhankelijkheidsoorlog' kan worden opgerekt tot zij de overwinning kunnen opeisen. En de overwinning is volgens de Palestijnen de uitroeiing van Joods leven in het Land Israël en de vestiging van de Palestijnse staat op de ruïnes daarvan. Het mechanisme dat de Arabieren in het leven riepen was unrwa, samen met een definitie van Palestijns vluchtelingschap die verschilt van die van alle andere vluchtelingen van alle oorlogen die sinds de Tweede Wereldoorlog op de planeet hebben plaatsgevonden. Later, en dat begon in de eerste helft van de jaren zestig toen een onafhankelijk Palestijns nationaal bewustzijn ontstond, maakten de Palestijnse organisaties, met de plo voorop, zich deze aanspraken eigen.

Het idee van de eeuwige oorlog tot uiteindelijk de overwinning wordt behaald, is geworteld in het islamitische geloof. Wanneer er sprake is van een visioen of een droom (neem bijvoorbeeld de islamitische kalifaten) kost de verwezenlijking ervan soms ontelbare ronden van worstelingen en oorlogen. Het vereiste resultaat van elke oorlogsronde hoeft geen volledige overwinning te zijn. Overleving is als resultaat voldoende en een overwinning op zich. Waarom dat zo is? Omdat overleven de hoop op een volgende ronde levendig houdt en daarna nog één en daarna nog één… tot uiteindelijk de overwinning wordt behaald.

Het Palestijnse vluchtelingschap is per definitie tegen het principe van hervestiging. Bovendien erkent het de afstammelingen van vluchtelingen (met degenen die wettig zijn geadopteerd) in elk opzicht als vluchteling. Dit is de reden waarom het aantal vluchtelingen van zevenhonderdduizend in 1949 toenam tot meer dan vijf miljoen nu, ook al zijn ongeveer 4,5 miljoen van hen niet geboren in het betwiste gebied.

Het concept van Palestijns vluchtelingschap heeft van het begin af aan het principe van 'recht op terugkeer' gekend. Dit principe is een

struikelblok geworden voor elke poging om via onderhandelingen een diplomatieke oplossing voor het conflict te bereiken. Hoe komt dat? Van de Onafhankelijkheidsoorlog tot op de dag van vandaag staan de standpunten van de partijen hun niet eens toe gesprekken te beginnen. De Palestijnen stellen als voorwaarde vooraf dat Israël het ‘recht op terugkeer’ erkent, wat volgens Palestijnse begrippen betekent dat álle vluchtelingen het recht hebben terug te keren naar het Land Israël. Daarentegen staat Israël op het standpunt dat de onderhandelingen moeten plaatsvinden zonder voorwaarden vooraf. Israël wil wel ‘zijn aandeel bijdragen’ om het vluchtelingenprobleem binnen het kader van een vredesverdrag op te lossen. Premier Netanyahu ging een stap verder door de kloof tussen de beginposities van beide partijen in de onderhandelingen te verbreden met de eis dat de Palestijnen Israëls bestaansrecht erkennen als de staat van het Joodse volk. Een dergelijke Palestijnse erkenning zou volgens de interpretatie van de Palestijnen inhouden dat afstand wordt gedaan van het ‘recht op terugkeer’.

Het Hoog Commissariaat voor de Vluchtelingen (unhcr) werd opgericht in 1950. Het United Nations Relief and Works Agency (unrwa) werd opgericht op 8 december 1949 en begon op 1 mei 1950 met zijn werkzaamheden. Beide organisaties vallen onder de paraplu van de VN. Waarom bleef unrwa actief na de oprichting van het tweede bureau? Het antwoord daarop is dat de landen van de Arabische Liga in de VN met de hulp van het blok moslimstaten en het blok niet-gebonden landen stond op het voortbestaan van unrwa als een aparte entiteit die het idee van het ‘recht op terugkeer’ zou blijven uitdragen. De Verenigde Staten hadden als het enige land in de Verenigde Naties tussenbeide kunnen komen. De vraag is: waarom deden ze dat niet?

De stem van de Verenigde Staten voor de stichting van de Staat Israël was een lastminutewonder. Een joodse vriend van president Truman slaagde erin hem over te halen in weerwil van het advies van het ministerie van Buitenlandse Zaken, minister van Buitenlandse Zaken Marshall en anderen die aanvoerden dat een Joodse staat in het Midden-Oosten het niet zou redden. Toen het voorstel om unrwa op te richten in de Verenigde Naties werd besproken, zagen de Amerikanen geen reden om daartegen te zijn, mede gezien de doorlopende Amerikaanse afhankelijkheid van Saoedische olie en de band van de Verenigde Staten met Groot-Brittannië, dat door

koloniale overwegingen eerder koos voor de Arabieren dan voor de Staat Israël.

Daarnaast is maar al te duidelijk dat van de kant van Israël geen greintje initiatief was waar te nemen (blijkbaar was er ook nooit over nagedacht) om de Verenigde Staten te overreden om te stoppen met de oprichting van unrwa en/of de definitie van Palestijns vluchtelingschap te beïnvloeden. Dit komt omdat het voor Israël prettig was dat de zware last van het onderhouden van Palestijnse vluchtelingen met buitenlands geld werd weggenomen.

We hebben al gezien dat de internationale behandeling van het vluchtelingenprobleem in 1948 begon, terwijl de Onafhankelijkheidsoorlog nog in volle kracht op alle fronten woedde. Aan Amerikaanse kant waren de partijen die met deze zaak te maken hadden het ministerie van Buitenlandse Zaken en president Trumans vertegenwoordiger bij de Verzoeningscommissie Mark Ethridge, die door de VN was ingesteld. Ethridge was een persoonlijke vriend van Truman die rechtstreeks met hem correspondeerde en de opvattingen deelde van graaf Bernadotte, die een vijandige houding tegenover Israël tentoonspreidde. De Verenigde Staten behoorden tot de eersten die zich voorstander verklaarden van Resolutie 194 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, die op 11 december 1948 werd aangenomen en waarvan Artikel 11 het recht op terugkeer erkende en vaststelde. Deze resolutie is sindsdien een belangrijk struikelblok geworden bij het oplossen van het Arabisch-Israëlische conflict.

De eerste Israëlische concessie als het ging om de terugkeer van vluchtelingen naar de Staat Israël werd onder druk van Ethridge, minister van Buitenlandse Zaken Acheson en president Truman gedaan in maart 1949. Israëls bereidheid om in principe concessies te doen werd nooit in daden omgezet, omdat de Verenigde Staten van de Israëlische regering eisten dat een kwart van alle vluchtelingen (een cijfer dat werd toegeschreven aan president Truman zelf) werd opgenomen. Zoals eerder vermeld schreef president Truman eind mei 1949 een brief op poten aan Ben-Gurion waarin hij stelde: ‘De regering van de Verenigde Staten beschouwt de huidige houding van de Israëlische regering als niet in overeenstemming met de principes waarop de Amerikaanse steun is gebaseerd. De regering van de Verenigde Staten maakt zich ernstig zorgen, omdat Israël de mogelijkheid om tot een oplossing van het Palestijnse

probleem te komen nu niet op een zodanige wijze in gevaar moet brengen dat geen bijdrage wordt geleverd aan het vestigen van gezonde en vriendschappelijke betrekkingen tussen Israël en zijn buren… De regering van Israël moet zich ervan bewust zijn dat de houding die tot dusver in Lausanne is aangenomen onvermijdelijk moet leiden tot het afbreken van de gesprekken.’

Bij de Sinaïcampagne van 1956 vreesden de Amerikanen dat de coalitie van Groot-Brittannië, Frankrijk en Israël voor de Sovjets aanleiding kon zijn om Egypte te hulp te schieten, wat dan weer het gevaar inhield dat het daarna tot een nucleaire confrontatie tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie zou komen. Deze bezorgdheid verklaart Eisenhowers onbuigzaamheid toen hij eiste dat Ben-Gurion zich meteen, tot de laatste centimeter (of inch), terugtrok uit alle veroverde gebieden.

Ontwikkelingen tijdens de Sinaïcampagne maakten Ben-Gurion duidelijk dat Groot-Brittannië en Frankrijk hooguit tweederangs mogendheden waren en dat de uiteindelijke beslissing over welke zaak dan ook in handen van de Verenigde Staten lag. Dus tijdens alle gesprekken in de regering over de terugtrekking uit de Sinaï maakte Ben-Gurion Abba Eban, de Israëlische ambassadeur in Washington en bij de Verenigde Naties, verantwoordelijk voor het rechtstreeks verduidelijken van het precieze standpunt van de Verenigde Staten over alle zaken die met het onderwerp te maken hadden.

Aan het eind van de Zesdaagse Oorlog was Israël in de gelegenheid unilaterale maatregelen te treffen voor het vinden van een of andere oplossing voor het vluchtelingenprobleem. Er werd geen gebruikgemaakt van die gelegenheid. Zoals eerder besproken verklaarde minister van Defensie Moshe Dayan, die het Israëlische beleid aangaande de in de oorlog bezette gebieden aanstuurde, dat Israël zich zou moeten richten op het behouden van de gebieden die in de oorlog waren veroverd en dat andere kwesties triviaal waren. Dit ‘blijf zitten en doe niets’-beleid dat de kwestie van vluchtelingen overliet aan de unrwa is tot op de dag van vandaag niet veranderd.

Tegen het eind van 2005 gaf Israël toe aan zware Amerikaanse druk en stemde in met het houden van algemene verkiezingen in de Palestijnse gebieden, hoewel velen beweerden dat het zou leiden tot een ongekend sterkere positie van Hamas. De verkiezingen werden in januari 2006 gehouden en de waarschuwingen bleken gegrond. Anderhalf jaar later, in juni 2007, nam Hamas in Gaza de macht over en schakelde het Fatahleden

in de Gazastrook systematisch uit. Hamas begon meteen aan een campagne om ook unrwa over te nemen en datzelfde jaar werden bij verkiezingen voor de vakbond van unrwa-arbeiders 25 van de 27 plaatsen ingenomen door Hamasleden.

unrwa heeft in de Palestijnse gebieden ongeveer dertigduizend mensen in dienst, van wie ongeveer tienduizend Gaza als standplaats hebben. Het jaarbudget van unrwa bedraagt ongeveer 1,25 miljard dollar en de Verenigde Staten dragen ongeveer een vijfde (250 miljoen dollar) daaraan bij. Ik loop geen gevaar beschuldigd te worden van laster als ik beweer dat de regering van de VS, die de aanzet gaf tot wetgeving tegen financiers van terroristische organisaties, tot nu tot ongeveer 16,5 miljard dollar heeft bijgedragen aan een organisatie die een terroristisch instrument is geworden. Als de Amerikaanse regering daarom zou vragen, zou Israël het onweerlegbare en wettige bewijs kunnen leveren dat unrwa tegenwoordig een organisatie is die wordt aangestuurd door Hamas.

Zelfs als er geen sprake zou zijn van terrorisme kan ik me nauwelijks voorstellen dat de Amerikaanse president Trump onverschillig zou staan tegenover de verspilling van 250 miljoen dollar per jaar die duidelijk niet is bedoeld om een probleem op te lossen, maar eerder om datzelfde probleem te laten voortbestaan en jaar in jaar uit te vergroten. Velen denken dat de Palestijnen hun standpunt over het ‘recht op terugkeer’ van de vluchtelingen hebben gematigd en uiteindelijk zullen instemmen met de terugkeer van een symbolisch aantal vluchtelingen naar de Staat Israël, terwijl de rest financiële compensatie krijgt. Ik betwijfel dat op grond van de optelsom van de alle volgende overwegingen:

> Er is geen groep vluchtelingen ter wereld die zo’n verreikende definitie heeft gekregen als de Palestijnse vluchtelingen. Deze definitie heeft geleid tot een toename van het aantal vluchtelingen van zevenhonderdduizend in 1949 tot vijf miljoen in 2016.
>
> Er is geen enkele andere groep vluchtelingen ter wereld waarvan het volledige recht op terugkeer naar hun thuisland is erkend door de VN (zie Resolutie 194 III van de Algemene Vergadering). Deze resolutie creëerde het grondbeginsel van het ‘recht op terugkeer’.
>
> De Palestijnse leiders hebben vanaf 1947 tot op de dag van vandaag alles gedaan om de vluchtelingen als zodanig te laten bestaan. Met anderen woorden, de leiders hebben miljoenen Palestijnen veroordeeld

> tot het opgeven van hun leven, hun toekomst, hun trots als menselijk wezen en hun levensstandaard, en dat alles om hun status als vluchteling te behouden en te koesteren.
> Sinds 1947 hebben de Palestijnse leiders gekozen voor de benadering van alles – dat wil zeggen dat de Staat Israël alle vluchtelingen op zijn grondgebied moet toelaten als voorwaarde om te beginnen met diplomatieke onderhandelingen – of niets, wat inhoudt dat de Palestijnen niet zullen instemmen met een diplomatieke oplossing.
> De Palestijnse leiders hebben een opleidingssysteem opgezet dat de waarden van vluchtelingschap en haat jegens Israël rechtvaardigt.
> De Palestijnse leiders scheppen en handhaven al het bovenstaande in de wetenschap dat er objectief gesproken geen kans is dat Israël zal instemmen met het opnemen van vijf miljoen vluchtelingen, om nog maar te zwijgen over de vraag of het daartoe in staat zal zijn.

Kunnen de Palestijnse leiders daar na zestig jaar van propageren en koesteren van deze verwrongen versie van de werkelijkheid voor miljoenen vluchtelingen afstand van doen en instemmen met de terugkeer van slechts een paar duizend vluchtelingen naar de Staat Israël? Ik betwijfel het.

Het is echter niet nodig om te wachten tot de Palestijnse leiders deze stap zetten, wat vrijwel zeker nooit zal plaatsvinden. Naar mijn mening zou de Israëlische regering er bij de Verenigde Staten, de hoofdsponsor van unrwa, op aan moeten dringen om het standpunt tegenover deze organisatie te heroverwegen. Want unrwa is de voornaamste pilaar die het laten voortduren van het vluchtelingenprobleem ondersteunt en daarbij wordt het bestuurd door de Hamas, een terroristische organisatie volgens elke omschrijving, ook die van de Verenigde Staten.

De regeringswisseling in de Verenigde Staten opende de deur voor een ingrijpende verandering met het oog op de vluchtelingenkwestie. President Trump heeft zich erg gevoelig getoond op het vlak van terrorisme. Als de Israëlische regering hem zou voorzien van de gegevens die in dit hoofdstuk zijn uiteengezet en hem in overweging zou geven om het beleid van de Verenigde Staten ten aanzien van de vluchtelingen fundamenteel te wijzigen, is er een gerede kans dat hij een open oor heeft voor de aanbeveling om de verantwoordelijkheid voor Palestijnse vluchtelingen over te dragen van unrwa naar unhcr. De gebeurtenissen in Syrië hebben voor miljoenen vluchtelingen gezorgd, die onder de unhcr vallen.

Tegenwoordig is Hamas de enige partij die belang heeft bij het voortbestaan van unrwa. Er is geen enkele reden voor de Verenigde Staten, Israël, de westerse landen en de wereld in het algemeen om dit belang van Hamas te dienen.

---

[16] Nahum Barnea, *Yedioth Ahronoth*, Simchat Torah-feestdagsupplement, 4 oktober 2015.

[17] Itamar Rabinovich, *Yedioth Ahronoth*, Simchat Torah-feestdagsupplement, 4 oktober 2015.

[18] De volledige tekst van het Arabische Vredesidat in maart 2002 tijdens de jaarlijkse top van de Arabische Liga werd gepubliceerd in Beiroet, Libanon.

[19] Voor meer informatie over dit onderwerp beveel ik het artikel van John Bolton aan in de *International New York Times* van 24 november 2015 getiteld ‘To Defeat isis, Create a Sunni State’.

[20] Cambridge University Press, 1989.

5. Oorlogen

De Jom Kipoeroorlog, 6 oktober 1973

In de zomer van 1972 keerde ik na zeven jaar in twee verschillende buitenlanden te hebben gewerkt met mijn gezin terug naar Israël. Na mijn terugkeer ontdekte ik dat het kantoor niet meer vertrouwd overkwam en ik voelde me als een vis op het droge. Ik kreeg een taak toegewezen die niet overeenkwam met mijn verwachtingen. Die bestond voornamelijk uit ‘papierwerk’: ik verleende op het hoofdkwartier ‘bureau’diensten op het gebied van inlichtingen en administratie aan de delegaties waarvoor de organisatie in het buitenland verantwoordelijk was. Eind 1972 liet ik de commandant van de eenheid weten dat ik geen zin had om in die positie verder te gaan en ik verzocht om een andere taak, eventueel in een andere eenheid. Ik was toen pas 33 jaar oud en zei tegen mezelf dat ik erover moest nadenken om ontslag te nemen bij de Mossad als ik niet iets interessants en uitdagends aangeboden kreeg. Er werd overeengekomen dat mijn naam zou worden voorgedragen bij de gesprekken over taakverdelingen in de zomer van 1973. Ik werd gezien als een mogelijke kandidaat voor de rol van hoofd Directoraat Operaties. Tot dat moment zou ik een paar maanden doorbrengen in Koerdistan als hoofd van onze missie daar.

Halverwege 1973 keerde ik terug naar Israël en werd inderdaad benoemd tot hoofd van het Directoraat Operaties. Deze functie hield in dat ik in plaats van belast te zijn met bepaalde kwesties in één eenheid, ik verantwoordelijk zou worden voor zaken die betrekking hadden op het hele instituut, onder andere als de contactpersoon van de Mossad met de andere diensten van de inlichtingengemeenschap. De nieuwe rol bracht me ook, zowel fysiek als beroepsmatig, dichter bij het kantoor van de toenmalige Mossaddirecteur generaal-majoor (res.) Zvi Zamir.

In mijn nieuwe functie nam ik als waarnemer deel aan de wekelijkse briefing door het hoofd Militaire Inlichtingen. Deze bijeenkomst stond onder leiding van hoofd MI, in die tijd generaal-majoor Eli Zeira, die werd vergezeld door zijn assistent voor onderzoek en de verschillende

sectiehoofden van MI’s onderzoeksafdeling (toen was het nog een afdeling). Er werd wekelijks een overzicht gegeven waarin elk sectorhoofd van een regionale afdeling verslag deed van de voornaamste ontwikkelingen op het gebied waarvoor hij verantwoordelijk was en punten en onderwerpen aangaf die nader gevolgd moesten worden. De assistent van het hoofd MI voor onderzoek gaf zijn commentaar op deze opmerkingen en het hoofd MI gaf dan een samenvatting van de discussie en stelde de eei (Essentiële Elementen van Informatie) vast waarover de komende week/weken inlichtingen verzameld moesten worden. Ik noteerde de hoofdpunten die tijdens de briefing ter tafel waren gekomen en stuurde een beknopt rapport aan de directeur van de Mossad om hem op de hoogte te houden.

Een andere taak die tot mijn verantwoordelijkheden behoorde, was het wekelijks schrijven van een samenvatting van de ‘politieke beoordeling’ die elke week werd gegeven aan het forum van de afdelingshoofden van Mossad (*Rashi*, Hebreeuws acroniem voor Hoofden van Eenheden) onder leiding van de directeur van de Mossad. De politieke beoordeling werd gegeven door de ‘hogere intellectuelen’, en in mijn tijd waren dat David (Dave) Kimchi en Yitzhak Oron. Ze baseerden hun overzichten op de inlichtingen die waren verzameld door Mossadbronnen, op inlichtingenbulletins van MI waarvan slechts een klein gedeelte werd doorgegeven aan de Mossad en op informatie die was gekregen van bevriende diensten. De Mossad was toen een inlichtingen verzamelende dienst zonder onderzoeksafdeling. Kennis over inlichtingen was betrekkelijk beperkt.

In die tijd was het hoofd Militaire Inlichtingen als enige hoofdverantwoordelijk voor de nationale beoordeling van inlichtingen. Onder zijn directe bevel vielen vier inlichtingen verzamelende diensten. Het hoofd MI had de beschikking over wat toen het grootste onderzoeksinstituut van Israël was. De Mossad hield zich in die tijd uitsluitend bezig met inlichtingen verzamelen en speciale operaties (elke activiteit ten bate van de staat die geen enkel ander officieel orgaan buiten de Mossad kon uitvoeren).

Bovendien verzamelde de Mossad inlichtingen onder uitdrukkelijke aanwijzingen van MI. Binnen de humint-afdeling van de Mossad was een sectie van MI die Modi’in 11 werd genoemd en waar een officier met de rang van luitenant-kolonel deel van uitmaakte, wiens taak het was om van MI alle eei te ontvangen (briefings over de informatie die werd gevraagd

van een of andere bron) en die dan door te geven aan speciale personen van de afdeling humint tot het niveau waarbij werd bepaald welke eei werden doorgegeven aan welke bron! Dit geeft aan in welke mate de MI-vertegenwoordiger bekend was met elke bron van de Mossad. Deze officier zag ook als eerste het ruwe inlichtingenmateriaal dat binnenkwam en kende alle geheimen van de Mossadbronnen. Later werd binnen de eenheid een andere sectie opgericht, Modi’in 12, die zich bezighield met de contacten met bevriende inlichtingendiensten. De functie daarvan was identiek.

Een periodieke beoordeling van de bronnen van de Mossad werd uitgevoerd door officieren van de onderzoeksafdeling van MI, de afnemers van het materiaal. Deze officieren werden regelmatig betrokken bij het onderzoek naar Mossadbronnen in het buitenland en bij gesprekken met analisten van bevriende inlichtingendiensten. De Mossad gaf alle verzamelde informatie zonder uitzondering door aan MI. Anderzijds deelde Militaire Inlichtingen de producten van onderzoek en evaluatie selectief – erg selectief – met de Mossad. De keus van wat werd doorgegeven leek bijna willekeurig, waarvoor altijd als verklaring werd gegeven dat het om redenen van ‘informatieveiligheid’ was.

Als gevolg van de situatie die ik heb beschreven, mocht de Mossad in de praktijk geen gebruikmaken van onderzoek en evaluatie, zelfs niet als het om informatie ging die hij zelf had verzameld en met name als het ging om informatie die was vergaard door de inlichtingengemeenschap.

De analyse die ik in dit hoofdstuk geef met betrekking tot de waarschuwingssystematiek bij de Jom Kipoeroorlog wijkt af van het gangbare standpunt dat publiekelijk en in de media wordt gegeven. Volgens mijn analyse was early warning in de Jom Kipoeroorlog een doorlopend gebeuren dat een brede basis had in de inlichtingen die in de loop der jaren waren verzameld en die een piek bereikten aan de vooravond van het uitbreken van de oorlog.

In mijn hoedanigheid van hoofd van het Directoraat Operaties was mijn aandacht vooral gericht op de activiteiten van de operationele eenheden van de Mossad en minder of in het geheel niet op de inlichtingenproducten van deze activiteiten. Ik herinner me echter nog wel dat vanaf juni 1973 vooral in het forum van de hoofden van Mossadeenheden met steeds meer verbazing werd gereageerd op het feit dat Militaire Inlichtingen Mossadbronnen niet serieus nam en het niet eens was met de toenemende hoeveelheid inlichtingen die angstwekkend op oorlog wezen. Minstens

enkelen van de afdelingshoofden rond de tafel dachten dat Militaire Inlichtingen andere betrouwbare bronnen moest hebben die de inlichtingen van de Mossad tegenspraken. Het gevoel onder de forumdeelnemers was dat we onze aandacht moesten richten op het verschaffen van kwalitatief betere inlichtingen zonder ons te bemoeien met het onderzoeken en evalueren van deze inlichtingen, wat niet tot het mandaat van de Mossad behoorde en waarvoor we dus niet het professionele instrumentarium bezaten.

De directeur van de Mossad was in die tijd Zvi Zamir. Door zijn militaire achtergrond en met name de jaren dat hij het bevel voerde over het Zuidelijk Commando, was hij meer dan anderen doordrongen van het belang van onderzoek en evaluatie van de inlichtingen van de Mossad. Omdat hij ook had gediend als de commandant van de trainingsdivisie van het idf, was hij bovendien in staat om het inlichtingenmateriaal, dat afkomstig was uit Egypte en Syrië en handelde over strategische onderwerpen, strijddoctrine, training en oefeningen, met gezag te bekijken. Hij interpreteerde dat materiaal als voorbereidingen op oorlog. Daarnaast maakte Zamir er een gewoonte van om afhankelijk van het onderwerp selectief ontmoetingen te hebben met de beste Mossadbronnen in verschillende arena’s om alles direct van hen te horen. Hij ondervroeg ze, gaf ze instructies en hoorde de inlichtingen, zonder ‘filters’, recht uit hun mond. Dit stelde hem in staat zich een mening te vormen uit de ruwe inlichtingen zonder enige achtergrondruis. Ons werd altijd het adagium geleerd dat ‘het voor een inlichtingenofficier niet verboden is zijn inlichtingen te gebruiken’. Dat was precies wat Zvi Zamir deed door de inlichtingen die binnenkwamen van een grote verscheidenheid aan Mossadbronnen te onderzoeken en samen te voegen. En dan wees alles op oorlog.

Ik herinner me dat ik op vrijdag 5 oktober 1973 vlak voor het begin van de sabbat aan de vooravond van Jom Kipoer naar huis ging. Toen ik thuiskwam, vroeg ik mijn vrouw om mijn legerrugzak voor me te pakken, omdat ik de volgende ochtend weg zou gaan om mee te doen aan de oorlog. Ik zei dat op basis van een heleboel alarmerende inlichtingen die de laatste week van verschillende Mossadbronnen waren binnengekomen. Geen van die alarmerende berichten kwam van Ashraf Marwan! Marwans laatste waarschuwing dateerde van 8 september 1973 en de volgende keer dat hij

zich meldde was op 4 oktober om 21.30 uur toen hij in een telefoongesprek voor het eerst de code voor oorlog doorgaf. Op 6 oktober om 02.55 uur gaf het kantoor van het hoofd van de Mossad aan het hoofd van Militaire Inlichtingen door dat de Mossad ongeveer een halfuur eerder het codewoord voor oorlog van de bron had ontvangen. Ik zal later in dit hoofdstuk dieper in gaan op het verdere verloop van de waarschuwing.

Aan het eind van de ochtend van zaterdag 6 oktober 1973 had ik eenmaal per uur contact met de assistent van het hoofd van de afdeling informatieverzameling van MI om 'uit de eerste hand' te horen wat er aan het front gebeurde. Om 12.00 uur gaf mijn gesprekspartner door dat onze wachtposten aan het Suezkanaal hadden gemeld dat er met waterkanonnen bressen waren geslagen in de aarden wallen langs het kanaal. 'En wat is jouw inschatting?' vroeg ik hem. Zijn antwoord was: 'Onze inschatting blijft dat deze activiteit deel uitmaakt van de Egyptische militaire oefening!' Ik nam afscheid van hem en voegde eraan toe: 'Tot ziens na de oorlog.' Ik kuste mijn vrouw en kinderen, stapte in de auto en reed naar mijn onderdeel en het Syrische front.

Ik keerde uit de oorlog terug nadat de wapenstilstand van kracht was geworden en belandde in een interne discussie bij de Mossad over de vraag of het voor medewerkers van de Mossad die kennis hadden genomen van gevoelige staatsgeheimen verstandig was om in gevechtseenheden en aan frontlinies deel te nemen aan oorlogen. Deze discussie was bijzonder relevant, omdat die plaatsvond na de gevangenneming van een inlichtingenofficier van eenheid 848 (later 8200) door de Syriërs bij de buitenpost op de berg Hermon. De informatie die de officier, Amos Levinberg, prijsgaf bij ondervragingen door de Syriërs, veroorzaakte grote schade aan het inlichtingenapparaat van het idf.

De onderzoekscommissie onder voorzitterschap van opperrechter Shimon Agranat was een direct gevolg van de tekortkomingen die door de Jom Kipoeroorlog aan het licht waren gekomen. Mossaddirecteur Avi Zamir behoorde tot degenen die op voorhand van de commissie te horen kregen dat ze opgeroepen zouden worden om te getuigen. Hij bereidde zich op zijn getuigenis voor door uit alle eenheden een team samen te stellen om hem te assisteren en mij als hoofd daarvan te benoemen. Doel van het werk van het team was volgens de omschrijving van Zamir aangeven wat de inlichtingen van de Mossad hadden bijgedragen aan de oorlog. De tijdspanne die door

het team werd bekeken lag tussen het eind van de Uitputtingsoorlog op 8 augustus 1970 en het uitbreken van de Jom Kipoeroorlog op 6 oktober 1973.

De Mossaddirecteur formuleerde deze met de oorlog verband houdende standpunten of inzichten tijdens de drie eraan voorafgaande jaren op basis van zijn persoonlijke en intensieve aanpak van Ashraf Marwan, ontmoetingen met andere topbronnen, het lezen en goedkeuren van alle inlichtingen die gedurende heel deze periode als ruw materiaal binnenkwamen bij de hoogste functionarissen, alsook werkvergaderingen en besprekingen met de hoogste echelons op het gebied van veiligheid en politiek, met uitzondering van de bijeenkomsten met minister van Defensie Dayan, waarvoor het hoofd van de Mossad niet werd uitgenodigd. Het is ongetwijfeld een feit dat zijn verleden als militair het hoofd van de Mossad hielp bij het lezen van de grote hoeveelheden inlichtingen en het begrijpen van de strategische, dogmatische en tactische kwesties. Zamir gaf zijn standpunten over de oorlog door aan het team en droeg ons op om al het inlichtingenmateriaal van de Mossadbronnen uit de hele onderzoeksperiode te bekijken en dan zijn standpunt te bevestigen of te verwerpen. Er werd besloten dat het materiaal onderzocht zou worden door het in vier stukken te verdelen: a) Egypte-Syrië – strategische oogmerken, b) Egypte-Syrië – militaire opbouw, c) Egypte-Syrië – beschrijvingen door bronnen van de aard van de volgende oorlog, d) Egypte-Syrië – mogelijke datums voor oorlog (early warnings).

Ik vergezelde de directeur van de Mossad alle keren dat hij voor de commissie-Agranat moest verschijnen. Mijn rol bestond voornamelijk uit het ondersteunen van zijn getuigenis door het inlichtingenmateriaal aan te dragen dat zijn standpunten schraagde. Het materiaal dat aan de commissie werd voorgelegd vulde verscheidene mappen en was een weergave van de bijdragen die Mossadbronnen aan Militaire Inlichtingen hadden geleverd over de boven vermelde alsook andere onderwerpen. Hierna volgen uit de zee van materiaal slechts een paar voorbeelden die in het verleden al eerder zijn gepubliceerd en waarvoor ik dus geen beletsel zie om ze hier, 43 jaar later, op papier te zetten.

De impasse doorbreken met een beperkte oorlog

Anwar Sadat kwam eind september 1970 in Egypte aan de macht. Dat was nog geen twee maanden na de wapenstilstand die een eind maakte aan de Uitputtingsoorlog. Eind dat jaar begon hij duidelijk te maken dat hij geen kans zag om Israël militair te verslaan en de bezette gebieden door middel van een oorlog te bevrijden. Hij beschouwde het echter wel als cruciaal om een oorlog te voeren met een beperkt operationeel doel dat in wezen zou bestaan uit het 'ontdooien' van het conflict uit zijn bestaande toestand van stagnatie. Hoe langer de patstelling bleef bestaan, hoe meer hij daarop hamerde. Het was opmerkelijk dat deze strategische politieke opvatting niet alleen werd gehuldigd door Sadat, maar door de hele Egyptische top.

Hieronder staan enkele voorbeelden van inlichtingenbronnen:

In april 1971 rapporteerde een betrouwbare bron dat Egypte ging beginnen met beperkte oorlogvoering om de reactie van de Verenigde Staten en Israël te testen, nadat het de hoop op een diplomatieke oplossing had opgegeven.

In november 1971 zei Sadat tijdens een ontmoeting met de leiders van de Sovjet-Unie: 'De huidige toestand is het best voor Amerika en Israël (…) Israël vraagt de Verenigde Staten waarom ze haast zouden maken om tot een oplossing te komen (…) Egypte kan niets doen (…) Mijn angst is dat de wereld geen belang meer zal stellen in het probleem (…) in het licht hiervan hebben wij geen andere keus dan in beweging te komen zodat de wereld zich weer voor het probleem gaat interesseren – omwille van een vreedzame oplossing – door middel van een beperkte militaire actie (…).'

In februari 1972 zei Sadat tijdens een bezoek aan Moskou tegen zijn gastheren: 'We moeten in de tweede helft van 1972 een beperkte militaire actie uitvoeren, bijvoorbeeld bij de passen [d.w.z. de Mitla- en Gidipas die vanuit het schiereiland Sinaï toegang geven tot de oostelijke oever van het Suezkanaal]. Na het bereiken van dat doel kunnen we nadrukkelijk onze wens kenbaar maken om een vreedzame oplossing te vinden en het kanaal te openen.'

In januari 1973 schreef Sadat aan Sovjetleider Leonid Brezjnev: 'Onze overtuiging wordt sterker dat zolang Israël er niet van overtuigd is dat wij hun troepen kunnen weerstaan, hen kunnen verslaan en de militaire situatie kunnen omkeren, zij niet zullen instemmen met een terugtrekking uit onze bezette gebieden.'

In april 1973 rapporteerde een betrouwbare bron dat er geen diplomatieke oplossing in het verschiet lag. Sadat was serieus van plan de

gevechten in de nabije toekomst te hervatten om de impasse te doorbreken, ook al wist hij dat de kansen op succes gering waren en dat hij in geval van mislukking zijn positie kon verliezen. Dit was een wanhoopspoging.

Het besluit om ten oorlog te trekken

In februari 1973 zei Sadat: ‘Een basisprincipe uit de geschiedenis houdt in dat zolang onze krijgsmacht geen strijd voert, ons volk gedurende het volgende millennium zijn mannelijkheid zal verliezen. Het is duizend keer eervoller om in de strijd te sterven dan te blijven staan waar we staan tot we ons uiteindelijk overgeven.’

Militaire actie als onderdeel van een plan om internationale steun te verwerven

In augustus 1972 kreeg Sadat een memorandum voorgelegd over het geplande Egyptische beleid voor 1972-1973. De opsteller van het memorandum was Hafez Ismail, de nationale veiligheidsadviseur van de president. Ismail deed de volgende aanbevelingen:

> Herstellen van de betrekkingen met de Sovjet-Unie met de bedoeling de aanvoer van wapens zeker te stellen. Dit was nadat de Sovjets in juli 1972 Egypte uit waren gezet.
> Een uitgebreide campagne voeren om diplomatieke steun te verwerven met de nadruk op West-Europa, naast gelijktijdige pogingen bij niet-gebonden en Latijns-Amerikaanse landen.
> Het onderwerp aankaarten bij de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties en daarna (in 1973) bij een speciale vergadering van de Veiligheidsraad om de Egyptische interpretatie van Resolutie 242 te laten goedkeuren.
> Contacten met de Verenigde Staten.
> Contact handhaven met de Arabische staten om te zorgen dat er druk wordt uitgeoefend met westerse belangen als handvat.
> Rekruteren van het ‘thuisfront’ in Egypte.

> Rekening houden met een militaire botsing tussen Egypte en Israël en de Verenigde Staten die bijna niet te vermijden is. (Mijn interpretatie van het noemen van de Verenigde Staten hierbij is dat het alleen symbolisch/emotioneel gemotiveerd was en niet de bedoeling had om een botsing te suggereren tussen Egyptische en Amerikaanse troepen.)
> Het overwegen van de mogelijkheid van een beperkte Egyptische militaire actie in de winter van 1972-1973.

Wat Ismail vooral aangaf, was dat Egypte voornamelijk moest vertrouwen op 'diplomatieke actie', waarbij de krijgsmacht slechts een secundaire rol zou vervullen. En Egypte voerde Ismails plan inderdaad grotendeels uit, hoewel de militaire campagne werd uitgesteld tot oktober 1973. De resultaten van de diplomatieke inspanningen van Egypte waren aan de vooravond, tijdens en na afloop van de oorlog zichtbaar.

De 'detente' en de gevolgen daarvan voor het conflict

De detente – het proces van ontdooiende betrekkingen tussen de twee machtsblokken dat begon aan het eind van de jaren zestig – overtuigde de Egyptische leiders ervan dat diplomatieke inspanningen kansloos waren en dat het voor redding niet meer op de twee supermachten kon rekenen, zeker niet na de tweede top van de leiders van de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie in Washington in juli 1973. Het debat in de Veiligheidsraad over het Midden-Oosten dat rond dezelfde tijd werd gehouden en dat eindigde met een Amerikaanse veto (waarop Israël had gehoopt), was de laatste klap.

In mei 1973 was de Amerikaanse inschatting dat ondanks de geringe waarschijnlijkheid van een Egyptisch militair initiatief, het risico daarop nu groter was dan in het verleden. Het was logisch om te denken dat militair optreden het conflict uit de impasse zou halen. De meeste andere opties werden uitgesloten. Sadat mocht op de komende top niets verwachten van Brezjnev en Brezjnev zou de detente niet omwille van Egypte in gevaar brengen. Alleen militaire actie kon ervoor zorgen dat de supermachten het conflict serieus namen.

In juni 1973 oordeelde een Europese inlichtingendienst dat gezien het feit dat geen van de diplomatieke initiatieven van Egypte resultaat had geboekt

en ook de resultaten in de VN teleurstellend waren, rekening gehouden moest worden met de mogelijkheid dat Sadat ten oorlog trok.

In juni 1973 rapporteerde een betrouwbare bron dat als de top tussen Nixon en Brezjnev niet tot veranderingen in het Midden-Oosten leidde, de Egyptenaren zouden proberen de Mitlapas over te nemen.

In juli 1973 werd een analyse over de betekenis van de detente voor Egypte voorbereid door Ismail Fahmi, de toenmalige minister van Toerisme, die meteen na de oorlog (in november 1973) werd benoemd tot minister van Buitenlandse Zaken. Zijn conclusies waren dat Egypte geen redding mocht verwachten van de supermachten; de Sovjet-Unie ‘kon en wilde geen oplossing’ bewerkstelligen en de Verenigde Staten ‘konden wel, maar wilden niet’. Egypte moest streven naar het bereiken van een toestand van ‘autarkie’ (onafhankelijkheid), de steun inroepen van Arabische en niet-gebonden landen en vertrouwen op eigen politieke en militaire kracht.

In augustus 1973 stond in een rapport over de publieke stemming onder andere dat de bezorgdheid en spanning onder Egyptische burgers onlangs was toegenomen door gevoelens van wanhoop en pessimisme over de oplossing van het conflict en door angst voor de toekomst van het land, en dat vooral na recente mondiale ontwikkelingen en hun negatieve gevolgen (dit hield verband met de top en de gesprekken in de Veiligheidsraad).

In september 1973 rapporteerde een bron dat de beslissing was gevallen om het Suezkanaal over te steken en de oeververbindingen te bezetten in een poging een diplomatieke regeling te bereiken.

Early warnings. Mogelijke datums voor het begin van de oorlog

Uit de zee van inlichtingenmateriaal over een mogelijke datum van de verwachte oorlog, stelde de Mossad zeventig berichten met een duidelijke waarschuwing samen die allemaal afkomstig waren van belangrijke en hoog aangeslagen bronnen. Ze waren allemaal gebaseerd op humint-bronnen of op rapporten van inlichtingendiensten van bevriende landen en gaven in tegenstelling tot wat was op te maken uit de artikelen in de Israëlische media onomstotelijk aan dat de waarschuwingen voor een oorlog niet waren gebaseerd op een enkele bron, namelijk Ashraf Marwan. De uitvoering van het besluit om oorlog te voeren was afhankelijk van de Egyptische

paraatheid, die niet voor het midden van 1973 werd bereikt. De wens en de intentie om oorlog te voeren waren natuurlijk al eerder aanwezig, maar de bronnen van de Mossad gaven duidelijk aan dat de verwezenlijking van deze intenties nog ver weg of zelfs ondoenlijk was, omdat de Egyptenaren zich nog in de voorbereidingsfase bevonden en zich nog niet klaar achtten voor een oorlog.

Sadat had bijvoorbeeld bepaald dat 1971 het ‘jaar van de beslissing’ was, maar volgens een rapport uit november 1971 had hij de Sovjets een maand eerder geïnformeerd dat hij nog steeds belangrijke soorten munitie miste zonder welke hij geen oorlog kon beginnen. Die munitie begon pas in 1972 Egypte binnen te komen. Een andere voorbeeld: in november 1972 deelde de Egyptische minister van Defensie de Syriërs mee dat Egypte in januari 1973 ten oorlog wilde trekken. De Syriërs reageerden daarop dat zij niet voor april 1973 klaar zouden zijn.

Volgens onze bronnen werd er in de zomer van 1972 gesproken over drie datums als het moment om de oorlog te beginnen: a) eind 1972 tot begin 1973, b) tussen eind april en begin juni 1973 en c) september-oktober 1973. Het fundamentele verschil tussen deze drie datums waarvoor werd gewaarschuwd was:

> Voor de eerste datum gold dat planning en voorbereidingen nog niet voltooid waren en er waren geen rapporten over daadwerkelijke voorbereidingen.
>
> Met betrekking tot de tweede datum van april-juni waren planning en voorbereidingen al grotendeel voltooid, maar er waren erg weinig rapporten over daadwerkelijke voorbereidingen. Egypte en Syrië hadden nog niet alle bestaande leemtes opgevuld (bijvoorbeeld diepte, elektronische oorlogvoering en luchtdoelraketten). Daarnaast probeerde de Sovjet-Unie de deadline op te schuiven door Sadat te beloven dat als de aanstaande top (in Washington in juli 1973) geen resultaten opleverde, de Russen Egypte de offensieve wapens zouden leveren die nodig waren voor aanvallen diep in vijandig gebied.
>
> De derde datum, september-oktober, leek een directe voortzetting van de tweede, uitgestelde datum te zijn. De planning bevond zich aan beide fronten in wezen in dezelfde fase als wat ons was gerapporteerd over april-juni en de bewapening was nu compleet. Een ongekende

> hoeveelheid rapporten over voorbereidingen bereikte ons toen deze datum dichterbij kwam.

Sommige Mossadbronnen waren ook van mening dat Sadat geen oorlog zou beginnen. Deze meningen waren gebaseerd op de aanname dat net zoals Sadat zich in het verleden niet had gehouden aan de belofte om ten oorlog te trekken, datzelfde ook nu weer zou gebeuren. Dergelijke meningen werden nog half september 1973 geventileerd. Maar na Rosj Hasjana, tijdens de laatste tien dagen voor het uitbreken van de oorlog, rapporteerden bronnen alleen maar de intentie om oorlog te voeren, zonder enige terughoudendheid.

Datum A: eind 1972 tot begin 1973

Tot de motiveringen voor dit mogelijke tijdstip behoorden:

> Het begin van het academisch jaar op de universiteiten was vastgesteld op 31 oktober, wat een bijzonder beladen tijd was als het ging om binnenlandse druk.
> Het zou voorafgaand aan de Amerikaanse verkiezingen druk uitoefenen op de Verenigde Staten.
> Het zou ook de komende discussies in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties onder druk zetten.

Opgemerkt moet worden dat de rapporten die binnenkwamen over deze mogelijke datum afkomstig waren van veel bronnen.

Vanuit militair oogpunt gezien zou een oorlog beginnen op deze datum een zware belasting zijn geweest. Er waren nog niet voldoende offensieve wapens. Syrië zou die pas eind 1972 gaan ontvangen en sommige zouden pas in het eerste kwartaal van 1973 arriveren. Syrië vroeg om de datum uit te stellen tot april 1973. (De volgende onderdelen waren nog niet volledig geleverd: MiG-21’s, Sukhoi-20’s, SA-6, ZSU-23, SA-3 en verbeterde SA-7-raketten en luchtdoelsystemen, een Luna-artillerieraketsysteem, luchtdoelraketten en Mirage- en Lightning-straaljagers).

Er waren geen rapporten van gedetailleerde operationele plannen of praktische voorbereidingen voor deze datum en evenmin voor de datums

erna.

Datum B: eind april tot begin juni 1973

Redenen voor deze mogelijke datums waren bijvoorbeeld:

> Het bezoek van Hafez Ismail aan de Verenigde Staten was mislukt en dus mochten van de topontmoeting in juli geen wonderen worden verwacht, tenzij er een militaire actie werd gelanceerd.
> Sadat zou de macht niet in handen kunnen houden als hij geen militaire actie uitvoerde. Een nederlaag zou de voorkeur verdienen boven de huidige patstelling.
> Het zou de supermachten voorafgaand aan de top onder druk zetten en de discussie in de Veiligheidsraad kunnen beïnvloeden.
> De militaire voorbereidingen waren voltooid.

In tegenstelling tot de eerdere waarschuwing rapporteerden onze bronnen deze keer concrete plannen voor de aanval en – tot op zekere hoogte gedetailleerde – aanwijzingen van bewijs op de grond. Er kwamen bijvoorbeeld rapporten binnen dat sommige eenheden dichter bij de frontlinies werden gebracht en dat transportbataljons werden gemobiliseerd, dat de brigade naar voren werd verplaatst en dat vanuit Libië een squadron Mirages in Egypte was aangekomen. Er was ook een rapport over een plan om de oorlog te beginnen met een artilleriebarrage langs de hele lengte van het Suezkanaal, diepe aanvallen op het Israëlische kerngebied (op Israëlische havens) en de aanleg van tien bruggen over het kanaal. Er werd ook gerapporteerd dat een gedetailleerd Syrisch operatieplan was voltooid.

Voor wat betreft het opschorten van de datum zijn de volgende redenen gegeven:

> Er was Sovjetdruk om de datum voor het beginnen van de oorlog op te schorten met de belofte dat de Sovjet-Unie offensieve wapens zou leveren als de top niet voor enige verandering zorgde. Er was sterke druk op Assad om de aanval uit te stellen tijdens zijn bezoek aan de Sovjet-Unie van eind april 1973.

> Betrouwbare bronnen rapporteerden ook dat het Egyptische leger nog steeds offensieve capaciteit miste en dat de krijgsmacht niet klaar was.

Het eerste rapport (zonder details) over de Egyptische beslissing om de aanval uit te stellen kwam in mei 1973 binnen. De redenen die hiervoor werden gegeven waren onder andere de noodzaak om de voorbereidingen te voltooien en nieuwe wapens uit de Sovjet-Unie te krijgen, en daarbij kwam het Syrische verzoek tot uitstel om dezelfde redenen. Tegelijkertijd werd een rapport ontvangen van een andere bron waarin werd aangegeven dat de tekenen van een dreigende oorlog waren verdwenen.

Afzonderlijke waarschuwingen over juli-augustus 1973

Eén bron rapporteerde over een plan om gelijktijdig op 15 juli 1973 het vuur te openen aan het Egyptische en Syrische front. Daaraan voorafgaand zou op 3 juli een uitgebreide legeroefening worden gehouden.

Een andere bron rapporteerde over de mogelijkheid dat de oorlog zou beginnen tussen 10 en 15 augustus met de toevoeging dat 23 juni, de Egyptische Dag van de Revolutie, ook werd genoemd.

Datum C: september-oktober 1973

Datum C, september-oktober 1973, was de directe voortzetting van Datum B – eind april tot begin juni 1973 – maar op Datum C was de bewapening voltooid en dat was de voorwaarde geweest voor Egyptes gereedheid voor de oorlog. In de aanloop naar die datum kwam een ongekende hoeveelheid rapporten binnen met beschrijvingen van alle voorbereidingen. Van half juli 1973 tot 6 oktober, de datum waarop de oorlog uitbrak, kwam de Mossad met 23 ondubbelzinnige waarschuwingen van zijn betrouwbaarste bronnen, met inbegrip van de gedetailleerde oorlogsplannen van Egypte en Syrië. Er moet nogmaals worden opgemerkt dat alle waarschuwingen die tussen 8 september en 5 oktober 1973 binnenkwamen, vijftien in getal, afkomstig waren van verschillende bronnen. Niet één daarvan was van Ashraf Marwan.

De waarschuwing die Marwan aan de vooravond van de oorlog naar Israël stuurde, heeft veel onderzoekers en journalisten beziggehouden en die hebben tienduizenden woorden over het onderwerp geschreven. Sommigen van hen hebben echt geprobeerd de waarheid over de ‘mislukking’ boven tafel te krijgen. Anderen waren op zoek naar steun voor denkbeeldige en zelfs misleidende verklaringen.

Hier volgt een korte samenvatting van de gang van zaken:

> Op 5 oktober begon om 22.30 uur een ontmoeting tussen de bron, het hoofd van de Mossad en de normale contactpersoon van de bron. Na de ontmoeting belde de Mossaddirecteur zijn bureauchef en gaf hem een rapport in code dat de bureauchef ontcijferde.
> De bureauchef gaf de boodschap vervolgens om 02.45 uur per telefoon door aan de militaire secretaris van de premier, brigadegeneraal Israel Lior, om 02.55 uur aan het hoofd Militaire Inlichtingen, generaal-majoor Eli Zeira en om 03.10 uur aan de militaire secretaris van de minister van Defensie, brigadegeneraal Yehoshua Raviv.

De waarschuwing omvatte het volgende:

> Volgens het plan gaan de Egyptenaren tegen de avond aanvallen. [Zij] weten dat vandaag een speciale feestdag is [Jom Kipoer] en denken dat ze ons voor het donker kunnen overvallen.
> De aanval zal plaatsvinden volgens het plan dat wij al kennen.
> Volgens de mening [van de bron] kan Sadat de aanval niet uitstellen als gevolg van toezeggingen die hij aan andere Arabische staatshoofden heeft gedaan, waarvan hij elk detail verborgen wil houden.
> De bron schat in dat ondanks Sadats aarzelingen de kans op een aanval 99,9 procent is.
> Naar hun [de Egyptenaren] mening zullen ze winnen, dus maken ze zich grote zorgen over elke vroege onthulling die tot interventie van buiten zou kunnen leiden, wat sommige partners zou kunnen afschrikken die dan misschien gaan heroverwegen of de aanval al dan niet de moeite waard is.
> De Russen zullen niet deelnemen aan de aanval.

Op zaterdag 6 oktober kwamen om 9.50 uur aanvullende rapporten van Marwan binnen, na zijn waarschuwing van de vorige avond. Het

belangwekkendste van alles was dat Sadat op 25 september had besloten de oorlog te beginnen op 6 oktober, maar dat hij die beslissing met niemand had gedeeld. Op 29 september riep Sadat de Nationale Veiligheidsraad bijeen en bracht de leden op de hoogte van zijn beslissing om in de nabije toekomst de wapenstilstand te schenden. Hij legde uit dat het uit politiek oogpunt nu het geschiktste tijdstip was. Op 30 september riep Sadat de Opperste Oorlogsraad bijeen en gaf de leden een vergelijkbare boodschap, weer zonder de exacte datum te vermelden. Op 2 oktober, net vier dagen voor de datum die was vastgesteld voor het begin van de oorlog, gaf Sadat de datum van 6 oktober aan zijn minister van Oorlog, Ahmed Ismail en droeg hem op de vertegenwoordigers van de Syrische generale staf in Caïro op de hoogte te brengen en de volgende dag naar Damascus te vliegen voor verdere coördinatie.

Sadats doelen en zijn algemene plan voor de oorlog

Vanaf het moment dat hij in 1970 aan de macht kwam, was en bleef het Sadats strategische doel om het conflict los te weken uit de stagnatie door middel van een militaire operatie die zou leiden tot een diplomatiek proces. De gedetailleerde oorlogsplannen werden uitgewerkt en voltooid tegen het eind van 1973, waarna een symmetrie tussen de algemene methoden in de Egyptische en Syrische oorlogsplannen ontstond. Ze waren allebei van plan te beginnen met luchtaanvallen en artilleriebarrages. Dit zou worden gevolgd door de penetraties van infanteriedivisies (vijf Egyptische en drie Syrische) om een bruggenhoofd te vestigen (10-15 km in de Sinaï en 6-8 km op de Golanhoogten). Ervan uitgaande dat de consolidatie van de bruggenhoofden succesvol was afgerond, zouden de gepantserde divisies erdoorheen oprukken, in het Egyptische geval naar de Mitla- en Gidpas. De oorlogsplannen maakten zonder een exact tijdschema aan te geven melding van twee fasen tussen de eerste en tweede fase. Aan de vooravond van de oorlog stond in het volledige rapport van de vergadering dat werd ontvangen in de ochtend van 6 oktober vermeld dat de eerste was bedoeld om een strook van tien kilometer ten oosten van het Suezkanaal te veroveren en over de opmars oostwaarts door de Sinaï zou een besluit worden genomen op basis van de resultaten van de eerste fase; er was dus een soort onderbreking tussen de twee fasen ingevoegd.

Militaire opbouw en gevulde leemtes in voorbereiding op de oorlog

In 1972 en 1973 leverde de Mossad honderden inlichtingenrapporten van zijn beste bronnen over de bewapening van Egypte en Syrië en over het opvullen van de leemtes wat werd omschreven als een voorwaarde om ten oorlog te trekken. Deze rapporten kwamen van humint-bronnen (agenten) en bevriende inlichtingendiensten. De meeste bestonden uit authentieke originele documenten. Hieronder staan enkele resultaten uit de overvloed aan inlichtingenmateriaal:

De Egyptische plannenmakers hadden het over twee niveaus van bestaande leemtes. Het eerste zat in de capaciteit van het Egyptische leger op het gebied van verdediging. Op dit terrein waren de Russen meer dan bereid de Egyptenaren te hulp te schieten. Het tweede niveau behelsde het noodzakelijke opvullen van de leemtes, zodat het vermogen beschikbaar werd om de oogmerken van de oorlog te bereiken. Hierbij was de Sovjet-Unie nogal star in de benadering. Sadat had 1971 aangemerkt als het ‘jaar van beslissing’. De bevelhebbers van het Egyptische leger geloofden niet dat het leger er klaar voor was om dat jaar al oorlog te voeren, omdat het een aantal belangrijke wapensystemen miste: wapens om Israël te weerhouden een aanval diep in Egypte uit te voeren; elektronische oorlogsuitrusting (de Egyptenaren beseften dat Israël op dat vlak jaren op hen voorlag); gemotoriseerde luchtdoelsystemen die dekking zouden verlenen aan de aanvallende Egyptische troepen; bruggen en moderne tanks.

In december 1971 werd een wapenleveringsverdrag getekend tussen Egypte en de Sovjet-Unie. In de loop van 1972 trad vertraging op in de uitvoering ervan. Bovendien voerden de Egyptische plannenmakers aan dat wapentypes die in het verdrag waren opgenomen alleen een antwoord boden op het ‘eerste niveau’ van leemtes, die van de defensieve capaciteiten van Egypte. Sadat bleef met de steun van zijn legerbevelhebbers extra onderdelen aan de Sovjet-Unie vragen en ook in grotere hoeveelheden. Toen het tot Sadat doordrong dat de Sovjet-Unie niet met de verwachte snelheid op zijn vragen reageerde, maakte hij een eind aan de militaire aanwezigheid van de Sovjet-Unie in Egypte. De Sovjets bleven alleen

wapens leveren volgens de getekende verdragen. Op dit punt besloten ze echter de beëindiging van hun militaire aanwezigheid in Egypte in evenwicht te brengen met een intensievere militaire aanwezigheid in Syrië, en de manier om dat te doen bestond uit een liberalere wapenpolitiek tegenover de Syriërs. Na de verbetering in de betrekkingen tussen Egypte en de Sovjet-Unie in begin 1973 werd in februari een nieuwe wapenovereenkomst getekend toen de Egyptische minister van Oorlog een bezoek bracht aan Moskou. Deze overeenkomst omvatte de levering van veel amfibisch materiaal, pantserinfanterievoertuigen uitgerust met Sagger-antitankraketten, extra bruggen, Volga-luchtdoelraketten, nog een bataljon SA-6-raketten en achttien vliegtuigen voor elektronische oorlogvoering die te leen werden gegeven. De reden voor de extra bruggen, materiaal om de oversteek te maken en gemotoriseerde luchtdoelvoertuigen had waarschijnlijk te maken met wijzigingen die de Egyptenaren in het oorlogsplan hadden aangebracht, namelijk de toename van de overstekende troepen in de eerste fase van de oorlog van drie naar vijf divisies. De uitrusting en wapensystemen die in de overeenkomst waren opgenomen werden met ongekende snelheid geleverd en het grootste deel ervan bereikte Egypte in april-mei 1973. In mei of juni 1973 leverden de Sovjets Egypte ook Scud-grond-grondraketten.

Twee extra inzichten om het hele plaatje te helpen begrijpen: de eerste is dat Sadat er bij de Sovjets op aandrong om de aanvoer van offensieve wapens uit te breiden, maar dat de Russen zich aan het voorbereiden waren voor de tweede topontmoeting in juli 1973 in Washington. Men zou terecht mogen aannemen dat de Russen voorafgaand aan de top een beperking instelden op de soorten wapensystemen die ze aan Egypte leverden, en daarvan zijn inderdaad bewijzen te vinden in het inlichtingenmateriaal van de Mossad. Volgens één bron kreeg Sadat tijdens een ontmoeting tussen hem en Brezjnev uitdrukkelijk te horen dat Brezjnev Egypte alleen de offensieve wapens zou leveren die het nodig had als de top geen bevredigende diplomatieke resultaten opleverde met betrekking tot het Egyptisch-Israëlische conflict. De top eindigde inderdaad in een mislukking als het om dit onderwerp ging. Maar desondanks lijkt het erop dat de Sovjets uiteindelijk toch niet voldeden aan alle Egyptische wensen. Bewijs daarvoor is Sadats overeenkomsten met Libië, dat Egypte zou bijstaan met twee squadrons Mirages, met Saoedi-Arabië en Koeweit, die squadrons Lightning-jagers zouden leveren en met Irak, dat voor een Hunter-squadron

zou zorgen. Ook op het terrein van elektronische oorlogvoering waren de Egyptenaren niet tevreden met wat de Sovjets hun leverden en in maart 1973 kochten ze elektronische oorlogsapparatuur van Franse en Britse bedrijven. En al in midden 1972 kochten de Egyptenaren waterpompen van Britse en Duitse bedrijven om bressen te slaan in de wallen aan de overkant van het kanaal.

Het tweede inzicht heeft te maken met de oorlogsdatums. Bij het doorlezen van de enorme hoeveelheid inlichtingenmateriaal over de Egyptisch-Russische onderhandelingen op het gebied van wapenleveranties, het tekenen van contracten, de leverdatums en zo meer, wordt duidelijk waarom de eerste datum die werd vastgesteld voor het begin van de oorlog – eind 1972 tot begin 1973 – werd uitgesteld tot eind april-begin juni 1973 en waarom deze datum vervolgens werd uitgesteld tot de derde en laatste datum. De maanden tussen juni en oktober 1973 waren voor Egypte essentieel omdat toen de ontbrekende wapensystemen werden ontvangen en ingepast konden worden voor het begin van de oorlog.

Strategische aspecten van de voorbereidingen voor oorlog

Begin mei 1973 rapporteerde een Mossadbron dat Sadat op het punt stond onderhandelingen af te ronden met olieproducerende Arabische staten om meteen na het uitbreken van de oorlog te stoppen met olieleveranties aan westerse landen.

Rond het midden van 1973 bracht de Mossad rapport uit over een Egyptische beslissing om bij het uitbreken van de vijandelijkheden de Bab el Mandeb (de zeestraat tussen de Rode Zee en de Indische Oceaan) meteen af te sluiten en commando’s af te zetten bij de toegang tot de Golf van Eilat.

Tegen het eind van 1972 meldde de Mossad een Syrisch verzoek om samenwerking met Jordanië waarbij aan de laatste werd gevraagd te zorgen voor de beveiliging van de zuidelijke flank van het Syrische front om te voorkomen dat het idf Jordanië binnentrok om het zuidelijke front te bereiken. Toen de oorlog naderbij kwam, bevestigden inlichtingen dat koning Hoessein inderdaad had ingestemd met het Syrische verzoek.

Conclusie

In de loop van de 43 jaar die sinds de Jom Kipoeroorlog zijn verstreken laten autoriteiten van uiteenlopende aard van tijd tot tijd van zich horen – en dat vooral in de media – die het als hun plicht zien Militaire Inlichtingen te verlossen van het torsen van de volledige verantwoordelijkheid voor de enorme blunder door iets van die last over te dragen aan de Mossad. Elk jaar bij het naderen van de verjaardag van de uitbraak van de oorlog op 6 oktober begint het ruisniveau dat uit de media afkomstig is toe te nemen. Van tijd tot tijd worden documenten en rapporten gepubliceerd die verband houden met de oorlog en de commissie-Agranat en die zijn gebaseerd op arbitraire regels ontleend aan wetten die gaan over de publicatie van geheime informatie. Elk van deze episodes rijt alle wonden van het trauma van de Jon Kipoeroorlog weer open. Bedacht moet worden dat de commissie-Agranat alleen maar de eerste drie dagen van de oorlog onderzocht. De vraag moet worden gesteld hoeveel tientallen jaren we nog met dit ritueel van zelfkastijding door moeten gaan. Antwoorden als ‘het publiek heeft het recht om te weten’, ‘de verplichting om te onderzoeken wordt groter’, ‘we moeten tot de wortel van het probleem doordringen’ en dergelijke verhullen vaak de belangen en motieven van de verschillende partijen.

Ondanks mijn intensieve betrokkenheid bij de commissie-Agranat, waarover ik aan het begin van dit hoofdstuk schreef, stond ik onverschillig tegenover het onderwerp als de media het in de veertig jaar tussen 1973 en 2013 weer eens op de agenda plaatsten. Midden 2013 begon een zeer bekende journalist na toestemming om een extra gedeelte van het rapport van de commissie-Agranat te publiceren (dat tot dan toe geheim was geweest) met een felle aanval in drie lange krantenartikelen waarin op een vergezochte manier werd vastgesteld dat de toenmalige Mossaddirecteur Zvi Zamir schuldig was aan de fouten die in de Jom Kipoeroorlog waren gemaakt. Dit maakte een eind aan mijn onverschilligheid en dwong me om de Mossad en zijn directeur tijdens de oorlog in het openbaar te verdedigen.

Ik ben niet de bedenker van de basisregel dat wanneer de informatie goed is een beoordeling niet nodig is. Vanwege mijn persoonlijke bekendheid met elk detail van de informatie die de Mossad doorgaf aan MI, wil ik echter wel beweren dat als er een historisch voorbeeld is dat bewijst hoe waar deze stelling is, het de Jom Kipoeroorlog is.

De overvloed aan inlichtingenmateriaal dat duidelijk aangaf wat de bedoelingen en mogelijkheden van Egypte en Syrië waren (de voorbeelden zijn hier aangegeven) werpt een compleet andere licht op het totale vertrouwen op de waarschuwing die aan de vooravond van de oorlog werd gegeven. Deze informatie werd al vanaf het eind van de Uitputtingsoorlog systematisch door de Mossad aan MI doorgegeven en dus moet bij alle verklaringen over het 'concept' naar MI worden gekeken en niet naar andere instituten. Het 'concept' is de naam die de onderzoekscommissie onder leiding van opperrechter Agranat aan een theorie gaf die in het begin van de jaren zeventig werd ontwikkeld en geformuleerd door MI. Volgens het 'concept' zal Egypte geen oorlog tegen Israël beginnen tenzij het de beschikking had gekregen over bepaalde wapens – laagvliegende bommenwerpers en/of ballistische grond-grondraketten voor de lange afstand – waardoor er sprake zou zijn van een strategisch evenwicht met Israël. En Syrië zal niet zonder Egypte aan een oorlog beginnen. Het 'concept' leidde bij MI tot het oordeel dat de Arabische militaire activiteiten in de dagen vlak voor het uitbreken van de oorlog in 1973 niet noodzakelijk wezen op een intentie om een oorlog te beginnen, ook al waren er tal van tekenen die op het tegendeel wezen.

Begin 2016 merkte ik tot mijn verrassing dat mijn opvattingen steun kregen uit een onverwachte hoek. Dr. Hagai Tsoref[21] is de directeur van het State Documents and Commemoration Department van de Israel State Archives, die een herdenkingsboek redigeerde voor Golda Meir, die de premier van Israël was tijdens de oorlog. Tsoref had in het staatsarchief toegang tot de documenten over het gedrag van het bureau van de premier tijdens de oorlog en in het bijzonder tot de agenda's van het bureau en de kabinetsvergaderingen, en dat is een duidelijk voordeel. Tsoref had ook toegang tot de volledige verslagen van de commissie-Agranat (voordat ze werden gepubliceerd). De meerderheid van degenen die zich hebben beziggehouden met het Jom Kipoeroorlog – geschiedkundigen, journalisten en andere onderzoekers – hadden geen toegang tot zelfs maar een gedeelte van de overdaad aan oorspronkelijke bronnen waarover Tsoref beschikte. Ik wil nogmaals aangeven dat de commissie-Agranat alleen de eerste drie dagen van de oorlog onderzocht. Dus zelfs als iemand toegang had tot alle verslagen van de commissie, dan nog zou hij of zij bij lange na niet in de buurt komen van de overdaad aan oorspronkelijk materiaal waartoe Tsoref toegang had en dat de periode besloeg van 3 oktober tot 31 oktober 1973,

de datum waarop wapenstilstand de facto van kracht werd en de diplomatieke strijd begon.

Dr. Tsoref verdeelde zijn onderzoek in drie periodes:

> 3-6 oktober 1973: de dagen voor het uitbreken van de oorlog en de eerste uren van de oorlog.
> 10-14 oktober 1973: het eind van fase van standhouden en de fase van het begin van de aanval.
> 18-31 oktober 1973: het eind van de oorlog en de overgang naar diplomatieke activiteiten.

De kern van Tsorefs onderzoek gaat over de raakvlakken tussen het hoofd van de Mossad, Zvi Zamir, en de Israëlische politieke en militaire leiders. Hij beschrijft de dynamiek die zich in de loop van de tijd tussen de hoofdrolspelers ontwikkelde en daaruit komt naar voren dat de Mossaddirecteur, wiens status voor het uitbreken van de oorlog betrekkelijk laag was, vanaf 10 oktober de inlichtingenadviseur van de premier werd.

Tsorefs eerste oordeel behelst: ‘Er is veel gezegd over de rol van de Mossad en zijn directeur in de periode vlak voor de oorlog en over Zamirs waarschuwing voor het uitbreken van de oorlog die hij op 6 oktober 1973 ontving van Ashraf Marwan. Maar de belangrijke rol van het hoofd van de Mossad tijdens de oorlog blijft bijna volledig onbekend.’

De status van de Mossad en zijn directeur werd ondermijnd toen de oorlogswaarschuwing in april-mei 1973, die ik in dit hoofdstuk ‘Datum B’ heb genoemd, niet juist bleek. Volgens Tsoref: ‘Tijdens de oorlog en met het verstrijken van de dagen werd de positie van de Mossad en zijn directeur steeds sterker. Dit proces werd waarschijnlijk beïnvloed door het falen van Militaire Inlichtingen onder leiding van Eli Zeira om het uitbreken van de oorlog te voorspellen. Dit is de manier waarop de Mossaddirecteur de voornaamste adviseur van premier Golda Meir werd als het om inlichtingen ging, en dat vooral tijdens de laatste fasen van de oorlog. Zonder hem werd geen beslissend strategisch besluit genomen. Zamir was bijna dagelijks aanwezig in het kantoor van de premier en nam deel aan veel van de beraadslagingen die daar werden gehouden.’

Volgens Tsoref speelde de Mossad onder leiding van Zamir de hele oorlog een belangrijke rol op een aantal terreinen:

> Zamir ontmoette Marwan nog twee keer tijdens deze periode, en de informatie die hij na die ontmoetingen mee terugbracht, speelde een belangrijke rol bij de richting die de regering diplomatiek koos tegenover de Amerikanen en de Egyptenaren.
> Vanaf het begin van de oorlog waarschuwde Zamir dat het idf niet volledig had begrepen welke verandering de Egyptenaren vlak voor het begin aan het oorlogsplan hadden aangebracht, wat tot gevolg had dat de plannenmakers van het idf passend op deze veranderingen begonnen te reageren. Deze verandering had te maken met het doel van de oorlog, dat aanvankelijk ambitieus was, en de oversteek van het kanaal en een snelle opmars naar de Mitlapas omvatte. Aan de vooravond van de oorlog werd het doel aangepast naar een doorbraak over het Suezkanaal en het veroveren van een smalle strook van tien kilometer aan de oostzijde.
> De inlichtingen die Zamir aan de leiding doorgaf, redden Israël van belangrijke militaire bedreigingen.

Dit laatste punt heeft betrekking op Zamirs advies over tegenaanvallen en de oversteek van het kanaal. Al op de avond van 7 oktober waarschuwde Zamir tijdens een vergadering in het kantoor van Golda tegen het beginnen van een tegenaanval de volgende dag, 8 oktober, aan het zuidelijk front. Zamir zou gezegd hebben: ‘De Egyptenaren zitten op precies zo’n aanval van ons te wachten.’[22] Het idf speelde de Egyptenaren inderdaad in de kaart en bij de tegenaanval op de 8e van de maand werden veel verliezen geleden, gingen veel tanks verloren bij een aanval op infanterietroepen (die waren uitgerust met Sagger-raketten) en werd de positie van het idf aan het front er niet beter op.

Op 12 oktober, de zevende dag van de oorlog, was het idf al vermoeid. Er vond een discussie plaats met het uitgebreide kabinet onder leiding van Golda Meir. Luitenant-generaal (res.) Haim Bar-Lev, die een paar dagen eerder was benoemd tot bevelhebber van het zuidelijke front, praatte het kabinet bij over de situatie aan het front en deed de krachtige aanbeveling niet te wachten op de Egyptische tegenaanval, maar ondanks alle risico’s de volgende dag, op de 13e van de maand, een aanval te lanceren over het Suezkanaal. De commandant van de luchtmacht, generaal-majoor Benny Peled, steunde Bar-Lev. Adjunct-stafchef Yisrael Tal maakte bezwaar tegen deze voorgestelde aanpak, stafchef Dado aarzelde en minister van Defensie

Dayan was ook niet overtuigd. Het was een groot dilemma. Op dat moment werd Zamir uit de vergadering geroepen omdat net dringende informatie was ontvangen. Toen hij terugkeerde naar de vergadering vertelde hij dat een betrouwbare bron had doorgegeven dat de Egyptenaren een van de volgende dagen gingen beginnen aan de tweede fase van hun aanval op de passen. Golda's reactie was: 'Nou, ik denk dat Zvika Zamir een punt achter onze discussie heeft gezet…'[23] Er werd besloten de tegenaanval van het idf af te blazen en het Egyptische leger ten oosten van het Kanaal op te wachten, waar het zou worden 'vermorzeld' bij zijn poging door te breken bij de passen. Daarna zou het idf vanuit een superieure positie een tegenaanval naar het westen van het Kanaal inzetten. Het Egyptische leger begon op 14 oktober inderdaad aan de tweede fase van zijn aanval en leed een zware nederlaag aan de oostzijde van het Kanaal waarbij tussen de 150 en 250 Egyptische tanks werden vernietigd. Op de 15e van de maand begon het idf het kanaal over te steken en tegen de 18e had het duidelijk een positie van superioriteit ingenomen toen het de westelijke oever van het Suezkanaal bereikte.

Het hoofd van de Mossad leverde ook een belangrijke bijdrage aan het formuleren van Israëls strategie tegenover de Egyptenaren en de Verenigde Staten. Zoals aangegeven ontmoette Zamir Marwan nog twee keer, op 19 en 29 oktober, en de inlichtingen die hij kreeg, en dan vooral de informatie dat de Egyptenaren en Syriërs geen belang stelden in een wapenstilstand en Israël mee wilden slepen in een uitputtingsoorlog ten westen van het Suezkanaal, beïnvloedde Golda's beslissing om naar de Verenigde Staten te reizen voor een ontmoeting met Kissinger en Nixon. De overeenstemming over een wapenstilstand die Kissinger en Aleksej Kosygin op 20 oktober in Moskou bereikten na Kosygins terugkeer van een geheim bezoek aan Caïro waarbij hij de Egyptenaren onder druk zette om in te stemmen met een wapenstilstand, vormde een obstakel, maar veranderde niets aan Golda's beslissing om naar de Verenigde Staten te gaan.

Tsoref vat zijn onderzoek als volgt samen:

> 'Slechts 27 dagen verstreken tussen 3 oktober en 30 oktober, maar als het gaat om de status van de Mossad en Zamir als zijn leider voelde het aan als lichtjaren. Op 3 oktober vond een cruciale discussie plaats over de mogelijkheid van het uitbreken van een oorlog en de directeur van de Mossad werd niet eens uitgenodigd om daaraan deel te nemen.

> Op 30 oktober was Zamir de belangrijkste persoon voor alles wat betrekking had op de beoordeling van inlichtingen in het kantoor van de premier. Deze vergadering leverde het duidelijkste bewijs van de zeer sterke positie van de Mossad in de ogen van Israëlische leiders en Zamirs belangrijke rol bij het voeren van de Jom Kipoeroorlog en de diplomatieke strijd die daarmee gepaard ging. Dit was zowel het gevolg van de informatie die hij de leiders verschafte als zijn beoordelingen die waren gebaseerd op zijn uitgebreide militaire ervaring.’[24]

Wijze woorden! Nog één gedachte ter afsluiting. Oorlogen worden gevoerd door mensen. Om die goed te kunnen analyseren is het niet voldoende om te weten ‘wie, wie is’ en ‘wie voor en wie tegen is’. Om echt tot de kern der dingen – beslissingen, acties en vergissingen – door te dringen moet men de historische, politieke, persoonlijke en zelfs egotistische achtergrond van elk van de spelers begrijpen die samen het ‘commandocentrum’ vormen. Geen van de veiligheidsexperts rond Ben-Gurion accepteerden zijn beslissing om het hoofd van de Mossad direct ondergeschikt te maken aan de premier! Jarenlang verafschuwden ministers van Defensie, directeuren-generaal van het ministerie van Defensie en de hoofden van Militaire Inlichtingen deze regeling. Een ander punt is dat de rang van een persoon werd afgemeten met behulp van een vreemd politiek instrument: had hij banden met Achdut HaAvoda (zoals Tabenkin en Yigal Allon) of met Mapai (zoals Ben-Gurion en zijn politieke kring)? Of was hij een veteraan van de Palmach of van een ander orgaan (de Hagana, het Britse leger, enzovoort)? Wie de achtergrond van de Jom Kipoeroorlog echt wil doorgronden, moet beseffen dat Dayan en Zamir een erg matige band hadden. Waarom? Omdat Zamir historisch gezien werd beschouwd als een goede vriend van Yigal Allon, Dayans grootste rivaal. Daarnaast had Dayan bezwaar tegen Zamirs benoeming tot hoofd van de Mossad, omdat hij de voorkeur gaf aan een andere kandidaat. Toen hij zijn functie aanvaardde, maakte Zamir Dayan duidelijk dat hij direct onder Golda zou werken, wat Dayan niet leuk vond. De verhouding was zo kil dat Zamir niet eens werd uitgenodigd voor vergaderingen met de minister van Defensie Dayan(!). Het hoofd Militaire Inlichtringen, generaal-majoor Eli Zeira, was een favoriet van Moshe Dayan en hij had hem uitverkoren om op een dag stafchef te worden. Golda, die geen militaire kennis en ervaring bezat, en niet meer dan een formele relatie

onderhield met Dayan, de held van de Zesdaagse Oorlog, was nauwelijks opgewassen tegen de ‘coalitie Dayan-Zeira’ en accepteerde hun beoordelingen en aanbevelingen bijna automatisch.

De Dayan-Zeiracoalitie negeerde de Mossad en zijn leiding, vooral na de waarschuwing van ‘Datum B’, eind april tot begin juni 1973, die niet uitkwam. Achteraf gezien lijdt het geen twijfel dat de fout bij hen lag, want zij begrepen niet dat de waarschuwing voor de Jom Kipoeroorlog een doorlopend gebeuren was dat een hechte basis had in de inlichtingen die binnenstroomden naast de zich ontvouwende waarschuwing. Vanaf het uitkijkpunt van een vlieg op de muur durf ik te zeggen dat Dayans totale bijdrage aan de Jom Kipoeroorlog, zeker vanuit inlichtingenoogpunt, negatief was.

De Eerste Golfoorlog, 16 januari 1991

‘Ik heb persoonlijk heel veel of eigenlijk te veel historische gebeurtenissen meegemaakt in mijn 75 jaar. Ik herinner me heel duidelijk het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in september 1939, toen ik pas twaalf jaar oud was. Ik heb de vreselijke tijd van de oorlog, de Holocaust, onze onafhankelijkheidsoorlog, het verlies van mijn geliefden en alle oorlogen van Israël daarna meebeleefd. Bij al die gebeurtenissen zat ik aan de passieve kant van de barricade, kon ik geen invloed uitoefenen op de loop van de gebeurtenissen… Ik wil in mijn eigen bewustzijn en misschien ook in het bewustzijn van enkele vrienden herinnerd worden als iemand die ook maar de kleinste bijdrage leverde aan de Eerste Golfoorlog en misschien ook aan de tweede.’

Dit werd geschreven – alleen nooit gepubliceerd – door de persoon die vanaf 1987 aan het hoofd stond van de Mossadafdeling die verantwoordelijk was voor het verzamelen van inlichtingen over en het verijdelen van pogingen tot het ontwikkelen van niet-conventionele wapens in Arabische landen. Het komt me voor dat iets dergelijks alleen geschreven kan worden door iemand van het Joodse volk die de Holocaust persoonlijk meemaakte en wiens leven als overlevende hem op een positie bracht waarop hij invloed kon uitoefenen op de ontwikkeling van een vergelijkbare dreiging, deze keer voor de Staat Israël, van de kant van een gestoorde en bloeddorstige dictator als Saddam Hoessein.

Irak deelt weliswaar geen gemeenschappelijke grens met Israël, maar werd wel beschouwd als een fanatieke vijand. Irak is het enige Arabische land dat in de Onafhankelijkheidsoorlog tegen Israël heeft gevochten en aan het eind van die oorlog geen wapenstilstandsverdrag heeft getekend. Dus vanuit internationaal juridisch oogpunt zijn Irak en Israël vanaf 1948 tot de dag van vandaag in een staat van oorlog geweest.

De revolutie van 1958 maakte in Irak een eind aan de monarchie en veranderde het in een militaire dictatuur die steunde op de soennitische minderheid in een land met een overwegend sjiitische bevolking. Generaal Abdul Karim Qassem vestigde de militaire dictatuur en veranderde de oriëntatie van Irak van prowesters naar een land dat zijn lot verbond aan de Sovjet-Unie en het oostelijke blok. Na vijf jaar aan de macht werd Qassem afgezet door een coup van zijn bondgenoot kolonel Abdel Salem Arif, die een rivaal was geworden. Arif kwam drie jaar later om het leven bij een helikopterongeluk en werd korte tijd vervangen door zijn zwakkere broer. Zijn broer werd vervolgens vervangen door een generaal die Ahmad Hassan al-Bakr heette en die in 1941 had deelgenomen aan de pronazistische opstand in Irak. Onder het bewind van al-Bakr maakte een jonge burger die Saddam Hoessein heette snel promotie tot vicevoorzitter van de Revolutionaire Commandoraad, het orgaan dat Irak in de praktijk bestuurde.

Sinds de vestiging van de monarchie in het Sykes-Picotverdrag van 1916 tijdens de Eerste Wereldoorlog was Irak een rijk en machtig land. Het heeft een groot oppervlak van ongeveer een half miljoen vierkante kilometer met een betrekkelijk kleine bevolking van ongeveer vijftien miljoen (in de jaren zeventig). Het heeft overvloedig water door de Eufraat en de Tigris, die vanuit het noorden – uit Syrië in het noordwesten en uit Turkije in het noorden – naar de Perzische Golf in het zuidoosten stromen. Irak is ook rijk aan energiebronnen in de vorm van olie en gas, heeft veel landbouwgrond en bezit met de Perzische Golf een opening naar de zee. De militaire dictatuur die het land vanaf 1958 bestuurde, bouwde met de hulp van de Sovjet-Unie een grote militaire macht op om een afschrikking te creëren tegen Iran en Turkije, om in het bergachtige noorden van het land de Koerden te onderdrukken, die altijd hebben gestreefd naar autonomie en onafhankelijkheid, en om een positie van strategische superioriteit binnen de Arabische wereld te ontwikkelen en Arabische coalities aan het oostelijk front tegen Israël te leiden.

Ook al lag Irak zonder gedeelde grenzen in Israëls ‘buitencirkel’, toch vormde het een grote bedreiging voor Israël en een kernelement van de veiligheidsdoctrine. Vanaf de stichting van de staat tot het uitbreken van de Arabische Lente behandelde Israël Irak als een constante bedreiging waarmee rekening moest worden gehouden en waarvoor een reactie voorbereid moet worden in geval van een militaire uitbarsting in het Midden-Oosten.

Vanaf het begin heeft Israël tegenover Irak een strategie gevolgd van indamming die bestond uit de volgende elementen:

> Strategische samenwerking met Iran die bestond uit zowel een inlichtingenaspect als een operationeel aspect met betrekking tot Irak en waaraan na de Khomeini-revolutie van 1979 natuurlijk een eind kwam.
>
> Strategische samenwerking met Turkije, die in de loop der jaren een wisselend verloop heeft gekend, maar die Israël over het algemeen de gelegenheid heeft geboden Irak vanaf de Turkse kant van de grens ‘te bekijken en aan te voelen’.
>
> Strategische inlichtingensamenwerking met de Koerden in Noord-Irak met inbegrip van de doorlopende aanwezigheid van militairen in het gebied, waarbij Iran dient als een territoriale achterhoede voor deze samenwerking.

Irak is altijd een bron van zorg geweest voor de Israëlische inlichtingengemeenschap, maar de plaats van het land op de prioriteitenlijst van de eei begon vanaf het begin van de jaren zeventig te veranderen.

In 1970 stierf de Egyptische president Gamal Abdel Nasser, waarna Anwar Sadat in zijn plaats werd benoemd. Vanaf de dag dat hij aan de macht kwam, beraamde Sadat de Jom Kipoeroorlog, die hij in oktober 1973 begon. In het spoor van de oorlog werden de zaadjes van vrede met Egypte gezaaid en die groeiden in 1979 uit tot een vredesverdrag. Na de oorlog nam Syrië de eerste plaats in bij de Israëlische eei, en dat ondanks het gegeven dat in de veertig jaar die sinds de Jom Kipoeroorlog zijn verstreken geen enkele kogel van Syrisch grondgebied op Israël is afgevuurd. Jordanië werd in deze periode niet beschouwd als een dreiging voor Israël (tenzij het een ander regime zou krijgen). In Saddam Hoesseins Irak bestond daarentegen de toenemende dreiging van strategische chemische,

biologische en nucleaire wapens in combinatie met ballistische raketten. De Israëlische luchtmacht bombardeerde op 7 juni 1981 de kernreactor in de buurt van Bagdad, waardoor die niet meer te gebruiken was. Precies een jaar later, op 6 juni 1982 begon de Libanonoorlog, waarna het idf vele jaren aanwezig zou blijven in Libanon. In dezelfde periode voerde Irak acht jaar lang oorlog tegen Iran, terwijl het tegelijk bleef proberen zijn strategische capaciteit te ontwikkelen.

Tussen het eind van de Jom Kipoeroorlog in 1973 en de Arabische Lente begin 2011 was Syrië de eerste prioriteit van Israëls eei. Dit feit had vergaande gevolgen voor de inspanningen van de Israëlische inlichtingengemeenschap, de toewijzing van financiële middelen, de inzet van mensen en ontwikkelingen op het terrein van wapens en technologie. Deze prioritering was een beslissing van MI in de rol van ‘nationale beoordelaar’ en werd sceptisch benaderd door de Mossad, vooral met het oog op de toenemende Iraakse dreiging, die ondanks de Irak-Iranoorlog niet minder was geworden. De twijfels van de Mossad hielden verband met het feit dat het de Mossad was die leiding had gegeven aan het verzamelen van inlichtingen over de Iraakse strategische capaciteiten en aan het tegenwerken daarvan. Daardoor ontstond een geschil tussen MI en de Mossad over de volgorde van prioriteiten tegenover de bedreigingen waarmee Israël te maken had. In 1987 plaatste Militaire Inlichtingen Syrië bijvoorbeeld op de eerste plaats van de eei en Irak op de derde, terwijl de Mossad de Iraakse dreiging, met het oog op alles wat verband hield het verzamelen van inlichtingen en preventie-inspanningen, op de eerste plaats zette.

Voor het analyseren van de historische achtergrond van de uiteenlopende dreigingsanalyses van MI en de Mossad op dat moment moeten we terugkeren naar de Jom Kipoeroorlog. Dit was de eerste oorlog sinds de stichting van de Staat Israël die eindigde met het instellen van een onderzoekscommissie van de overheid die onderzoek deed naar de alarmsignalen uit informaties en andere aspecten van de oorlog die betrekking hadden op inlichtingen. Met andere woorden… je moet boeten voor je fouten, en het hoofd Militaire Inlichtingen, generaal-majoor Eli Zeira, boette inderdaad voor zijn falen en werd uit zijn functie ontslagen. Zijn ontslag en dat van de stafchef van het idf, luitenant-generaal David Elazar, was een traumatische gebeurtenis voor het idf en de staat. Mijn subjectieve mening, gebaseerd op mijn lange werkrelatie met Militaire

Inlichtingen, is dat dit trauma een psychologisch effect had op de MI-hoofden die na 1973 die post bekleedden en dat de besluiten van de commissie-Agranat voor hen een soort zwaard van Damocles werden. Meer dan eens kreeg ik het gevoel dat het ene of andere MI-hoofd bezig was alsof hij daar tegen zijn zin zat en de dagen aftelde tot het eind van zijn ambtstermijn. Deze mentale toestand kan van invloed zijn geweest op het feit dat het onderwerp van de waarschuwingen voor oorlog met Syrië jaar na jaar de hoogste plaats innamen van de eei en dat daar buitensporige middelen aan werden besteed. Achteraf gezien verdiende de Iraakse dreiging, die in de tweede helft van de jaren zeventig en in de jaren tachtig groter werd, een hogere plaats dan er daadwerkelijk aan werd toegekend, ook al lag Irak in Israëls ‘buitencirkel’ en ondanks de Irak-Iranoorlog. De 39 Scud-raketten die Irak na het uitbreken van de Eerste Golfoorlog op Israël afvuurde, mogen getuigen van het feit dat Iraks strategische militaire opbouw in de voorgaande jaren niet de passende prioritering kreeg.

De voorrang die de Mossad aan Iraks ontwikkeling van niet-conventionele wapens gaf leverde buitengewone resultaten op in zowel het verzamelen van inlichtingen als in het verijdelen van dreigingen. Deze resultaten bespaarden Israël onnoemelijk veel schade en slachtoffers.

Ik zal nu een paar woorden wijden aan de dilemma’s waarmee beleidsmakers te maken krijgen als het gaat om de proliferatie van niet-conventionele technologieën en wapens.

De proliferatie van niet-conventionele wapensystemen (chemisch, biologisch, nucleair en raketten en dan met name ballistische grond-grondraketten) is in een lange reeks van overeenkomsten en verdragen verankerd in internationale wetgeving onder auspiciën van de Verenigde Naties en de supermachten. Dit heeft een gemeenschappelijke en vruchtbare basis gelegd voor samenwerking tussen inlichtingendiensten, voornamelijk westerse, wanneer een schurkenstaat weer eens besluit om dergelijke systemen volledig of deels te ontwikkelen. Maatregelen tegen proliferatie omvatten twee elementen: inlichtingen en preventie. De samenwerking op dit gebied tussen diensten was problematisch als het om de Mossad ging, omdat er een gebrek aan symmetrie tussen onze dienst en de andere westerse inlichtingen- en veiligheidsdiensten bestond. Het ging daarbij om kwesties als de prioriteit die elk land hecht aan de inperking van proliferatie, welke middelen elk land bereid was in te zetten voor het

onderwerp, of de kwestie afgedaan moest worden met alleen openlijke wettelijke middelen of ook met geheime, en hoe het probleem aangepakt moest worden van materiaal dat zowel militaire als niet-militaire toepassingen kende. Een ander belangrijk punt in de antiproliferatiedoctrine had betrekking op het optimale tijdstip om van het verzamelen van inlichtingen over te stappen op preventie. Onze standaard benadering was dat we bereid waren in de fase van inlichtingen verzamelen grote risico’s te nemen, risico’s die inlichtingen opleverden die een groter nut bleken te hebben dan de zaak waarom het ging. Wij streefden er altijd naar om meer inlichtingen te verkrijgen dan het minimum dat noodzakelijk was voor het doel van preventie. De operationele betekenis daarvan was natuurlijk, dat we moeite deden om preventieve acties zo veel mogelijk uit te stellen ten gunste van het verzamelen van meer inlichtingen, omdat na elke ingrijpende operatie geen informatie meer vergaard kon worden.

Een ander dilemma dat steeds weer opdook, was of preventieve acties ‘blauw-witte’ ofwel zuiver Israëlische operaties moesten zijn, of in samenwerking met buitenlandse inlichtingendiensten uitgevoerd moesten worden. De voorkeur ging uit naar ‘blauw-witte’ operaties wanneer dat mogelijk was. Er werd alleen voor een gezamenlijke aanval met een buitenlandse dienst gekozen als er geen andere mogelijkheid was of als de risico’s van alleen handelen te groot waren.

Nog een paar gedachten over het onderwerp preventie. Grote mogendheden kunnen het zich veroorloven de gevaarlijke mogelijkheden van hun tegenstanders niet te dwarsbomen. Zij kunnen volstaan met het opbouwen van afschrikking tegen de vijand. Afschrikking betekent in deze context het overtuigen van de tegenstander dat als hij zijn wapentuig inzet, hij daarvoor waarschijnlijk een prijs moet betalen die hoger is dan wat hij aankan. Kleine landen als Israël kunnen niet voor een strategie kiezen die alleen is gebaseerd op afschrikking. In het geval van Israël is de combinatie van afschrikking en het vermogen om een beslissende overwinning te behalen zelfs niet voldoende, vooral niet wanneer het te maken heeft met coalities van vijandelijke staten. Het eigen grondgebied is namelijk extreem klein en de militaire en economische macht is geconcentreerd in een betrekkelijk klein gebied, waardoor de capaciteit om klappen op te vangen niet kan worden ontwikkeld en gehandhaafd. Israël moet zich niet begeven in oorlogen waarvan het eind niet aan de einder gloort. Een bijzonder voorbeeld hiervan was de Jom Kipoeroorlog in 1973. De oorlog begon op 6

oktober. Zestien dagen later, op 22 oktober, stond een aanzienlijk deel van de idf-troepen al aan de westkant van het Suezkanaal op 101 kilometer van de Egyptische hoofdstad Caïro. Aan het noordelijke front had idf-artillerie posities ingenomen die het mogelijk maakten het centrum van de Syrische hoofdstad Damascus met granaten te bestoken. Maar de twee Arabische leiders, Sadat en Assad, lieten niet blijken een wapenstilstand te willen. Integendeel, want Sadat gaf bij gesprekken met vertrouwelingen te kennen dat Israël niet opgewassen zou zijn tegen een uitputtingsoorlog, iets wat de politieke en militaire leiders van Israël sterk verontrustte. Het is een historisch feit dat de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Henry Kissinger en de minister-president van de Sovjet-Unie Aleksej Kosygin het tijdens een geheime ontmoeting in Moskou eens werden over een staakt-het-vuren. Kosygin dwong Sadat tot de wapenstilstand en verzekerde hem dat hij een toezegging van Kissinger had gekregen dat de Verenigde Staten het idf zouden kunnen dwingen zijn posities op te geven. En Syrië, dat gehavend en met een bedreigde hoofdstad uit de oorlog was gekomen, had geen andere keus dan in te stemmen met een wapenstilstand, want het kon het niet alleen tegen Israël opnemen en bovendien hadden de Russen de Syriërs beloofd dat ze hun leger opnieuw zouden opbouwen. De leiders van Israël slaakten een zucht van verlichting toen de dreiging van een uitputtingsoorlog van tafel was.

In het licht van al het bovenstaande koos Israël voor de strategie van preventie als onderdeel van zijn veiligheidsdoctrine. De gedachtegang daarachter is dat de tegenstander wordt weerhouden om zijn macht op te bouwen en dus zijn capaciteiten niet kan benutten. Soms is agressieve vergelding volledig succesvol, zoals in het geval van de directe treffer op de Iraakse kerncentrale Osirak, die tot gevolg had dat de kern van de reactor onherstelbaar werd vernield. De Irakezen, die hadden geprobeerd kernwapens te bouwen via plutoniumverrijking, veranderden van koers en gingen na de vernietiging van de reactor uranium verrijken in centrifuges. Preventie kan worden bereikt via sabotage die ‘luid’ of ‘stil’ is en zonder dat de tegenstander het zelfs merkt dat hij is gedwarsboomd. Zelfs als er zo’n verdenking is, hoeft de vijand nog niet in staat te zijn om vol vertrouwen te beweren dat zijn inspanningen zijn doorkruist. In het cybertijdperk zijn preventieve vermogens veel subtieler geworden en op dit gebied is zwijgen goud.

Benadrukt moet worden dat de preventiedoctrine zich over het algemeen richt op niet-conventionele strategische wapens en niet op conventionele wapens. Als het gaat om conventionele wapens is preventie ook als het mogelijk is, niet de moeite waard. De sabotage van één vliegtuig van een heel squadron dat een vijandelijke staat van een supermacht heeft gekocht of gekregen, komt niet door de kosten-batentest, omdat de risico's (bijvoorbeeld het blootgeven van capaciteiten en inlichtingenbronnen) zeer groot zijn.

Terug naar de jaren 1987-1989. De Mossad, die de Iraakse dreiging bovenaan de prioriteitenlijst bij de eei had geplaatst, gebruikte direct of indirect alle instrumenten en mogelijkheden die het tot zijn beschikking had. De directe mogelijkheden behelsden humint, sigint en alle soorten speciale operaties. Er was binnen de inlichtingengemeenschap een orgaan in het leven geroepen dat Idan Hadash (Een nieuw tijdperk) werd genoemd. De voorzitter was het hoofd van de Mossad of zijn adjunct en de leden waren hoge vertegenwoordigers van de Mossad, Militaire Inlichtingen en de wetenschappelijke gemeenschap, allemaal experts op het gebied van inlichtingen en preventie. Het forum kwam vaak bijeen, wat gebeurde op initiatief van het kantoor van de Mossaddirecteur, hoewel elk lid van het forum om een bijeenkomst mocht vragen als er ontwikkelingen waren die volgens hem of haar een vergadering rechtvaardigden. Het forum besprak de inlichtingenproducten die er sinds de vorige bijeenkomst bij waren gekomen, beoordeelde het bijgewerkte inlichtingenbeeld en de betekenis van de dreiging opnieuw, gaven richting aan het verdere verzamelen van informatie en namen beslissingen over preventiekwesties.

Zoals aangegeven werd op 7 juni 1981 de Iraakse kernreactor Osirak gebombardeerd en verwoest, hoewel alle betrokkenen ervan uitgingen dat Saddam Hoessein niet zo gemakkelijk zou opgeven, maar naar kernwapens zou blijven streven. Midden jaren tachtig ontvingen we informatie over de mogelijkheid van een hernieuwde Frans-Iraakse samenwerking op nucleair gebied. Rond dezelfde tijd kwam er nieuws uit Irak over de bouw van centrifuges voor het verrijken van uranium met de hulp van Pakistan en getrainde Iraakse wetenschappers. Een van de verbluffende successen van onze preventie-inspanningen was de overdracht van informatie aan twee Europese landen. Het ging daarbij om speciaal materiaal dat was bedoeld voor de fabricage van centrifuges die werden geproduceerd in een Europees

land. Dat materiaal werd in het geheim overgebracht naar een naburig land, waar het in een Iraaks commercieel vliegtuig werd geladen. Dat vliegtuig werd met bemanning en lading tegengehouden door de lokale autoriteiten. Het was niet gemakkelijk om de Europese partijen te overtuigen te helpen bij deze ingewikkelde operatie. Ze gaven hun toestemming pas nadat we hun de onweerlegbare bewijzen hadden verstrekt dat het betreffende materiaal geen ander industrieel of wetenschappelijk nut had dan centrifuges bouwen voor het verrijken van uranium.

Afgezien van de megalomanie die deel uitmaakte van Saddam Hoesseins persoonlijkheid waren de Iraakse pogingen om in het begin van de jaren tachtig ballistische raketten te ontwikkelen mede het gevolg van Iraks betrekkelijke ondergeschiktheid op dit gebied tegenover Iran. De Scud-B, de raket die de Sovjets Irak hadden geleverd, had een beperkt bereik van slechts driehonderd kilometer, wat Saddam niet voldoende vond, dus in 1982 deed hij alle moeite om een arsenaal aan grond-grondraketten aan te leggen met een uiteenlopend bereik, waaronder ook raketten voor de middel- en lange afstand met een kernkop. De ‘Al-Hoessein’-raket werd door de Irakezen ontwikkeld op basis van de oorspronkelijke Scud maar met een tweemaal groter bereik. Die verdubbeling van het bereik tot zeshonderd kilometer werd mogelijk gemaakt door het gewicht van de explosieve lading van 1000 kilo te verminderen tot 250 kilo. Het resultaat was een primitieve raket met een primitief geleidingssysteem en een grote kans om te verbranden bij terugkeer in de atmosfeer, dus voordat het doel werd getroffen. Maar ondanks die technologische beperkingen werden tijdens de Eerste Golfoorlog (januari-februari 1990) 39 Al-Hoessein-raketten in Irak gelanceerd om in Israël terecht te komen.

De vraag of de Irakezen chemische koppen hadden voor de Al-Hoessein-raket was voor ons moeilijk eenduidig te beantwoorden. Uit alle inlichtingen die tijdens de jaren voorafgaand aan de Eerste Golfoorlog waren verkregen, werd een eensgezinde mening gevormd waaruit de beoordeling kwam dat de Irakezen wel degelijk chemische raketkoppen hadden, maar dat als Saddam Hoessein ze al zou gebruiken, dan alleen als een laatste redmiddel. Buitenlandse inlichtingendiensten waren het niet oneens met deze beoordeling.

De Badr-2000-raket was een mondiaal project waarbij industriële en commerciële bedrijven uit landen in Europa, Zuid-Amerika en het Midden-Oosten waren betrokken. Slechts enkele regeringsvertegenwoordigers uit

deze landen deden eraan mee. Het uiteindelijke product moest een raket worden met een vastebrandstofmotor, een bereik van 650 km, een lengte van 12 meter en een diameter van 80 cm met een hoge mate van nauwkeurigheid van 0,1 procent en de mogelijkheid om een kernkop te vervoeren. Het oorspronkelijke idee om zo'n raket te ontwikkelen kwam uit Argentinië en de codenaam voor het project was 'Condor', de reusachtige vogel uit de Andes. In 1984 bespraken de Argentijnen het idee voor het project met een Egyptische delegatie onder leiding van de Egyptische minister van Defensie generaal Abu-Ghazala, die president Mubarak aanraadde een partnerschap aan te gaan met Argentinië om de raket te ontwikkelen. Nadat Mubarak groen licht had gegeven, werd een verzoek aan Saddam Hoessein gericht om deel te nemen aan het project en het leeuwendeel ervan te financieren. Het verzamelen van inlichtingen over dit project bracht de Mossad naar alle uithoeken van de aarde. Uiteindelijk werd het project, waarin miljoenen dollars werden geïnvesteerd, voorgoed op de lange baan geschoven. De Egyptische minister van Defensie werd ontslagen en de infrastructurele bouwwerken die in sommige van de landen waren opgezet, werden gesloten.

De Al-Abbas-raket, die was gebaseerd op de technologie van de Badr-2000, maar met een groter bereik van 900 km, kwam niet verder dan een paar experimenten. De Tammuz 1-raket die een bedoeld bereik van 2000 km had, en de Tammuz II, die een satelliet in een baan om de aarde moest brengen, kwamen nooit verder dan de tekentafel.

Saddam Hoessein wilde ten koste van alles strategische capaciteit bereiken. Het lot bracht hem samen met een Canadees-Belgische wetenschapper die Gerard Bull heette en die jarenlang had geprobeerd aan iedereen die wilde luisteren een superkanon te verkopen met een 150 meter lange loop. Het wapen zou op een berghelling worden geplaatst en om de paar minuten met een grote mate van nauwkeurigheid granaten afvuren op doelen die honderden kilometers ver weg lagen. Bull zag de verwezenlijking van zijn technologische geesteskind als zijn levenswerk en werd er zo door geobsedeerd dat hij bereid was het idee aan iedereen te verkopen die wilde betalen voor de uitvoering ervan. Voor politieke of morele overwegingen had hij totaal geen belangstelling. Toen de wegen van deze twee excentriekelingen – Saddam en de Canadese wetenschapper – elkaar kruisten, begon het project vorm te krijgen, ook al probeerden velen

de wetenschapper af te raden ermee door te gaan. Ook dit project kwam nooit van de grond.

De Irak-Iranoorlog liep aan het eind van de jaren tachtig af. Iran kwam als de onderliggende partij uit de oorlog, likte zijn wonden en probeerde er lessen uit te trekken. Saddam kwam borst kloppend uit de acht jaren durende strijd en bleef zijn niet-conventionele wapens ontwikkelen. Hij uitte dreigementen tegen Israël en bereidde zich voor op zijn volgende militaire avontuur, de invasie van Koeweit. Op het mondiale toneel waaiden de winden van verandering die een eind maakten aan het tijdperk van de Koude Oorlog en de ineenstorting van de Sovjet-Unie teweegbrachten. Op 9 november 1989 viel de Berlijnse Muur.

Een bezoek van minister van Defensie Moshe (‘Misha’) Arens aan Washington werd gepland voor eind juli 1990. Beide partijen kwamen overeen dat hoge Amerikaanse functionarissen uit de wereld van politiek en inlichtingen tijdens het bezoek bijgepraat zouden worden over de kijk van de Israëlische inlichtingengemeenschap op de Iraakse niet-conventionele dreiging. Er moet hier worden opgemerkt dat in de systemen die de uitwisseling van inlichtingen tussen de Amerikaanse en Israëlische diensten regelden, er duidelijke regels waren gesteld die werden gedicteerd door de Amerikanen. Zij onthielden zich van het delen van inlichtingen met ons over landen die bevriend waren met de Verenigde Staten en vijandig stonden tegenover Israël. Ook waren zij erg terughoudend tegenover ons met betrekking tot inlichtingen over niet-conventionele wapens en met name kernwapens. Het bezoek van de minister van Defensie aan Washington en de oorlogsdreiging in de aanloop naar de Eerste Golfoorlog schiepen de voorwaarden waarbij de Amerikanen graag onze visie op de Iraakse dreiging hoorden. Voor dit doel spanden MI en de Mossad zich gezamenlijk in en werd een ‘witboek’ opgesteld met een gedetailleerd inlichtingenbeeld om aan de Amerikanen voor te leggen.

Omdat de Mossad de leiding had op het gebied van niet-conventionele wapens binnen de inlichtingengemeenschap, kregen wij de uitnodiging om ons aan te sluiten bij de delegatie van de minister van Defensie. Ook Amnon Lipkin-Shahak, toen hoofd Militaire Inlichtingen, David Ivri, toen directeur-generaal van het ministerie van Defensie, en anderen die ik me niet meer kan herinneren en waarvoor ik hun vergiffenis vraag, maakten deel uit van de delegatie. De Mossad werd vertegenwoordigd door Shlomo,

hoofd van de afdeling niet-conventionele wapens, en mijzelf. De officiële welkomstceremonie voor de Israëlische minister van Defensie door Dick Cheney, de minister van Defensie van de Verenigde Staten, op de paradeplaats van het Pentagon met de erewacht, de vlaggen, de harmonie, de kanonnen uit de Amerikaanse Burgeroorlog die saluutschoten afvuurden: op mij maakte het de indruk van een filmscène. Het lot van ‘spionnen’ is dat ze in de schaduw leven, binnenkomen en vertrekken door de achterdeur, een valse identiteit aannemen en ga zo maar door… en nu stond ik ineens voor het eerst ‘in de schijnwerpers’. Bijna automatisch begon ik naar een schuilhoek te zoeken van waaruit ik kon zien zonder gezien te worden.

Mijn volgende herinnering aan die reis is een enorme vergaderzaal naast het kantoor van de minister van Defensie in het Pentagon. Aan de ene zijde van de grote tafel zat minister van Defensie Dick Cheney omgeven door een tiental drie- en viersterrengeneraals met onderscheidingstekens die ons bijna verblindden en ook een paar burgers. Aan de andere zijde van de tafel zat minister van Defensie Arens tegenover Cheney met naast hem de rest van onze delegatie. Minister Cheney begroette minister Arens en onze delegatie en Arens dankte Cheney voor zijn gastvrijheid en zijn bereid ons aan te horen, waarna hij mij het woord gaf. Ik gaf de belangrijke punten weer van onze informatie over en onze beoordeling van elk van de Iraakse niet-conventionele wapensystemen en onze beoordeling van Saddam Hoesseins intenties. Daarna gaf Shlomo met fenomenale vakkundigheid zijn presentatie, de papieren lagen voor hem, maar hij had ze helemaal niet nodig. In Engels met een licht Hongaars accent voerde hij het ‘libretto’ van zijn leven op. Allen die aan de overzijde van de tafel zaten, maakten aantekeningen en de minister van Defensie luisterde aandachtig naar alles wat er werd gezegd. Ik zal nooit het moment vergeten waarop Shlomo zijn presentatie afsloot. Minister Cheney sloeg zijn handen voor zijn gezicht en zei: ‘Goede God, dit is precies waar we nu behoefte aan hebben.’ Toen wendde hij zich tot zijn mensen en vroeg hun of de dingen die wij hadden verteld overeenkwamen met wat zij, de Amerikanen, wisten. Zij reageerden dat zij het moesten nagaan en dat ze aan het eind van de dag met een antwoord voor hem zouden komen.

Tijdens het bezoek aan Washington werden informatiebijeenkomsten gehouden met onderminister van Buitenlandse Zaken Larry Eagleburger (minister James Baker was in het buitenland), cia-directeur William Webster, onze ambassadeur en onze militair attaché. Een beroepsmatig

hoogtepunt was onze briefing voor een gezamenlijk forum van afdelingsdirecteuren van de cia, de dia (Defense Intelligence Agency, militaire inlichtingendienst) en het ministerie van Buitenlandse Zaken die speciaal bijeen waren geroepen, iets wat ongekend was in het Washingtonse landschap. De briefing werd bijgewoond door ongeveer zestig experts op het gebied van inlichtingenanalyse, aan wie wij onder leiding van Shlomo onze doctrine voorlegden.

Het volgende is een uittreksel van een niet gepubliceerd artikel van Shlomo:

> ‘Ik stond daar en sprak gepassioneerd over het gevaar dat de wereld te wachten stond van de Iraakse kernwapens die binnen een bestek van slechts een of twee jaar zouden verschijnen in het arsenaal van Saddam Hoessein (…) Ik leverde alle gegevens met een gevoel van zekerheid dat geen twijfel liet bestaan over het waarheidsgehalte ervan (…) Ik kon de gedachte niet van me afschudden over “waar ik vandaan was gekomen”. Vanaf het begin van mijn reis als twaalfjarige jongen stelde ik mijzelf als doel elke dag uit een woordenboek vijftig nieuwe Engelse woorden te leren. Die prestaties van het kind bereikten op deze plaats, tijdens deze presentatie een hoogtepunt.’

De resultaten van het bezoek aan Washington waren reëel en onmiddellijk. De Amerikanen stemden ermee in nog intensiever verder te gaan met de uitwisseling van informatie en analyses over de Iraakse niet-conventionele capaciteit, waaronder kernwapens. De volgende stap was het bezoek van een Amerikaanse delegatie aan Israël voor verdere gesprekken en het starten van een gezamenlijk optreden.

De minister van Defensie vervolgde zijn bezoek aan de Verenigde Staten. Shlomo en ik vlogen van Washington naar Londen voor een ontmoeting met het hoofd van MI6 en de persoonlijk assistent van de Britse eerste minister Margaret Thatcher. De ontmoeting waarin we het hele libretto nogmaals afdraaiden, vond plaats op 2 augustus 1990. Terwijl we met de twee heren om tafel zaten, kwam de assistent van het hoofd van MI6 de kamer binnen, fluisterde iets in zijn oor en vertrok weer. Het hoofd van MI5 wendde zich tot ons en zei: ‘Saddam Hoessein is Koeweit binnengevallen!’

Shlomo reisde van Londen door naar München om het hoofd van de bnd (de Duitse inlichtingendienst en gelijkwaardig aan de Mossad) en zijn

experts te informeren. Ik keerde terug naar Israël.

In het laatste weekend voor het uitbreken van de oorlog vond een geheime ontmoeting plaats tussen premier Shamir en koning Hoessein op het landgoed van de laatste buiten Londen. Afgezien van de premier omvatte de delegatie adjunct-stafchef Ehud Barak van het idf, adjunct-directeur van de Mossad Efraim Halevy, kabinetssecretaris Elyakim Rubinstein en directeur-generaal van het kantoor van de premier Yossi Ben-Aharon. Om de ontmoeting niet alleen voor de Britten geheim te houden maar ook voor de Israëliërs vond die in het weekend plaats, zodat de afwezigheid van de premier niet werd opgemerkt. De delegatie logeerde twee nachten op het landgoed van de koning. Omdat de delegatie in meerderheid bestond uit mensen die zich aan de sabbat en de regels van *kasjroet* hielden, zorgden de mensen van de koning voor nieuwe schotels en voedsel uit een koosjer restaurant in Londen. Het sabbatdiner in aanwezigheid van de koning en zijn neef, de Jordaanse premier Zaid Ibn Shaker, werd gehouden volgens de regels van de Halacha en er werden sabbatliederen gezongen. Op zaterdagavond werd de *hawdala* gehouden, de ceremonie die het eind van de sabbat en het begin van de nieuwe week aangeeft. In de loop van de twee dagen werden verschillende vergaderingen in wisselende samenstellingen gehouden, naast gesprekken tussen de premier, de koning en Efraim, die aantekeningen maakte van de ontmoeting (hij vertrouwde op het principe van *pikuach nefesh*, waarbij het sparen van mensenlevens belangrijker is dan religieuze overwegingen om zijn schrijven op de sabbat te rechtvaardigen). Het was pas de tweede ontmoeting tussen de premier en de koning, en vanaf het allereerste moment was er sprake van een ‘klik’ tussen hen. Onder hun naaste medewerkers deed de grap de ronde dat die chemie te danken was aan het feit dat de twee op ooghoogte met elkaar konden praten…

Laat ik van het decor van de ontmoeting naar de inhoud gaan. Kernpunt van de gesprekken tussen de koning en de premier was de tastbare spanning aan de vooravond van het uitbreken van de oorlog tussen de coalitie van president Bush en Irak. Ook toen werd door president Bush nog zware druk op de premier uitgeoefend om niet tussenbeide te komen in de oorlog die op het punt stond te beginnen. De president was namelijk bang dat een Israëlische betrokkenheid de coalitie die de Verenigde Staten met de meeste Arabische staten in het Midden-Oosten had gevormd in gevaar zou brengen. De positie van de koning was even moeilijk, want hij had ervoor gekozen

Saddam Hoessein te steunen in de dreigende oorlog. Volgens wat later in de pers werd gepubliceerd, nam de koning de tijd om de achtergrond en de redenen voor zijn beslissing aan de premier uit te leggen. De premier, zo werd bericht, zou de koning hebben gevraagd de Israëlische luchtmacht doorgang te verlenen door het Jordaanse luchtruim om doelen in Irak aan te vallen in het onwaarschijnlijke geval dat dit noodzakelijk zou zijn. De koning weigerde en legde Shamir uit dat het voor hem zelfmoord zou zijn, de Arabische wereld zou hem als een verrader beschouwen en hem ter dood veroordelen. Na een lange discussie beloofde de koning dat hij de Iraakse luchtmacht geen toestemming zou geven om over Jordanië te vliegen en dat hij Iraakse grondtroepen zou weerhouden om het koninkrijk binnen te trekken. De koning vroeg en kreeg het woord van de premier dat hij geen reservetroepen zou mobiliseren om in te zetten aan het Jordaanse front en dat hij de Jordaanse soevereiniteit in het luchtruim niet zou schenden.

Ongeveer een week na de terugkeer van premier Shamir in Israël brak de Eerste Golfoorlog uit. Het was 16 januari 1991. Tijdens deze periode vergaderde het kabinet op de basis van de generale staf van het idf in de vergaderzaal op de eerste verdieping van het Templergebouw, dezelfde ontmoetingsruimte waarvan de Israëlische regering in de beginjaren van de staat gebruik had gemaakt. De reden hiervoor was dat het oppercommando van het idf in de buurt van de hoofdkwartieren en commandoposten was in plaats van die naar Jeruzalem over te brengen. Het kabinet kwam elke dag bijeen om rapporten en nieuws te ontvangen, binnenlandse, buitenlandse en veiligheidsonderwerpen te bespreken en besluiten te nemen die meteen uitgevoerd moesten worden. Ik nam vanaf de allereerste dag van de oorlog persoonlijk deel aan al deze vergaderingen.

Premier Shamir stond onder steeds grotere druk van minister van Defensie Arens en de hoogste militaire echelons om het idf opdracht te geven tussenbeide te komen in de oorlog en dan vooral de luchtmacht in actie te laten komen tegen de lanceerplatforms in het westen van Irak die grond-grondraketten op Israël moesten afvuren. Toen later een plan was ontwikkeld waarbij een van de elite-eenheden westelijk Irak zou binnendringen om de lanceerplatforms in een grondoperatie te lokaliseren en te vernietigen, werd de druk op de premier nog verder opgevoerd. Zolang de raketten niet op Israël terechtkwamen, bleef de discussie in het kabinet theoretisch en concentreerde die zich op de vraag of wij in het geval dat de Irakezen raketten op Israël gingen afvuren, moesten reageren door

ons in de oorlog te mengen. Vanaf het moment dat de raketten in Israël begonnen neer te komen, werd de kwestie concreet en lastig, waardoor direct of impliciet alle kerncomponenten van de Israëlische veiligheidsdoctrine ter sprake kwamen. Hiertoe behoorden de argumenten dat wij niet wilden dat een buitenlandse mogendheid onze oorlog uitvocht en dat ook nooit zouden vragen, dat het ontbreken van een reactie van het idf na een rechtstreekse aanval op Israël ernstige schade berokkende aan de doctrines van afschrikking en een beslissende overwinning, en dat het principe om de strijd zo snel mogelijk naar het grondgebied van de vijand over te brengen tekort zou worden gedaan, wat een klap betekende voor onze nationale kracht en trots.

Ondanks al deze zorgen waren er andere, niet minder ernstige overwegingen om rekening mee te houden, want supermacht de Verenigde Staten, die een immense en misschien wel beslissende rol speelden in Israëls veiligheid, vroeg ons om ons niet te bemoeien met de oorlog, zodat de Arabische coalitie die president Bush had gevormd niet uiteen zou vallen. De president van de Verenigde Staten had zich verplicht om alles in het werk te stellen de mogelijkheden van Saddam Hoessein om raketten tegen Israëlische doelen te lanceren uit te schakelen en de luchtverdediging van Israël meteen te versterken.

Afgezien van deze overwegingen had de premier, zoals de pers later onthulde, een garantie van koning Hoessein gekregen, namelijk zijn belofte dat de Iraakse luchtmacht niet door het Jordaanse luchtruim zou mogen vliegen en dat Iraakse legereenheden niet Jordanië zouden mogen binnentrekken om Israël te bedreigen.

De voors en tegens van een interventie werden dagelijks in de kabinetsvergaderingen besproken. De top van het defensieapparaat met inbegrip van de minister van Defensie drong aan op interventie in de oorlog. De meeste ministers rond de tafel namen een passievere houding aan en waren voor zover ik me kan herinneren geen uitgesproken voorstander van de ene of andere optie. Niemand vroeg aan het eind van de dagelijkse beraadslagingen om een stemming en de discussie eindigde met de duidelijk stellingname dat we niet gingen interveniëren en de zaak tijdens de vergadering van de volgende dag weer zouden bekijken. De premier bevond zich in de moeilijkste positie, want de minister van Defensie en de top van het idf waren tegen hem, terwijl de andere ministers niet als één man achter hem stonden en hij het zelf als voormalig lid en

commandant van de Lechi vreselijk vond om beheersing te blijven tonen bij de aanvallen die dag na dag plaatsvonden. Deze opstelling stond in scherp contrast met de wereldbeschouwing die hij sinds zijn jeugd had gehuldigd. Zijn beslissing tegen interventie was het kennelijke gevolg van het beginsel dat toen al werd toegepast in de Israëlische politiek en dat uit de tekst van een populaire song kwam: ‘Wat je hiervandaan ziet, kun je niet daarvandaan zien.’

Achteraf beschouwd twijfel ik er niet aan dat de beslissing van de premier om niet te interveniëren in de oorlog de juiste was. De Eerste Golfoorlog leverde Israël minstens twee positieve strategische resultaten op: de eerste was dat de dreiging tegen Israël aan het oostelijkfront die vooral om Irak draaide was verdwenen. De tweede was dat de Eerste Golfoorlog, waarbij voor het eerst Arabieren tegen Arabieren vochten, het eind symboliseerde van het pan-Arabische tijdperk in het Midden-Oosten.

En nog één punt om af te sluiten. Ter voorbereiding op de publicatie van dit boek liet ik dit hoofdstuk aan Shlomo lezen en vroeg zijn toestemming om er de citaten in op te nemen uit het ongepubliceerde artikel dat hij jaren geleden had geschreven. De zeer bescheiden Shlomo wees erop dat het hele team met hem had samengewerkt en ook genoemd en bedankt verdiende te worden. En dus bedank ik hen hier voor hun volharding, hun onverzettelijkheid en hun buitengewone succes bij het leiding geven aan het verzamelen van inlichtingen en het uitvoeren van talloze preventieve operaties.

Israëlisch-Libanese Oorlog, 2006

De Israëlisch-Libanese Oorlog staat in het bewustzijn van het Israëlische publiek gegrift als een mislukking. De zorgen die publiek en media uitspraken waren volgens mij niet veel minder dan bij de Jom Kipoeroorlog. Als burger van dit land en iemand die nog steeds wel iets wist van wat er in Israëls veiligheidsapparaat in tijd van oorlog speelde, uitte ik in kleine kring mijn bezwaren tegen de kritiek op de oorlog. Vandaag de dag (2018) kan, met het verstrijken van de tijd, geprobeerd worden om het bewijs van onvermogen weg te nemen dat Israël zichzelf na deze oorlog met de grootmoedige hulp van de Israëlische media en onverantwoordelijke politici opspeldde.

Ik zal beginnen met de feiten waarover geen verschil van mening bestaat. Op 12 juli 2006 legde een Hezbollaheenheid onder commando van Imad Mughniyah en met de instemming en zegen van de leider van de Hezbollah sjeik Hassan Nasrallah een hinderlaag voor idf-patrouilles langs de Libanees-Israëlische grens en voerde zonder enige provocatie een aanval uit waarbij twee soldaten werden ontvoerd en acht andere gedood. Het doel van de operatie was om Israëlische soldaten gevangen te nemen om dan over een gevangenenruil te onderhandelen. Het werd al gauw duidelijk dat de twee soldaten tijdens de operatie ernstig gewond waren geraakt en kort daarna waren overleden. De Israëlisch-Libanese Oorlog was een rechtstreeks gevolg van deze gebeurtenis.

Wat waren de hoofdkenmerken van deze oorlog? Ten eerste was het een oorlog die ons was opgedrongen en vanuit ons gezichtspunt was het een gerechtvaardigde oorlog die naar mijn oprechte mening aan alle voorwaarden voldeed om te worden aangeduid met ‘geen andere keus dan oorlog’. Mijn omschrijving van de oorlog als iets waarvoor geen andere keus bestond zal bijna zeker verzet en zelfs vijandigheid oproepen. Welnu, volgens mijn interpretatie is de definitie van ‘geen andere keus’ ingewikkelder en heeft die meer facetten dan alleen een oorlog die gerechtvaardigd is als het alternatief de vernietiging van het land is. Toen wij ons in 2001 uit Libanon terugtrokken, waarschuwden we Hezbollah dat wij bij elke provocatie van hun kant zouden reageren met een harde aanpak. Hezbollah stelde met gewelddadige acties systematisch de grenzen op de proef van wat wij bereid waren te dulden. Wij hielden ons niet aan de dreigementen die we in 2001 hadden geuit en reageerden niet. Dus bleven zij met elke nieuwe provocatie de lat steeds hoger leggen. De provocatie van 12 juli 2006 kostte meteen acht van onze soldaten het leven en ook nog twee andere soldaten, van wie vanaf het allereerste begin werd gedacht dat ze niet meer in leven zouden zijn (hoewel dit om verschillende redenen niet officieel werd bevestigd) en die werden ontvoerd als ruilobject voor een uitwisseling van gevangenen. Zo’n hoge prijs betalen zonder een passend antwoord zou ons vermogen tot afschrikking totaal teniet hebben gedaan.

Tel daarbij op dat aan Israëlische kant premier Ehud Olmert en minister van Defensie Amir Peretz nieuw waren op hun positie en geen militaire of veiligheidsachtergrond hadden. Wanneer zij niet hadden gereageerd, zou Hezbollah dat als zwakte hebben beschouwd, waarna de provocaties heel zeker nog veel erger zouden zijn geworden. De internationale steun voor de

rechtvaardigheid van onze zaak die er slechts heel zelden is, gaf ook aan dat ons antwoord werd gebillijkt.

Het was een lange oorlog (38 dagen), langer dan enige andere Israëlische oorlog sinds de Onafhankelijkheidsoorlog, uitgezonderd natuurlijk de Uitputtingsoorlog, die van 1967 tot 1970 duurde. Het was echter een asymmetrische oorlog waarin een conventioneel leger tegen een guerrillabeweging vocht. Zoals aangegeven was de politieke en militaire leiding tijdens de Israëlisch-Libanese Oorlog onervaren. De oorlog was volledig transparant, omdat de media alles direct versloegen. Er zat een behoorlijk element van psychologische oorlogvoering in deze verslaglegging dat onbedoeld (en misschien ook wel opzettelijk) schade berokkende aan het nationale moreel. Dit was de eerste oorlog waarin de gematigde Arabische wereld Israël openlijk steunde (met inbegrip van de Libanese regering, al was dat in het geheim). De Israëlisch-Libanese Oorlog was eigenlijk het eerste gevecht in onze campagne tegen Iran. Het was de eerste grote oorlog waarin het thuisfront het belangrijkste front was (tijdens de Eerste Golfoorlog vielen 39 Iraakse raketten op het thuisfront, maar Israël bleef totaal passief en deed niet actief mee aan de oorlog). Het was een oorlog zonder duidelijke overwinning voor het idf. Ik zal later terugkomen op het belang hiervan in de sjiitische cultuur.

Wie waren de deelnemers aan deze oorlog?

Iran is een sjiitisch islamitische shariastaat die in 1979 tijdens een coup zonder bloedvergieten van de ene dag op de andere overging van een westers seculier land naar een radicaal moslimland. Het is een land met enorme olie- en gasvoorraden. De export van deze energiebronnen leverde Iran in 2006 60 miljard dollar op. Tot het te maken kreeg met sancties kende Iran een jaarlijkse groei van zes procent en een internationale reserve van 65 miljard dollar, wat neerkwam op tweeënhalf maal de staatsschuld. Deze gegevens tonen aan dat economische overwegingen Iraanse beleidsmakers in 2006 geen beperkingen oplegden bij hun beslissingen aangaande Hezbollah.

Hezbollah is een groep van sjiitische etniciteit die in de tijd dat Libanon werd gesticht een minderheid in dat land vormde en die tegenwoordig waarschijnlijk de grootste van alle etnische groepen in het land is. Leden van de etnische groep wonen voornamelijk in het zuiden van Libanon, dat grenst aan Israël. Dit is een minderheid die historische gezien zwak, arm en onderdrukt was en voornamelijk leefde van de landbouw. De affiniteit van

leden van deze groep voor Iran is gebaseerd op hun religieuze identiteit, het sjiitische geloof. Volgens de radicale sjiitische islam wordt een gewelddadig conflict dat niet eindigt in een verpletterende nederlaag of overgave, beschouwd als een overwinning, omdat oorlog volgens hun geloof eeuwigdurend is en om de uiteindelijke overwinning te behalen het gewoon voldoende is om de veldslagen te overleven op weg naar deze ultieme triomf. Dat is hoe de sjiieten in Libanon de terugtocht van het idf in 2001 uitlegden. Voor hen was dat het bewijs dat Israël niet onoverwinnelijk was. De militaire en andere vormen van assistentie die Iran en Syrië aan Hezbollah boden, veranderden de organisatie in een macht die niet genegeerd mocht worden. In de loop van de tijd werd Hezbollah een staat in een staat. Toen hun militaire macht groter werd, richtten ze een politieke tak op die een partij werd met vertegenwoordigers in het Libanese parlement en de regeringscoalitie.

Het sjiitische leiderschap wordt in tegenstelling tot veel andere in Libanon niet bezoedeld door corruptie en breidt zijn invloed in de gemeenschap uit door sociale activiteiten, gezondheidszorg, scholing en dergelijke. Er is geen gebrek aan fondsen voor deze activiteiten. Tijdens de besproken periode werd alleen al vanuit Iran honderd miljoen dollar overgemaakt om hen te financieren. Ondanks zijn eenvoudige afkomst bewees Hassan Nasrallah een charismatische figuur te zijn die is uitgegroeid tot de onbetwiste leider van de sjiieten in Libanon, hoewel zijn religieuze titel niet bijzonder luisterrijk is. De banden van Nasrallah met Iran gaan terug tot de tijd dat hij daar studeerde en enkelen van de huidige leiders leerde kennen.

Syrië, een land dat wordt bestuurd door een alawitische minderheid, die ook een sjiitische sekte vormt. Iran, Irak, Syrië en Libanon vormen dus samen de sjiitische halvemaan. Syrië werd gesticht binnen het kader van het Sykes-Picotverdrag van 1916, dat als basis diende voor de politieke realiteit die werd gedicteerd door de overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog. Syrië erkende Libanons politieke soevereiniteit nooit de jure, maar beschouwde het veeleer als een integraal onderdeel van Syrië of minstens als een entiteit die onder de Syrische strategische invloed en controle viel. Op Syrische kaarten zul je geen internationale grens tussen Syrië en Libanon aantreffen. Bij de huidige grens tussen de twee landen is er op de weg van Damascus naar Beiroet alleen een Libanese grenspost die wordt bemand door Libanese politiemensen en douaniers. Sinds de Zesdaagse

Oorlog van 1967, toen Israël de Golanhoogten op Syrië veroverde, is er van de Syrische kant van de grens geen schot meer op Israël afgevuurd. Syrië heeft dit gecompenseerd door Hezbollah in het zuiden van Libanon te gebruiken als de lange arm bij het bereiken van strategische doelen. Zodoende was er tussen Iran, Syrië en Hezbollah sprake van gezamenlijke belangen. De voornaamste rol van Syrië in deze coalitie was die van doorgangsland voor het vervoer van Iraanse wapens naar zuidelijk Libanon. Ook diende het als opslagdepot voor sommige van deze wapens en als toevluchtsoord en uitvalsbasis voor de bovenste geledingen van Hezbollah. Door gebruik te maken van Hezbollah konden de Syriërs ontkennen dat ze direct betrokken waren bij terrorisme, hoewel Syrië wordt beschouwd als een terroristenstaat (die onder andere was betrokken bij de moordaanslag op de Libanese premier Rafik Hariri en onderdak bood aan de hoofdkwartieren van de Islamitische Jihad en Hamas).

In de nasleep van de Libanonoorlog van 1982 en de terugtrekking van het idf uit Libanon in 2001 ontstond als snel een terroristisch evenwicht tussen Israël en Hezbollah. Hoe ontstond deze verontrustende situatie?

In 1999 werd Syrië gedwongen zijn troepen uit Libanon terug te trekken, maar hield het wel de nauwe banden met Hezbollah in stand en begon de organisatie te gebruiken als de lange arm tegen Israël. Ook Iran gebruikte Hezbollah als onderdeel van de strategie om een regionale grootmacht te worden en maakte de organisatie deel van de eigen afschrikkingsdoctrine. Iran was uit op het opbouwen van een dreiging aan de Israëlische grens die tegen Israël gebruikt kon worden in het geval van een Amerikaanse aanval op Iran en ook bij een mogelijke Israëlische aanval. Israël evacueerde zijn troepen in 2001 uit Libanon en liet daarbij weten dat elke provocatie door Hezbollah een zware Israëlische reactie zou oproepen. Helaas paste Israël dit beleid niet toe. Hezbollah van zijn kant stelde Israëls afgekondigde politiek af en toe op de proef en kwam tot het besef dat Israël er niet achter stond.

Wat waren de redenen waarom Israël geen vervolg gaf aan deze dreigementen?

Er is geen eenvoudig antwoord op deze vraag, maar er is wel een reeks factoren waarmee rekening moet worden gehouden. Om te beginnen wilde premier Ehud Barak, die het idf uit Libanon terughaalde en de persoon was die Hezbollah het ultimatum stelde, zijn handen vrij hebben om diplomatiek actief te zijn. Hij gaf aanvankelijk prioriteit aan onderhandelingen met de

Syriërs boven gesprekken met de Palestijnen en wilde een rustige grens in het noorden. Dit werd al gauw irrelevant. Toen de ontmoeting tussen Assad en Clinton in Genève niets opleverde, stopte Barak de onderhandelingen met Syrië en richtte zijn aandacht op de terugtrekking uit Libanon. Niet lang daarna brak de tweede Intifada uit, een uitdagend probleem dat al snel de eerste prioriteit werd, en dat niet uit vrije keuze maar uit noodzaak. Een bijkomende overweging was dat de economie van het land een bloeitijd doormaakte. Dat gold ook voor Galilea, waarvan de voornaamste inkomensbron toerisme was in de vorm van *tzimmerim*, de bed-and-breakfasts die overal in het landelijke gebied verschenen. Rust langs de noordgrens werd dus steeds belangrijker. Ook premier Ariel Sharon gaf andere onderwerpen een hogere prioriteit dan Libanon. Aanvankelijk was hij bezig met een scheidingshek in Judea en Samaria en later had hij het druk met het loskoppelen van de Gazastrook. Vanuit een filosofisch oogpunt is het mogelijk dat Sharon leed aan het ‘Libanonsyndroom’, waarvoor hij in de functie van minister van Defensie in 1982 de prijs betaalde. Er waren ook mensen die met een uiting van arrogantie, waarvoor wij Israëliërs niet allemaal immuun zijn, verkondigden: ‘Laat Hezbollah alle ijzeren staven verzamelen die ze willen hebben, die roesten toch allemaal!’ Voor de goede orde moet gezegd worden dat inlichtingen zorgden voor een nauwkeurig beeld van de militaire opbouw van Hezbollah. Van verrassing was dus geen sprake.

Tegen deze achtergrond ontstond een dynamiek tussen Israël en Hezbollah die resulteerde in een de facto angstevenwicht tussen een guerrillaorganisatie van enkele duizenden strijders en het sterkste leger van het Midden-Oosten.

Wat gebeurde er feitelijk in de oorlog?

Sjeik Hassan Nasrallah verwachtte dat de ontvoering van de twee idf-soldaten zou leiden tot een schotenwisseling van twee of drie dagen gevolgd door onderhandelingen over een gevangenenruil, zoals steeds het geval was geweest in soortgelijke situaties sinds de terugtrekking uit Libanon in 2001. Zijn inschatting zat er volledig naast, zoals hij na de oorlog openlijk toegaf.

Nasrallah besefte niet dat er in Israël nieuwe mensen aan het roer stonden, die weliswaar geen militaire ervaring hadden, maar ook niet vastzaten aan opvattingen uit het verleden. Deze leiders besloten dat het angstevenwicht dat sinds 2001 langzaam was ontstaan niet langer

toelaatbaar was en gestopt moest worden. Natuurlijk was de directe en krachtige reactie ook een gevolg van het feit dat er afgezien van de twee ontvoerde soldaten ook nog eens acht waren gedood bij het incident.

Voor het eerst sinds 2001 pakte Israël het angstevenwicht aan waarvan de aanstichter niet Hezbollah was dat alleen als instrument diende, maar Iran in combinatie met Syrië. De Israëlische reactie verstoorde ook de plannen van Iran, dat Hezbollah had opgebouwd om te gebruiken als de voorwaarden en omstandigheden gunstig waren, en nu was de hele zaak in hun gezicht ontploft.

In Israël leefde aan het eind van de oorlog het idee dat we niet hadden gewonnen. Laten we deze bewering analyseren:

De Israëlische en mondiale openbare mening kende geen ander beeld dan dat van Israël dat al zijn oorlogen in een kwestie van dagen won (in 1956 en 1967 was het een week en in 1973 waren het achttien dagen). De Tweede Israëlisch-Libanese Oorlog duurde daarentegen ruim een maand. De duur van de oorlog op zich berokkende al schade aan het beeld van Israël. Men moet echter wel bedenken dat Israël in deze oorlog niet meer dan vijftien procent van het idf activeerde, wat inhoudt dat de resultaten van de oorlog niet het echte machtsevenwicht tussen de twee partijen weerspiegelde.

De internationale media zijn gewoonlijk tegen ons, wat vanaf de tweede of derde dag van de oorlog wederom het geval was. Israël werd afgebeeld als een land dat burgers aanviel en kinderen doodde. De berichtgeving in de media bevatte een sterk element van psychologische oorlogvoering tegen ons, wat een grote rol speelde bij de vorming van de openbare mening over de afloop van de oorlog. Tegenwoordig is het al een bekend fenomeen dat Arabieren valse taferelen ensceneren waar grote televisienetwerken intrappen.

Deze oorlog was de eerste van alle Israëlische oorlogen die ongecensureerd en in realtime vrijwel geheel op televisie werd uitgezonden. Het minste wat gezegd kan worden over de berichtgeving in de Israëlische media, is dat die onevenwichtig was. Waar het bij de media om draait zijn kijkcijfers, dus beconcurreerden de zenders elkaar met wie agressiever, negatiever en schokkender kon zijn. Alles wat vanuit Israëlisch perspectief negatief was aan de oorlog werd opgevoerd als belangrijk nieuws. Over positieve zaken werd geen verslag gedaan. Het gevolg was dat de oorlog

werd beschouwd als een mislukking. Ik ging naar Kiyat Shmona en vertrouwend op wat ik in het nieuws had gezien en gehoord, verwachtte ik Dresden. De realiteit was dat van de bijna duizend Katjoesja's die op Kiyat Shmona werden afgevuurd er ongeveer dertig doel troffen.

De echte oorlog vond plaats in Libanon. De Israëlische media namen deze realiteit, kneedden en vervormden die, en spiegelden het publiek vervolgens een virtuele realiteit voor. En dit creëerde het beeld dat wij de oorlog niet wonnen.

Een asymmetrische oorlog verschilt sterk van een conventionele oorlog waarin twee legers tegenover elkaar staan en elkaar proberen af te matten tot één partij opgeeft. Een centraal kenmerk van een conventionele oorlog is de verovering van grondgebied. In een oorlog waarin een conventioneel leger – het idf – te maken heeft met guerrillaeenheden worden de resultaten afgemeten aan de mate waarin guerrillastrijders daadwerkelijk worden uitgeschakeld en hun strijdmiddelen – wapens, uitrusting en infrastructuur – worden vernietigd.

Volgens deze test:

> Doodde het idf ongeveer duizend Hezbollahstrijders, wat ongeveer overeenkwam met een derde deel van hun strijdmacht.
> Vernietigden wij alle langeafstandsraketten op hun lanceerplatforms nog voordat ze werden afgevuurd, wat iets zegt over de kwaliteit van de inlichtingen die we hadden.
> Schakelden we de meerderheid van de raketten en lanceerplatforms voor de middellange afstand van Hezbollah uit. Elk lanceerplatform werd meteen na de eerste lancering verwoest, omdat daarbij een elektronische signatuur ontstond die ons in staat stelde om daarop te richten. Dit zegt iets over onze operationele capaciteit.
> Vernietigden wij een groot deel van hun infrastructuur (bunkers, hoofdkwartieren, kantoren, voorposten, loopgraven en meer).

Als het doel van de oorlog het vernietigen en onderwerpen van Hezbollah was, dan hadden we:

> Een veel grotere grondstrijdkracht moeten activeren.
> Grondgebied moeten bezetten en bezet houden.

Dit alles in een week tot tien dagen moeten doen, omdat Israël – in de ogen van de wereld – niet de luxe heeft om lange oorlogen te voeren.

Wat bereikten we niet in deze oorlog?

We slaagden er niet in de korteafstandsraketten in Galilea, die geen elektronische signatuur hebben, het zwijgen op te leggen.
We brachten Hezbollah niet tot het punt dat ze de witte vlag hesen. In dit opzicht moet niet worden vergeten waarop aan het begin van dit hoofdstuk werd gewezen: dat volgens het moslimgeloof een overwinning die niet ondubbelzinnig is, maar feitelijk een nederlaag voor de vijand en een overwinning voor de moslim.

Er waren veel mislukkingen in deze oorlog die we moeten onderzoeken, waaruit we lessen moeten trekken en die we moeten corrigeren. De berichtgeving in de media blies deze mislukkingen volledig buiten proportie op en schiep het beeld van een ramp.

Er waren echter nog een paar andere gevolgen van deze oorlog, waaronder de volgende:

Resolutie 1701 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties om Hezbollah te ontwapenen. Ook al wordt er geen uitvoering aan gegeven, het is wel een sterke verbetering van Israëls positie. Dit geldt ook voor de bevoorrading met nieuwe wapens door Syrië, Iran en elke andere bron. Hezbollah blijft het wapenstilstandsverdrag schenden en dat doen wij ook, maar wij vallen hen aan op hun grondgebied in Libanon en Syrië.
Voor het eerst werd het Libanese leger ingezet langs de internationale grens tussen Israël en Libanon en het idf werd gehergroepeerd langs het grenshek aan onze kant.
De internationale VN-vredesmacht werd groter en kreeg meer ‘tanden’.
De twee strijdmachten – het Libanese leger en de troepen van de VN – dienen als een fysieke buffer tussen ons en Hezbollah, wat eerder niet het geval was.
De verzwakking van de status en invloed van Syrië in Libanon.
De beginnende ontwikkeling van een blok van gematigde Arabische staten die openlijk gekant zijn tegen radicale moslimstrijdgroepen.

Dus wat staat er nu te gebeuren? Om toekomstige ontwikkelingen te beoordelen moet eerst worden gekeken naar wat tegenwoordig, in 2017, als ik dit boek aan het schrijven ben, de toestand van de spelers in de Israëlisch-Libanese Oorlog is. Iran heeft het nucleaire verdrag met de Verenigde Staten ondertekend en de sancties worden geleidelijk opgeheven. Iran en de Verenigde Staten zijn de facto aan het samenwerken in de oorlog tegen isis in Irak. Iran en Syrië blijven Hezbollah uitrusten met wapens. Het idf dwarsboomde deze bevoorrading met een militair optreden in maart 2017 en verklaarde daarmee door te gaan wanneer de omstandigheden en inlichtingen dat toelaten.

Hezbollah is als guerrillaorganisatie diep in het Syrische moeras weggezakt en is voor een organisatie van die omvang verliezen van strategische proporties aan het lijden. Het respect voor de organisatie onder de Libanese bevolking is nog nooit zo laag geweest. Syrië is al enkele jaren verwikkeld in een burgeroorlog, terwijl isis grote delen van het land langs de grens met Irak in bezit heeft genomen en verschillende oppositionele groepen een bedreiging vormen voor het regime van Bashar Assad, dat alleen nog standhoudt dankzij de steun van Poetin, die gezorgd heeft voor een nieuwe realiteit in de regio: de permanente aanwezigheid van Russische lucht-, zee- en landstrijdkrachten in Syrië.

Een paar woorden over de huidige bedreigingen waarmee Israël te maken heeft. Volgens mij vormen Hezbollah in het noorden en de Gazastrook in het zuiden de belangrijkste prioriteiten voor het idf als het gaat om bedreigingen in de binnenste cirkel van Israël. isis bedreigt het Midden-Oosten en de wereld als geheel. Iran blijft nu en in de nabije toekomst de grootste strategische bedreiging voor de Staat Israël.

Terug naar de Israëlisch-Libanese Oorlog en de nasleep daarvan. Naar mijn idee was het belangrijkste en waardevolste wapenfeit van de oorlog het verbreken van het angstevenwicht dat langs de Libanese grens was ontstaan tussen Hezbollah en het idf en de terugkeer van de afschrikkingsvermogen van het idf. Het bewijs daarvan is het feit dat Hezbollah in de elf jaar na de Israëlisch-Libanese Oorlog de rust langs de gedeelde grens niet heeft durven verbreken. Om het beeld van het angstevenwicht te voltooien moet een ander aspect worden toegevoegd. Hezbollah stond niet alleen tegenover het idf. Er was steun van Iran en Syrië, die Hezbollah allebei beschouwden als hun lange arm tegen Israël en in het geval van Iran ook tegen de VS. Iran en Syrië dachten dat ze een

dreigende Hezbollahstrijdmacht langs Israëls noordelijke grens in stand konden houden, die alleen volgens hun aanwijzingen en wensen zou opereren. In de praktijk ontkrachtte de dynamiek deze werkhypothese toen het incident waartoe Hezbollah op 12 juli 2006 de aanzet gaf, uit de hand liep en uitmondde in een oorlog die langer dan een maand duurde.

Ongeveer een jaar na de oorlog maakte de vermaarde verslaggever Tom Friedman zijn eigen balans op van de oorlog. Het past binnen het doel van ons boek om daaruit een deel te citeren.

> ‘Op 12 juli 2006 ontvoerden Hezbollahstrijders op aanwijzingen van dhr. Nasrallah twee Israëlische soldaten en doodden acht andere in een onuitgelokte aanval over de Libanees-Israëlische grens onder het voorwendsel een gevangenenruil te willen. Dit was de aanleiding voor een oorlog waarin ongeveer 1200 Libanezen het leven lieten (…) Dhr. Nasrallah [is] schuldig aan een ernstig gebrek aan oordeelsvermogen (…) Dhr. Nasrallah toonde een totaal onvermogen om de Israëlische reactie op zijn overval te voorzien. Hij nam aan dat Israël met dezelfde beperkte vergelding zou komen als na vorige overvallen. Fout. Hij hield geen rekening met de veranderde omstandigheden in Israël. Het ontvoeren van een Israëlische soldaat in Gaza een paar weken eerder plus het feit dat een nieuwe stafchef van het Israëlische leger en een nieuwe minister van Defensie net in functie waren getreden en het gevoel hadden dat ze op de proef werden gesteld, veroorzaakten een enorme Israëlische reactie. Ongeveer 1200 Libanese stierven vanwege deze grove beoordelingsfout (…) Door eenzijdig een oorlog tegen Israël te beginnen zonder een stemming in het Libanese kabinet – waarvan Hezbollah deel uitmaakt – bracht de militie ernstige schade toe aan Libanons broze democratie en aan de democratisering van de Arabische wereld. De angst dat een islamitische partij die tot de regering wordt toegelaten zich niet zal houden aan de regels van het spel, werd door Hezbollah bevestigd.’[25]

Friedmans artikel was bestemd voor de Amerikaanse lezer, voor wie elke aantasting van de democratie een misdaad van de hoogste orde is. Toen Iran en Syrië Hezbollah van enorme hoeveelheden raketten voorzagen, was het hun bedoeling Israël daarmee af te schrikken. Ze zagen Hezbollah als hun lange arm die druk op Israël zou uitoefenen om in te stemmen met politieke

compromissen en die een bedreiging zou vormen als Israël hen aanviel. Het gebruik van deze wapens door Hezbollah in omstandigheden die niet pasten bij de bovengenoemde doelen verminderde de capaciteiten van alle drie de spelers. In dit opzicht bereikte Nasrallah niets met deze oorlog. Tot het uitbreken van de oorlog zat Hezbollah aan de grens en kon het in volledige vrijheid actie voeren tegen Israël. Na de oorlog werd Hezbollah achteruit gedrongen tot grote afstand van het grenshek met een VN-troepenmacht van tienduizend soldaten die een fysieke barrière vormde tussen Hezbollah en de grens, terwijl het idf was teruggekeerd naar de grens. Volgens Friedman was het een enorme strategische nederlaag voor Hezbollah.

In de jaren voorafgaand aan de oorlog besteedde Israël geen aandacht aan zijn grondtroepen en verwaarloosde die zelfs. De Israëlisch-Libanese Oorlog was een waarschuwingssignaal voor Israël, waardoor het idf de schouders eronder zette en de grondtroepen en hun paraatheid verbeterde. Dit is een ander aspect waardoor Israël voordeel trok uit de oorlog. Israëls antwoord op het incident van 12 juli 2006 kostte Hezbollah en Libanon miljarden dollars schade aan infrastructuur, huizen en wegen. Om te beginnen aan de wederopbouw moest Libanon vertrouwen op de vrijgevigheid van de Arabische staten en Iran. Israël begon na de oorlog daarentegen aan een tijdperk van ongekende economische groei, wat grotendeels een gevolg was van buitenlandse investeringen in de hightechindustrie.

Friedman besloot zijn artikel met de woorden dat als er een functionele onderzoekscommissie naar de Nasrallahs aanzet tot de oorlog had gekeken, hij zeker had moeten aftreden.

Ik hoop dat ik erin geslaagd ben een beeld te schetsen dat evenwichtiger en vooral realistischer is als het gaat om de Israëlisch-Libanese Oorlog en de gevolgen daarvan.

---

[21] Hagai Tsoref, (Heb.), ‘The 27 Days that Changed the Status of the Mossad and its Director’, *Mabat Malam* 74, april 2016, p. 20-24.

[22] Tsoref, 27 Days, 22.

[23] Ibid, 23.

[24] Ibid, 24.

[25] Thomas L. Friedman, ‘The Arab Commission’, *The New York Times*, 9 mei 2007.

In Memoriam

De rol van het hoofd van de Mossad omvat onder andere ook de trieste plicht grafredes uit te spreken. In mijn geval bleef ik deze plicht zelfs na mijn pensioen vervullen. Ik verontschuldig me tegenover alle familieleden van geliefden van wie ik de grafrede hier niet heb gepubliceerd, en dat zijn er veel. De keus van de grafredes die in dit boek zijn opgenomen, was enigszins willekeurig, hoewel ik twee algemene regels toepaste. De ene regel had te maken met de sterkte van mijn persoonlijke band met de betrokkene en de andere met de inhoud van de betreffende grafrede. Nog een verontschuldiging: er waren twee in memoriams die ik had willen publiceren, maar die ik om een of andere reden in de loop van de tijd ben kwijtgeraakt.

De grafredes staan in de chronologische volgorde van de datums waarop ze werden uitgesproken en betreffen belangrijke mensen of mensen die een symbool en rolmodel zijn geworden en zich bezighielden met de kernfuncties van de Mossad.

De centrale rol van humint wordt belichaamd in de grafrede voor Meki Evron.

De definitie van operationeel leiderschap werd besproken in de grafrede voor Moshe Levin (‘Kokla’).

Dave Kimchi was het toonbeeld van de inlichtingenman wiens bekwaamheden de grenzen van de verschillende disciplines binnen de Mossad overstegen.

De grafrede voor Sylvia, een van de ‘onsterfelijke’ strijders van de Caesarea-eenheid, biedt een vluchtige kijk op het leven van strijders die blijven doorgaan.

De echtgenoten van medewerkers en agenten van de Mossad leven in de schaduw van hun partner. De grafrede voor Leika, de vrouw van Kokla, laat iets zien van de wereld waarin de vrouwen van Mossadmedewerkers leven.

Shlomo Gal was op en top de man van de operaties. Hij begon zijn leven in Israël als kind en vluchteling van de Holocaust en groeide op om ten

slotte het bevel te voeren over de beste operationele eenheid van de Mossad.

In dit hoofdstuk neem ik ook de woorden (geen grafrede) op ik die uitsprak ter gelegenheid van de 95e verjaardag van Yitzhak Shamir. Ik sprak toen onder andere over de aard van de relatie tussen het hoofd van de Mossad en de premier. Dit onderwerp behandel ik ook in het hoofdstuk over het vredesverdrag met Jordanië, waaraan leiding werd gegeven door wijlen Yitzhak Rabin.

Meki Evron

(Israel Intelligence Heritage and Commemoration Center, 18 februari 2004)

De tijdlijn van zijn leven liep door Ben-Shemen, het Britse leger, de Palmach, het idf en de inlichtingengemeenschap. Meki behoorde tot een ras dat naar de bladzijden van de geschiedenis van het Land Israël aan het verdwijnen is. De leden van zijn ras waren rolmodellen voor mijn generatie. Wij beschouwden hen als de uitvoerders van de zionistische droom, de nieuwe Israëliërs, die de mantel van de diaspora afwierpen en de speerpunt van een nieuw ras werden. Groot en trots, moedig, met eerbied voor handarbeid, opgewassen tegen elke uitdaging, braken zij met conventies en wijdden hun leven aan het volk en de staat. Een ras van vernieuwers.

Dit zijn de mensen die leefden en werkten in een omgeving die nog geen regels kende. Zij waren de ouders van het prille begin. Zij bepaalden de maatstaven, de precedenten, de referentiepunten en de normen. Zij waren de ondernemers met als ondernemerskwaliteiten individualisme, non-conformiteit, het breken met regels, het afsnijden van bochten, het vinden van sluipwegen en het gebruiken van het ‘Joodse genie’ om onvoorstelbare prestaties te leveren.

In het inlichtingenvak behoorde Meki tot de school van humint, human intelligence, menselijke inlichtingen. humint is het vliegtuigmoederschip van de kunst van het inlichtingen verzamelen. De belangrijke status van humint begon met de Bijbelse spionnen en zal altijd belangrijk blijven. humint is een een-op-eenstrijd in een boksring, de jager en zijn prooi. De jager moet om te slagen een bijna onmogelijke combinatie van eigenschappen bezitten. Hij moet de culturele omgeving van zijn prooi begrijpen; kennis van zijn taal is een groot voordeel; hij moet zijn prooi

apart nemen, het kaf van het koren scheiden; hij moet hem observeren, zijn persoonlijkheid, zijn kwaliteiten, zijn zwakheden leren kennen; hij moet de beste manier kiezen om hem te benaderen en contact met hem te leggen; hij moet een persoonlijke band met hem opbouwen, een afhankelijkheid creëren en hem corrumperen. Uiteindelijk moet hij zijn prooi ertoe brengen zijn volk, zijn land en zijn familie te verraden zonder zijn afhankelijkheid van de jager te ondermijnen. Meki leefde en ademde humint tijdens zijn hele carrière bij de inlichtingendienst en leverde een onmetelijke bijdrage aan dit beroep waarin de Israëlische inlichtingendiensten hebben uitgeblonken.

Tegenwoordig hebben we van alles. We hebben sigint, comint, elint en visint. Daarin hebben we miljarden geïnvesteerd en toch bevinden we ons tegenwoordig in een hopeloze situatie. De ‘Koningin van het slagveld’ uit het inlichtingenvak die ook nog eens de goedkoopste is en eigenlijk geen geld kost in vergelijking met de andere disciplines, heeft de winkel gesloten. Saddam Hoessein werd alleen maar opgepakt dankzij humint. Bin Laden is nog niet gevonden door het ontbreken van humint. Alle soorten technische inlichtingen slaagden er niet in een nauwkeurig inlichtingenbeeld van Saddam Hoesseins niet-conventionele capaciteiten te verschaffen. Eén voortreffelijke bron – als die er was geweest – zou gratis hebben gedaan waartoe miljarden dollars aan technologie niet in staat waren.

Bij mijn weten was Meki een van de weinigen die waarschuwden voor het afbraakproces van humint. Bikta, de afdeling van de Tzometdivisie in Iran, was een humint-werkplaats in de tijd dat Meki er de directeur van was. Het verbruik van Minox-film door deze afdeling was groter dan dat van de hele inlichtingengemeenschap bij elkaar. De voornaamste inlichtingenproducten van de afdeling waren geen rapporten van een bron over iets wat hij had gehoord van een tweede bron die het had gehoord van een derde bron. De voornaamste inlichtingenproducten waren honderdduizenden pagina’s die waren gefotografeerd door – jazeker – agenten. De succesvolle operationele tegenstoten van het idf in de strijd tegen de Arabische legers tijdens de Zesdaagse Oorlog en de Jom Kipoeroorlog werden grotendeels mogelijk gemaakt door de jarenlange regelmatige stroom van enorme hoeveelheden inlichtingen van de Mossadafdeling in Iran.

Dit is ook de plaats om een volgens mij historisch onrecht dat Meki was aangedaan te rectificeren. De operatie waarbij een Iraakse MiG-21 naar Israël werd overgebracht is lange tijd erkend als een van de mooiste pluimen op de hoed van de Israëlische inlichtingendiensten. Wie koesterde zich niet in de glans van dit succes? Tussen het lawaai van het vuurwerk en de feestelijkheden werd de rol van Meki en zijn bijdrage aan het humint-deel van de operatie, met name in de eerste fasen, nooit vermeld.

In Ben-Gurions geostrategische doctrine speelde Iran een centrale rol in zijn theorie van ‘driehoeken’, die inhield dat Israël tripartiete regionale allianties moest sluiten, zoals Israël-Turkije-Iran of Israël-Ethiopië-Marokko. Meki bracht twee termijnen in Iran door, de eerste in het begin van de jaren vijftig en de tweede in de jaren zestig. Hij beschouwde het als zijn voornaamste taak om de inlichtingen te verschaffen die beantwoordden aan de Israëlische eei, maar zijn aanwezigheid en zijn werk in Iran boden een belangrijke toegevoegde waarde bij de verwezenlijking van het concept van tripartite allianties. Meki leerde de Iraniërs wat inlichtingen inhielden en waarom een land met vijanden daaraan behoefte heeft. Hij prikkelde hun nieuwsgierigheid en hun verlangen om te leren en ontwikkelde zo hun afhankelijkheid van ons, waardoor we ons decennialang vrij konden bewegen in dit land.

Meki was geen gemakkelijk mens. Hij hield vast aan zijn mening en voor zover het om het inlichtingenvak ging, vocht hij uit alle macht voor alles waarin hij geloofde; wanneer hij overtuigd was van zijn positie, mening, aanbeveling of beslissing, was hij er onmogelijk van af te brengen. Meki, de klassieke humint-man, was getuige van de ontwikkeling van nieuwe inlichtingendisciplines zoals sigint, comint en visint, en het was voor hem moeilijk om te wennen aan de veranderende wereld. Hij was ook bang dat deze nieuwe vakgebieden de plaats zouden innemen van humint, dat hij geen vak maar een kunst noemde.

Yael en ik werkten onder heel wat commandanten in onze 32 jaar bij de Mossad. Meki en Ruthie waren onze eerste commandanten op onze eerste missie als pasgetrouwd stel in het buitenland. Wij prezen ons gelukkig dat ze ons mochten. De manier waarop ze ons behandelden en voor ons zorgden – Yael kwam in Teheran aan in het begin van haar eerste zwangerschap – stond voor mij gedurende mijn hele carrière bij de Mossad model voor de manier waarop een meerdere zijn ondergeschikten moet

behandelen in alle aspecten van de buitenlandse missie, wat niet los gezien kan worden van het werk zelf.

Dank je, Ruthie, en dank je – al is het laat – Meki.

Moge de herinnering aan hem een zegen zijn.

Moshe Levin (‘Kokla’)

(9 oktober 2009)

Vijftien jaar geleden verliet Kokla ons. De grafrede bij de begrafenis was vol emotie. Het gaf uiting aan het hulpeloze gevoel dat hoe gelukkiger de tijd is, hoe sneller die voorbijgaat.

Kokla verliet ons op het hoogtepunt van zijn leven als het om zijn zelfverwezenlijking ging. Mijn woorden van vandaag zullen geen grafrede zijn, maar eerder gedachten en bespiegelingen verwoorden, eerder logische denkbeelden dan sentimenten zijn. Vijftien jaren zijn verstreken, wij zijn allemaal ouder geworden en in ons hoofd komen gedachten op over het concept tijd, bijvoorbeeld het denkbeeld dat als je jong bent, de dagen kort en de jaren lang zijn, en als je oud bent, de dagen lang en de jaren kort zijn, net zoals het lijkt dat het pas gisteren was dat we Kokla verloren.

Het concept vriendschap verandert ook in de loop van de jaren. Van een gevoel van verlies op het moment dat een vriend van je wordt weggenomen, omdat echte vriendschap het zwaarst op de proef wordt gesteld als je verdriet hebt, als je behoefte hebt aan hulp en steun, gaat het over in een gevoel van diep verlangen, want het is voor een mens goed om één vriend te hebben die hij vertrouwt en aan wie hij alles kan vertellen wat hij op zijn hart heeft. En wanneer die vriend er niet meer is, heb je niemand om je hart tegen te luchten. Vriendschappen zijn waardevoller dan bloedbanden. Een oud gezegde luidt: ‘Wie zal je meer liefhebben, jouw broer of jouw vriend? Ik zal mijn broer niet liefhebben tot hij mijn vriend is.’

Ik heb lang nagedacht over wat ik vanavond zou zeggen dat gepast zou zijn voor deze gebeurtenis en voor degenen die hier aanwezig zijn, van wie sommigen Kokla kenden en anderen niet. Uiteindelijk besloot ik dat ik een paar dingen zou zeggen over leiderschap. Niet alles wat ik ga zeggen, hoeft meteen belichaamd te zijn in Kokla’s persoonlijkheid, maar een aanzienlijk deel daarvan was dat zeker wel.

Als ik de eigenschappen van een leider zou moeten omschrijven, zou ik de volgende drie noemen:

> De leider moet een charismatische persoonlijkheid hebben. Charisma is een aangeboren eigenschap van leiderschap en persoonlijke charme die een grote mate van loyaliteit oproept. Deze eigenschap komt tot uiting in het idee ‘Ik zal voor hem door het vuur gaan’.
>
> De leider moet intelligent zijn. In onze context is de betekenis van intelligentie het hebben van een goed oordeelsvermogen. Het is het vermogen om onderscheid te maken tussen essentieel en triviaal; het bepalen van de juiste volgorde van prioriteiten; het nemen van de beslissing om iets te doen of nog eerder het nemen van de beslissing om iets niet te doen; het is het vermogen om te bepalen waar de grenzen van jouw capaciteiten liggen en wanneer moedig zijn overgaat in gewoon stom zijn.
>
> De leider moet een goed mens zijn. Hij of zij moet integriteit tentoonspreiden en leiden door persoonlijk het voorbeeld te geven. Hij zou gevoelig moeten zijn voor de problemen van zijn ondergeschikten en fungeren als een leraar, niet alleen als een commandant of chef.

De drie eigenschappen die ik hier beschrijf, zijn ontleend aan onze anatomie en daarnaast:

Het kenmerk van een goed mens komt uit het hart.

Het kenmerk van intelligentie komt uit het hoofd.

En charisma wordt een leider toebedeeld vanuit een hogere externe bron.

De leider moet trouw zijn aan het beginsel van algehele verantwoordelijkheid, wat algehele verantwoordelijkheid is voor het verwezenlijken van een idee en een visie en algehele verantwoordelijkheid voor mensen en voor het uitvoeren van een missie.

Deze algehele verantwoordelijkheid wordt ontleend aan het gezag waarmee de leider is bekleed. Het gezag van de leider is in wezen alomvattend en dus kan de leider de algehele verantwoordelijkheid niet naast zich neerleggen. En om de vergelijking kloppend te maken, moeten we het element van de sanctie vermelden, dat wil zeggen, als jou gezag is toebedeeld en je hebt gefaald, dan ligt de verantwoordelijkheid volledig bij jou en moet je zo goed of zo kwaad de gevolgen dragen.

Wij gebruiken de titels manager, chef, hoofd en commandant voor een persoon die aan de top van een piramide van mensen staat. Elk van hen kan al dan niet een leider zijn. Wat is het verschil? (Deze vergelijking is gebaseerd op een Amerikaans academisch artikel.)

De manager bestuurt, de leider innoveert.

De manager is een kopie, de leider is een origineel.

De manager handhaaft, de leider ontwikkelt.

De manager richt zich op systemen en structuur, de leider richt zich op mensen.

De manager vertrouwt op controle, de leider wekt vertrouwen.

De manager heeft een kortetermijnvisie, de leider kijkt naar de lange termijn.

De manager vraagt hoe en wanneer, de leider vraagt wat en waarom.

De manager doet dingen goed, de leider doet de goede dingen.

De manager gebruikt gedelegeerde verantwoordelijkheid, de leider wil verantwoordelijkheid uitbreiden.

Kokla was eerst en vooral een commandant met veel leiderschapskwaliteiten. Hij doordrong zijn mensen van het besef dat het eerste en leidende principe moest zijn dat de missie ten koste van alles moet worden uitgevoerd. Het tweede principe is de missie uitvoeren tegen de laagst mogelijk kosten.

Kokla geloofde dat de plaats van een commandant op de kruising moest zijn vanwaar hij de belangrijkste bijdrage kon leveren aan de uitvoering van de missie. Het is altijd verleidelijk voor de speerpunt te kiezen, maar als commandant wist hij steeds hoe hij de situatie moest beoordelen en gedurende een missie begaf hij zich ook naar andere plaatsen.

Een echte commandant rust niet op de glorieuze lauweren van voorbije operaties en hij spaart zich niet voor grote missies die nog moeten komen. Hij concentreert zich op de missie waarmee hij bezig is.

Nauwgezet voorbereiden, omzichtigheid en hard werken waren voor hem de leidraad en zij bleken een recept voor succes. ‘God schuilt in de details,’ zeggen mensen wel eens. Kokla bewees dat de kleinste details het verschil maken tussen goed en geweldig.

Kokla geloofde dat elk bevel nog ruimte liet om te manoeuvreren en af te wijken. Dat bezorgde mij vaak hoofdpijn en gaf me het gevoel dat ik hem eraan moest herinneren dat, ook al was hij ervan overtuigd dat hij van het bevel moest afwijken, hij er rekening mee moest houden dat er informatie

was die hij niet kende en dat als het misging… en dan onderbrak hij me met de woorden: ‘Ja, als ik het mis heb, dan is het mijn volledige verantwoordelijkheid.’

In crisissituaties of als iemand met zijn rug tegen de muur stond, gaf Kokla altijd uiting aan zijn geloof dat er geen wanhopige situaties waren, alleen wanhopige mensen en dat hij als commandant voor plezier moest zorgen, het moreel op moest krikken en een weg uit de warboel moest vinden.

Dit was Kokla. We hielden van hem, we vertrouwden hem en soms waren we kwaad op hem. Zijn professionele bijdrage aan de twee operationele eenheden waarin hij diende en de ene waarover hij het bevel voerde, bleken baanbrekend te zijn. En zo zullen we hem ons herinneren.

Shlomo Gal

(Oktober 2009)

Ik ontmoette Shlomo voor het eerst toen hij hoofd operaties van de Caesarea-eenheid (de eenheid operaties van de Mossad) was. Maar op het moment dat ik hem tegenkwam, droeg Shlomo al een rijke historie van grootse prestaties met zich mee, zowel uit zijn militaire dienst (hij kreeg in Qalqilya de eervolle vermelding van de chef van de generale staf) als bij de eenheid, eerst als strijder en later als instructeur voor andere strijders, als hoofd trainingen en commandant operaties, en dat allemaal terwijl hij deelnam aan operaties in doellanden en in het veld, ook al was hij toen al stafofficier.

Terugkijkend als iemand die in de eenheid diende en er de commandant van was, en die ondanks al zijn tekortkomingen uiteindelijk directeur van de Mossad werd, kan ik uit eigen waarneming vaststellen dat Shlomo vanaf de jaren zestig tot zijn dood de geschiedenis van de eenheid belichaamde in zijn persoonlijkheid, zijn karakter en zijn intellectuele en operationele bekwaamheden. Hij behoorde ook tot de weinigen wier bijdragen aan de eenheid ervan maakten wat die nu is: een eenheid die uitblinkt in creativiteit en verbeeldingskracht ten overstaan van de doorlopende dreigingen.

De strijddoctrine van de eenheid heeft in de loop van de tijd belangrijke veranderingen ondergaan. Van een enkele vaste strijder op een team vechters, tot het bundelen van de krachten met het idf om het potentieel van

de gecombineerde unieke kwaliteiten van elke partner te gelde te maken, met als resultaat een veel grotere sterkte die ingenieuze operaties voortbracht met voortreffelijke resultaten.

Shlomo, die opklom tot plaatsvervangend commandant en later commandant van de eenheid, leverde ook zijn bijdrage aan het formuleren van de strijddoctrine en de ontwikkeling van de capaciteiten in zowel het veld als bij het doel om terrorisme en de opbouw van niet-conventionele wapens in doellanden te verhinderen. De doctrine omvatte zowel operaties die de eenheid onafhankelijk uitvoerde als ook operaties die werden uitgevoerd in samenwerking met het idf.

Ik gaf eerder aan dat een van de voornaamste dingen die kenmerkend waren voor Caesarea het zoeken naar manieren was om het volledige potentieel te gelde te maken. ‘Caesarea, quo vadis?’ was de naam die wij aan een periodiek ritueel gaven dat gewoonlijk werd uitgevoerd na een vervelende mislukking of een zware klap. Het ritueel ging gepaard met een periode van opgeschorte activiteit, met naar binnen keren en een lange en moeilijke reeks bijeenkomsten om met de beste mensen van de eenheid te brainstormen zodat we de intenties en doeleinden konden onderzoeken en opnieuw definiëren. Shlomo was een centrale figuur bij deze activiteit, van de voorbereiding van discussieplatforms, het op schrift stellen van de conclusies tot en met de formuleren van de documenten die schetsmatig het volgende hoofdstuk van de eenheid weergaven.

Caesarea was een eenheid die om historische redenen ‘op zichzelf was’, maar dat was ook omwille van compartimentering en informatieveiligheid, wat voortkwam uit de activiteiten van Israëlische strijders in doellanden. Het gevolg van dit isolement was dat de eenheid geen integraal onderdeel vormde van het Mossadsysteem dat was gericht op het vergaren van inlichtingen. Zij functioneerde als een onafhankelijke satelliet die binnen de eigen gelederen als producent en tegelijk consument een volledige inlichtingencyclus in stand hield. Er werden operationele capaciteiten ontwikkeld op basis van kennis van de dreiging en kopers gezocht voor de goederen. Soms lukte het en soms niet.

Er werd bijvoorbeeld jarenlang een platform in stand gehouden zonder een enkele idf-koper om ten slotte gesloten te worden. En toen greep de wet van Murphy in en werd een operatie gepland. De eenheid speelde een belangrijke rol in de operatie, met name op het gebied van inlichtingen. Was het platform, dat niet meer bestond, een partner geweest bij de operationele

uitvoering van de missie, dan zou de operatie ongetwijfeld een heel ander karakter hebben gekregen, en zeker als het ging om de speciale kenmerken. Een doorbraak in de innovatieve strijddoctrine voor de missies van de operationele afdeling zou dan zeker als precedent hebben gediend.

Operaties ontstaan op één of twee manieren: ze worden ofwel opgedragen door een superieur of het gaat om ideeën die van onderaf komen, meestal van de kant van inlichtingenofficieren die er bij gesprekken met het hoofd operaties gewag van maken. Vele jaren was Rumi, moge hij rusten in vrede, de inlichtingenofficier van de eenheid. Hij was een van degenen die bij het idf informatieveiligheid en slagveldinlichtingen op de kaart zetten. Het lijdt geen twijfel dat hij een belangrijke invloed had op de aard van de operaties van de eenheid, vooral als het ging om operaties die aanvallen in thuislanden en doellanden moesten verhinderen. Vanaf het moment dat ze elkaar ontmoetten sprak Shlomo als frontsoldaat in het idf en bij de eenheid eenzelfde taal als Rumi, een taal die heel veel bijdroeg aan de ontwikkeling van de strijddoctrine van de eenheid en aan de aard van de operaties die werden uitgevoerd.

De relatie tussen de Mossad en het idf en dan vooral MI (Directoraat Militaire Inlichtingen van het idf) maakte zijn ups en downs door, maar werd voor het grootste deel gekenmerkt door een negatieve tweestrijd en daarnaast een samenwerking die de commandant praktisch van bovenaf werd opgedrongen. Het was in de jaren zeventig toen de twee partijen, Caesarea aan de ene en MI aan de andere kant, een discipline identificeerden waarvan de verwezenlijking alleen mogelijk was door samenwerking, omdat alleen dan optimaal gebruik zou worden gemaakt van de unieke kwaliteiten van elke partij. Het ging daarbij om een strategisch doel van Caesarea voor de lange termijn, dat de ‘zuil van vuur’ van de eenheid werd.

Shlomo speelde een cruciale rol bij de kinderziektes en transformatieprocessen waarmee deze verandering gepaard ging. De jonge soldaten hadden een groot respect voor Shlomo, die geëerd was met een onderscheiding van het idf waarover hij nooit sprak en die hij had gekregen toen zij nog niet waren geboren. Hun bewondering stoelde ook op de wetenschap dat als Shlomo het over een doel had, hij over een plaats sprak uit zijn persoonlijke ervaringen.

‘*Trees die standing tall’*, luidt de songtekst. ‘Bomen sterven rechtop.’ Binnen een korte tijd hebben we twee van de grootste commandanten van

de eenheid verloren, Shlomo en Kokla. Allebei werden ze gedood door dezelfde vervloekte ziekte. De metafoor die de song onder woorden brengt, geeft uiting aan de strijd die beiden tegen de ziekten leverden. Zij voerden tot hun laatste ademtocht het bevel over hun eenheden. Dit is een groot verlies voor de Mossad geweest. Mogen hun zielen opgaan in de verbintenis van het eeuwig leven.

Dave Kimchi

(10 maart 2010)

De inlichtingenman bij uitstek heeft ons verlaten.

Dave was geboren en getogen in Engeland en voltooide daarna verschillende Midden-Oostenstudies in Israël, tot en met een doctoraat aan toe. De prachtige combinaties van deze prestaties, vaardigheden en talenten vormden een veeltalige man met uitgebreide en diepgaande ervaring met een aantal westerse culturen naast zijn diepgewortelde Israëliërdom met alle deugden en tekortkomingen die daarmee gepaard gaan. Hij was een intellectueel die een formele opleiding volgde en veel verstand had van de wereld in het algemeen en het Midden-Oosten en Afrika in het bijzonder.

Zijn immigratie naar Israël op achttienjarige leeftijd was uit zionistische motieven en zijn affiniteit met Israël was onmiddellijk, absoluut en onwrikbaar. Hij liet al zijn vroegere affiniteiten vallen en pakte ze later weer op als instrumenten om daarmee de Staat Israël en zijn volk te dienen. Dave was een beminnelijke en gezellige man, en erg dapper. ‘Een Britse gentleman’ die zich op zijn gemak voelde in de intellectuele omgeving van ‘understatement’ en ‘voorzichtig optimisme’. Met zo’n gereedschapskist was er geen enkele rol binnen de inlichtingengemeenschap die Dave niet met de bekwaamheid van een virtuoos kon vervullen.

Dave begon zijn inlichtingencarrière bij de Mossad op het ‘vliegtuigmoederschip’ van de inlichtingen, humint. In dit vakgebied leerde hij hoe hij de vijand kon leren kennen via het ‘wit van hun ogen’. Met zijn vermogen om een andere identiteit aan te nemen, contact te maken met mensen en gezellig te kletsen, slaagde hij erin de bron soepel over het hele rekruteringspad te loodsen. En dat pad liep dan vanaf het contact leggen, via de fase van ‘corrumperen’, de verwijzing naar de rekruteur (gewoonlijk voor een buitenlandse inlichtingendienst), naar operatie,

inlichtingenverhoor en briefings: het hele productieproces van inlichtingen. Daves allesomvattende operationele capaciteiten stelden hem in staat succesvol te werken met bronnen van het hoogste niveau en met mensen die werden beschouwd als bijna niet te kraken.

Dave was een van de grondleggers en ontwikkelaars van de discipline van de onderlinge relaties met vriendschappelijke – en minder vriendschappelijke – inlichtingendiensten over de hele wereld. Van de jaren vijftig tot en met de jaren zeventig was de Mossad verantwoordelijk voor relaties met landen die geen diplomatieke betrekkingen onderhielden met de Staat Israël, wat cruciaal was voor de status van Israël in de wereld. Tijdens de periode dat Dave verantwoordelijk was voor deze afdeling stapte hij regelmatig de ontvangkamer van menig staatshoofd binnen en raakte hij eraan gewend alleen rond de aarde te reizen. Hij deed dat minder vaak met een Israëlisch paspoort en vaker met een buitenlands paspoort en leverde dan boodschappen van Israël af aan landen die geen openlijke betrekkingen met ons wilden hebben. Hij bleef inlichtingencontacten met deze landen in stand houden en stelde ingewikkelde vergelijkingen van directe en indirecte belangen op met derde partijen.

Een van Daves favoriete dingen was werken met nationale minderheden in het hele Midden-Oosten en Afrika. In het fotoalbum van zijn gezin en ook dat van de Mossad kun je talloze foto’s van Dave vinden, terwijl hij gekleed is in de traditionele dracht van de etnische minderheid waarmee hij een relatie opbouwde ten behoeve van de staat. Bij deze onderneming werd een grote mate van solidariteit gevoeld tussen het al zo lang lijdende Joodse volk, dat zijn politieke onafhankelijkheid al had verkregen, en de onderdrukte minderheden die aan het strijden waren voor hun eigen zelfbeschikking of onafhankelijkheid.

Een van Daves specialiteiten was psychologische oorlogvoering, in het bijzonder omdat die plaatsvindt op het intellectuele slagveld, waarop het wapen de menselijke geest is en waar het in wezen draait om het koesteren van ideeën die gebruikt kunnen worden voor het creëren van een archimedisch punt met een invloed die de wereldorde kan veranderen. Het was geen verrassing dat Dave een voorliefde had voor de scherpe analyse die gepaard ging met psychologische oorlogvoering, hij was immers een telg van de ‘RaDak’, de Bijbelse exegeet en filosoof rabbijn David Kimchi. Psychologische oorlogvoering is een bijzonder uitdagende taak, want elk idee daarvoor is een tweesnijdend zwaard: als je er niet in slaagt het te

sturen en naar jouw doel te navigeren, kan je merken dat je jezelf in een wanhopige situatie bevindt.

Betrouwbare bronnen beweren dat Dave onder meer de vader is van het idee om de Pakistaanse nucleaire inspanningen te omschrijven als een poging om een ‘islamitische bom’ te maken. De beweegreden om deze omschrijving te gebruiken was dat het zou helpen bij het mobiliseren van de niet-moslimwereld tegen deze poging.

Toen Dave de ‘nummer twee’ van de Mossad was, stond ik nog aan het onderste derde deel van de ladder en daar, rond de waterkoeler, spraken mensen eerbiedig over Dave en zijn wapenfeiten en keken tegen hem op als een rolmodel. Ik had heel veel waardering voor Dave en gedurende mijn hele carrière bij de Mossad en steeds als ik een belangrijke beslissing moest nemen, vroeg ik zijn advies.

Dave was een intellectueel, een topspion, een staatsman en een man van operaties, een van de beste die de Mossad ooit heeft gekend. Hij hoort beslist tot de kleine club mensen die heel veel voor het land hebben gedaan en die de dankbaarheid verdienen van het volk van Israël, tenminste als het wist wie het moest bedanken.

Voor Ruthie en de kinderen: Dave hoeft niet langer te lijden. Moge jullie meer verdriet bespaard blijven. Wij, zijn vrienden, zullen ons hem voor altijd herinneren.

Sylvia Raphael

(1 september 2010)

Ik heb Sylvia in haar laatste jaren alleen oppervlakkig leren kennen en ik behoorde tot degenen die haar begeleidden op haar laatste reis naar kibboets Ramat HaKovesh. Toen ik deel ging uitmaken van de eenheid waarbij zij had gediend, spraken ze al over Sylvia als een veterane strijder zoals je er maar heel weinig tegenkomt. Maar ik werd betrokken bij een belangrijk moment dat met haar verband hield. Dit was het moment dat het kantoor van het hoofd van de Mossad voor het eerst lucht kreeg van de grove fout in Lillehammer, die iedereen trof als een donderslag bij heldere hemel. Het was de Lillehammeraffaire waardoor Sylvia uit de anonimiteit trad. Het daaropvolgende liefdesverhaal met de Noorse advocaat die haar verdedigde,

maakte van haar persoonlijke verhaal een drama dat zelfs de beste scenarioschrijvers van Hollywood nauwelijks hadden kunnen bedenken.

De zaken waarover ik vanavond ga praten hebben betrekking op alle Mossadstrijders in het verleden en heden door wie de geest van Sylvia voortleeft.

In de terminologie van de Mossad werd de term ‘strijder’ uitsluitend gebruikt voor de strijders in Sylvia’s eenheid. Zij waren over het algemeen Israëlische Joden die in doellanden leefden, dat wil zeggen vijandige landen. Er zijn in de loop der jaren een paar uitzonderingen op deze regel geweest, en dan ging het om strijders die geen Jood of Israëliër waren, maar wier band met Israël, wier loyaliteit en persoonlijke bekwaamheden hen kwalificeerden om te dienen als strijder.

In de jaren negentig begonnen leden van een toegevoegde eenheid zichzelf te omschrijven als strijder, hoewel zij niet in doellanden werkten. Daarvoor werden ze gewoon aangeduid als Mossadmedewerkers, maar omdat zij zichzelf wilden onderscheiden vanwege het speciale operationele karakter van hun werk namen zij de titel ‘strijder’ aan. Ik had geen bezwaar tegen deze ontwikkeling, omdat ik het beschouwde als de ambitie van de ene groep medewerkers om zich te spiegelen aan een andere groep. Als het ging om de gevaren, dan hadden de strijders in de eenheid waarin Sylvia diende, te maken met zaken van leven en dood. De anderen riskeren ‘slechts’ lange gevangenisstraffen. Leden van deze beide eenheden vormen de ‘speerpunt’, zij staan in het voorste gelid van de operationele activiteiten van de Mossad.

De verwachtingen, kwaliteiten en vaardigheden waaraan Mossadstrijders moeten voldoen behoren tot de hoogste op welke schaal van welke bezigheid, welk beroep of welke baan dan ook.

In de wereld van humint is er een scheidslijn tussen de *katza* (de inlichtingenofficier te velde) en de agent, en die lijn wordt nooit overgestoken. De eerste is Israëliër en Jood, de laatste niet. De eerste wordt gemotiveerd door een geloof in het ideaal en de gerechtvaardigdheid van zionisme in het Land Israël, en door de wens om een bijdrage te leveren op weg naar zelfverwezenlijking. De laatste wordt gedreven door materiële motieven, wanhoop of een verlangen om zich te wreken op zijn thuisland en/of de mensen die hem onrecht aandeden.

Het eerste wat aan deze vergelijking moet worden ontleend is de mate van vertrouwen die het systeem in de strijder en de agent heeft. Vertrouwen

in de strijder is totaal, onvoorwaardelijk, absoluut en definitief. Vertrouwen in de agent is gebaseerd op het principe van ‘respecteer hem met wantrouwen’.

Een paar woorden over de operationele strijders.

Gedurende vele jaren van operationele activiteiten heeft de Mossad net als elke andere belangrijke westerse inlichtingendienst een doctrine van de individuele operatie ontwikkeld, en dan gaat het om een agent en een strijder. De strengsten onder ons willen per se vasthouden aan één aansturende officier voor één strijder. Anderen zetten soms vanwege financiële overwegingen één officier op klein aantal strijders die opereren binnen dezelfde geheime infrastructuur. Deze doctrine ontstond niet uit het niets of als gevolg van de bevlieging van een of andere commandant. Dit is gebaseerd op een diepgewortelde ideologie en belangrijke overwegingen.

De basisvereisten voor strijders zijn een reeks kwaliteiten en vaardigheden die tot de veeleisendste behoren van elk beroep of elke bezigheid die je kunt bedenken. Hun trainingsperiode is veel langer dan van wie ook op het terrein van inlichtingendiensten. De noodzakelijke informatie die ze krijgen is zeer beperkt. De persoonlijke gevaren die zij willen lopen behoren tot de hoogste die wij kunnen bedenken als het gaat om de maatschappij in het algemeen. De (klassieke) strijders werken alleen in een doelland en hun ‘persoonlijke wapens’ zijn hun paspoort en hun dekmantel. De kans bestaat dat ze voor een fout met hun leven moeten betalen. Dus is de verantwoordelijkheid van de persoon die hen uitstuurt op hun missie ook groter dan op enig ander terrein, met inbegrip van de militaire commandant die zijn soldaten de strijd in stuurt. Om de persoonlijke veiligheid van de strijder in stand te houden en zo veel mogelijk uit hem of haar te halen werd een doctrine ontwikkeld over het aansturen van strijders, zodat hij of zij wordt verlost van alle dagelijkse zorgen. De eenheid zorgt voor alles waaraan het gezin behoefte heeft en neemt alle administratieve verplichtingen van de strijder over. De eenheid zorgt voor het allerbeste professionele team, bestaande uit een inlichtingenofficier, een officier operaties, een communicatieofficier, een wapens- en technologieofficier en de expert die verantwoordelijk is voor de dekmantel. Al deze rollen zijn het domein van de aansturende officier, die 24 uur per dag, 365 dagen per jaar het aanspreekpunt van de strijder is. De aansturende officier vertegenwoordigt de collectieve kennis van de eenheid. Hij is de vriend en vertrouwenspersoon van de strijder, zijn of haar steun en

toeverlaat, degene die instrueert en ondervraagt, die bewondert en kritiek levert. Zo je wil, is de aansturende officier de verbinding tussen het echte leven van de strijder en zijn of haar operationele leven.

Sommigen zullen misschien met een zweem van cynisme beweren dat de dingen die ik zeg, behoren tot de romantische periode van de eenheid en dat de omstandigheden tegenwoordig anders zijn, de behoeften anders zijn en de mogelijkheden anders zijn. Mijn antwoord daarop is dat de zogenaamde romantiek een eeuwige waarde is en ook een die behouden moet blijven. Want dit is de enige manier om na verloop van tijd het beste evenwicht tussen veiligheid en kosten/baten in stand te houden, met de nadruk op ‘na verloop van tijd’.

Enkele woorden over strijders met gezinnen.

Om te beginnen zouden we onmogelijk zonder hen kunnen bestaan, want het is ondenkbaar dat er alleen vrijgezellen in de eenheid zouden werken. Dus moet de eenheid en met name het systeem waarop die draait het maximale evenwicht bewerkstelligen tussen de eisen van het werk en de plichten van de strijder tegenover zijn of haar gezin. Op basis van ervaringen uit het verleden zou ik willen stellen dat telkens wanneer er vraagtekens zijn over de berekeningen met betrekking tot het in stand houden van het evenwicht, het gezin steeds zonder meer op de eerste plaats komt. Slechte beslissingen op dit punt veroorzaken schade – soms ernstige schade – die uiteindelijk hun uitwerking hebben op de uitvoerbaarheid van een operatie.

Toen het aantal vrouwen dat in de Staat Israël voor vrouwenemancipatie streed, nog verwaarloosbaar klein was en de term ‘gender’ nog niet algemeen gebruikelijk was, kende de Mossad in het algemeen en de eenheid in het bijzonder op een praktisch niveau al gelijkheid tussen de seksen. Vrouwelijke medewerkers en strijders van de Mossad hebben altijd het hele scala van operationele rollen vervuld, waaronder hogere managementposities en het commando over operaties waarbij mannen onder hen werkten.

Een kwestie die als onderdeel van deze discussie aan de orde komt, is wat het vereiste gedragsmodel zou moeten zijn tussen een mannelijke strijder en een vrouwelijke strijder wanneer ze in hun werk deel uitmaken van hetzelfde team. Er zijn mensen die zeggen dat je niet tussenbeide moet komen. Ik geloof echter dat het nuttig is om bepaalde richtlijnen op te stellen, voornamelijk vanwege één bijzonder gevaar. Als en wanneer de

relatie tussen twee strijders romantisch of emotioneel wordt, bestaat het gevaar dat hun beslissingen of die van de commandant van de twee niet langer het gevolg zal zijn van een kil en helder oordeel, en wanneer dat gebeurt, ontstaan ongelukken.

Ik weet niet zeker of ik er volledig in ben geslaagd om de principes van compartimentering waarin ik geloof uiteen te zetten, maar de optelsom van wat ik heb gezegd zou schetsmatig de figuur van de strijder moeten opleveren en welke eisen aan haar worden gesteld en waarom haar daden haar tot iemand van een hoger kaliber maken dan een gemiddeld persoon. Dat was Sylvia en zo zullen we ons haar herinneren. In haar geest zullen we de volgende generaties strijders trainen.

Moge haar herinnering een zegen zijn.

Voor Leika, dertig dagen na haar overlijden, en voor Moshe Levin (‘Kokla’) bij de zeventiende verjaardag van zijn overlijden

(19 september 2011)

Mijn laatste ontmoeting met Leika was op een vrijdagmiddag, 12 augustus, in de kleine kamer van de intensive care van de neurochirurgische afdeling van het Ichilov Ziekenhuis. Ik heb in mijn leven heel wat moeilijke ontmoetingen gekend. Dit was een van de moeilijkste.

Leika lag in haar bed, dat het grootste deel van de kleine kamer in beslag nam, en haar gezicht stond kalm. Ze sprak rustig en langzaam, maar was helder en messcherp. Er waren nog drie of vier andere vrienden in de kamer. De sfeer was net als de lucht bedrukt. Op de intensive care van de neurochirurgische afdeling waart de engel des doods door de gangen. En in deze omgeving sprak Leika over de dood, niet alleen als iemand die het als een vanzelfsprekendheid aanvaardde, maar ook als iemand die er al kennis mee had gemaakt.

Ik zat gebogen op de stoel aan het voeteinde van haar bed en met mijn tong tegen mijn gehemelte geplakt luisterde ik naar haar woorden zonder het flauwste idee te hebben wat ik in een dergelijke situatie zou moeten zeggen. Maar Leika wachtte niet op mij om iets te zeggen, iets te vragen of een antwoord te geven op haar woorden. Ze bleef praten over liefde, over

vrienden, over Tali en de kleinkinderen, over afscheid nemen, over Kokla, over dingen die nog gedaan moesten worden, en dat allemaal rustig, bijna fluisterend met een monotone stem van aanvaarding, terwijl ik steeds verder wegdook in de hoek.

Ik sta hier naast haar verse graf en praat over haar en tegen haar met het gevoel dat ze met betrekking tot het gezin Shavit en de relatie tussen ons, deze wereld verliet zonder welke twijfel dan ook.

Je werd geboren als een prinses en groeide op om een koningin te zijn, en dat is de manier waarop je van ons afscheid nam en ons verweesd achterliet. We zullen jouw reactie missen met dat ene zinnetje: ‘Zo ben ik nou eenmaal!’ telkens wanneer iemand commentaar durfde te leveren op jouw principes en stijl. Jouw scherpzinnigheid was eerder gebaseerd op een rijke levenservaring dan op een officiële schoolopleiding. Jij had overal een mening over, jij leverde een bijdrage aan ieder gesprek en jij wist hoe je door elk debat of elke woordenwisseling jouw weg moest zoeken.

In de eerste twintig jaar van jouw leven had je al de kans de wereld te zien. Je leerde die kennen vanaf het dek van vrachtschepen die de oceanen bevoeren als de pas getrouwde vrouw van een zeeman en als een jonge moeder die Tali aan boord van die schepen opvoedde. Toen al kwam je in aanraking met nieuwe landschappen, culturen en volkeren die jouw horizon verbreedden en jouw leven verrijkten. In die dagen waren wij eenvoudige en provinciale mensen voor wie de wereld min of meer eindigde bij Cyprus.

Jij bereikte het toppunt van jouw zelfvervulling toen je jouw leven verbond met dat van Kokla. Hij opende voor jou – de jonge vrouw van de ‘salons van de hogere kringen’ – een deur naar een wereld die jij fascinerend, magisch en bedwelmend vond. Paratroepers, Sayeret Matkal, de Mossad, Arik Sharon, Avraham Arnan, directeuren van de Mossad. Een wereld vol geheimen en raadsels. Conventionele oorlogen, heimelijke oorlogen, geheime missies. Tijdens jouw verblijf in Parijs kreeg je ook de smaak te pakken van het stimulerende gevoel om niet alleen met kennis maar ook met daden mee te doen aan het beschermen van de Israëls veiligheid. Jij sloot je met jouw hele wezen bij deze wereld aan en met elke nieuwe fase van Kokla’s succesvolle carrière werd jij gelukkiger.

Vandaag is het de zeventiende verjaardag van de dag dat Kokla ons verliet. Jullie twee, Kokla en Leika, verlieten ons met een tussenruimte van

zeventien jaar en allebei na het lijdzaam ondergaan van de hopeloze confrontatie met die vervloekte ziekte.

Kokla, mijn broeder en boezemvriend, jij was een baanbrekende vechter die nieuwe strijddoctrines formuleerde, die nooit aarzelde om de uiterste grenzen op te zoeken als het ging om risico’s en operaties, en die generaties van moedige vechters voortbracht die het devies uitdroegen: ‘Alleen de stoutmoedigen winnen.’ Als je wist hoeveel van jouw leerlingen nu de hoogste posten in de Mossad bekleden, zou je heel gelukkig zijn. Het respect dat ze voor jou als hun commandant voelen, brengt hen ertoe elk jaar op deze dag jouw graf te bezoeken om jou eer te bewijzen. Leika, die jou was toegedaan tot op de dag dat ze overleed, bleef de band vormen tussen jou en degenen die onder jouw bevel stonden. Haar vele ontmoetingen met hen werden een geregeld ritueel en ze beschouwden haar als een van hen.

Onze Leika: jij en Kokla hebben samen met Yael en mij een heel lange weg afgelegd. Nadat Kokla ons had verlaten zijn wij als drietal doorgegaan. Wij deden dingen samen; wij bekeken de wereld samen; wij brachten samen kinderen en kleinkinderen groot; we lachten, we huilden, we maakten ruzie, we maakten het weer goed en vandaag onthullen we jouw grafsteen. Als je Kokla ergens op de velden van de eeuwigheid ontmoet, vertel hem dan alsjeblieft dat we ons best deden om voor jou te zorgen. Vertel hem alsjeblieft ook dat zeventien jaar het verdriet niet hebben verminderd dat vanaf nu alleen maar is verdubbeld.

Jouw herinnering zal voor altijd bij ons blijven.

Enkele woorden ter ere van de 95e verjaardag van Yitzhak Shamir[26]

Beste familie, ministers, leden van de Knesset en wapenbroeders uit de periode van voor de stichting van de staat en uit de periode van politieke onenigheid na de stichting.

Deze avond is anders dan andere, omdat de eregast in geest maar niet in persoon bij ons is. Hierin schuilt zowel vreugde als verdriet. Ik heb in de Bijbel gezocht naar een passende zegening, maar kon niets vinden. Evengoed zei Groucho Marx: ‘Iedereen kan oud worden. Het enige wat je moet doen is lang genoeg leven.’ Er kan geen twijfel over bestaan dat

Yitzhak dit deed met dezelfde vastberadenheid als waarmee hij alles in zijn dramatische leven deed.

En hier volgt een passage uit een gedicht van Leah Goldberg:

Nu jij wit en oud van dagen bent geworden
zijn jouw dagen geteld en tienvoudig dierbaarder
en weet jij: Elke dag is de laatste onder de zon,
en weet jij: Elke dag is nieuw onder de zon.

Hoeveel wijsheid bevatten deze vier regels! Deze avond leek een geschikte gelegenheid om ze te voor te dragen.

Ik werkte drieënhalf jaar intensief met premier Shamir samen en ondanks ons leeftijdsverschil bouwden wij een nauwe band op. Op zijn 95e en aan de vooravond van mijn 71e verjaardag spreekt het eigenlijk vanzelf dat de herinneringen worden opgehaald die wij deelden en sommige die wij niet deelden, herinneringen die ik koester en zal blijven koesteren

En dus: Het was eind 1988, begin 1989. Israël had een regering van nationale eenheid met aan het hoofd Yitzhak Shamir en Yitzhak Rabin als de minister van Defensie. De toenmalige directeur van de Mossad, Nahum Admoni, sprak met de premier af dat hij zijn ambtstermijn zou afmaken en beval mij aan als zijn opvolger. Ik had de premier eigenlijk pas in het laatste jaar van Admoni’s ambtstermijn ontmoet, maar omdat hij en ik allebei mannen van weinig woorden zijn, vreesde ik dat hij slechts een oppervlakkige indruk van mij had. De kandidaat van minister van Defensie Yitzhak Rabin voor de baan was het hoofd Militaire Inlichtingen Amnon Lipkin-Shahak, een gedecoreerde generaal met een ruime ervaring en veel wapenfeiten op zijn conto.

Een paar dagen voordat de premier moest beslissen welke kandidaat hij ging kiezen, zat ik in Duitsland midden in een operatie om een aanval van de pflp op een Amerikaanse luchtmachtbasis in Duitsland te verhinderen. De waarschuwing voor de aanval was door Mossadbronnen aan ons doorgegeven en de Duitsers stemden er dus mee in dat de operatie geleid zou worden door de Mossad in samenwerking met hen. Omdat het doelwit Amerikaans was, waren ook de Amerikanen erbij betrokken, maar tot hun ongenoegen, wilden wij noch de Duitsers de operatie aan hen overdragen en dus bleven zij op de achtergrond.

Na lang nadenken belde ik Nahum Admoni in Israël en vroeg hem een ontmoeting met de premier voor mij te regelen, waarvoor ik rechtstreeks uit Duitsland zou komen om dan weer meteen binnen 24 uur daarheen terug te keren. Nahum stemde ermee in. Mijn ontmoeting met de premier was kort en zakelijk. Ik gaf hem de redenen waarom ik vond dat ik de benoeming verdiende. Tegen het eind van de ontmoeting vertelde ik hem terloops dat als ik niet werd gekozen ik van plan was ontslag te nemen. Ik bedoelde dat beslist niet als een dreigement, de hemel verhoede dat, maar ik wilde er alleen zijn aandacht op vestigen dat hij in dat geval zowel een nieuwe directeur als een nieuwe adjunct-directeur van de Mossad zou moeten benoemen.

De premier benoemde mij. Enige tijd later hoorde ik van een van zijn medewerkers dat hij na mijn ontmoeting met hem iets had gezegd in de trant van: ‘Wie is die Shavit en wie denkt hij verdorie wel dat hij is?’ Dit had natuurlijk te maken met mijn opmerking over ontslag nemen als ik niet voor de baan werd gekozen. Toch had dit voorval geen enkel gevolg voor het praktische oordeel van de premier of voor de relatie die we later ontwikkelden.

Nu onze leiders elkaar in het openbaar zwart maken vanwege beslissingen die zij onterecht vinden of voor ongepaste benoemingen op de hoogste posten binnen het defensieapparaat, is het goed om aandacht te besteden aan de hele reeks praktische overwegingen van Yitzhak Shamir toen hij een nieuwe directeur van de Mossad moest benoemen. Ik kreeg toen te horen, al was het niet van hem maar van een directe medewerker van hem aan wiens woorden ik niet hoef te twijfelen, dat hij bij de uitleg over zijn redenen om Amnon Lipkin-Shahak niet te benoemen, zei dat als hij hem had benoemd tot directeur van de Mossad, hij als premier van de Staat Israël in het algemeen een waardevolle kandidaat zou kwijtraken om de volgende stafchef van het idf te worden. Natuurlijk werd Amnon inderdaad benoemd tot de volgende stafchef en dat was een zegen voor Israël.

Leiders zijn vaak argwanende mensen. Argwaan is een noodzakelijke eigenschap in de politiek. Ik weet dat uit ervaring na met drie premiers te hebben samengewerkt. Maar in mijn relatie van Yitzhak Shamir won ik al gauw zijn vertrouwen en vond ik elke minuut van mijn samenwerking met hem een genoegen. Het belangrijkste element in de relatie tussen het hoofd van de Mossad en de premier is wederzijds vertrouwen en de steun die de

premier de Mossaddirecteur geeft. Er wordt veel zweet en soms bloed gestoken in het opbouwen van dat vertrouwen en die steun. Slechte beslissingen en fouten bij de uitvoering kunnen op diplomatiek en elk ander gebied reusachtige schade veroorzaken. Een directeur van de Mossad die het gevoel heeft dat hij slechts in beperkte mate ondersteuning van zijn premier krijgt, zal aarzelen om risico's te nemen, wat meteen gevolgen zal hebben op de kwaliteit van de prestaties en de resultaten van het inlichtingenwerk. In mijn werkrelatie met premier Shamir was ik er absoluut zeker van dat ik op hem kon rekenen als en wanneer ik hem of zijn steun nodig had bij zowel successen als mislukkingen, ik op hem kon rekenen. Hij was er altijd!

In april 1987 bereikte Shimon Peres, de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken in de regering van nationale eenheid, wat bekend zou worden als de Londense Overeenkomst met koning Hoessein. Peres, die voorstander was van een internationale conferentie om het vredesproces tussen ons, Jordanië en de Palestijnen vooruit te helpen, bekokstoofde een plan voor een dergelijke conferentie dat zogenaamd was opgezet en gesteund zou worden door de Verenigde Staten. Toen Peres uit Londen terugkeerde en premier Shamir op de hoogte stelde van de overeenkomst, werd die door de laatste volledig verworpen. De grondgedachte achter een dergelijke conferentie stemde totaal niet overeen met de politieke opvatting die Shamir toen huldigde.

Pas drie maanden na de Londense Overeenkomst begon de premier geleidelijk van mening te veranderen over koning Hoessein en Jordanië. Ook al bevatte de Londense Overeenkomst de mogelijke teruggave van de Westelijke Jordaanoever, een onafhankelijke dialoog met Hoessein opende wel de strategische optie van het weghalen van een front aan de oostgrens van Israël.

In juli 1987 vond de eerste ontmoeting plaats tussen premier Shamir en de koning. Deze ontmoeting was bepalend voor de toekomstige relatie tussen de twee mannen, een relatie die ondanks de verschillen van mening over kernpunten werd gekenmerkt door een oprechte chemie en wederzijds vertrouwen.

In maart 1990 vond een technische ontmoeting plaats tussen Efraim, de adjunct-directeur van de Mossad, en zijn Jordaanse evenknie in Londen die uitliep op een ontmoeting met de koning. Deze ontmoeting markeerde het begin van een nieuw hoofdstuk in de betrekkingen tussen de twee landen,

het hoofdstuk van de Eerste Golfoorlog. Zoals u zich zult herinneren, had koning Hoessein de kant van Saddam Hoessein gekozen. Bij de ontmoetingen die vlak voor Saddams invasie van Koeweit plaatsvonden, waarschuwden we de koning om Saddam niet toe te staan gebruik te maken van Jordaans grondgebied. Dit leidde tot de volgende ontmoeting tussen hem en premier Shamir, die plaatsvond in de eerste week van januari 1991, ongeveer een week voor het uitbreken van de Eerste Golfoorlog. Deze ontmoeting vond plaats in Londen. Ehud Barak, de toenmalige plaatsvervangende stafchef, voegde zich ook bij de groep. Tijdens het gesprek beloofde de koning de Iraakse luchtmacht geen toestemming te geven om het Jordaanse luchtruim te gebruiken voor aanvallen op Israël en dat hij Iraakse grondtroepen niet zou toestaan over Jordaans grondgebied te trekken. Shamir bezwoer de koning op zijn beurt dat Israël de Jordaanse soevereiniteit en territoriale integriteit zou respecteren.

Na de Golfoorlog zat koning Hoessein nog op de troon en had het koninkrijk geen schade geleden. Hoessein beschouwde dit als een groot goed.

De kabinetsvergaderingen tijdens de Eerste Golfoorlog werden gehouden in het Templergebouw op de basis van de generale staf. Er werd dagelijks vergaderd, soms zelfs twee keer per dag. Naast de minister was de hele top van de veiligheidsdiensten aanwezig bij de vergaderingen. Ik herinner me – hoe zou ik het kunnen vergeten – dat de hoge militairen enorme druk uitoefenden op de premier om een beslissing te nemen over de deelname van het idf aan de oorlog en ik herinner me de onwrikbare en vastberaden houding van de premier, die soms als enige hun aanbevelingen afwees. Tot de gedachten die toen door mijn hoofd schoten, behoorde die ene: dat het soms veel moeilijker is iets niet te doen dan iets wel te doen! Een humoristische gedachte die ik me herinner was dat alleen een ruggengraat van staal in een kleine man als Shamir opgewassen is tegen de druk die op hem werd uitgeoefend! Dat Shamir een deelname van het idf aan de oorlog terecht tegenhield, was een beslissing die de toets van de tijd heeft doorstaan.

In 1955 rekruteerde Isser Harel Yitzhak Shamir voor de Mossad. Isser besloot met instemming van premier Ben-Gurion de beste leden van de ondergrondse beweging te rekruteren voor de Mossad. Ik denk dat er drie redenen waren die het principe achter deze beslissing kunnen verklaren:

> De eerste was de wonden te helen van de politieke en maatschappelijke meningsverschillen die vlak voor de stichting en in de eerste jaren van de staat bestonden.
> De tweede was gebruik te maken van de mensen met kennis, ervaring en veel successen in geheime activiteiten tijdens jaren voorafgaand aan de stichting van de staat.
> De derde was de vaststelling dat het beter was om deze goede mensen te laten integreren in de systemen van de staat, zodat ze zich niet als verschoppelingen gingen beschouwen.

In de Mossad was Yitzhak de commandant van een speciale eenheid van Joodse strijders die volledig in het geheim in doellanden opereerden. Het Inlichtingenkorps opereerde toen in een gelijkwaardige eenheid. Meir Amit, die Isser opvolgde als hoofd van de Mossad, haalde de eenheid van MI naar de Mossad en voegde die samen met de Mossadeenheid onder bevel van Shamir. De samensmelting van de twee eenheden was geen eenvoudig proces en het is twijfelachtig of de littekens ervan ooit volledig zijn geheeld. Helaas nam Shamir in 1965 ontslag bij de Mossad als gevolg van dit proces.

Isser en Shamir hadden een erg nauwe band. Ze konden tenslotte elkaar recht in de ogen kijken als ze elkaar spraken! De militaire cultuur die in de Mossad na Issers vertrek de boventoon voerde, paste niet bij Shamir.

Ik ontmoette Shamir ook na zijn pensionering nog zeer regelmatig. Hij was met zijn eindeloze enthousiasme altijd bezig met de noodzaak – die hij omschreef als existentieel – om nog een miljoen Joden en dan nog een miljoen naar Israël te halen. Ik ben van mening dat de Israëlische regering dat ook tegenwoordig tot een belangrijke prioriteit op de nationale agenda moet maken.

Ten slotte kan ik slechts hoofdstuk 12, vers 12 uit het boek Job aanhalen: ‘In de ouden is de wijsheid, en in de lengte der dagen het verstand.’

---

[26] Deze woorden werden gesproken ter ere van de 95e geboortedag van Yitzhak Shamir in het Menachem Begin Heritage Center in Jeruzalem op 15 november 2010. Vanwege zijn zwakke gezondheid kon Shamir er die avond niet bij aanwezig zijn. De opname en transcriptie van deze voordracht worden bewaard in de Jabotinsky Archives.

Shabtai Shavit (links) met de directeur van de Zuid-Koreaanse nationale inlichtingendienst.

Werkontmoeting met de directeur van de Zuid-Koreaanse nationale inlichtingendienst in Seoul.

Met Yitzhak Rabin in China bij een ontmoeting met de opperbevelhebber van het Chinese leger. Mei 1993.

Met de op twee na hoogste functionaris van het Chinese politbureau, verantwoordelijk voor alle inlichtingen- en veiligheidsdiensten van het land. Mei 1993.

Met de directeur van de Chinese nationale inlichtingendienst. Mei 1993.

Op een vlucht naar de Golf, 1994. V.l.n.r.: Shabtai Shavit, Yitzhak Rabin, Efraim Halevy.

Met Colin McColl, oud-directeur van MI6, op de eerste internationale conferentie van het ICT.

(V.l.n.r.:) Koning Hoessein, Admoni, Hofi, Shabtai Shavit en de Jordaanse premier Zaid al-Rifai.

Met prins Hassan van Jordani. Op de verjaardag van de ondertekening van het vredesverdrag.

Colofon

Uitgegeven door Xander Uitgevers
www.xanderuitgevers.nl

Oorspronkelijke titel: *Head of Mossad*
Oorspronkelijke uitgever: University of Notre Dame Press
Vertaling: Piet Dal
Omslagontwerp: Studio Marlies Visser
Omslagbeeld: Getty Images
Verzorging ePub: Michiel Niesen, ZetProducties

Copyright © 2020 Shabtai Shavit
Copyright © 2020 voor de Nederlandse taal:
Xander Uitgevers BV, Haarlem

isbn 978 94 0161 453 5 | nur 320

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te traceren. Mocht u desondanks menen rechten te kunnen uitoefenen, dan kunt u contact opnemen met de uitgever. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

This file was downloaded from Z-Library project

Your gateway to knowledge and culture. Accessible for everyone.

z-library.sk z-lib.gs z-lib.fm go-to-library.sk

Official Telegram channel

Z-Access

https://wikipedia.org/wiki/Z-Library